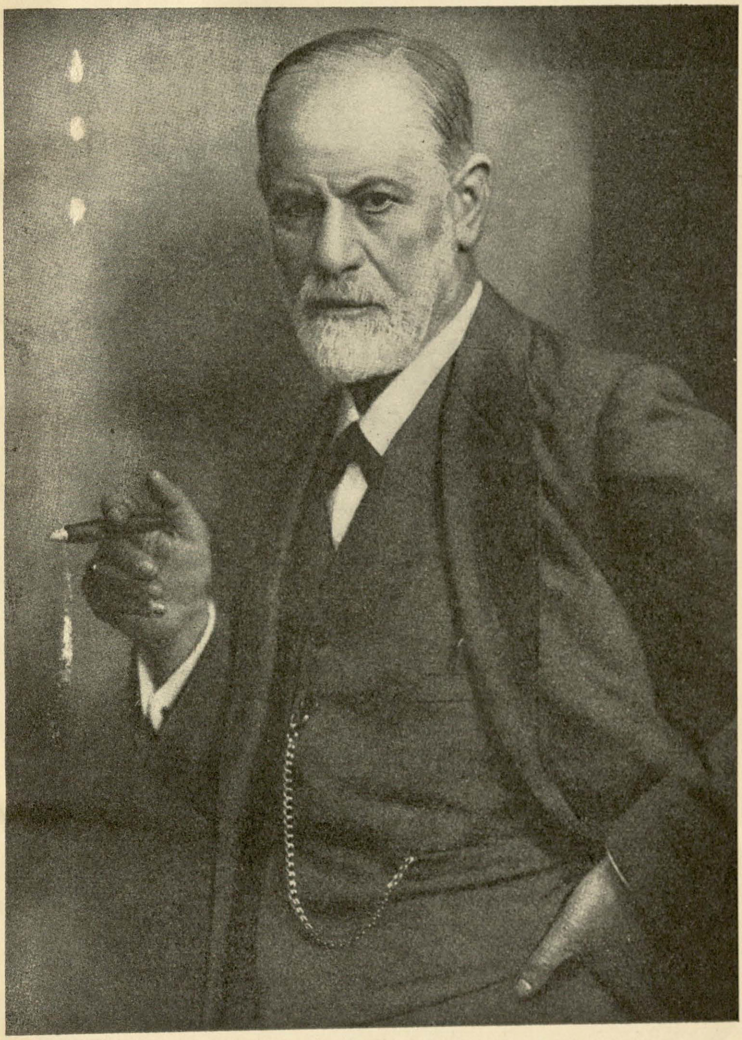
פרופ. ז. פרויד

שעורים במבוא לפסיכואנליזה



פּראָפ׳ זיגמונד פרויד

כתבי

פרופ׳ ז׳ פרויד

מתורגמים מגרמנית

הוצאת א׳ י׳ שטיבל

פרופ׳ זיגמונד פרויד

שעורים במבוא לפסיכואנליזה

כרך ראשון

תרגם מגרמנית ברשות המחבר
י. דבוסיס

בלוית תמונות ורשימת מונחים

תל־אביב, תרצ״ד

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

דפוס קואופר׳ «הפועל הצעיר», תל־אביב.

הקדמת המחבר למהדורה העברית

שיעורים אלה נקראו בשנים 1916־1917. הם הלמו יפה את מצבו של המדע הצעיר בימים ההם והכילו יותר ממה שפורש בשמם. היה בהם לא רק מבוא לפסיכואנליזה, אלא גם מיטב תכנה. טבע הענין מחייב, שלא יהא דבר זה נכון עוד כיום. התורה צעדה בפרק זמן זה צעדים לפנים, נתוספו עליה דברים רבי ערך, כגון הפרדת האישיות לאני, אני עילאי ול־Es; חלו שינויים כבירים בתורת היצרים ונתוספו השקפות על מוצאו של המצפון ורגש־החטא. השיעורים נעשו באופן זה בלתי מושלמים במדה רבה; השם «מבוא» הולמם, איפוא, עכשיו יפה יפה. ברם, השיעורים לא נתישנו. התורה הכלולה בהם – עדיין מרביצים אותה, בשינויים קלים, בבתי־מדרש לפסיכואנליזה, והאמונה בה לא נפגמה אף כמלוא נימא.

קהל הקוראים עברית, וביתר יחוד הנוער המשתוקק לדעת יקבלו ע״י ספר זה את הפסיכואנליזה בלבוש אותה לשון עתיקת ימים, שנתעוררה לחיים חדשים על ידי רצונו של העם היהודי. המחבר מכיר ויודע אל נכון, מהי עבודתו של מתרגם ספר זה. אינו צריך להעלים את ספקו, אם משה והנביאים היו מבינים שיעורים אלה בעברית. ואולם מצאצאיהם של אלה–שגם המחבר עצמו נמנה עליהם – העתידים לקרוא ספר זה, מבקש המחבר לבל יהיו נמהרים לדחותו עם ראשוני הרחשים של בקורת ואי שביעת רצון. הפסיכואנליזה אוצרת בכנפיה חדשות ונצורות במידה מרובה כל כך, בתוכן דברים הסותרים דעות ישנות נושנות ופוגעים ברגשות שהכו שרשים עמוקים ביותר, שעל כרחה היא מעוררת התנגדות.

מי שכובש את פסק דינו ומקבל על עצמו השפעתה של הפסיכואנליזה בשלימותה, יהא נוטה אולי להאמין אמונה שלימה, כי גם חדש לא רצוי זה כדאי וראוי לו לדעתו, וכי לא יוכל להתעלם ממנו אם ירצה לחדור לעומקה של הנפש ושל חיי אנוש.

זיגמונד פרויד

וינה, דצמבר 1930

הקדמה

ספר זה שאני מוסר לדעת הקהל בשם «שיעורים במבוא לפסיכואנליזה» אינו מתיימר בשום פנים להתחרות בחיבורים במקצוע זה, שכבר נתפרסמו ברבים (היטשמן, תורת הנברוזים לפרויד, מהדורה ב׳ 1913; פפיסטר, השיטה הפסיכואנליטית, 1913; ליאו קפלן, עיקרי הפסיכואנליזה 1914; רגי ואֶסנַרד, הפסיכואנליזה של הנברוזים והפסיכוזים, פריס 1914; אדולף י. מאיר, — De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse. אמשטרדם, 1915). אין ספר זה אלא חזרה מלה במלה על שיעורים שקראתי בעונות החורף 1915־16־17־18 לפני קהל שומעים של רופאים והדיוטות משני המינים.

מכאן יבוארו לקורא כל הסגולות המיוחדות שימצא בספר. מן הנמנע היה להקפיד בהרצאת הדברים על השלוה הקרה אשר למחקר מדעי; לפני המרצה עמדה תעודה, לשמור על קשב השומעים שלא יתרופף בשעת ההרצאה שנמשכה כשעתיים. מרצונו לעשות רושם ברגע ידוע אי אפשר היה לו להמנע מחזרות; היה צורך לעסוק בבעיה אחת פעם ראשונה, בסוגית החלום ושברו, למשל, ולחזור ולעסוק בה בבעיות הנברוזים. סידורו של החומר הוא שגרם, כי כמה שאלות נכבדות, כגון שאלת הבלתי־מודע, לא הָערכו הערכה מְמַצָה בבת־אחת. היה צורך לחזור ולענות בהן פעמים אין ספורות ושוב למשוך את היד מהן, עד בוא הזדמנות חדשה להוסיף עליהן ולהשלימן.

כל המצוי אצל הספרות הפסיכואנליטית לא ימצא ב«שיעורים» אלה אלא דברים מועטים, שאינם ידועים לו ממקורות אחרים ומפורטים הרבה יותר. ואולם הצורך לגבש את החומר ולסכמו אלץ את המחבר להשתמש בפרקים ידועים (באֶטיולוגיה של הפחד, בהזיות ההִיסטֵריות) בחומר שעדיין לא בא בשום מקום.

ז. פרויד

וינה, אביב שנת 1917.

חלק ראשון

מעשי־כֶּשֶׁל

שיעור ראשון

פְּתִיחָה

רבותי! לא ידעתי, מה הן הידיעות שקנה לו כל אחד מכם בפסיכואנליזה מתוך קריאה בספרים או מפי השמועה. אך נוסח ההודעה שפרסמתי — מבוא יסודי לפסיכואנליזה — מחיבני לנהוג עמכם כאילו היתה לכם זו כספר החתום ועודכם זקוקים ללקח ראשון.

אך זאת אוכל, על כל פנים, להניח כי ידעתם, שהפסיכואנליזה היא דרך להתנהג בה עם חולי־עצבים לשם ריפוים, וכאן אני יכול להביא לפניכם דוגמה העשויה ללמדכם, כיצד דברים רבים נעשים בתחום זה שלא כמו במדיצינה, ולעתים קרובות בדרך הפוכה דוקא. בנוהג שבעולם, כשאנו באים להטיל על אחד מחולינו מרותה של טכניקה רפואית חדשה לו, אנו מפחיתים בעיניו את העמל והקשיים הכרוכים בה ומשעשעים את נפשו בהבטחות יפות בדבר הצלחת הריפוי. חושב אני, כי רשאים אנו לעשות כן, כי בהתנהגותנו זאת יש משום הגברת התקוות להצלחה. אך כשאנו באים לטפל בנֶברוטיקן בדרך־רפוי פסיכואנליטית, אנו נוהגים אחרת. אנחנו מגוללים לפניו את פרשת הקשיים שבדרך זו, את הזמן הדרוש לכך, המאמצים והקרבנות שהיא מצריכה, ואשר להצלחה — הרי אנו אומרים לו, כי לא נוכל להבטיחה בודאות, שכן היא תלויה בהתנהגותו, בהבנתו, במשמעתו ובאורך רוחו. מובן, כי יש עמנו טעמים ונימוקים לאחוז בדרך זו דוקא, ההפוכה כל כך למראית עין, ואולי עוד תהא לכם הזדמנות לעמוד עליה.

ואל נא תתרעמו עתה, אם לכתחילה אנהג עמכם כעם חולים נברוטיים אלה. בעצם, הייתי משיא לכם עצה, שלא תחזרו ותשמעו דברי. מתוך כוונה זו אגולל לפניכם את הליקויים שדבקו בהכרח בהוראת הפסיכואנליזה, ואת הקשיים, שרכישת הדעה העצמית נתקלת בהם. אראה לכם, שכל כוון השכלתכם עד עתה והרגלי מחשבתכם צריכים היו בהכרח להפוך לבכם להתנגד לפסיכואנליזה, וכמה אתם

צריכים להתגבר בקרבכם כדי לשעבד אותה התנגדות אינסטינקטיבית. אין ביכלתי, כמובן, לומר לכם מראש מה הבנה בפסיכואנליזה תקנו לעצמכם מתוך הודעותי; אבל רשאי אני להבטיח לכם, כי מתוך שמיעת דברי לא תלמדו לערוך חקירה בדרך הפסיכואנליזה, או להשתמש בה הלכה למעשה בריפוי חולים. ואם יש בכם איש, שידיעה חטופה של הפסיכואנליזה אינה עשויה להניח את דעתו וברצונו לקשור עמה יחס מתמיד וקיים, הרי לא רק שלא אשיאנו לכך, אלא, פשוט, אזהירנו מכך. לפי מצב הדברים כיום עלולה בחירת מקצוע זה לקפח כל אפשרות של הצלחה באוניברסיטה, ואם ירצה אדם לעשות את הרפואה קרדום לחפור בו, הרי ימצא עצמו בחברה שאינה מבינה לשאיפותיו, מתיחסת אליו באי אימון ובאיבה ומשסה בו כל מיני רוחות רעות האורבות בקרבה. ואפשר שמתוך חזיונות הלואי של המלחמה המשתוללת כיום באירופה תוכלו אולי לאמוד, ויהי בקירוב, מה מרובים הלגיונות של מזיקין אלה.

ברם, בכל פנים מצויים בני אדם לרוב, שכל חטיבה של הכרה חדשה, עם כל אי־הנוחיות שבה, מושכת את לבם. ואם יש בכם מְתֵי מעט מסוגם של אלה, שלא ישגיחו בהתראותי וישובו לְהֵרָאות בזה — ברוך בואם לשלום. אבל זכאים אתם כולכם לדעת, מה הם הקשיים של הפסיכואנליזה שרמזנו עליהם.

בראש וראשונה — הקושי להרביץ את תורת הפסיכואנליזה. תלמוד המדיצינה הרגילכם לראות. אתם רואים את התַּכשיר האנטומי, את משקעי הפעולות הכימיות, התכוצותו של השריר כתוצאה מגירוי עצביו. לסוף מעבירים לפני חושיכם את החולה, את סימפטומי יסוריו ומכאוביו, את תוצאותיו של הפרוצס החולני ולפעמים מרובות תראו את גורמי המחלה כשהם מובדלים בפני עצמם. במקצועות הכירורגיה הנכם עדי ראיה לניתוחים המכוונים להושיט עזרה לחולה, וגם אתם עצמכם רשאים לנסות בהם ולבצעם. ואפילו הפסיכיאטריה תשפיע עליכם, מדי הציגה לפניכם אחד החולים, שפע של תצפיות בחליפות מראה פניו, באופן דבורו ובדרך התנהגותו, והתצפיות האלו טובעות בנפשכם רשמים עמוקים. וכך ממלא המורה למדיצינה על הרוב תפקיד זה של מורה דרך ומסביר, שנלוה עליכם לשם ביקור בבית נכאת, בשעה שאתם קונים לעצמכם יחס בלתי־אמצעי אל החזיונות וסבורים, כאילו מעצמכם עמדתם על מציאות העובדות החדשות.

לדאבוני, לא הרי הפסיכואנליזה כהרי המדיצינה. אין הריפוי האנליטי אלא חליפת דברים בין המחוקר לרופא. החולה מדבר, משיח חויותיו בעבר ורשמיו בהווה, קובל, מוודה משאלות לבו ורגשותיו. הרופא מאזין, מבקש להדריך את מהלך מחשבותיו של החולה, מזכיר, מפנה את קשבו בכיוונים ידועים, נותן לו ביאורים ומתחקה על התנהגותו. הנבונה היא אם לא, קרוביהם הנבערים של חולינו, שאינם מתפעלים אלא מדברים הנראים והנתפסים לעין, ובעיקר מפעולות כאלה שרואים בראינוע, לא יחמיצו לעולם את ההזדמנות להביע ספקותיהם בדרך הריפוי הזה. «כלום תועלת יש בדבר לסעוד את החולה בדבורים בלבד?». טענה זו לא באה, כמובן, אלא ממחשבה קצרת־ראות ובלתי מסקנית גם יחד. והלא הם אותם בני אדם היודעים בודאות כזו, כי «רק בכוח הדמיון בלבד יצרו החולים סימפטומים שלהם». המלים נמנו לפנים בין תשמישי הקוסמים, ועד היום נשתמר במלה מכוח הקסם העתיק שלה. יפה כוחה של מלה להנחיל אושר לזולתנו או לגרום לו יאוש, בכוח המלים מקנה המורה ידיעותיו לתלמידיו, בקסם המלים ימשוך הנואם את שומעי דבריו ויקבע את דעותיהם והחלטותיהם. המלים כוחן יפה לעורר רגשות עזים והן משמשות אמצעי כללי להשפעת גומלין בין בני האדם. ומשום כך לא נזלזל בשמוש במלים לגבי הפסיכותֶרַפִּיָה ונקבל נא ברצון הזדמנות זו להקשיב לחליפת הדברים שבין האנליטיקן לבין הפאצְיֶנט שלו.

ברם גם דבר זה איננו בגדר האפשרות. השיחה, שהיא הרפוי הפסיכואנליטי, אינה סובלת שומע מן הצד; שיחה זו אינה ניתנת להצגה. אפשר, כמובן, להציג בהרצאה בפסיכיאטריה לפני התלמידים גם נֶבְרַסְתֶּנִיקן או הִיסטֶריקן. הלה יספר לנו יסוריו, על הסימפטומים ותו לא. את הידיעות, שהפסיכואנליזה זקוקה להן ביותר, לא יגלה מתוך זיקת רגש מיוחדת אל הרופא; משירגיש במציאותו של אחד שהוא אדיש לגביו, ישתתק מידי. שכן ידיעות אלה מתיחסות על האינטימי ביותר מחיי נפשו, על כל מה שהוא, כאישיות עצמאית מבחינה סוציאלית, חייב להסתיר מעיני אחרים, ועל כל מה שהוא, כאישיות אחדותית, אינו רוצה לגלות גם לעצמו.

ובכן, אין אתם יכולים לראות בעיניכם ריפוי פסיכואנליטי. יכולים אתם רק לשמוע עליו. ומפי השמועה בלבד תכירו טיבה של הפסיכו־

אנליזה לכל עומק משמעה. ומתוך שאתם שואבים תורתכם מכלי שני, הרי שאתם נתונים בתנאים לא־שכיחים לגבי קביעת־משפט. ונראה שעיקר הדבר תלוי במידת האמון שאתם רוחשים לבעל השמועה.

שַוו־נא בנפשכם, כי נתכנסתם להרצאה לא בפסיכיאטריה, אלא בהיסטוריה, והמרצה מספר לכם על חייו של אלכסנדר הגדול ומעשי מלחמותיו. מה הם הטעמים הממריצים אתכם להאמין באמיתות דבריו? מתחילה נראה כאן מצב הדברים גרוע לאין ערוך מבפסיכואנליזה, שכן הפרופיסור להיסטוריה לא השתתף מעולם במסעי מלחמתו של אלכסנדר, וכמוכם כמוהו; מה שאין כן הפסיכואנליטיקן המספר לכם לפחות דברים, שהוא עצמו מילא תפקיד בהם. ואף על פי כן אתם מאמינים לדברי ההיסטוריון אמונה שלמה. בשל מה זכה לכך? הוא מעיד בפניכם על עצמו את דבריהם של סופרים קדמונים, שחיו באותה תקופה או שהיו קרובים בזמן למאורעות, כלומר: את ספריהם של דיאודורוס, פלוטרכוס, אריאנוס ואחרים; יכול הוא להביא לפניכם תמונות של מטבעות שנשתמרו, של פסלי המלך וצלום של המוזאיקה הפומפיאנית המתארת את הקרָב באיסוס. לאמיתו של דבר הרי כל התעודות הללו אינן מוכיחות אלא, שעוד דורות קודמים האמינו במציאותו של אלכסנדר ובממשות מעשיו, וכאן דוקא יש לבקורת שלכם מקום להתגדר בו. והיא תמצא, שלא כל מה שנאמר באלכסנדר ראוי לאמון או שלא כל הפרטים נושאים בד־בבד, אך אין אני יכול לשער, כי תעזבו את אולם ההרצאות מתוך פקפוק במציאותו של אלכסנדר הגדול. שנים הם שיקולי־הדעת שיקבעו בעיקר את החלטתכם, ראשית: אין לו למרצה כל יסוד וכוונה להציע לפניכם כממש דבר שאינו נחשב כממש בעיניו. ושנית, כל ספרי ההסטוריה, שאפשר להשיגם, מתארים את חייו של אלכסנדר כמעט באופן דומה, ואילו באתם לבחון את המקורות העתיקים, כי אז שמתם לבכם לגורמים אלה עצמם, לנימוקיהם האפשריים של ההיסטוריונים השונים ולהתאמה שבין תעודה אחת לחברתה. תוצאת הבדיקה תניח, בודאי, במקרה אלכסנדר את הדעת, אך דומה שהתוצאה תהיה אחרת בהיות המדובר באישיות כמשה או נמרוד. ברם, מה הם הספקות שיכולים להתעורר בלבכם ביחס למהימנותו של המרצה בפסיכואנליזה – תוכלו עוד להכיר בבירור מספיק בהזדמנויות הבאות.

ועתה זכאים אתם לבוא בשאלה: אם חסרה היא הפסיכואנליזה ראיות אובייקטיביות ואי אפשר להציגה לנגד עיני הלומד, איך אנו יכולים לבוא עד תכונתה ולקבל תורתה? ואמנם לא דבר קל הוא תלמוד־תורה זה ולא רבים למדו את הפסיכואנליזה כשורה, אבל יש, כמובן, דרך שאפשר לילך בו. פסיכואנליזה אנו לומדים תחילה מבשרנו אנו, מתוך חקר אישיותנו אנו. אין זה ממש מה שנקרא הסתכלות עצמית, אך בדוחק נוכל לכלול בה את הפסיכואנליזה. יש שורה ארוכה של חזיונות נפשיים מצויים מאוד וידועים לכל, שלאחר הדרכת־מה בטכניקה, אנו יכולים לעשותם ענין לאנליזה של עצמנו.

וכאן אנו באים לידי ההוכחה המבוקשת על מציאותם של אותם התהליכים, שהפסיכואנליזה עסקה בתיאורם, ולידי הוכחת־האמיתות של תפיסותיה. על כל פנים גודרים תחומים קבועים בפני ההתקדמות בדרך זו. נרחיק יותר אם נעמיד את עצמנו לרשותו של אנליטיקן מנוסה לשם ניתוח, שמתוך כך אנו מרגישים את פעולותיה של האנליזה באני שלנו ובאותה שעה ניתנת לנו גם ההזדמנות לעמוד על טיבה של הטכניקה הדקה מן הדקה שבמעשה. מובן, כי בדרך מצויינת זו יכול ליהנות רק אדם אחד ולא חוג שומעים.

קושי אחר העומד לכם למכשול ביחסכם אל הפסיכואנליזה אין אני תולה קולרו בה, אלא בכם, שומעי לקחי, עצמכם, לפחות במידה שעסקתם עד כה בלימודי המדיצינה. השכלתכם הקודמת קבעה כיוון מסוים לפעולת מחשבתכם, המרחיקכם הרבה מן הפסיכואנליזה. מתוך למודיכם הורגלתם לראות את מקום פעולותיו של האורגניסמוס והֶפְרֵעיו בשינויים האנטומיים, לתלות הסברם בסבות כימיות ופיסיות ולתופסם תפיסה ביאולוגית, ואולם האינטרס שלכם לא הופנה מעולם כלפי החיים הפסיכיים, שבהם מגיעה מכל מקום פעולתו של האורגניסמוס, המורכב להפליא, למרום קצה. משום כך זר לכם אופן־מחשבה פסיכולוגי והתרגלתם להתיחס אליו באי־אמון, לשלול ממנו את חותם המדעיות ולהניחו להדיוטות, למשוררים, לפילוסופי־הטבע ולבעלי המסתורין. צמצום זה יש בו בודאי כדי לגרום נזק לפעולתכם בשדה הרפואה, שכן יתכן שהחולה יגלה לפניכם בראש וראשונה – כשם שדבר זה נהוג בכל היחסים שבין אדם לחברו – את מהותו הנפשית, ואני חושש שמא תהיו מוכרחים – בתורת־עונש – למסור חלק מן ההשפעה התַרְבּוּתית,

שאליה תשאו את נפשכם, לידי רופאים הדיוטות, ממצ׳אי מזור בכוחות הטבע, ובידי בעלי מסתורין אשר תבוזו להם כל כך.

אין אני מתעלם מכך, שצריך ללמד זכות על חסרון זה בהשכלתכם הקודמת. חסרים אתם מדעי־עזר פילוסופיים שאפשר היה לעשותם עֵזֶר לכוונותיכם בשדה הרפואה. לא הפילוסופיה העיונית ולא הפסיכולוגיה המתארת או הפסיכולוגיה שקוראין לה האכספרימנטלית והנספחת אל הפיסיולוגיה של החושים, כדרך שמלמדים אותן בבתי הספר, אינן יכולות לומר לכם דבר של תועלת על היחס שבין הגופני והרוחני ולמסור בידכם את המפתח להבנת הֶפרע שאפשר לו שיחול בפעולות הנפש. אמנם הפסיכיאטריה עוסקת, בתחומה של המדיצינה, בכך, שהיא מתארת את ההפרעים הנפשיים שהתבוננה בהם ומצרפתם כתמונות קליניות של המחלה, אך בשעות של גלוי לב מפקפקים הפסיכיאטרים עצמם בכך, אם צירופיהם ראויים לשם מדע. הסימפטומים, שמהם מצטרפות תמונות־המחלה, מוצאם, מנגנונם וחיבורם ההדדי סתומים; או שאין אתה יכול להוכיח שאותם הסימפטומים הטילו שינויים באבר האנטומי של הנפש, או שהם מטילים שינויים כאלה שאין אתה יכול לפרש מתוכם את הסימפטומים. ההפרעים הנפשיים הללו אינם נוחים לקבל השפעה תרפיבטית אלא בשעה שהם ניכרים כגילויי־צדדין של שינויים אורגניים אחרים.

וכאן הגענו לאותה פרצה, שהפסיכואנליזה שואפת לסותמה. רצונה להעמיד לרשותה של הפסיכיאטריה את הבסיס הפסיכולוגי החסר; היא מקוה לגלות את הקרקע המשותף, שיש בו כדי להעמידנו על ההבנה כיצד יזדמנו יחדיו הפרע גופני ונפשי. לשם כך עליה להשתחרר מכל הנחת־אב הזרה לה על סוג אֲנָטוֹמִי, כימי או פיסיולוגי ולעבוד אך ורק במושגי־עזר פסיכולוגיים לגמרי, ומשום כך דוקא חוששני שמא תֵרָאה תחילה כמוזרה בעיניכם.

ישנו עוד קושי, שאין אני רוצה לתלות קולרו בכם, בהשכלתכם או בעמדתכם. בשתים מהלכותיה מעליבה הפסיכואנליזה את העולם כולו ומרגיזתו על עצמה; האחת פוגעת בדעה קדומה אִינְטֶלֶקְטוּאָלִית, והאחרת בדעה קדומה אסתיטית מוסרית. אבל אל תהיינה הדעות הקדומות האלה קלות בעינינו; דברים כבירי כוח הם, אוצר בלום

של התפתחות מועילה אף הכרחית של האנושות. דעות קדומות אלו נשענות על כוחות אֶפֶקטיביים והמלחמה בהן חמורה.

הלכה ראשונה מהלכות הפסיכואנליזה, שאינן חביבות, קובעת, כי הפרוצסים הנפשיים כשלעצמם לא מודעים הם, ואילו הפרוצסים המודעים אינם אלא פעולות בודדות מחיי הנפש כולם. ועתה זכרו־נא כי התרגלנו, להפך, לזהות את הנפשי עם המודע. התודעה היא בעינינו כאפיו המגדיר של הנפשי, והפסיכולוגיה — כתורת תכני התודעה. אכן, גזירה שווה זאת בין הנפשי והמודע היא לנו מובנת מאליה כל כך, שכל טענה כנגדה נראית בעינינו כשטות מפורשת, ואף־על־פי־כן אין הפסיכואנליזה יכולה להמנע מכך, שתהא טוענת את הטענה הזו, אין היא יכולה לקבל את זהותו של המודע והנפשי. ההגדרה שלה את הנפשי אומרת, שאלה הם פרוצסים של אופן הרגש, החשִׁיבָה, הרצִיָה, והיא חייבת בסברה, שקיימת חֲשִׁיבָה לא מודעת ורְצִיָה לא מודעת. אלא שמתוך כך היא מקפחת למפרע את הסימפתיה של כל אלה ידידי המדעיות המפוכחת ומעוררת כנגד עצמה חשד של תורת הנסתר, רבת־הזיה, שרוצה לעשות במחשך מעשיה ולצוד דגים במים עכורים. ואולם אתם, שומעי לקחי, אינכם יכולים עוד, כמובן, להבין, מה זכות בידי לראות במאמר, שתכונתו מפשטת כל כך, כמו «הנפשי הוא הוא המודע» דעה קדומה, ואין אתם יכולים לנחש, איזו התפתחות יכולה היתה להביא לכפירה בלא־מודע, אם אמנם קיים הוא, ומה תועלת צמחה מן הכפירה הזו. השאלה, אם הנפשי נושא בד־בבד עם המודע או שיש להרחיבו מעֵבר למודע — תֵראה כפולמוס של הבל, ואף־על־פי־כן יכולני להבטיחכם, כי משנתקבלה הדעה על קיומם של פרוצסים נפשיים לא מודעים — נסללה ראשית אוריינטציה חדשה ומכרעת בעולם ובמדע.

וכן לא תוכלו לשער בנפשכם מה קשר פנימי מאחד אותה ההעזה הראשונה של הפסיכואנליזה עם העזתה האחרת, שנזכיר אותה עכשיו. מאמר שני זה, שהפסיכואנליזה מכריזה עליו כעל תוצאה מתוצאותיה, כלולה בו ההלכה, כי רחשושים שיש לראות בהם רחשושים סֶכסואליים בלבד, בין במובנם הצר ובין במובנם הרחב, נתיחד להם תפקיד גדול לאין שיעור — ושעד היום לא נערך כראוי לו — בתורת גורם למחלות העצבים והרוח. יתר על כן, אותם רחשושים סכסואליים

עצמם תורמים תרומה, שאין להפחית ערכה, ליצירות התרבותיות, האמנותיות והחברותיות העילאיות של רוח האדם.

הנסיון הורני, כי יחס האיבה כנגד מסקנתו זו של החקר הפסיכואנליטי הוא הוא המקור העיקרי להתנגדות שהיא נתקלת בה. היש את נפשכם לדעת כיצד אנו מסבירים זאת? כסבורים אנו, כי מצוקת החיים היא שגרמה לתרבות שתִבָנה מחורבנו של מלוי־היצר, והיא חוזרת ונוצרת תמיד מתוך כך שהפרט, שנצטרף ראשונה אל החברה האנושית, מקריב וחוזר ומקריב את סיפוק היצר לטובת הכלל. מבין הכוחות המניעים, שנשתמשו בדרך כך, נתיחד תפקיד חשוב לכוחות המניעים של המאויים הסכסואליים; חלה בהם יד הסובלימציה, כלומר: הם ניסוטים מזיקתם למטרותיהם הסכסואליות ומכוונים למטרות הנעלות יותר מבחינה חברותית, ושוב אינן סכסואליות. ברם, בנין זה רופף, היצרים הסכסואליים לא נכפתו כראוי, ולכל פרט, שצריך להצטרף למפעל התרבות, אורבת הסכנה, שיצריו הסכסואליים ישתמטו מלשמש שימוש כזה. החברה אינה רואה סכנה גדולה לתרבותה מזו, שיכולה לצמוח משחרור היצרים הסכסואליים וחזירתם למטרותיהם היסודיות. נמצא, שלא נוח לה לחברה, שיזכירו לה מקום תורפה זה, לא מענינה הוא, שיוכר כוחם של היצרים הסכסואליים ושיתחוור ערכם של החיים הסכסואליים לגבי הפרט; אדרבה, מטעמים חינוכיים בררה לעצמה את הדרך להסיח את דעת הבריות מענין זה. משום כך לא תסבול את המסקנה הנזכרת של החקר הפסיכואנליטי, נוח לה להתריע עליה כעל דבר שאין אנינות הדעת סובלתו, שפיגול מוסרי וסכנה בו. אכן, אין פירכות כאלו עשויות לפגום פגימה כלשהי במה שנחשב כתוצאה אובייקטיבית של עבודה מדעית. ההתנגדות צריכה העתק לתחום השכל, אם רצונה להשמיע קולה ברמה. והנה מטֶבע האדם הוא, שיהא נוטה לראות כל דבר שאינו רוצה בו כמוטעה, וכך קל לו למצוא טעמים כנגדו. החברה הופכת, איפוא, כל דבר שאינו חביב עליה למוטעה, חולקת על אמיתותיה של הפסיכואנליזה בנימוקים הגיוניים וענייניים, אלא שמקורם אפקטיבי, ואינה מרפה מן הנימוקים הללו, שבעצם דעות קדומות הן, על אף כל הנסיונות לערער את יסודותיהם.

אך אנו, רבותי, רשאים להכריז, כי בהורותנו אותה הלכה פסולה

לא נתכוונו לכל טנדנציה שהיא. לא רצינו אלא לתת ביטוי לעובדה אחת, שכפי אמונתנו נתגלתה לנו מתוך עבודה של יגיעה. וגם כאן אנו רואים זכות לעצמנו לדחות בהחלט את הדרך לערבב טעמים מעשיים לתוך העבודה המדעית, גם קודם שבדקנו אם החששות, שטעמים אלה באים לכפותם עלינו, מוצדקים או לאו.

לא גוללתי לפניכם אלא קצת מן הקשיים העומדים למכשול להתעסקותכם בפסיכואנליזה. בתורת התחלה הרי אולי זה די והותר. ואם יעלה בידכם להתגבר על הרושם שעשו עליכם קשיים אלה, נמשיך את דברינו.

שיעור שני

מַעֲשֵׂי הַכֶּשֶׁל

רבותי!

לא בהנחות מוקדמות נפתח, כי אם בחקירה, כנושא לחקירה זאת נבור לעצמנו חזיונות מסויימים, שהם שכיחים מאוד וידועים מאוד ושאין הדעת ניתנת עליהם כראוי; אין להם דבר עם המחלות, משום שאין לך אדם בריא שלא תוכל לראות בו חזיונות אלה. אלה הם מה שקורין מעשי הכשל של האדם, כשאדם רוצה לומר דבר מה ומפיו נפלטת מלה שלא מן הענין, — פליטת הפה; וכך יארע לו בשעת כתיבה, בין אם ירגיש ובין אם לא ירגיש בכך; או כשאדם קורא בספר או מעל הכתב דבר שלא נאמר שם (פליטת פה שיש עמה עיקום הכתוב), כן כשהוא שומע את שנאמר לו שלא כתיקונו, טעות השמע, כשאין לפניך כל ליקוי אורגני בחוש השמע. סדר אחר מחזיונות של סוג זה — השכחה מונחת ביסודו, אלא שאיננה ממושכת, כי אם ארעית, דרך משל, כשאדם מבקש לשוא להעלות שֵׁם מֻכָּר לו ושברגיל הוא חוזר ומכירו, או כשאדם שוכח להפיק זממו, ורק לאחר כך יזכרנו, לאמור: שלא שכחו אלא לפרק זמן ידוע. בסדר השלישי של חזיונות כאלה חסר גם התנאי של הארעיות הזמנית, כגון כשאדם מניח דבר במקום אחד ושוב אינו יכול למצוא אותו, או, במקרה הדומה לחלוטין, כשהוא מאבד דבר. כאן שכחה לפנינו, שאנו נוהגים בה שלא כמנהגנו לגבי שכחה אחרת, כי כאן נשתומם או נתרגז עליה תחת אשר נראנה כדבר מובן. וכאן מצטרפות גם טעויות ידועות, שבהן שוב מתגלית הארעיות הזמנית, כשאדם מאמין במשך זמן בדבר־מה והוא יודע מתחילה ובדיעבד שאין הדבר כן, ועוד מספר חזיונות דומים, ששמותיהם שונים.

הצד השוה בכל המקרים הללו, שקרבתם הפנימית מתבטאה, בשפה הגרמנית, בהברה ver בראש התיבה (versprechen, verschreiben). רובן

ככולן אינן בנות חשיבות יתירה, קיום קצר להן ללא ערך מרובה בחיי האדם. רק לעתים רחוקות מתייחדת לאחת מהן, כגון לאבידת חפצים, חשיבות מעשית ידועה. לפיכך אין אנו נותנים דעתנו עליהן והפעולה שהן פועלות על נפשנו רפויה היא וכו׳.

אל חזיונות אלה אני רוצה עתה להסב את תשומת לבכם. וכאן תטענו כנגדי בכעס: «מרובות כל כך בעולם הרחב ובעולם המצומצם של חיי הנפש שלנו החידות הנהדרות, מרובים כל כך חזיונות־הפלא בתחום ההפרעים הנפשיים, הדורשים הסבר והראויים לו — מה צורך, איפוא, לבזבז זמן ועמל על קטנות כאלו? אילו יכולת להסביר לנו, כיצד אדם, שעיניו ואזניו בריאות, רואה ושומע לאור היום דברים שאינם במציאות כלל, או מדוע יראה פלוני את עצמו פתאום נרדף על ידי אנשים, שעד כה היו אהובים עליו מכל, או כיצד כרוך אחר מתוך הנימוקים החריפים ביותר אחרי תעתועי דמיון, שכל תינוק מוכרח לראות שטותם — או אז היה לבנו נוטה אחרי הפסיכואנליזה; אך אם אין כוחה של זו יפה אלא לעסוק בכך, משום מה אמר נואם פלוני בישיבה חגיגית מלה זו ולא אחרת, או בשל מה הניחה בעלת־הבית את צרור מפתחותיה במקום שאינה זוכרת אותו ודברי הבל דומים, נדע גם אנחנו לתת את זמננו ודעתנו לדברים מועילים יותר».

על כך הייתי משיב לכם: סבלנות, רבותי! בקורתכם אינה בדרך הנכונה. אמת, אין הפסיכואנליזה יכולה להתפאר שלא עסקה מעולם בדברים קטני־ערך. אדרבה, חומר לתצפיותיה משמשים כל אותם המקרים הדלים, שנדחו לקרן זוית על ידי כל שאר המדעים, כפחותי ערך ביותר ושיש בהם משום פסולתו של עולם החזיונות. וכלום אין אתם מערבבים בבקורתכם את רוממות הפרובלימות בסימנים החיצוניים הנבלטים בנקל? כלום אין דברים רבי־חשיבות, שבתנאים ידועים ובזמנים ידועים אינם נגלים אלא על ידי סימנים דלים מן הדלים? יכול אני להביא לפניכם על נקלה מצבים כאלה למכביר. מה הם הסימנים הדלים, שאתם, הגברים הצעירים שבכם, דנים על פיהם אם רכשתם את לב האשה לאהבה אתכם? כלום תצפו לשם כך לגילוי אהבה מפורש, לחבוקים סוערים, או שמא די לכם במבט־עין אחד, שאיש זולתכם כמעט לא הרגיש בו, תנועה חטופה, לחיצת יד שנמשכה כהרף־עין יתר על המידה? או נניח שחוקרי פשעים אתם

ועליכם להתחקות על מעשה־רצח אחד. האמנם מצפים אתם שהרוצח ישאיר לכם במקום המעשה את תמונתו בצירוף מען־ביתו, או שתסתפקו בעל כרחכם בעקבות חלשים יותר וברורים פחות של האישיות המבוקשת? אל־נא תזלזלו, איפוא, בערכם של הסימנים הקטנים, שמא עתידים הם לסייע בידינו למצוא עקבות של דברים גדולים יותר. ועוד זאת, סבור אני כמוכם, שהבעיות הגדולות בעולם ובמדע להן זכות ראשונה שנהא מעיינים בהן. ברם על הרוב ההחלטה המפורשת לעסוק מעתה בחקר בעיה אחת או אחרת אינה מועילה אלא במעט. פעמים מרובות אין אתה יודע כלל להיכן תפליג בפסיעתך הראשונה. החקירה המדעית עשויה להצליח יותר בשעה שאתה עוסק במה שבא לידך והניתן לחקירה בנקל. ואם החקירה נעשית בדרך יסודית למדי, בלא הנחות קדומות ובלא תקוות ואם גם השעה משחקת לך, יתכן שמשום הקשר, הקושר הכל בכל, יִפָּתח לפניך גם בעבודה זו, שאינה מבקשת גדולות, פתח לחקר הבעיות הגדולות.

כך הייתי אומר, כדי לעורר בכם ענין לעסוק במעשי הכשל, דלי הערך לכאורה, של האדם הבריא. ועכשיו נפנה נא אל אדם מן השוק, שהפסיכואנליזה זרה לו, ונשאל את פיו, כיצד הוא מסביר לעצמו התארעותם של דברים כאלה.

ראשית תשובתו תהיה בודאי: אין הדבר ראוי לביאור; אלה הם מקרים קטנים. אדם זה מה הוא רוצה לומר? כלום נתכוון לומר, שמלבד אלה יש עוד מאורעות דלים אחרים, שאינם מצטרפים לשלשלת מאורעות העולם ושיכלו לא להתקיים כדרך שהם מתקיימים? אפס אם יפרוץ אדם בדרך זו פרצה בדֶטֶרמיניסמוס הטבעי, ולוּ רק במקום אחד בלבד, הרי יעשה את השקפת־העולם המדעית כולה פלסתר. יש להעיר לו לאדם זה, שאפילו השקפת העולם הדתית נאמנה יותר לעצמה כשהיא אומרת מפורש, שאין אדם נוקף אצבע מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה. כסבור אני, שידידנו לא יסכים להסיק את המסקנה העולה מתשובתו הראשונה, אלא יחזור בו ויאמר: אילו חקרתי את החזיונות הללו הייתי מכל מקום מוצא להם הסבר. אין כאן אלא סטיות קלות בפונקציה, אי־דיוק של פעולות פסיכיות, שלא קשה להבין את תנאיו. אדם שבדרך כלל הוא מדבר נכונה אין פיו מכשילו אלא: א) אם אינו מרגיש יפה, הוא עיף; ב) כשהוא נרגז;

ג) אם דעתו נתונה באותה שעה במדה יתירה לדברים אחרים. נקל לראות כי דברים אלו נכונים. אדם מרבה בפליטות פה כשהוא עיף, כשהוא חש בראשו או כשהוא צפוי להתקפה של מיגרֵנה. בתנאים אלה עלול האדם לשכוח בנקל שמות פרטיים. אנשים רבים התרגלו לראות בשכחת השמות הפרטיים מְבַשר קרבתה של המיגרֵנה. וכן גם בשעת התרגזותו נוח האדם להחליף מלים ועצמים «בטעות», ושכחתו של אדם להפיק זממו וכן מעשים רבים אחרים, שלא נתכוון להם, באים לידי גילוי כשנפשו פזורה, כלומר: כשהיא מרוכזה בעצם בענין אחר. דוגמא יפה לפיזור נפש מסוג זה משמש הפרופיסור ב־"Fliegende Blaetter" השוכח שמשייתו ומחליף כובעו בשל אחר, משום שהוא שקוע בפרובלימות, שיש בדעתו לעסוק בהן בספרו הבא. כל אחד יודע ומכיר מנסיונו דוגמאות לכך, כיצד אנו שוכחים להפיק זמם שזממנו, לקיים הבטחה שהבטחנו, משום שבינתים מלאו חויות אחרות את לבנו וכבשוהו.

דבר זה מתקבל על הדעת ודומה שמובטח הוא מפני התנגדות. אולי אינו מענין ביותר, לא כפי שצפינו. אך נסתכל בהסברים אלה למעשי־הכשל הסתכלות קרובה יותר. התנאים, שבהם נתלית התהוותם של החזיונות הללו אינם ממין אחד. חולשת־הגוף והֶפְרֵע בסיבוב הדם הם נימוק פיסיולוגי לליקויה של הפעולה הנורמלית; ואילו התרגשות, עיפות, פיזור הנפש משמשים גורמים ממין אחר, שאפשר לקרוא להם גורמים פסיכופיסיולוגיים. הגורמים האחרונים האלה מתפרשים בנקל כדי תיאוריה. עיפות, פיזור הנפש ואולי התרגשות כללית גורמים כולם לחלוקה של תשומת הלב, שתוצאתה יכולה להביא לידי כך שאותה הפעולה לא תהא זוכה אלא בתשומת־לב קטנה מאוד. פעולה זו אפשר שתהא נפרעת בנקל ושתהא נעשית שלא כדיוקה. מחלה קלה, שינויים בזרם הדם שבאורגן המרכזי של העצבים, עלולים גם הם לפעול בערך כך, מתוך שהם משפיעים באופן דומה על החשוב שבגורמים, על החלוקה של תשומת הלב. הווה אומר, בכל המקרים הללו אנו עוסקים בתוצאות הכרוכות בהפרע שבתשומת הלב בין מתוך סיבות אורגניות ובין מתוך סיבות פסיכיות.

ודומה שכאן לא צפוי הרבה להתענינותנו בפסיכואנליזה. אפשר שנבוא לידי נסיון לחזור ולהסתלק מאותו נושא. מכל מקום, כשאנו

מסתכלים הסתכלות קרובה יותר אנו למדים, שלא הכל נושא בד בבד עם התיאוריה של תשומת הלב במעשי הכשל, או לפחות אינו משתלשל הימנה בפשטות. הנסיון מלמדנו, כי מעשי־כשל כאלה ושכחה כזו מצויים גם אצל בני־אדם שאינם עיפים, שדעתם אינה פזורה ואף אינם נרגשים, אלא שהם נורמליים מכל הבחינות ורק לאחר מעשה נתלית בהם, על שום שנכשלו בפעולתם, התרגשות, שהם עצמם אינם מודים בה. וכן לא יתכן שיארע בפשטות, שפעולת אדם תהא תלויה בתגבורת של תשומת הלב המכוונת אליה, שאם לקתה זו לוקָה גם זו. מעשים רבים נעשים מתוך אוטומטיות טהורה ומתוך קשב רופף מאוד, ואף על פי כן הם נעשים כתיקונם. המטייל שאינו יודע אפילו היכן הוא מהלך — ילך בדרך הנכונה ויעמוד בהגיעו למטרה מבלי שיחטיא דרכו; לפחות יהיה הדבר כך בדרך כלל. הפסנתרן המנוסה מנחית אצבעותיו בלי חשוב על המנענעים כהלכה. כמובן, שלפעמים גם ישגה, אבל לו היה זה מטבע הנגינה האוטומטית להרבות את סכנת השגיאות, כי עתה היה הוירטואוז, שנגינתו נעשתה בכוח ההתאמנות היתירה אוטומטית בתכלית, צפוי ביותר לאותה סכנה. אדרבה, אנו רואים, כי מעשים רבים מצליחים יפה דוקא כשאינם נעשים מתוך תשומת־לב מעולה ומיוחדת, והטעות אפשר שתהא מצויה דוקא בשעה שמעונינים הרבה בביצועה הנכון של הפעולה, בשעה שאין כלל פיזור נפש ובודאי שאין מקום לפיזור־הדעת. תאמרו, פעולתה של ה״התרגשות״ היא זאת, אבל נבצר מבינתנו מדוע אין ההתרגשות מגבירה את הקשב במקרה של התענינות מרובה במעשה. אם פיו של אדם בנאום חשוב או בשיחה מכשילו לומר את ההיפך ממה שהיה בדעתו לומר, הרי אין לבאר זאת לא בתורת הפסיכופיסיולוגיה ולא לפי התיאוריה של תשומת הלב.

גם במעשי־הכשל אתה מוצא חזיונות־לואי קטנים ומרובים כל כך, שאינם מובנים ולא נתפרשו על ידי ההסברים שניתנו עד כאן. אם שכחת, למשל, שֵם לזמן מה — אתה מצטער על כך, מתאמץ לזכרו ויהי מה ואינך נרגע עד שאתה זוכרהו. מדוע, איפוא, יעלה רק לעתים רחוקות בידי אותו המצטער, על אף מאמציו, להפנות את תשומת לבו לאותה המלה, שכדבריו ״מונחת היא בקצה לשונו״, מלה שהוא מכירה מיד כשנאמרה לפניו? או כיצד יבוארו המקרים, שבהם

מעשי־הכשל מתרבים והולכים, משתלבים ומתחלפים זה בזה? פעם ראשונה ישכח אדם את הראיון שהועיד לו חברו. פעם שנית ישנן לעצמו לבלתי שכוח את הדבר, ואחר יתגלה לו שטעה בשעה שנקבעה. אדם משתמש בדרכי עקלתון להזכיר לעצמו מלה שנשכחה ממנו ותוך כדי חיפוש יש שתעלם מלה אחרת שהיתה יכולה לסייע לגילויה של הראשונה, וכשמתחקים על המלה האחרת והנה נשתכחה שלישית, וכן הלאה. חזיון זה יכול, כידוע, להתגלות גם בטעויות הדפוס, שיש לראות בהן שגגות שיצאו מלפני מסדר האותיות. טעות דפוס קשת־עורף מסוג זה נשתרבבה פעם לתוך עתון סוציאל־דמוקרטי. בדין וחשבון על חגיגה אחת היה כתוב: בין הנוכחים היה גם הוד מעלתו ק ו ר נ פ ר י נ ץ (במקום קרונפרינץ — יורש העצר). למחרת ניסו לתקן את השגיאה. העתון התנצל וכתב: צריך היה, כמובן, לכתוב ק נ ו ר פ ר י נ ץ. במקרים כאלה אוהבים לתלות את הקולר בשטן הממונה על טעויות הדפוס, בשד השוכן בתיבת הסידור וכיוצא באלה, ביטויים העוברים בכל אופן את תחומי התיאוריה הפסיכו־פיסיולוגית של טעות הדפוס.

אף איני יודע אם שמעתם, שאפשר להעלות את פליטת הפה על ידי סוגֶסטיה. אנֶקדוטה אחת מספרת: פעם הוטל על צעיר אחד, פנים חדשות על הבמה, התפקיד החשוב ב«הבתולה מאורלֵיאנס» להודיע למלך, ש«הקונֶטַבל (Connetable) מחזיר את חרבו»; אחד המשחקים חמד לו לצון ולחש לו למתחיל הבישן כמה פעמים בשעת החזרה נוסח אחר: הקומפורטבל מחזיר את סוסו*) והשיג את מבוקשו. בשעת ההצגה השמיע אותו מסכן, שנראה לראשונה לפני הקהל, את ההודעה המשובשת, אף־על־פי שהוזהר על כך קודם, או דוקא מפני כך.

אין לבאר, איפוא, את כל הקוים הקטנים האלה של מעשי־הכשל בתיאוריה של העדר תשומת הלב. אבל אין זאת אומרת, שאותה תיאוריה מופרכת מעיקרה. לקויה היא אולי בחסר וצריכה השלמה, כדי שתניח את דעתנו לגמרי. ברם גם ברבים ממעשי־הכשל עצמם יש להסתכל מבחינה אחרת.

הבה נתחיל ב פ ל י ט ת ה פ ה, שכן מבין כל שאר מעשי־הכשל היא המתאימה ביותר לכוונותינו. יכולנו לבור לעצמנו לשם כך גם

*) Pferd (סוס) במקום Schwert (חרב) וקומפורטבל (מעודן) במקום קוניטבל (מפקד הצבאות).

פליטת הקולמוס ועיקום־הכתוב. אך כאן צריכים אנו לומר לעצמנו, שעד כאן לא שאלנו אלא אימתי ובאילו תנאים נכשל אדם בפליטת הפה, והתשובה שניתנה לא ניתנה אלא לשאלה זו בלבד. והלא אפשר שיהא ענין גם בשאלה אחרת: מדוע זה יצאה פליטת פה בדרך כך דוקא ולא בדרך אחרת; נשים נא לבנו אל התוצאות הכרוכות בפליטת הפה. ברור הדבר, כל עוד לא השיבונו על השאלה הזו, כל עוד לא בארנו את פעולתה של פליטת הפה, הרי אין החזיון, מבחינה פסיכו־לוגית, אלא מקרה, אם גם הסבר פיסיולוגי בצדו. אם באתי לידי פליטת פה הרי אפשר שאכשל בפי בדרכים הרבה לאין סוף, יכול אני לומר תחת המלה הנכונה אחת מאלף אחרות, לסלף את המלה הנכונה סילופים לבלי שיעור. כלום מסתתר אי־שם משהו שכופה עלי במקרה המיוחד, מבין כל שאר הצורות שבגדר האפשר, את אותה הצורה של פליטת פה, או שמא יד המקרה כאן, שרירות לב, ואי־אפשר בכלל להשמיע בשאלה זו דברים של טעם?

שני מחברים, מֶרינגר ומַיאֶר (אחד בלשן ואחד פסיכיאטר) ניסו עוד בשנת 1895 לתפוס את שאלת פליטת הפה מבחינה זו. הם אספו דוגמאות ותארו קודם כל לפי נקודת־ראות תיאורית בלבד. כמובן אין בסידור זה משום הסבר, אבל עשוי הוא לפלס אליו נתיב. הם מבחינים בסילופי צורה הנטפלים לדיבור המכוון, בעטיה של פליטת הפה: החלפת דברים זה בזה, צלצול־הקֳדֶם, צלצול־גרר, עירוב (Kontamination) וחליפין (Substitution). אביא לפניכם דוגמאות מתוך הקבוצות העיקריות שבחלוקת המחברים הללו. מקרה של החלפת דבר אחד באחר הוא, כשאדם אומר: מילו מוֶינוס במקום וינוס ממילו (החלפה בסדר המלים); צלצול־גרר: Es war mir auf der Schwest... auf der Brust so schwer *); דוגמא לצלצול־הקדם ישמש לנו נאום ידוע על הכוס שלא הצליח: Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs aufzustossen במקום anzustossen **). שלוש הצורות הללו של פליטת הפה אינן שכיחות ביותר. רב יותר מספר המקרים, שבהם פליטת הפה נולדת מתוך צמצומן או עירובן של מלים, כגון: פלוני פוגש מכירתו ברחוב

*) על לבי העיק כל־כך.

**) אתם מתבקשים לגהק (במקום: להקיש בכוס) לחיי מנהלנו.

והוא פונה אליה במלים: Wenn Sie gestatten, mein Fräulein, möchte ich Sie gerne begleitdigen *) (אגב, צעיר זה לא נשא כנראה חן מלפני העלמה). מרינגר ומיאר מביאים כדוגמא של חליפין את המקרה הזה: Ich gebe die Präparate in den Briefkasten, במקום Brütkasten **).

נסיונם של שני המחברים הללו להסביר את פליטת הפה על סמך אוצר הדוגמאות שנאסף על ידם לא הצליח במיוחד. סבורים הם שהקולות וההברות של מלה ערך שונה להם, ושהאינרבַציה של היסוד במלה שערכו מעולה יותר עשויה להשפיע לרעה על היסודות שבה שערכם פחות. נראה שהם מסתייעים במקרים של צלצול־הקדם וצלצול־גרר, שאינם שכיחים ביותר; לגבי שאר פליטות הפה אין יתרון זה של קולות, אם הוא קיים בכלל, בא במנין כלל. הלא לרוב אין פליטת הפה מתגלית אלא בצורה של אמירת מלה אחת במקום מלה אחרת, הדומה לה מאוד, ודמיון זה בלבד מספיק לרבים כדי להסביר את פליטת הפה. פרופיסור אחד, למשל, אמר בשיעור הפתיחה שלו: Ich bin nicht geneigt (geeignet), die Verdienste meines sehr geschätzten Vorgängers zu würdigen ***) או פרופיסור אחר: Beim weiblichen Genitale hat man trotz vieler Versuchungen... Pardon: Versuche... ****)

ברם הצורה הרווחת ומתמיהה ביותר של פליטת הפה היא, כשאדם אומר את ההפך הגמור ממה שנתכוון לומר. כאן, כמובן, אין מסתמכים כלל על יחסי קולות והשפעה של הברות דומות; ותחת זה מסתייעים בזה, שהניגודים — קרבת מושגים יתירה ביניהם וביחוד קרובים הם זה לזה בשיתוף הפסיכולוגי. דוגמאות מסוג זה מצויות בהיסטוריה: נשיא אחד של בית־המורשים שלנו פתח פעם את הישיבה במלים אלה: רבותי, הריני מעיד על נוכחות מספר... צירים ומכריז איפוא על נ ע י ל ת הישיבה.

כשם שמתפתים לשיתוף הרעיונות הניגודי, כך מתפתים גם לאסוצי־

*) אם תרשיני, גברתי, אלוך ברצון (במלה «begleitdigen» כלולה גם המלה beleidigen, שפירושה: להעליב).

**) אני שם את התכשירים בתיבת המכתבים, במקום: במדגרה.

***) איני נוטה — במקום: מוכשר — להעריך את מה שעשה קודמי המכובד מאוד.

****) אשר לאברי המין של האשה הנה על אף תעלולים מרובים... סליחה: מעללים...

אציות שכיחות אחרות שדרכן לצוף ולעלות במסיבות מסוימות שלא כרצוי. מספרים, למשל, כי בחגיגה שנערכה לכבוד נשואיהם של בני ה׳ הֶלמהולץ וו׳ סימנס, הממציא המפורסם ובעל התעשיה הכבירה, הוטל על דיבואַ רימונד (Dubois Reymond), הפיסיולוג המפורסם, לשאת בה את נאום הברכה. הוא סיים את נאומו המזהיר, בלי ספק, במלים: ובכן, תחי הפירמה החדשה: סימנס ו...הַלסקֶה! זה הוא כמובן שמה של הפירמה הישנה. זיווג שני השמות הללו היה שגור בודאי בפי איש ברלין, כשמות רידל ובויטל בפי איש וינה.

עלינו איפוא להוסיף ליחסי הקולות ולדמיון המלים גם את השפעתם של שיתופי מלים. אבל לא סגי בכך. במקרים רבים לא יעלה בידנו להסביר את פליטת הפה, שהננו עדים לה, כל עוד לא הבאנו בחשבון את הדברים שנאמרו קודם לכן, או שעלו רק במחשבה. וכאן שוב לפנינו מקרה של צלצול־הקדם, דומה לזה שהוטעם על ידי מרינגר, אך במרחק גדול יותר. — עלי להודות שיש לי הרושם, כאילו רחוקים אנו עתה מהבין את ענין פליטת הפה מרחק רב יותר מלפני כן!

ואולם אקוה שלא אטעה אם אומר, כי הדוגמאות לפליטת הפה שהבאנו בשקלא וטריא שלנו עשו על כולנו רושם חדש, שכדאי לעמוד עליו. אנחנו חקרנו את התנאים שבהם פליטת פה מתקיימת בכלל וכן את ההשפעות הקובעות את סילופי המלים למיניהם שבפליטת הפה, אך טרם נָתַנו דעתנו על פעולתה של פליטת הפה כשהיא לעצמה, בלי שים לב להתהוותה. אם אנו מחליטים לעשות גם זאת, עלינו סוף־סוף למצוא בנו אומץ לב לומר: בקצת הדוגמאות יש משמעות גם למלה שנפלטה שלא מדעת. מה רוצה לומר: יש משמעות? שיש אולי לפעולתה של פליטת הפה הזכות להחשב כאקט פסיכי שלם שמטרה לו משלו, כגילוי שתוכן וחשיבות לו כשהוא לעצמו. עד כה דברנו רק במעשי הכשל, אך דומה עתה, שמעשה הכשל פעמים שהוא עצמו מעשה כהלכה הוא, שתפס את מקום המעשה המקווה או המכוון.

משמעותו זאת העצמית של מעשה הכשל נראית לפעמים ממשית ובולטת ואין לטעות בה. אם נשיא בית־המורשים מכריז מראשית דבריו על נעילת הישיבה, תחת אשר רצה לפתחה, הרי אנו נוטים, בדעתנו את התנאים שבהם נעשתה אותה פליטת הפה, למצוא במעשה־כשל זה

משמעת רבה· אין הוא מצפה לטובות מן הישיבה הזאת והיה שמח להפסיקה מידי. גילוי המשמעות הזאת של אותה פליטת הפה אינו גורם לנו כל קשיים. או אותה גברת השואלת—לכאורה מתוך הכרה וכבוד—את חברתה: Diesen reizenden neuen Hut haben Sie sich wohl selbst aufgepatzt*) — הרי שום מדעיות שבעולם לא תעצור כוח להניאנו משמוע בפליטת פה זו את הביטוי: Dieser Hut ist eine Patzerei**). או גברת אחת, שיצא לה שם בבנות החיל, מספרת: בעלי שאל את הרופא מה הדיאטה שעליו להקפיד בה· הרופא אמר שאינו זקוק לדיאטה, רשאי הוא לאכול ולשתות כל מה ש א נ י רוצה· הרי יש בפליטת פה זו משום בטוי ברור לתכנית מסקנית·

רבותי, לו נתברר הדבר, שלא רק מקרים מועטים של פליטת פה ומעשי־כשל אחרים בני מ ש מ ע ו ת הם, אלא כך הוא הדבר במקרים מרובים, הרי משמעות זאת של מעשי הכשל, שעד עתה עוד לא בא הדבור עליה, תעורר בנו ענין רב יותר ובצדק תדחה את כל שאר נקודות הראות לקרן זוית· נוכל אז למשוך את ידינו מן הגורמים הפיסיולוגיים או פסיכופיסיולוגיים ולהתמסר לחקר משמעות, כלומר: טעמו וכונתו, של מעשה הכשל מבחינה פסיכולוגית טהורה· לא נתרשל, איפוא, לבחון בקרוב חומר הסתכלותי עשיר יותר·

אך בטרם נבצע זממנו זה הנני מזמין אתכם ללכת בעקבותי גם בדרך אחרת· פעמים רבות אתם מוצאים שהמשורר עושה את פליטת הפה או כל מעשה־כשל אחר שימוש לצרכי התיאור האמנותי· עובדה זאת כשלעצמה דיה להוכיח לנו, שהמשורר רואה את מעשי הכשל, למשל, את פליטת הפה, כדבר של טעם ומשמעות, שהרי הוא עושה זאת במתכוון· אין להעלות על הדעת שהמשורר טועה בכתבו ואחר כך הוא מניח את פליטת קולמוסו כפליטת פה של הדמות שיצרי בפליטת פה זו רוצה המשורר להבינננו דבר־מה ואנו יכולים לבדוק ולראות מה הוא הדבר, אם בקש לרמוז לנו שאותו אדם מפוזר ועיף או צפוי למיגרנה· מובן שאין אנו צריכים להפליג בערך הדבר, כשהמשורר משתמש בפליטת הפה כבדבר של טעם· הלא אפשר שפליטת הפה היא באמת דבר הבל, מקרה פסיכי בלבד או דבר של טעם רק

*) כובע חדש ונחמד זה בודאי את בעצמך קישטת אותו (במקום: aufgeputzt).

**) כובע זה הוא מלאכת־קלוקל.

במקרים נדירים מאוד, והמשורר נטל רשות לעצמו להכניס בה כוונה ותוכן, כדי להשתמש בה לתכליתו. אך אל תתמהו אם אומר, כי בענין פליטת הפה יש ללמוד מדברי המשורר יותר מאשר מדברי הבלשן והפסיכיאטר.

דוגמה לפליטת פה מסוג זה אנו מוצאים בוַלֶנשטין (פיקולומיני, מערכה א׳ מחזה ה׳): במחזה שלפני זה מלמד מַכס פיקולומיני זכות על ההרצוג בהתלהבות יתירה ונושא אמרותיו הרמות על הברכה הצפונה בשלום, ברכה שנגלתה לו במסעו כאשר ליוה את בתו של ולנשטין למחנה. אביו וקוֶסטֶנבֶרג, שליח מטעם החצר, נדהמים למשמע דבריו. והנה המשך המחזה החמישי:

קוֶסטנברג: אוֹי לָנוּ! הַאֻמְנָם כָּזֹאת עָלְתָה לוֹ?...
וַאֲנַחְנוּ, יְדִידַי, נִתֵּן לוֹ כִּי יִשְׁגֶּה
בְּדִמְיוֹן שָׁוְא וְתַעְתּוּעֵי־מַדּוּחַ.
לֹא נִקְרָא לוֹ מִיָּד לָשׁוּב, לְמַעַן
נִפְקַח אֶת עֵינָיו חִישׁ?

אוֹקְטַבְיוֹ (בהתעוררו מתוך הרהורים מעמיקים):
עַתָּה פָּקַח גַּם אֶת עֵינַי, וַאֲנִי
רוֹאֶה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח לִבִּי....

קְוֶסְטֶנְבֶּרג: מַה לְּךָ, רֵעִי?
אוֹקְטַבְיוֹ: אָרוּר מַסָּעֵנוּ זֶה!
קְוֶסְטֶנְבֶּרג: אֵיכָה? מַה לְּךָ?
אוֹקְטַבְיוֹ: אֲדוֹנִי, בּוֹא! עָלַי לָצֵאת
מִיָּד בְּעִקְּבוֹת פִּיד וְהַוָּה אֱלָהּ,
לִרְאוֹת בְּמוֹ עֵינָי! — נֵלֵךְ!
(רוצה למשכו אחריו)

קְוֶסְטֶנְבֶּרג: אַךְ מַה זֶּה? וּלְאָן?
אוֹקְטַבְיוֹ (בחפזה): אֵלֶיהָ!
קְוֶסְטֶנְבֶּרג: אֶל —
אוֹקְטַבְיוֹ (מתקן את פליטת פיו): אֶל הַדּוּכָּס! נֵלֵכָה! — —*).

*) תרגם י. קופילביץ.

אוקטאביו רצה לומר «אליו», אל הדוכס, אבל פיו מכשילו ובמלה «אליה» הוא גילה את אזננו לפחות, כי לא נסתר ממנו הטעם שגרם לו לגבור המלחמה הצעיר שיתלהב כל כך לשלום.

דוגמא שרישומה חזק יותר גילה או׳ ראנק (O. Rank) אצל שקספיר, היא נמצאת ב«הסוחר מוינציה», במחזה המפורסם, שבו בוחר האוהב המאושר אחת משלוש הקופסות. ואולי איטיב לעשות אם אקרא לפניכם את תיאורו הקצר של ראנק.

«ב׳הסוחר מוינציה׳ לשקספיר (מערכה שלישית, מחזה ב׳), אנו מוצאים פליטת־פה, המנומקה יפה מאוד מן הצד הפיוטי ומוצלחת מאוד מבחינת השימוש הטכני, והמעידה, כאותה שגילה פרויד ב׳ולנשטין׳ (Zur Psychopathologie des Alltagslebens, מהדורה ב׳, ע׳ 48), כי המשוררים בקיאים יפה במנגנונו ובמשמעותו של מעשה־כשל זה והם משערים, שקהל השומעים יבין גם הוא. פורציה, שצריכה בגזירת אביה לבחור לה חתן על פי הגורל, שיחק לה עד עכשיו מזל־המקרה ונמלטה מכל המחזרים אחריה, שלא היו חביבים עליה. וכשמצאה בבאסַניו איש כלבבה, חששה ממילא שמא לא יזכה גם הוא בגורל. היא היתה רוצה לומר לו, שגם אז יוכל לבטוח באהבתה, אלא נִדרה מעכב בידה. במלחמה פנימית זו ישים המשורר בפיה את הדברים האלה אל אהובה:

כַּתֵּר זָעִיר: עוֹד יוֹם אוֹ עוֹד יוֹמַיִם תְּחַכֶּה,
בְּטֶרֶם תָּשִׂים אֶת גּוֹרָלְךָ בְּכַפֶּךָ,
כִּי בְּבָחְרְךָ לְךָ בָּזֹאת אֲשֶׁר לֹא נְכוֹנָה,
וְאָבְדָה לִי חֶבְרָתְךָ, כִּי עַל כֵּן חַכֵּה־נָא.
דְּבַר־מָה נִבָּא לִי (וְלֹא אַהֲבָה הַדָּבָר),
כִּי לֹא תִלָּקַח מֵעִמָּדִי — — —
...יָכֹלְתִּי גַּם הוֹרוֹתְךָ לִבְחֹר לְמֵישָׁרִים,
וְאוּלָם אָז הִנֵּה חִלַּלְתִּי אֶת שְׁבוּעָתִי,
וְכֵן לֹא אֶעֱשֶׂה, וְאוּלַי לֹא תִמְצָאֵנִי;
וְאִם בְּאָמְנָה לֹא תִמְצָאֵנִי — וְנָתַתָּ
בִּלְבָבִי תְּפִלַּת אָוֶן, כִּי אֶתְפַּלֵּלָה:

מִי יִתֵּן וְחִלַּלְתִּי אֶת שְׁבוּעָתִי עָלָי!
עֵינַיִךְ הֵן שֶׁשָּׁלְטוּ בִּי לְחַלְּקֵנִי:
הַמַּחֲצִית לְךָ וּמַחֲצִיתִי לָךְ —
לֹא, לִי חָפַצְתִּי לֵאמֹר; וְאוּלָם אִם לִי הִיא
הֲלֹא לְךָ אַף הִיא, וְכֻלִּי אֵיפוֹא לָךְ*).

דוקא הדבר שלא רצתה אלא לרמוז עליו רמיזה קלה, משום שבדרך כלל חייבת היא להעלימו בשתיקה, היינו: שעוד לפני הבחירה היא כולה שלו ושהיא אוהבת אותו, דבר זה מגלה המשורר, מתוך הרגשה פסיכולוגית נפלאה ודקה, בפליטת־פיה, והוא יודע להרגיע בתחבולה זאת גם את האוהב, שהספק אוכל לבו, וגם את קהל הרואים, שצפיתם מתוחה, בדבר תוצאות הבחירה».

שימו־נא אל לבכם כיצד פורציה השכילה לפשר לבסוף בין שתי עדויותיה הכלולות בפליטת־פיה, כיצד היא מיישבת את הסתירה הקיימת ביניהן ולסוף היא בכל זאת הופכת בזכותה של פליטת־פיה:

וְאוּלָם אִם לִי הִיא
הֲלֹא לְךָ אַף הִיא, וְכֻלִּי אֵיפוֹא לָךְ.

הוגה־דעות אחד, הרחוק מן הרפואה, גילה, גם הוא בדרך מקרה את משמעותו של מעשה כשל באחת מהערותיו ופטר אותנו מטרחת ההסבר. שמעתם בודאי כולכם את שמו של הסטיריקון המחוכם ליכטנברג (1742—1799), שגֵטֶה אמר עליו: בכל מקום שאתה מוצא בדבריו לצון שם מוצנעת פרובלימה, אך עם הבדיחה בא גם פתרון הפרובלימה לידי גילויו. ליכטנברג רשם בהארותיו הסטיריות והמבדחות את המאמר, ש«מלא כרסו בהומרוס עד שהוא קורא תמיד אגַמֶמנוֹן**) במקום "angenommen"***) זוהי לאמתו של דבר כל התורה כולה על עיקום הכתובים.

בבא נבחון, אם רשאים אנו ללכת בהבנת מעשי הכשל יד ביד עם המשוררים.

*) לפי תרגומו של ש. הלקין, «הסוחר מוינציה», הוצאת א. י. שטיבל, תר"ץ.
**) שם אחד מגבורי מלחמת טרויה.
***) מקובל.

שיעור שלישי

מַעֲשֵׂי הַכֶּשֶׁל

(המשך)

רבותי! בפעם הקודמת באנו לכלל רעיון לראות את מעשה־הכשל לא ביחסו אל המעשה המכוון ושהופרע על־ידו, אלא כשהוא לעצמו; הרגשנו כי במקרים אחדים הוא מעיד על משמעות משלו ואמרנו לעצמנו, שאילו אפשר היה להוכיח בהקף גדול יותר, כי אמנם משמעות לו למעשה הכשל והיתה משמעות זאת מענינת אותנו הרבה יותר מחקר התנאים, שבהם יקרה מעשה הכשל.

נסכים נא עוד פעם בשאלה, מה אנו רוצים להבין ב«משמעותו» של תהליך פסיכי. «משמעות» זאת אינה אלא הכוונה, שהיא משמשתה, והמקום שהיא תופסת בשורת תהליכים פסיכיים. ברוב חקירותינו אנו יכולים להשתמש גם «בכוונה», «מגמה» תחת «משמעות», וכשראינו כוונה במעשה הכשל – כלום לא היתה כאן מראית־עין מטעה או הפלגה פיוטית?

נהא נא נאמנים לדוגמאות של פליטת־פה ונסקור מנין מרובה יותר של מקרים כאלה, או אז נמצא סוגים שלמים של מקרים, שבהם כוונתה, משמעותה של פליטת־הפה ברורה כשמש. בראש וראשונה פליטות־פה, שבהן נאמר היפוכו של המכוון. הנשיא אומר בנאום הפתיחה: «הריני מכריז על נעילת הישיבה». הרי אין הדבר משתמע בשתי פנים. משמעותו וכוונתו של נאום־הכשל שלו הן, שהוא מבקש לנעול את הישיבה. «הלא שפתיו ברור מללו» אפשר היה לומר כאן ואין אנו צריכים אלא להעמידו על מוצא־פיו. ואל נא תבלבלוני עתה בטענתכם, כי דבר זה הוא מן הנמנעות, שהרי יודעים אנחנו, שלא רצה לנעול את הישיבה אלא לפותחה, והוא עצמו, שהכרנו בו את הסמכות העליונה, יכול לאשר, שלא רצה אלא לפתוח. אכן שוכחים אתם שבאנו לכלל הסכמה לעיין תחילה במעשה הכשל כשהוא לעצמו

ואחר כך לדבר על יחסו אל הכוונה שהוא מפריעה. שאם לא כן לוקה שורת ההגיון שלכם, כשתפטרו כלאחר יד את הפרובלימה קודם שנתמצתה, בחינת מה שנקרא באנגלית begging the question.

במקרים אחרים, כשאין הפה נכשל בהיפוכו של המכוון, יכולה פליטת־הפה בכל זאת להביא לידי משמעות שכנגד. «אין אני נוטה להעריך את מעשיו הטובים של האיש שקדמני».

geneigt אינו היפוכו של geeignet, אך יש כאן הודאה גלויה המתנגדת בתכלית למצב הדברים, בו צריך הנואם לומר את דבריו.

ועוד יארע, שפליטת־הפה מוסיפה, פשוט, משמעות אחרת על המשמעות המכוונת. המשפט נשמע אז באזננו כסיכום, קיצור, עיבוי של משפטים רבים. כאותה אשה תקיפה: יכול הוא לאכול ולשתות כל מה ש א נ י רוצה. ממש כאילו ספרה: יכול הוא לאכול ולשתות כל מה שהוא רוצה לשתות, אבל כלום רשאי הוא לרצות? אני הרוצה במקומו. פליטות־הפה עושות לפרקים רושם של קיצור כזה, משל לאותו פרופיסור לאנטומיה ששאל, לאחר הרצאתו על חלל האף, אם שומעיו הבינו את הענין, וכשכולם משיבים הן הוא מוסיף: כמעט שאיני מאמין בכך, שכן בני־אדם המבינים את חלל האף אפשר אפילו בכרך של מיליונים למנותם ב א צ ב ע א ח ת... סליחה, באצבעות יד אחת. גם דבור מקוצר זה משמעותו עמו, כלומר: אין אלא אדם אחד בלבד המבין בכך.

כנגד קבוצת המקרים, שבהם מעשה הכשל מגלה בעצמו את משמעותו, מצויים מקרים אחרים, שפליטת הפה שלהם אינה מעניקה דבר של משמעות והם סותרים איפוא סתירה נמרצת את סְבָרֵנו. אם פלוני שיבש בדרך של פליטת־פה שם פרטי או צירף הברות שלא כרגיל, נראה שבמקרים האלה המצויים לרוב יש כבר משום הכרעה שלילית בתשובה על השאלה, אם כל מעשי הכשל הם בני־משמעות. אולם אם נעיין יפה יפה בדוגמאות האלו יתחוור לנו, שאפשר להבין בנקל את כוונתם של השיבושים האלה, ואדרבה, ההבדל בין המקרים המעורפלים האלה ובין המקרים הקודמים, הברורים, אינו מרובה כל כך.

פלוני שנשאל לשלום סוסו משיב ...Ja, das draut Das dauert vielleicht noch einen Monat *). אך לכשנשאל מה בקש

*) זה אולי ימשך (dauert) עוד חודש ימים.

בעצם לומר הסביר, שחשב Das sei eine traurige Geschichte *), ומתוך ההתנגשות של "dauert" ו־"traurig" בא "draut" (מֶרִינְגֶר ומאיר).

אלמוני מספר מאורעות שאירעו ושהוא מתרעם עליהם והוא מוסיף ואומר: Dann aber sind Tatsachen Zum Vorschwein **) gekommen. אבל כששאלו וחזרו ושאלו אותו אישר, כי ביקש להגדיר את המאורעות הללו בבחינת "Schweinereien ***)". "Schweinerei" ו־"Vorschein" העמידו כאחת את המלה המוזרה Vorschwein (מרינגר ומאיר).

הזכירו נא לעצמכם אותו מעשה באדם הצעיר שרצה begleit-digen את האשה, שלא היתה ידועה לו. נטלנו רשות לעצמנו להפריד אותו צירוף ל־begleiten (לווה) ול־beleidigen (העלב), ואותו פירוש היה לנו כענין של ודאי שאינו זקוק לאישור. מתוך הדוגמאות הללו אתם למדים, כי גם אותם מקרים מעורפלים של פליטת־הפה מתפרשים יפה מתוך ההזדמנות, ההתנגשות, של שתי כוונות־דיבור שונות; ההבדלים אינם עולים אלא מתוך כך, שלפעמים ממלאה כוונה אחת מקומה של חברתה בשלמות, וכן הדין בפליטת־הפה כדי היפוך להן, ופעמים שהיא מסתפקת בעל כרחה במה שהיא מסלפת או משַׁנה את המלים, ובדרך כך יוצאים לעולם יצירי־תערובת, שהם כשלעצמם הנם רבי־משמעות פחות או יותר.

דומה שמעתה נתגלה לנו הסוד שבמנין גדול של פליטות־פה. ואם נהא נוקטים בהשקפה זו נוכל גם להבין קבוצות אחרות, שהיו עד כה כחידה סתומה. בסירוס השמות, למשל, אין אנו יכולים להניח, כי מעולם יש כאן התחרות של שני שמות דומים ועם כל זאת שונים. ולא דבר קשה הוא לשער את הכוונה האחרת. סירוסו של שם מצוי למדי גם מחוץ לתחומה של פליטת־הפה; הוא מנסה לזווג לַשֵּׁם צלצול ששמעו רע או לדַמּוֹתו בצלצולו שיהא מזכיר דבר ששמעו שפל, ואינו אלא מין גידוף מצוי שנפש משכיל תרחק ממנו, אם גם לא תרחק בחיבה יתירה. הלה מתיר לעצמו גידוף זה בתורת «בדיחה» שמשקלה מכל מקום קל מאוד. אם להביא דוגמה בולטת וכעורה ביותר לסירוס

*) זהו מעשה עצוב (traurige).

**) רצה לומר: באו עובדות לידי גילוי Zum Vorschein.

***) מעשה־חזירים.

השם אזכיר כי בימים אלה הסבו את שם נשיא הרפובליקה הצרפתית Poincaré ל-Schweinskarré· קרוב הדבר, שנהא תולים גם בפליטת־הפה כוונה מעליבה מעין זו, הבוקעה דרך לעצמה בסירוס של השם· הסבר דומה לכך נדחק ועולה בנו כשתפיסתנו מתמשכה למקרים מסויימים של פליטת־פה, שפעולתם קומית או אבסורדית· «הריני מזמין אתכם — Aufstossen *) (לגהק) לחיי מנהלנו»· כאן הושבת הלך־הרוח החגיגי שלא כצפוי עם התפרצותה של מלה המעלה מוצג בלתי נעים, ולפי דוגמת נאומים ידועים של גנאי וזלזול כמעט שאין אנו יכולים לשער, אלא שמגמה ידועה המתנגדה בתוקף לכיבוד, בקעה כאן דרך־ביטוי לעצמה, כאילו רצתה לומר: אם תאמינו בכך, לא כך דעתי לאמתה, אני מצפצף על אותו ברנש, וכיוצא באלה· והוא הדין בפליטות פה הדורשות במלים תמימות דרשות של דופי כגון Apopos במקום Apropos **), Eischeissweibchen במקום Eiweissscheibchen ***) (מ· ומ·)·

בבני אדם הרבה מצינו מגמה כזאת לסרס במכוון, לשם טובת־הנאה מסויימת, מלים תמימות ולעשותן ניבול פה· אותה מגמה נחשבת כדרך חידוד ובאמת צריכים אנו תמיד לחקור תחילה אם האדם, שמפיו יצא הסירוס, אמרו בכוונה דרך חידוד או שגגה היא שיצאה מפיו·

נמצא שפתרנו, ביגיעה מעטה בערך, את החידה של מעשי הכשל! אין הם דברים שבמקרה, אלא אקטים נפשיים רציניים, משמעות להם משלהם והם יוצאים לעולם על ידי פעולת גומלין — ואולי נכון מזה: על ידי פעולת ניגוד של שתי כוונות שונות· אך עתה יכולנו גם להבין, כי יש בדעתכם להקיפני צרורי צרורות של שאלות וספקות, שתירוצם ופתרונם קודם לשמחתנו לתוצאה ראשונה זו של עבודתנו· ודאי שאין ברצוני כלל לדחוק בכם שתכריעו על רגל אחת· הבה נשקול כל דבר ודבר כסדרו, בזה אחר זה, מתוך ישוב הדעת·

ועתה מה רצונכם לומר לי? אם יפה הוא לדעתכם אותו הסבר לכל המקרים של פליטת־הפה או לקצתם בלבד? אם מותר להרחיב אותה השקפה גם על סוגים אחרים ורבים של מעשי הכשל, על פליטת

*) במקום Anstossen (להקיש בכוס לחיי המנהל).

**) Apopo (Popo — עגביים) Apropo (דרך אגב).

***) Eischeissweibchen בעלת שתן של חלבון; Eiweissscheibchen חתיכת חלבון.

הפה שבקריאה, פליטת־הקולמוס השכיחה, נטילה בטעות, הנחת דבר מבלי לידע מקומו וכיוצא באלה? וכן מה ערך לגורמי העיפות, ההתרגשות, פיזור הנפש וההפרע בתשומת הלב נוכח פני האופי הפסיכי של מעשי־הכשל? ועוד זאת: הרי ברור הדבר, כי שתי המגמות המתחרות זו בזו במעשה הכשל – האחת מהן גלויה וידועה תמיד, מה שאין כן האחרת. מה לעשות, איפוא, כדי לגלות אותה המגמה האחרת, ואם אנו סבורים כי הצלחנו לגלותה, כיצד נוכיח שלא זו בלבד שהיא קרובה לודאי, אלא שהיא האחת והנכונה? היש עוד שאלות בפיכם? אם לא אוסיף ואשאל אנוכי. רצוני להזכירכם, כי בעצם אין לנו ענין מרובה למעשי הכשל ואין אנו חוקרים אותם אלא על שום צד החשיבות שבהם לגבי פסיכואנליזה. לפיכך אני שואל את השאלה: מה טיבן של הכוונות והמגמות האלו שהן יכולות להפריע בדרך כך את הכוונות והמגמות האחרות, ומה היחסים שבין המגמות המפריעות למגמות המופרעות? נמצא שעתה לאחר שהתרנו כבר את הפרובלימה תתחיל עבודתנו מבראשית.

האם הֶסבר זה יפה הוא לכל המקרים של פליטת־הפה? נוטה אני מאוד להאמין כי כן. כל כמה שאנו בוחנים מקרה של פליטת־הפה, נמצא כפתרון הזה. אך אין גם להוכיח שפליטות־פה אינן בגדר האפשר בלא המיכאניזם הזה. נניח שכן, אבל מבחינה עיונית אין זה מעלה ואין זה מוריד, כי המסקנות שאנו מבקשים להסיק לצורך המבוא לפסיכואנליזה עומדות וקיימות אף אילו רק מיעוט של מקרי פליטת־פה נכנע להסבר שלנו, וברי: לא מעוט הם. על השאלה הסמוכה אם רשאים אנו להרחיב את המסקנות שעלו לנו מפליטות־הפה גם על שאר מעשי הכשל למיניהם – אני מקדים ומשיב: הן, אתם בעצמכם עתידים להוכח בזאת לכשנפנה לחקור דוגמאות של פליטת קולמוס, נטילה בטעות וכיוצא בהן. ברם מטעמים טכניים הייתי מציע לפניכם לדחות עבודה זו לאחר שנעמיק בפליטת־הפה עד מיצויה.

השאלה, מה ערך עוד לגורמים של ההֶפרע בסיבוב־הדם, של העיפות, ההתרגשות, פיזור הנפש, התיאוריה של ההפרע בתשומת הלב, כל אותם הגורמים שתפסו אצל המחברים מקום בראש, אם אנו סבורים, כי בפליטת הפה פועל מיכאניזם פסיכי – שאלה זו ראויה לתשובה מפורטת יותר. שימו נא לבכם לדבר, שאין אנו מכחישים כל אותם

הגורמים. בכלל לא יארע לעתים קרובות שהפסיכואנליזה תהא חולקת על משהו שהאחרים טוענים לו, בדרך כלל אין היא אלא מוסיפה משהו חדש, ובמזדמן יארע, שאותו משהו, שלא הרגישו בו קודם ושבא עתה כתוספת חדשה, הוא העיקר דוקא. ברורה בתכלית היא ההשפעה של ההכשרות הפיסיולוגיות הבאות מתוך חולשה קלה, הפרע בסיבוב הדם, מצבי־עיפות על ההתהוות של פליטות־הפה; אפשר שתהיו למדים כך מפי נסיונכם האישי יום יום. אך מה דל הוא ההסבר שקנינו לנו בדרך כך! קודם כל הרי אין אלו תנאים הכרחיים למעשי הכשל. פליטת־הפה אפשרית גם מתוך בריאות שלימה ובתוך מצב תקין. הוה אומר, שהגורמים הגופניים הללו אין ערכם אלא במתן־ההקלה והסיוע למיכאניזם הנפשי המיוחד של פליטת־הפה. לשם הגדרת היחס הזה השתמשתי פעם במשל, שאחזור עליו עתה, כי איני יודע טוב ממנו. הַגיעו בנפשכם, אני עובר באפלת־לילה מקום שמם; שם מתנפל עלי שודד וגוזל מידי את שעוני וארנקי, ומכיון שלא ראיתי בבירור את פני השודד, אני מגיש את קובלנתי בתחנת המשטרה הסמוכה בזו הלשון: השממה והחושך גזלו זה עתה מידי את חפצי היקרים. ראש המשטרה יכול לומר לי על כך: «שלא כדין נתפסת לתפיסה מיכניסטית קיצונית, מוטב שנתאר את מצב הדברים כך: בחסותה של האפלה ובסיועה של השממה גזל שודד אלמוני את חפציך היקרים מידך. דומה עלי שעיקר־תפקידנו במקרה שלך הוא לגלות עקבותיו של השודד. שמא נוכל אז להוציא את הגזילה מתחת ידו».

ברור שהגורמים הפסיכולוגיים, התרגזות, פיזור הנפש, הֶפרע תשומת הלב אינם עוזרים לנו אלא במעט מאוד בביאורה של פליטת־הפה. אין אלה אלא מליצות, קלעים, שאין אנו צריכים להמנע מלהציץ מעבר להם. עיקר השאלה היא, מה חולל כאן את ההתרגזות או הטירוד המיוחד של תשומת הלב. כאן צריך שוב לתלות חשיבות ניכרת בהשפעות של ההברות, בדמיון של המלים ובאסוציאציות הרגילות המשתלשלות מתוך המלים. אותם הגורמים מקילים על פליטת־פה מתוך שהם מתוים לה את הנתיבות שתוכל לעבור בהם, אבל כשדרך סלולה לפני — האם גזירה היא עלי שאלך בה דוקא ולא בדרך אחרת? דרוש מניע נוסף שימריצני לילך בה, דרוש גם כוח שיצעידני בדרך זו קדימה. הוה אומר, שגם היחסים האלו של הברות ומלים, כמוהם

כהכשרות הגופניות, אינם אלא צד של סיוע בידי פליטת־הפה ואין בהם כדי מתן ביאור נכון. תנו־נא דעתכם על כך, שבמקרים רבים לאין שיעור אין דבורי לוקה משום שהמלים היוצאות מפי מזכירות בדמיון צלצולן מלים אחרות, גם לא מתוך שהן קשורות קשר פנימי עם מלים שמשמעות ניגודית להן ואף לא מתוך שמשתלשלות מהן אסוציאציות רגילות. אפשר היה להורות כדרך שהורה הפילוסוף וונדט, שפליטת־הפה אינה באה לעולם אלא בשעה של ליאות גופנית, כשהנטיות האסוציאטיביות גוברות על כל כוונת הדבור. יפה היתה אותה הלכה אילולא הכחיש בה הנסיון המלמדנו, כי בשורה אחת של מקרים נעדר הסיוע מצד הגופני, ובשורה אחרת של מקרים — נעדר הסיוע מצד האסוציאטיבי.

אך ביחוד מוצא אני ענין בשאלתכם הבאה: כיצד נקבעת מציאותן של שתי המגמות המתחרות זו בזו. קרוב לודאי שאין אתם מרגישים כלל מה מרובת־תוצאות היא אותה שאלה. האף אין זאת: האחת משתי המגמות, זו המופרעת, לעולם אינה מוטלת בספק; האיש שנכשל בפיו מכיר אותה ומודה בה. עילה לספקות וחששות יכולה לשמש רק המגמה האחרת, המפריעה בלבד. והרי שמענו כבר, וחזקה עליכם, שהדבר לא נשכח מלבכם, כי בשורה של מקרים גם אותה המגמה האחרת ברורה כל כך. הרושם של פליטת־הפה עשוי להעיד עליה, אם יהא בנו לב להודות באותו רושם כהויתו. הנשיא שנכשל בפיו כדי היפוך הכוונה — ברור שהוא מבקש לפתוח את הישיבה, אך כן ברור שהיה גם רוצה בנעילתה, דבר זה מחוור כל־כך, שאין שום מקום לפירושים. אך במקרים האחרים, שבהם המגמה המפריעה אינה אלא מסרסת את חברתה המקורית מבלי שתבוא עצמה לידי בטויה הגמור, כיצד נגלה כאן מתוך הסירוס את המגמה המפריעה?

בסדר אחד של מקרים אפשר לגלות מגמה זו בדרך פשוטה ובטוחה מאוד, היינו באותה דרך עצמה שקובעים בה את מציאותה של המגמה המופרעת. אנו מניחים לו לנואם עצמו שיהא מודיע אותה באזנינו; לאחר פליטת הפה הוא מעמיד מיד את נוסח־הדברים, המכוון מלכתחילה, על תיקונו. "Das d r a u t, nein, das dauert vielleicht noch einen Monat" וכן אנו מניחים לו שיהא משמיע בפיו גם את המגמה המסרסת. שואלים אותו: על שום מה אמרת תחילה "draut"? והוא משיב רציתי

לומר: זהו eine traurige Geschichte *)· וגם במקרה האחר, בפליטת־הפה «Vorschwein» הוא מאשר ומקיים, כי ביקש תחילה לומר: Schweinerei **) אלא שכבש את עצמו ותפס לשון אחר· נמצא, שקביעת־מציאותה של המגמה המסרסת עלתה בידנו באותה ודאות ממש כשל המגמה המסורסת· לא בלי כוונה נקטתי כאן דוגמאות שלא אנו ולא איזה מחסידי פרסמנו ופרשנו אותן· ואף על פי כן צריך היה בשני המקרים הללו בהתערבות ידועה, כדי לקרב את הפתרון· צריך היה לשאול את הנואם על שום מה הפליט מפיו אותה מלה, מה הוא יודע לומר על פליטת־הפה שלו· לולא כך היה אולי עובר על פליטת־פיו, מבלי שיהא רוצה לפרשה· אך כשנשאל נתן ביאור כפי המחשבה שצצה בו תוך כדי כך· ועתה רואים אתם שאותה התערבות קלה ותוצאתה הן כמעט פסיכואנליזה, דוגמת־ראשית לכל חקירה פסיכואנליטית שנעסוק בה להבא·

כלום אהיה מקטני אמנה אם אשער, כי בו ברגע שהפסיכואנליזה התחילה מנצנצת ועולה לפניכם הרימה גם בכם ההתנגדות את ראשה? כלום לא תבקשו לטעון כנגדי, כי האיש שנכשל בפליטת־הפה אין לסמוך בשלימות על הודעתו? כמובן שהוא משתדל, סבורים אתם, להענות לדרישה לבאר את פליטת־הפה ולשם כך הוא אומר מה שעלתה לראשונה בדעתו, אם הוא נראה לו יפה למתן־ביאור כזה· ואין מכאן כל ראיה, שפליטת־הפה נעשתה באמת בדרך כך· כשם שאפשר שהדבר הוא כך וכן אפשר שאינו כך· הרי אפשר היה שיעלה דבר־מה אחר בדעתו, שהיה הולם במידה כזו ואולי גם במידה יתירה אותו ענין·

תמיהה היא, כמה מועטת היא ביסודה מידת הכבוד שאתם נוהגים בעובדה פסיכית! שוו בנפשכם, פלוני עשה את האנליזה הכימית של חומר ידוע והשיג מאחד מיסודותיו משקל של כך וכך מיליגרמים· מתוך אותה כמות־משקל אפשר להסיק מסקנות מסוימות· הסבורים אתם, כי יעלה בדעת איש מן הכימאים לשים דופי במסקנות הללו, מתוך נימוק שהחומר הבודד יכול היה להיות גם בעל משקל אחר? הכל נכנעים לפני העובדה, כי הוא הוא המשקל ולא אחר, ועל כך מסיקים מסקנות חדשות· אבל כשלפנינו העובדה הפסיכית, שבדעתו

*) מעשה מעציב. **) מעשה חזירות.

של הנשאל נצנץ רעיון קבוע, אתם נוהגים חשיבות בכך ואומרים כי אפשר היה שיעלה בדעתו דבר־מה אחר! שוגים אתם בהשלייה של חירות פסיכית ואין אתם נוחים לוותר עליה. צר לי שכאן שונה דעתי מדעתכם בתכלית.

וכאן תפסיקוּ, אבל רק כדי לחדש את התנגדותכם בצד אחר. אתם מוסיפים ואומרים: מבינים אנו שמדרכה של הטכניקה המיוחדת לפסיכואנליזה היא להניח לו למנותח עצמו, שיאמר את הפתרונים לפרובלימות שלה. נקח, איפוא, דוגמה אחרת, זו שבה הנואם החגיגי מזמין את הנאספים לגהק לחיי המנהל. אמרת שהכוונה המפריעה במקרה זה היא פגיעה בכבוד והיא היא העומדת כצר לביטוי של כיבוד. אך אין אתה רואה כאן אלא מהרהורי לבך, הנסמכים על תצפיות מחוץ לתחומי פליטת־הפה. כשתשאל את מי שנכשל באותה פליטת־פה, לא יאשר לך שנתכוון לפגיעה; אדרבה, הוא יכחיש את הדבר בכל תוקף. על שום מה אין אתה מסתלק מן הפירוש שלך, שאין לו הוכחה, גם לאחר טענה ברורה שכנגד?

כן, הפעם אמרתם דבר תקיף הראוי להשמע. מתאר אני לעצמי אותו נואם־חג אלמוני, שהוא קרוב לודאי אסיסטנט של אותו מנהל חתן־החגיגה ושמא הוא כבר דוצנט פרטי, אדם צעיר שמיטב סיכויי החיים לפניו. אני רוצה לדחוק בו אם לא הרגיש משהו בקרבו, שהתנגד לדרישה לנהוג הערצה במנהלו. וכאן נפלתי בפח. סבלנותו פוקעת ופתאום הוא בא עלי בזעמו: «שמע, חדל מהקיפני בשאלות, שאם לא כן תעבירני על מידותי. בחשדיך אתה מקפח לי את הקריירה שלי. פשיטא שלא אמרתי Aufstossen במקום Anstossen אלא משום שבאותו משפט אמרתי וחזרתי ואמרתי Auf. לכך קורא מרינגר צלצול־גרר, ושוב אין כאן מקום לפלפולים. הבנת לרעי? וחסל!» המ׳ זוהי תגובה מפתיעה, דחיה תקיפה באמת. רואה אני שמפי האדם הצעיר הזה לא נציל דבר, אך חושב אני כי הוא מגלה התענינות אישית תקיפה, שפליטת־פיו לא תהא לה כל משמעות. שמא תמצאו גם אתם, שלא בדין הגיס מיד דעתו כל כך בשעת חקירה עיונית גרידא, אך סוף סוף, תאמרו, הן מן המוכרח הוא, שהוא עצמו יהא יודע מה שרצה ומה שלא רצה לומר.

האמנם מן המוכרח הוא? אפשר שזוהי השאלה. ועתה אתם

מאמינים, שכבוש אני תחת ידכם. אני שומע אתכם אומרים: הרי טיבה של הטכניקה שלך. אמר פלוני, שנכשל בפליטת פיו, דבר שהוא יפה לענינך – אתה מכריז עליו כעל פוסק אחרון. «הלא שפתיו ברור מִלֵּלוּ». אך אם אין דבריו יפים לענינך – אתה מכריז בבת אחת, שאין לו כל חשיבות ואין לסמוך עליו.

אמנם אמת הדבר. אך יכולנו להביא לפניכם מקרה דומה, שגם בו נעשה מעשה נורא כזה. הודה הנאשם לפני השופט על פשעו – השופט מאמין בהודאתו; לא הודה – אין השופט מאמין לו. שאילולי כן לא היו דינים ודיינים ואתם מוכרחים לקיים אותה שיטה, לרבות הטעויות הנופלות בה מדי פעם.

האמנם שופט אתה ומי שנכשל בפליטת־הפה עומד לפניך לדין? היש בפליטת־הפה משום עבירה?

אפשר שאין אנו צריכים לדחות גם אותה גזירה שווה. אבל ראו מה מעמיקים הם ההבדלים שהגענו אליהם משהתעמקנו קצת בפרובלימות התמימות, לכאורה, של מעשי הכשל. הבדלים אלה אין אנו מבינים עדיין כיצד ליישבם. על יסוד המשל בדבר השופט והנאשם הנני מציע לפניכם פשרה לשעה. עליכם להסכים עמי כי משמעותו של מעשה הכשל אינה מניחה כל מקום לספק, כשהמנותח עצמו מודה בה. תחת זאת אסכים אני עמכם, כי אין להשיג הוכחה ישרה, שתהא מקיימת את משמעותו המשוערת של מעשה הכשל, כשהמנותח מונע את הידיעות על כך והוא, כמובן, הדין כשאינו נמצא במחיצתנו למסור לנו את הידיעות. או אז, כבמעשה המשפט, אין בידינו אלא חשדות (Indizien), שכוחם לעשות את הכרעתנו פעם קרובה יותר ופעם קרובה פחות לודאי. מטעמים מעשיים מוכרח בית־המשפט לדון לחובה גם על סמך הוכחות־שבחשד. אנו אין אנו מחויבים בכך; אבל אין אנו גם נאלצים לוותר על השימוש בחשדות כאלה. תהא זאת טעות בידינו אם נאמין, כי אין המדע עומד אלא על כללים שאמיתותם הוכחה בכל הדקדוקים, ושלא מן הדין הוא לדרוש כזאת. תביעה כזו אינה נשמעת אלא מפי אדם שרוחו משתוקקה לאילן גדול להתלות בו. מפי אדם שצורך הוא לו להמיר את השולחן־ערוך הדתי שלו באחר, ויהא שולחן־ערוך מדעי. המדע כולל בשולחן־ערוך שלו רק מעט דברות מוחלטים, עיקרו אין בו אלא סברות,

שנתעלו לו כדי מדרגה ידועה של קרבה לודאות. מסימנה של דרך המחשבה המדעית הוא, שהיא מסתפקה באותן ההתקרבויות אל הודאות ושהיא יכולה להמשיך את העבודה הבונה אף בהעדר קיום ואישור אחרונים.

אבל כשאין המנותח מסביר לנו בעצמו את משמעותו של מעשה הכשל — מהיכן לנו הסמוכין לפירושינו, מהיכן לנו החשדות להוכחתנו? מצדדים שונים. קודם כל מתוך גזירה שווה עם חזיונות שמחוץ למעשי הכשל, דרך משל: כשאנו טוענים כי סירוסו של שם בפליטת־פה משמעות משפילה לו, כדרך משמעותו של שם שנסתרס בכוונה. זאת אחת, ואחרת — מתוך המצב הפסיכי, שבו נתארע מעשה הכשל, מתוך שאנו יודעים את אפיו של האדם שנכשל באותו מעשה, ומתוך הרשמים שאותו אדם נתרשם קודם למעשה הכשל, ושהוא אולי מגיב עליהם באותו מעשה־כשל. בדרך כלל אנו נוהגים לפרש את מעשה הכשל על פי עיקרים כלליים, שקודם כל אינם אלא השערה, הצעה לפתרון, ואת האישור אנו מקבלים מתוך בדיקת המצב הפסיכי. פעמים שאנו חייבים לצפות למאורעות עתידים ושבואם נתקשר במעשה־הכשל, כדי לראות את השערתנו באישורה וקיומה.

לא בנקל אוכל להביא לפניכם את הראיות לדברי, אם עלי להצטמצם על פליטת הפה בלבד, אף על פי שגם כאן מצויות כמה דוגמאות יפות. אותו אדם צעיר שבקש begleitdigen (ללוות — להעליב) את העלמה — ודאי שבישן הוא; אותה אשה שבעלה צריך לאכול ולשתות כל מה ש ה י א רוצה — ידועה לי כאחת מנשי־החיל המבינות לנהוג שררה בביתן. או תבורו לעצמכם מקרה זה: באספה כללית של «קונקורדיה» נאם חבר, שנצטרף מקרוב, נאום אופוזיציוני נמרץ ובהמשך דבריו פנה לחברי ההנהלה בלשון: האדונים־Vorschuss *) mitglieder, מלה שהורכבה, כנראה, מ־Vorstand **) ומ־Ausschuss ***). יש לשער, שבלבו נתעוררה מגמה שהפריעה לאופוזיציה שלו, שיכלה למצוא אחיזה לעצמה במשהו שענין לו במפרעה. ובאמת שמענו מפי איש האמונים שלנו, כי הנואם נתון היה במצוקה כספית מתמדת

*) חברי המִפְרָעָה.

**) הנהלה.

***) ועד.

ודוקא אז הגיש בקשה להלואה. יש, איפוא, באמת ידים לקבוע כמגמה מפריעה את הרעיון הזה: הוה מתון בהתנגדותך; שאלה הם אותם בני אדם עצמם שצריכים להסכים למתן־ההלואה בשבילך.

אולם אוכל להציע לפניכם מבחר עשיר של הוכחות חשדים כאלה – כאשר אפליג לבקעה הרחבה של מעשי־הכשל האחרים.

כשאדם שוכח שם מן השמות הפרטיים, שבדרך כלל הוא מורגל בפיו, או שעם כל יגיעתו הוא זוכרו בדוחק, קרובה לנו ההשערה, כי טינת־מה לו לבעל־השם ושאינו נוח להגות בו ברצון; נקטו בידכם את הגילויים האלו של המצב הפסיכי, שבו נעשה מעשה־כשל זה:

ראובן חשקה נפשו בעלמה אחת, ולא שיחק לו מזלו. סמוך לכך נישאה אותה עלמה לשמעון. אף על פי שראובן מכיר את שמעון זה זמן רב וגם בא עמו בקשרי־מסחר – הוא שוכח וחוזר ושוכח את שמו, וכל כמה שהוא מבקש לערוך מכתב לשמעון הוא מוכרח לשאול לשמו מפי אחרים*).

ברור, שראובן אינו רוצה לשמוע כלום על המתחרה המאושר שלו. »בל יזכר ובל יפקד«.

או: אשה אחת שואלת את הרופא לשלומה של אחת שהיא מַכָּרה של שניהם. אך היא קוראת לה בשמה מבית אביה. השם שבא לה עם נשואיה נשכח ממנה. אחר כך היא מודה, שנשואי מכרתה היו למורת־רוחה, ואין היא רוחשת חבה לבעלה**).

בענין שכחת השם יהיה לנו עוד מקום לומר הרבה גם מבחינות אחרות; עתה עיקר ענייננו במצב הפסיכי, שהשכחה חלה בו.

שכחת־זְמָם אפשר לתלותה, בדרך כלל, בזרם שכנגד שאינו רוצה לקיים את הזמם הזה. כך סבורים לא בלבד אנו בפסיכואנליזה, זוהי התפיסה הכללית של בני האדם, שבה מחזיקים כולם למעשה ואינם מכחישים בה אלא להלכה. גומל החסד המצטדק לפני בן־חסותו על ששכח בקשתו, לא יצודק בעיניו. אותו בן־החסות מהרהר מיד: הלה אין הדבר נוגע ללבו; אמנם, פרנס אותי בהבטחה, אך בעיקרו של דבר אינו רוצה בכך. משום כך נדרשת גם למעשה, במקרים ידועים, השכחה לגנאי, וההבדל שבין התפיסה המקובלת של מעשי־כשל אלה

*) לפי צ. ג. יונג.

**) לפי א. א. בריל.

לבין תפיסתה של הפסיכואנליזה כאילו נטרד ואיננו. תארו לעצמכם בעלת בית המקבלת את פני אורחה בלשון כזו: מה, באת היום? הרי שכחתי לגמרי שהזמנתיך ליום זה. או איש צעיר צריך להודות לפני אהובתו, כי שכח לבוא לפגישה האחרונה שזמנו לעצמם. הוא לא יודה בכך לעולם, נוח לו לבדות מלבו על רגל אחת מיני תקלות שלא יאֻמנו כי יסֻפרו, שהם, כביכול, עכבו בידו מלבוא אז, ושלא הניחו לו מאז להודיע לה על כך. כולם יודעים כי בעניני צבא אין ההתנצלות על השכחה מועילה, ואינה תריס בפני העונשין, וכולנו מוכרחים לראות את הדבר הזה כמוצדק. כאן כל האנשים בבת־אחת תמימי־דעים, שפעולת־כשל ידועה היא רבת־משמעות, ומוסכמת גם מהות המשמעות. על שום מה, איפוא, אינם מסקניים למדי, להרחיב אותה השקפה גם על מעשי־כשל אחרים ולהודות בה בפה מלא? יש, כמובן, תשובה גם על כך.

אם ההדיוטות אינם מפקפקים הרבה במשמעותה של אותה שכחת זממים — ודאי שלא תהיו נפתעים ביותר לכשתמצאו, שהמשוררים משתמשים בפעולת־כשל זו באותה משמעות עצמה. מי מכם שראה או קרא את «קיסר וקליאופטרה» לב. שאו יזכור, שלפני שנפטר קיסר (במחזה האחרון) מתייסר הוא מן הרעיון שזמם לעשות דבר־מה ועתה אינו זוכר מה. לסוף אנו רואים מהו: פרידה מקליאופטרה. הֶתקן קטן זה של המשורר רוצה לתלות בקיסר הגדול יתרון שלא היה בו ואף לא שאף אליו מעולם. מתוך המקורות ההיסטוריים יכולים אתם ללמוד, שקיסר הביא אחריו את קליאופטרה לרומא, ושישבה שם עם קיסריון הקטן שלה עד שקיסר נרצח ואז יצאה את העיר במנוסה.

המקרים של שכחת הזומם הם בדרך כלל ברורים כל כך, שאין אנו יכולים להשתמש בהם הרבה לשם כוונתנו הבאה: להוציא מתוך הסיטואציה הפסיכית רמזי־חשד למשמעותו של מעשה הכשל. נפנה, משום כך, לאחד ממעשי־הכשל המתפרשים ביחוד לכמה וכמה פנים ושאינם שקופים: לאיבוד דבר והנחת דבר במקום נשכח. ודאי שלא תרצו להאמין בכך, שאנו עצמנו משתתפים במתכוון באיבוד של דבר, שהוא מקרה הגורם לנו פעמים הרבה צער מרובה כל כך; אך תצפיות כאלה מצויות בשפע: איש צעיר מאבד את עפרונו, שהיה חביב עליו ביותר. יום קודם קבל מגיסו מכתב המסיים במלים אלו:

אין לי לפי שעה לא רצון ולא פנאי לתמוך בקלות דעתך ועצלותך *)·
אך אותו העפרון מתנת גיסו דוקא· כמובן, שאלמלא נזדמנו שני
מקרים אלה יחדיו לא היינו יכולים להכריז, כי באיבוד זה – יד־הכוונה
להפטר מאותו חפץ באמצע· מקרים דומים הם מעשים שבכל יום·
אדם מאבד חפץ, אם הוא ומי שנתָנו לו שרויים באיבה ואינו רוצה
עוד בהעלאת־זכרו, או שהחפץ אינו רצוי עוד לבעליו והוא מבקש
לו אמתלה להמירו באחר וטוב ממנו· כמובן שגם שמיטת־החפץ,
שבירתו או ניפוצו משמשים את הכונה הזו· כלום אפשר לראות מקרה
בלבד, שתלמיד בית־הספר מאבד, משחית, משבר את מכשיריו, למשל:
ילקוט ספריו או שעון כיסו· סמוך ליום הולדתו דוקא?

כל מי שנתייסר פעמים רבות ביסורים הבאים על אדם, כשאינו
יכול למצוא את החפץ שהניחו בעצמו – לא ירצה גם הוא להאמין
בכונה שבהנחת־חפץ שנשכח מקומו· ואף על פי כן לא מועטות הן
הדוגמאות, שמסיבות הלואי של הנחת־החפץ מורות על מגמה להפטר
מן החפץ לשעת־ארעי או לשעת־קבע· הדוגמה הבאה היא אולי היפה
שבסוג זה·

סח לי אדם צעיר אחד: «לפני שנים אחדות נפלו דברים ביני
ובין אשתי, מצאתי שהיא קרירה ביותר, ואף על פי שהכרתי ברצון
בסגולותיה המצויינות חיינו בלא חיבובים בכפיפה אחת· באחד הימים
הביאה לי מטיולה ספר שקנתה· היא חשבה שודאי אמצא בו ענין·
הודיתי לה על האות הזה של «תשומת הלב», הבטחתי לקרוא את הספר
והנחתיו במקום שהנחתיו ולא מצאתיו עוד· כך עברו חדשים ומדי פעם
נזכרתי באותו הספר האבוד וגם נסיתי לשוא למצוא אותו· כחצי שנה
לאחר כך חלתה אמי האהובה, שדרה במקום אחר· אשתי עזבה את
הבית, כדי לטפל בחמותה· מצב החולה החמיר והלך ולאשתי ניתנה שעת
כושר להראות את מיטב־סגולותיה· באחד הערבים אני חוזר לביתי
נלהב ממעשי־אשתי וכולי מחזיק לה טובה· אני נגש לשולחן הכתיבה
שלי, פותח בלי כוונה מסוימת, אבל בודאותו של סהרורי, מגרה מסוימה
ובתוכה, למעלה, אני מוצא את הספר, שאבד ממני ימים מרובים כל
כך ושלא ידעתי מקומו»·

משבטלה הסבה בא גם הקץ לשכחת מקומו של החפץ·

*) לפי ב. דַטְנֶר.

רבותי! יכול הייתי להרבות בדוגמאות כאלו לאין מספר, אך כאן איני רוצה בכך. בספרי «הפסיכופתולוֹגְיָה של חיי יום יום» (הופיע לראשונה בש׳ 1901) תמצאו בין כך ובין כך שפע של פלפול לחקר מעשי הכשל*). מכל הדוגמאות הללו עולה מסקנה אחת: הן מבררות לכם דרך ודאי, שכל מעשה־כשל יש עמו משמעות והן מראות לכם כיצד אנו משערים או מאשרים אותה משמעות מתוך מסיבות־הלואי. הפעם אני מקצר, שהרי צמצמנו את עצמנו על הכוונה לזכות מתוך חקר החזיונות הללו בהכשרה לפסיכואנליזה. אך מוכרחני לעמוד כאן עוד על שתי קבוצות של תצפיות, על מעשי כשל המתגבבים זה על גבי זה והעשויים צירופים צירופים ועל אישור וקיום של פתרונינו על ידי מאורעות המתרחשים אחר כך.

מעשי כשל המתגבבים זה על גבי זה והעשויים צירופים ודאי שהם גולת הכותרת של הסוג הזה. לולא בקשנו אלא להוכיח שמעשי הכשל אפשר שתהא להם משמעות – היינו מצמצמים עצמנו מלכתחילה על מעשי־כשל אלה, שהרי אפילו בעל תפיסה מטומטמת אינו יכול שלא להכיר במשמעותם, הכופה את עצמה אפילו על בעל־השיפוט הבקורתי ביותר. התגבבות־הגילויים מעידה על קשיות־עורף, שמעולם אינה מדרכו של המקרה, אך היא הולמת יפה את הזמם. ולסוף מראה לנו העובדה, שהסוגים המיוחדים של מעשי כשל מתחלפים זה בזה, מהו עיקרו ועצמו של מעשה הכשל: לא צורתו או האמצעים, שהוא משתמש בהם, אלא הכוונה שהוא משמשה ושצריך להשיגה בדרכים השונות ביותר. רצוני להציע לפניכם מקרה של שכחה, שחזרה ונשנתה: א. ג׳ונס מספר, כי פעם הניח כמה וכמה ימים מכתב על גבי שולחן־הכתיבה שלו, מטעמים שאינם ידועים לו. סוף סוף החליט לשלוח אותו, אך הוא הוחזר לו מאת «Dead letter office» **) משום ששכח לרשום את הכתובת. לאחר שרשם על גבו את הכתובת, הביא אותו לבית־הדואר, אך הפעם בלא בול־דואר. עתה מוכרח היה להודות במֵאוּנוֹ לשלוח את המכתב בכלל.

במקרה אחר אנו מוצאים תצרופֶת של נטילת דבר בטעות עם הנחת דבר שנשכח מקומו. גברת אחת נוסעת לרומא עם גיסה, אמן

*) וכן בחיבוריהם של א. מאֶדר (צרפתית), א. א. בריל (אנגלית), א. ג׳ונס (Jones, אנגלית), י. שטֶרקה (הולנדית) ואחרים.

**) משרד למכתבים שלא נרשם עליהם שם המקבל וכיוצא. – המת.

מפורסם. בני־אשכנז היושבים ברומא קבלו את האורח בחגיגיות ובין שאר הדברים הגישו לו מטבע זהב עתיק במתנה. הגברת מצטערת על כך, שגיסה אינו יודע להעריך כראוי את החפץ הנאה. כשחזרה הביתה, לאחר שאחותה באה למלא את מקומה היא מגלה בשעת התרת חפציה, שנטלה עמה – אין היא יודעת כיצד – את המטבע העתיק. היא מודיעה על כך במכתב לגיסה ומבשרת לו שלמחרת תשיב את הגזילה לרומא. למחרת «הצליחה» להניח אותו המטבע במקום כזה, שאי אפשר למצוא אותו ואי אפשר לשלוח אותו. ועתה מדמדם במוחה של אותה גברת פירושו של «פיזור־הנפש» שלה, הינו שהיא רוצה לקיים את המטבע בידי עצמה *).

כבר הבאתי לפניכם דוגמה לתצרופֶת של שכחה וטעות, מעשה באותו אדם ששכח בפעם הראשונה את דבר הפגישה שקבע, ואילו בפעם השניה, לאחר שגמר בלבו שלא לשכוח בודאי, הוא מופיע בשעה אחרת משנקבעה. מקרה דומה לגמרי ספר לי מחייו אחד מידידי, שמחוץ למדע הוא עוסק גם בספרות. הוא אומר: «לפני כמה שנים הסכמתי להבחר לועד של אגודה ספרותית ידועה, מתוך ששערתי, שאותה חברה יכולה פעם לסייע בידי כדי להעלות על הבמה את הדרמה שלי, והייתי משתתף כסדר, אף שלא בענין רב, בישיבות הועד, שנתכנסו בכל יום ששי בשבת. לפני כמה חדשים קבלתי הבטחה של הצגה בתיאטרון ב־F, ומאז קרה לי כסדר ששכחתי את הישיבות של אותה האגודה. משקראתי את חבורך על הענינים האלה, בושתי משכחתי והוכחתי את עצמי: שהרי גסות־רוח היא שאני נעדר עתה, כששוב איני זקוק לבריות אלה, והחלטתי שלא לשכוח ביום הששי הקרוב. הזכרתי וחזרתי והזכרתי לעצמי אותה החלטה, עד שקיימתי אותה ועמדתי בפתחו של אולם הישיבות. לתמהוני מצאתיו נעול, שעת הישיבה עברה; טעיתי ביום, אותו יום היה כבר יום השבת!»

מעשה־כינוס של תצפיות דומות יש בו כדי למשוך את הלב, אבל אני מפליג לדרכי; רוצה אני שתעיפו עין על אותם המקרים שפתרוננו צריך לחכות לאישורו מפי העתיד.

מסתבר מאליו שהתנאי היסודי בכל אותם המקרים הוא שהמצב־הפסיכי הקיים סמוי מידיעתנו ונעול בפני טרחת־הכרתנו. נמצא,

*) לפי ר. רַיטלֶר.

שההסבר שלנו אין לו אלא ערך של השערה, שאין רוצים לתלות בה חשיבות מרובה מדי. אלא אחר־כך מתרחש משהו המראה לנו, עד כמה היה ההסבר שלנו מוצדק מתחילתו. התארחתי פעם בבית זוג צעיר ושמעתי את האשה הצעירה מספרת בצחוק את חויתה האחרונה, שלמחרת שובה ממסעה סרה שוב לבית אחותה הפנויה, על מנת לסדר עמה, כדרכה מקודם, את קניותיה, בשעה שבעלה פנה לעסקיו. ברחוב נמשכה עינה פתאום לאדון אחד, שבעברו האחר של הרחוב. היא דחפה את אחותה ואמרה: ראי, הרי הולך שם האדון ל... היא שכחה, שמכמה שבועות אין אותו אדון אלא בעלה. עם הספור הזה עברתני צמרמורת, אך לא היה בי לב להסיק את המסקנה. סיפור־מעשה קטן זה חזר ועלה לפני רק לאחר כמה וכמה שנים, כשפרשת הנשואין האלה נסתיימה בכל רע.

א. מַדֶר מספר על גברת אחת, ששכחה יום לפני חתונתה למדוד את שמלת־החופה ולא נזכרה בכך, ליאושה של התופרת, אלא בשעה מאוחרת בערב. הוא מוצא זיקה בין אותה שכחה ובין העובדה שבקרוב נתגרשה מבעלה. — מכיר אני אשה אחת שהיא עתה גרושה מבעלה, שבהנהלת־רכושה היתה לפרקים מרובים חותמת על תעודות בשמה מבית אביה, כמה שנים לפני שחזרה וקבלה אותו השם ממש. — ושוב מכיר אני נשים אחרות, שבמסע חתונתן אבדה להן טבעת־הקידושין ואני יודע, כי השתלשלות חיי־המשפחה נתנה משמעות לאותו מקרה. ועתה דוגמה חותכת אחת, שאחריתה טובה יותר. השמועה מספרת על חימאי גרמני מפורסם, שנשואיו לא נתקיימו מפני ששכח את שעת־הקידושין, ותחת ללכת אל הכנסיה הלך למעבדה. היה פיקח למדי, שנסתפק באותו נסיון בלבד ונפטר רווק בשיבה טובה.

שמא נצנץ גם רעיון במוחכם, שמעשי הכשל שבדוגמאות האלה באו במקום ה־Omina*) או האותות של הקדמונים. ואמנם מקצת Omina לא היו אלא מעשי כשל, למשל אם אדם כשלה רגלו או נפל. מכל מקום היה במקצתם מתכונת ההתארעות האובייקטיבית, ולא מתכונת העשייה הסובייקטיבית. ברם, אתם לא הייתם מאמינים מה קשה לפעמים ההחלטה, אם מאורע מסויים נמנה על הקבוצה האחת או האחרת.

*) Omen — אות לטובה או לרעה אצל הרומאים הקדמונים. המתרגם.

העשייה משכילה לפרקים מרובים כל־כך להעלות על פניה מסוה של חויה פסיבית.

כל מי שנסיון חיים ממושך מאחוריו, ודאי שיאמר לעצמו, כי אילו היה בו לב והחלטה לפרש את מעשי־הכשל הקטנים שבמשאו ומתנו עם בני האדם כאותות מבשרים ולהעריכן כסימנים לכוונות החבויות עדיין – היה חושך מעצמו הרבה אכזבות והפתעות מכאיבות. על הרוב אין מעיזים לעשות כך; דומה האדם בעיניו כאילו חזר בעקיפין דרך המדע אל האמונות התפלות. והרי לא כל האותות סופם להתקיים, ומתוך התיאוריות שלנו עתידים אתם להבין, שלא כולם צריכים להתקיים.

שיעור רביעי

מַעֲשֵׂי הַכֶּשֶׁל

(חתימה)

רבותי! כמסקנה של טרחתנו עד כה רשאים אנו לקבוע, כי יש משמעות למעשי הכשל, ולהניח אותה מסקנה ביסוד חקירותינו הבאות. ויש לחזור ולהטעים, שאין אנו אומרים — ואף אמנם אין אנו צריכים לכך למטרותינו — שכל מעשה־כשל הוא רב־משמעות, אף־על־פי שלי נראה דבר זה קרוב לודאי. דיינו אם נוכיח, שאותה משמעות מצויה לרוב, מבחינה יחסית, בצורותיו השונות של מעשי הכשל. ויתר על כן שונות הן צורות אלו מבחינה זו אחת מחברתה. פליטות הפה, פליטות הקולמוס וכיוצא בהן אפשר שיהיו מקרים שטעמם הוא פיסיולוגי, ואילו בסוגים של מעשי הכשל שמקורם בשכחה (שכחת השם והזמם, שכחת מקום וחפץ וכו') איני יכול להאמין בכך. קרוב מאוד לודאי שקיימת אבידה, שאפשר להכיר בה שאינה מכוונת. ובכלל כל אותן הטעויות הנופלות בחיים אינן כפופות לנקודות השקפתנו אלא במקצתן. תנו־נא דעתכם על ההגבלות האלו כשנהא מעתה ואילך סמוכים על הסברה, כי מעשי הכשל הם אקטים פסיכיים שלידתם באה מתוך ההתנגשות של שתי כוונות.

זוהי הראשונה למסקנות הפסיכואנליזה. הפסיכולוגיה לא ידעה עדיין כלום בדבר קיומן של התנגשויות כאלו ושל האפשרות שהתנגשויות אלו תגרומנה לחזיונות כאלה. אנו הרחבנו בחלק ניכר למדי בקעה זו של עולם החזיונות הפסיכיים וכבשנו לה לפסיכולוגיה חזיונות, שקודם לכן לא נמנו עליה.

הבה נעמוד כמעט רגע על אמירתנו, ש„מעשי הכשל הם אקטים פסיכיים". כלום יש בה יותר משיש באמירתנו הרגילה, כי מעשי הכשל הם בני משמעות? איני סבור כך; אדרבה, אותה אמירה במידה מרובה

אינה מסוימת ונתונה לבלבולי־הבנה· כל מה שניתָּן להסתכלותבחיי־הנפש חלה בו ההגדרה של חזיון נפשי· אך עיקר־החשיבות הוא בכך· אם הגלוי הנפשי הבודד משתלשל ישר מתוך השפעות גופניות· אורגניות וחמריות — ואם כן אין מחקרו מענינה של הפסיכולוגיה — או שמא מוצאו קודם כל מתהליכים נפשיים אחרים· שמאחוריהם מתחילה אי־שם שורת־ההשפעות האורגניות· כשאנו מציינים איזה מן החזיונות כתהליך נפשי· הרי דעתנו נתונה על מצב־הדברים האחרון· ומשום כך נראה כמכוון יותר לתכלית· אם נהא מנסחים את מאמרנו בצורה: החזיון הוא רב־משמעות· יש לו משמעות· כמשמעות מובנים לנו ערך· כוונה· מגמה ועמדה בתוך שורה של קשרים פסיכיים·

מצויים חזיונות אחרים הקרובים מאוד למעשי הכשל· אלא שאין אותו השם הולמם· אנו קוראים להם **פעולות שבמקרה ושבסימפטום**· גם להם התכונה של דבר שאין לו נימוק· שהוא עלוב משום קטנו· והוא חסר־חשיבות· ויותר מאלה בולטת בו התכונה של דבר מיותר· מה שמבדיל בינם ובין מעשי הכשל הוא העדר כוונה אחרת· שיהיו מתנגשים בה ומופרעים על ידה· מאידך גיסא מתמזגים החזיונות האלה לבלי גבול עם הזֶ׳סטות והתנועות· שאנו רגילים לראות בהן בטוי לתנועות הלך־הנפש· על הפעולות האלה שבמקרה — נמנים כל אותם גופי־העשיה שאנו עושים· כאילו דרך שחוק ולכאורה בלא תכלית· בתלבושת שלנו· בחלקי גופנו ובחפצים שאנו יכולים להשיגם; וכן התרשלות בגופי־עשייה אלה; וכן המנגינות· שאנו מזמזמים לעצמנו· הריני מגלגל לפניכם בזכותה של הסברה· שכל החזיונות הם רבי־משמעות וניתנים לפירוש כדרך מעשי הכשל· שהם סימנים קטנים לתהליכים נפשיים אחרים חשובים יותר· אקטים פסיכיים בעלי ערך שלם· אך אין אני מתכוון לעמוד על אותה ההתרחבות החדשה של תחום החזיונות הנפשיים· אלא לחזור למעשי הכשל· שמתוכם אפשר להעלות בבליטות גדולה יותר את השאלות החשובות לפסיכואנליזה·

ואֵלו השאלות המענינות ביותר· ששאלנו במעשי הכשל והתלויות עדיין ועומדות: אמרנו שמעשי הכשל הם תוצאות ההתנגשות של שתי כוונות שונות· שהאחת אפשר לקרוא לה: הכוונה המופרעת והאחרת — המַפרעת· הכוונות המופרעות אינן מניחות מקום לשאלות נוספות· ואילו בדבר האחרות אנו רוצים לדעת· ראשית· מהן הכוונות האלו· המופיעות

כמפריעות את האחרות, ושנית, מה יחס נוהגות הכוונות המפריעות כלפי המופרעות?

הרשוני לחזור וליטול את פליטת־הפה כבא־כוח של כל המין כולו ולהקדים את התשובה לשאלה השניה. יכול שבין הכוונה המפריעה בפליטת־הפה ובין הכוונה המופרעת יהא קשר של תוכן, או אז היא מכילה סתירה לחברתה, תיקון או השלמה לה. ויש – וזהו המקרה המעורפל והמענין יותר – שמצד התוכן אין בין הכוונה המפרעת לבין המופרעת ולא כלום.

ראיות לראשון משני מיני־היחסים יכולים אנו למצוא בדוגמאות הידועות לנו כבר ובכיוצא בהן. כמעט בכל המקרים של פליטת־פה כדי היפוכו של דבר מביעה הכוונה המפרעת את היפוכה של הכוונה המופרעת. ומעשה הכשל הוא תיאורו של סכסוך בין שתי שאיפות שאין לפשר ביניהן. אני מכריז על פתיחת הישיבה, אבל מוטב היה לי לנעול אותה – הנה המשמעות שבפליטת פיו של הנשיא. עתון מדיני אחד, שנאשם במיקח שוחד, מלמד זכות על עצמו במאמר שצריך להגיע לשיאו במלים אלו: קוראינו יעידו עלינו שאנו שוקדים תמיד על תקנת הרבים In uneigennütziger Weise*). אך העורך הממונה על חיבור הסנגוריה הזו כתב in eigennütziger Weise**), לאמור שהוא חושב: אמנם, כך מוכרחני לכתוב, אך יודע אני שאינו כך. אחד מנבחרי העם הדורש, שתֵאמר האמת לקיסר rückhaltslos***), ודאי ששמע קול בעמקי נפשו, שנפחד מעזותו והמיר בפליטת־פה את rückhaltslos ב־rückgratlos****) (ברייכסטאג הגרמני נובמבר 1908).

עיקר הדוגמאות הידועות לכם, העושות רושם של קיצורים ותמציות, הוא בתיקונים, תוספות או המשכים, שבהם כובשת מקום של חשיבות לעצמה מגמה שניה לצד הראשונה. «באו כאן דברים לידי גילוי» es sind da Dinge zum Vorschein gekommen, אבל מוטב שתאמר את הדבר בפירוש: אלה היו מעשי־חזירות (-Schwei nereien) ומכאן: es sind Dinge zum Vorschwein gekommen.

*) בלא כל טובת הנאה לעצמנו.

**) לשם טובת־הנאה לעצמנו.

***) בלא היסוסים.

****) בלא חוט שדרה.

אנשים המבינים ענין זה אפשר למנותם באצבעות יד אחת; אך לא, הרי באמת אחד בלבד מבין את הענין, נמצא: שאפשר למנותם באצבע אחת. – או: בעלי רשאי לאכול ולשתות מה שהוא רוצה. אך הרי ידעתם שאני איני סובלת בכלל, שיהא רוצה במה שהוא, נמצא, שרשאי הוא לאכול ולשתות מה שאני רוצה. בכל המקרים האלה באה, איפוא, פליטת הפה מתוכנה של הכוונה המופרעת או שהיא מתחברת עליה.

רושם מוזר עושה עלינו הסוג השני של היחס, שבין שתי הכוונות המתנגשות זו בזו. אם אין בין הכוונה המפרעת ובין תכנה של הכוונה המופרעת ולא כלום, מהיכן מקורה ועל שום מה היא נותנת אותותיה במקום כזה דוקא כהפרעה? ההסתכלות, שהיא בלבד עשויה לתת כאן תשובה, מראה לדעת, כי ההפרעה מקורה בהלך־מחשבות, שהעסיק אותו אדם קודם לכן, ושפעולתו נמשכת עתה בדרך כזה, בין שמצא כבר ביטוי לעצמו בדיבור ובין שלא מצאו. נמצא, שאפשר באמת להגדירה כצלצול־גְרָר, אבל אין זה מן המוכרח, שיהא זה צלצול־גרר של דברי־אמירה. גם כאן לא יחסר קשר אֲסוֹצִיאטִיבִי בין המפריע לבין המופרע, אך אין הוא נתון בתוכן, אלא מותקן בדרך מלאכותית ולפרקים מרובים בדרכי־חיבור מאונסות מאוד.

שמעו על דוגמה פשוטה לכך, מהסתכלותי שלי עצמי. ביום מן הימים נזדמנתי בדוֹלוֹמיטים היפים שלנו עם שתי גבירות בנות וינא לבושות כתיירות. לויתי אותן כברת דרך ושוחחנו על התענוגות, אבל גם על התלאות שבאורח החיים של תיירים. אחת הגבירות מסכימה, כי בילוי יום באופן כזה יש בו משהו שאינו נוח. אמת נכון הדבר, אמרה, שלא נעים ביותר לצעוד כך כל היום כולו בחום השמש, כשהחולצה והכתונת טבולות זיעה. באותו המשפט צריכה היתה להתגבר על גמגום קטן. אחר כך המשיכה: אבל לאחר כך כשבאים Nach Hose ואפשר להחליף את הבגדים... לא ניתחנו אותה פליטת־פה, אך סבורני שתוכלו להבינה בנקל. כונתה של אותה גברת היתה לְמַצות את רשימת הלבנים ולומר: חולצה, כתונת ומכנסים. משום דרכי נימוס נשמט זכר המכנסים, אך במשפט הבא, שתכנו אינו תלוי כלל בקודמו, באה לידי גילוי המלה שלא נאמרה, כסירוסה של המלה „Nach Hause" הדומה לה *).

*) Nach Hause – הביתה, Hose – מכנסים.

אך עתה יכולים אנו לפנות אל השאלה העיקרית שנדחתה הרבה, והיא: מַהֵן הכוונות שבדרך לא רגילה הן באות לידי גילוי כהפרעות של הכוונות האחרות. כמובן שהן שונות מאוד, אבל אנו רוצים למצוא את הצד השוה שבהן. כשאנו בודקים לשם כך שורה של דוגמאות – מיד הן נפרדות לפנינו לשלוש קבוצות. על הקבוצה הראשונה נמנים המקרים, שבהם ידועה המגמה המפרעת לנואם, ולא עוד אלא שהרגיש בה קודם שנכשל בדיבורו. כך, למשל, בפליטת־הפה "Vorschwein" לא זו בלבד שהמדבר מודה במשפט «מעשי־חזירות» שהוציא על המאורעות הנדונים, אלא שהיה בכוונתו, שלאחרונה חזר בו ממנה, לפרוש בשמו. בקבוצה השניה כלולים מקרים אחרים, שבהם המדבר מודה במגמה המפרעת כבשלו, אך אינו יודע כלום על כך שהיא פעלה בו פעולה אקטיבית סמוך לפליטת־הפה דוקא. הוא מקבל, איפוא, את פתרוננו לפליטת־פיו, אך במידה ידועה הוא תמה עליו. דוגמאות להתנהגות זו אפשר אולי להעלות ביתר קלות ממעשי־כשל אחרים מבפליטת־הפה דוקא. בקבוצה השלישית דוחה המדבר בתוקף את פתרונה של הכוונה המפרעת; לא זו בלבד שהוא כופר בכך, שפִרכסה בו פליטת־פיו, אלא שהוא מבקש להוכיח, שהיא בכללה זרה לו לחלוטין. הזכירו לעצמכם את הדוגמה של "Aufstossen" ואותה דחיה לא מנומסת ממש שדחני הדובר, לכשגליתי את הכונה המפרעת. אתם יודעים שלא הגענו עדיין לכלל הסכמה בתפיסת המקרים האלה. אני לא הייתי נותן דעתי על ההכחשה של המברך על הכוס והייתי מחזיק בפתרוני מבלי לזוז הימנו, ואילו אתם, דומני, הייתם נתונים לרושם של סרבנותו והייתם שוקלים בדעתכם, אם אין זה מן הראוי לוותר על הפתרון של מעשי־כשל כאלה ולהעריכם כאקטים פיסיולו־גיים גרידא, במשמעות שלפני הפסיכואנליזה. יכולני לשער מה מטיל עליכם פחד. בפתרוני כלולה ההנחה, שאפשר שיתגלו במדבר כוונות, שהוא עצמו אינו יודע עליהן עד מה, אלא שיכול אני להקיש עליהן בדרך של הוכחות עקיפין. מפני הנחה שהיא כל־כך חדשה במינה ומרובת־תוצאות אתם נרתעים. הריני מבין זאת ולפיכך הריני מצדיק עליכם את הדין. אבל נקבע את הדבר האחד: אם רצונכם למצות את התפיסה של מעשי הכשל, שמצאה את חיזוקה בדוגמאות מרובות כל־כך, אין לכם אלא לגמור בנפשכם לקבל גם אותה הנחה מוזרה.

אם אינכם יכולים – מוכרחים אתם לוותר שוב על הבנה של מעשי הכשל, שנרכשה כמעט.

נעמוד עוד על מה שמאחד את שלוש הקבוצות, מה שמשותף לכל שלושת המיכאניזמים של פליטת־הפה. למזלנו אין אותו דבר ניתן להכחשה. בשתי הקבוצות הראשונות מודה המדבר במגמה המפרעת; בראשונה נוסף גם מה שהיא מגלה עצמה סמוך לפני פליטת־הפה. אלא שבשני המקרים האלה הודחה. המדבר החליט שלא לעשותה דבר שפתים ואז אירעה לו פליטת־הפה, כלומר המגמה שהודחה נהפכת שלא ברצונו כדי הבעה, שבו היא משנה את ביטויה של הכוונה שהותרה על ידו, מתערבת בו או באה תחתיו ממש. כזה הוא, איפוא, המיכאניזם של פליטת־הפה.

מנקודת הראייה שלי יכולני להביא גם את התהליך שבקבוצה השלישית לידי התאמה מפליאה עם המנגנון המתואר כאן. אין אני צריך אלא להניח, כי שלוש הקבוצות האלו נבדלות זו מזו בהיקף השונה של הדחת הכוונה. בקבוצה הראשונה אותה הכוונה קיימת ועומדת, והיא מורגשת למדבר לפני שהוא פותח בדיבורו! רק אז תחול בה יד הדחיה, ופיצוי על כך מבקשת הכוונה בפליטת־הפה. בקבוצה השניה יד הדחיה מגעת יותר: הכוונה אינה מורגשת עוד קודם לדבור. ומפליא שאין היא נמנעת בשל כך בשום פנים לשתף עצמה בגרימת פליטת־הפה! אך אותה התנהגות מקילה עלינו את ביאור התהליך שבקבוצה השלישית. אהיה עז־לב כדי הנחה, כי במעשה הכשל יכולה לבוא לידי גילוי גם מגמה אחרת, שהודחה משכבר הימים, אולי לפני ימים רבים מאוד, ואינה מורגשת, ומשום כך יכול המדבר לכפור בה ממש. אבל הניחו לה לבעיה של הקבוצה השלישית; מתוך התצפיות במקרים האחרים תסיקו בעל־כרחכם את המסקנה, כי דיכויה של הכוונה הקיימת לומר דבר־מה–הוא התנאי ההכרחי להתהוותה של פליטת הפה.

אנו רשאים עתה לומר, שהתקדמנו והוספנו להבנת מעשי הכשל. לא זו בלבד שאנו יודעים שהם אקטים נפשיים, שאפשר להכיר בהם משמעות וכוונה תחילה, לא זו בלבד שלידתם באה מתוך ההתנגשות של שתי כוונות שונות; יתר על־כן, כי אחת מהכוונות מוכרחה לחול

בה הדחה ידועה מהוצאתה לפועל, כדי שתוכל להתגלות על־ידי הפרעת חברתה. צריך שהיא עצמה תהא מופרעת תחילה, קודם שהיא יכולה ליעשות כוונה מפרעת. כמובן, שבזה לא נקנה עוד ביאור שלם של החזיונות, שאנו קוראים להם מעשי כשל. לעינינו בוקעות ועולות מיד שאלות נוספות ואנו משערים בכלל, שכל כמה שנרחיק בהבנה, עתידות להתרבות הסיבות לשאלות חדשות. כך, למשל, יכולים אנו לשאול: על שום מה אין הדבר נעשה ביתר פשטות. אם קיימת כוונה להדיח מגמה ידועה תחת לבצעה, הרי הדחה זו צריכה להצליח כך, שאפילו שיור של המגמה ההיא לא יבוא לידי ביטוי, או יכול גם שלא תצליח, עד שהמגמה המודחת תרכוש לעצמה הבעה שלמה. אבל מעשי הכשל הם תוצאות־פשרה, פירושם: כשלון למחצה והצלחה למחצה לכל אחת משתי הכוונות, הכוונה הנתונה בסכנה אינה מְדֻכאת לגמרי ואינה מתקיימת — פרט למקרים בודדים — בלא פחת. יכולים אנו לתאר לעצמנו שמוכרחים להתקיים תנאים מיוחדים שיחולו תוצאות כאלה של התנגדות או של פשרה, אבל אין אנו יכולים אפילו לשער טיבם וסוגם. אין אני מאמין שהיינו יכולים לגלות אותם התנאים שאינם ידועים לנו על־ידי תוספת העמק בתלמוד מעשי הכשל. אדרבה, הכרחי יותר לחקור תחילה גם תחומים אפלים אחרים של חיי־הנפש, גם הצדדים השווים שיזדמנו לנו שם יכולים לחזק את לבנו, שנקבע אותן כהנחות, הדרושות לשם הסבר מעמיק יותר של מעשי הכשל. זאת ועוד אחרת: גם ההתעסקות בסימנים פעוטים, כדרך שאנו נוהגים תדיר באותו תחום, מביאה עמה סכנות משלה. ישנה מחלת־נפש אחת, פָּרָנוֹיָה קוֹמְבִּינָטוֹרִית, שבה נעשה שימוש ללא גבול בסימנים הפעוטים האלה, וכמובן שאין אני יכול לערוב, כי המסקנות המבוססות על יסוד זה נכונות הן כולן. תריס בפני הסכנות האלו יכול לשמש רק הבסיס הרחב של תצפיותינו, הִשָּׁנוּת רשמים דומים בתחומים השונים ביותר של חיי הנפש.

ובכן נפסיק כאן את האנליזה של מעשי הכשל. אך רשאי אני להזכירכם עוד דבר אחד: שמרו בזכרונכם כדוגמה למופת את המנהג שנהגנו בחזיונות אלה. מדוגמה זו יכולים אתם ללמוד, מה כוונותיה של הפסיכולוגיה שלנו. אין אנו רוצים לתאר את החזיונות ולמַינם בלבד, אלא לתפוס אותם כאות למשחק כוחות בנפש, כביטוי למגמות

השואפות למטרה מסוימת, הפועלות יחד או זו כנגד זו. אנו טורחים לשם תפיסה דינמית, של חזיונות הנפש. לפי תפיסתנו מוכרחים החזיונות הנכנסים בגדר ההסתכלות לְהֵרָתַע אחור מפני השאיפות, הנכנסות בגדר־ההשערה בלבד.

אין אנו רוצים, איפוא, להעמיק יותר במעשי הכשל, אך יכולים אנו לשוטט עוד על פני מרחב הבקעה הזו, שנשוב ונמצא בה דברים ידועים לנו ואף נגלה משהו חדש. אנו מוסיפים ועומדים כּאן על החלוקה, שקבענו כבר בפתיחת הענין לשלוש קבוצות של פליטת־הפה, לרבות הצורות שהן סניפים לה: פליטת־הקולמוס, פליטת־הפה בשעת קריאה, טעות שבשמיעה, השכחה על סניפי סניפיה לפי האובייקט שנשכח (שמות פרטיים, מלות של לעז, זממים, רשמים), נטילת־חפץ בטעות, הנחת דבר מבלי לדעת מקומו והאבידה. הטעויות, במידה שהן באות בשבילנו במנין, מצטרפות מקצתן על השכחה ומקצתן על נטילת טעות.

על פליטות־הפה יחדנו כבר דיבור מפורט כל־כך, ואף־על־פי־כן יש לנו עדיין להוסיף משהו. על פליטות־הפה מתחברים חזיונות אפֶקטיביים קטנים יותר שאינם חסרי ענין. אין לך אדם שיהא רוצה להכשל בדיבורו; לפרקים מרובים אין אזנו מרגשת בפליטות־פיו עצמו, מה שאין כן לעולם בפליטת פיו של אחר. פליטת־הפה במובן ידוע היא גם מְדַבקת; לא קל כלל לדבר על פליטת־הפה מבלי להלכד תוך כדי כך ברשתה. הצורות הקלושות ביותר של פליטת הפה, שאינן יכולות לתת לנו כל הסברים מיוחדים על תהליכים נפשיים חבויים, דוקא טעמן ניתן בלא קושי לגילוי. כשפלוני קיצר, למשל, בטויה של תנועה ארוכה, משום הפרעה שנימוקה כך או כך ושנתגלתה באותה מלה, הרי הוא מאריך במקום זה תנועה קצרה שלאחריה ונתפס לפליטת־פה חדשה, מתוך שהוא מפַצה את הראשונה. והוא הדין כשביטא תנועה כפולה שלא בבירור וברשלנות, למשל eu או oi כ־ei; הוא מבקש לתקן את המעוות מתוך שהוא משנה ei שלאחר כך ל־oi או eu. ודומה שמכריעה כאן ההתחשבות בשומע שלא יהא סבור, שהמדבר עושה בשפת אמו כבתוך שלו. הסילוף המפצה השני עיקר כוונתו היא לעורר את דעתו של השומע על הסילוף הראשון ולהודיעו שלא נעלם גם מן המדבר. פליטות־הפה המצויות, הפשוטות והקלושות ביותר, אינן

אלא מעשי־צמצום וצלצול־הקדם, המתבטאים בחלקי דבור שאינם נראים חשובים. וכך, למשל, נכשל אדם במשפט ארוך בפליטת־פה מתוך שהוא מקדים את המלה האחרונה של המאמר המכוון תחילה. דבר זה עושה רושם של חוסר־סבלנות ידוע, המבקש להפטר מאותו מאמר, ומעיד בכלל על סירוב ידוע לפרסם אותו מאמר או אותו נאום כל עיקר. כך אנו מגיעים למקרים שעל התחום, שבו משמשים בערבוביה ההבדלים שבין התפיסה הפסיכואנליטית לבין הפסיכולוגית הרגילה בדבר פליטת־הפה. אנו מניחים, שבאותם המקרים מצויה מגמה המפריעה את הכוונה שבדבור; אבל היא אינה יכולה אלא להודיע שהיא קיימת, ולא את הכוונה שהיא עצמה מתכוונת לה. ההפרעה שהיא גורמת נמשכת אחר כך, אחרי אילו הברות או אחרי אילו אסוציאציות ויש שתהא נחשבת כהטייה של תשומת־הלב מעל הכוונה שבדבור. ברם, לא אותה ההופעה של תשומת־הלב ואף לא הנטיות לאסוציאציות שנעשו פעילות ממַצות את מהותו של התהליך. מהותו היא בכל זאת באותו הרמז על מציאותה של מגמה המפריעה את הכונה שבדבור, שהפעם בלבד אין לעמוד על אופיה מתוך פעולותיה, כשם שאפשר לעמוד על כך בכל המקרים הבולטים יותר של פליטת־הפה.

פליטת־הקולמוס, שאני עובר אליה, מתאימה לפליטת־הפה באותה מידה, שאין מקום לקוות לנקודות־הסתכלות חדשות. אפשר נזכה ללקוט לקט קטן. פליטות־הקולמוס הקטנות – מעשי־צמצום והֶקדמים של המלים הבאות, ביחוד האחרונות – המצויות כל־כך, מרמזים שוב על מורת־רוח כללית לגבי הכתיבה ועל הבהילות להפטר הימנה. רשמים מובהקים יותר של פליטת־הקולמוס מגלים את טיבה ותכליתה של המגמה המפרעת. בדרך כלל ידוע, כי משנמצאה פליטת־קולמוס במכתב לא הכל כשורה אצל הכותב, אבל לא תמיד אפשר לקבוע מה שנתרחש בלבו. על הרוב אין הכותב מרגיש כמעט בפליטת־הקולמוס, כשם שאין המדבר מרגיש כמעט את פליטת־פיו. מתמיהה תצפית זו: הרי מצויים בני־אדם העושים הרגל לעצמם לחזור ולקרוא את המכתב שכתבו, לפני שנשלח לתעודתו. אחרים אינם נוהגים כך; אבל אם יוציאו איזה מכתב מאותו כלל ויקראו בו – ניתנת להם תמיד שעת־כושר להעלות פליטת־קולמוס מתמיהה, לתקנה. כיצד מסתבר אותו דבר? דומה, כאילו ידעו אותם האנשים בכל־זאת שבשעת חיבור־המכתב נשתרבבה פליטת־קולמוס. הנאמין בכך באמת?

לערכה הממשי של פליטת־הקולמוס מתחברת בעיה רבת־ענין. שמא שמור עוד בזכרונכם אותו מעשה ברוצח H, שהעמיד עצמו כחוקר־בקטֶריות וכך השכיל לקבל ממכוני־מדע תרבויות של גורמי־מחלות מסוכנים בתכלית; אך היה משתמש בתרבויות אלו, כדי להגות בדרך מודרני ביותר את האנשים הקרובים לו ממסילתם. אותו איש התאונן פעם באזני ההנהלה של אחד המכונים האלה על העדר כוח פעולה של התרבויות שנשלחו לו, אלא שכאן נכשל בפליטת־קולמוס ותחת המלים «בנסיונות שנסיתי בעכברים (Mäusen) או בחזירי־־ים» כתוב היה בבירור «הנסיונות שנסיתי בבני־אדם (Menschen)». אותה פליטת־קולמוס נזדקרה גם לעיני רופא המכון. אך, עד כמה שידוע לי, לא הסיקו כל מסקנות מכך. ועתה, מה אתם סבורים? כלום אותם הרופאים לא היו חייבים לקבל את פליטת־הקולמוס כהודעה ולעורר חקירה, שיכלה להפסיק בעוד מועד את מלאכת הרוצח? כלום לא שימש במקרה זה העדר־הידיעה של תפיסתנו בדבר מעשה־הכשל סבה להחמצה, שערכו למעשה מרובה כל־כך? ואמנם, סבורני, שפליטת־קולמוס כזו היתה ודאי נראית לי חשודה מאוד, אך משהו חשוב ושקול מאוד מעכב בידי שאשתמש בה כבהודאה. אין הענין פשוט כל־כך. פליטת־הקולמוס היא הוכחת חשד, אבל כשלעצמה אין בה כדי עריכת חקירה ודרישה, מכל מקום אומרת פליטת־הקולמוס שמחשבתו של אותו אדם עסוקה היתה בהדבקת מחלה באנשים, אך אי־אפשר להכריע, אם אותה מחשבה יש לה ערך של זמם שדרכו ברורה להזיק או של הזיה שערכה למעשה כקליפת השום. ואף אפשר, שהאדם שנכשל כך בפליטת־קולמוס ימצא זכות סובייקטיבית גמורה לעצמו לכפור באותה הזיה וידחה אותה בשתי ידים כדבר זר לו, כשנתפוס אחר־כך את ההבדל שבין ממשות פסיכית לחמרית – תוכלו להבין את האפשרויות האלו הבנה טובה יותר. ברם, שוב לפנינו מקרה שבו הגיע מעשה־כשל בדיעבד לכלל חשיבות שלא שוערה.

בטעות שבקריאה אנו נתקלים במצב פסיכי נבדל בבירור מן המצב הפסיכי של פליטת־הפה והקולמוס. אחת משתי המגמות המתחרות זו בזו נתחלפה כאן במעורר סֶנסוֹרִי, ושמא משום כך פחות כוח התנגדותה. הרי מה שאנו צריכים לקרוא אין בו משום יצירה של חיי־הנפש שלנו, כדרך מה שאנו מתכוננים לכתוב. מכאן, שמספר

מרובה של טעויות קריאה אין עיקרו אלא בהחלפה גמורה. מחליפים את המלה הצריכה קריאה במלה אחרת, בלי שיהא קיים קשר תוכני בין הכתוב לבין הביטוי של פליטת־הפה, וכרגיל זה בא רק מתוך דמיון המלים. הדוגמה של ליכטנברג Agamemnon תחת angenommen היא הטובה באותה קבוצה. הרוצה לעמוד על טיבה של המגמה המפרעת, המחוללת את הטעות שבקריאה, יכול לסלק לגמרי את הכתוב שקריאתו נשתבשה, ולפתוח את החקירה האנליטית בשתי שאלות אלו: מה רעיון מנצנץ בו שהוא הקרוב ביותר לביטויה של טעות הקריאה, ומהו המצב שבו חלה אותה טעות הקריאה. פעמים שידיעת המצב לבדה דיה להסברתה של טעות הקריאה, למשל כשאדם משוטט בשעה של צרכי נקבים ברחובות עיר הזרה לו, וקורא על גבי טבלה התלויה בדיוטה ראשונה את המלה Klosethaus *). עוד שעתו מספיקה לו כדי להשתומם, על שהטבלה תלויה במקום גבוה כל־כך – עד שהוא מגלה שכתוב שם מפורש Korsethaus **). במקרים אחרים מצריכה טעות הקריאה, שאינה תלויה בתוכנו של הכתוב, אנליזה מפורטת, שאי־אפשר לעשותה בלא אימון ואֵמון בטכ־ניקה הפסיכואנליטית. אולם על הרוב קל יותר להעלות את ההסבר של טעות הקריאה. המלה שנתחלפה מגלה מיד, לפי הדוגמה אגממנון, את חוג־הרעיונות שההפרעה באה מתוכו. בימי מלחמה אלה, למשל, שכיח עד מאוד, שמדמים לקרוא שמות של ערים ומצביאים או ביטויי צבא המרשרשים תמיד מסביב, בכל מקום שמזדמנת מלה דומה. מה שמושך את לבו של האדם ומעסיקו, קובע את עצמו תחת הזר וחסר־הענין. צללי דמותם של הרעיונות עוכרים את גופי התפיסה החדשים.

גם בטעויות קריאה לא יחסרו מקרים מסוג אחר, שבהם מעורר הנוסח הנקרא עצמו את המגמה המפרעת, שעל ידה הוא משתנה על הרוב להיפוכו של עצמו. אדם צריך היה לקרוא משהו שאינו רצוי לו והאנליזה מעמידה אותו על ההוכחה, שאחריות למקומו של מקרא מוטלת על משאלה אינטנסיבית לדחות את דיוקו של מקרא.

במקרים המצויים יותר של טעות קריאה, שנזכרו עתה, מתקפחים

*) בית־כסא.

**) בית־מלאכה למחוכים.

שני מומנטים שיחדנו להם תפקיד חשוב במיכאניזם של מעשי הכשל: הסכסוך של שתי מגמות והדחתה של אותה המגמה, שמוצאת פצוי לעצמה בעובדה של מעשי הכשל. לא שבטעות הקריאה אפשר היה למצוא דבר־מה שהתנגד לכתוב, אלא שבהילות זו, שתוכן־הרעיונות המביא לידי טעות הקריאה בהול להיות קופץ בראש – נבלטת יותר לעין משנבלטת ההדחה שחלה קודם לכן באותו תוכן. שני הגורמים האלה דוקא מתגלים לפנינו בבליטות יתירה במצבים השונים של מעשה הכשל בדרך שכחה.

שכחת זממים היא בת פירוש אחד דוקא, וכפי ששמענו אף ההדיוטות לא חלקו על פירושה. המגמה המפריעה את הזמם היא תמיד כוונה־שכנגד, אי־רצון שלא נשאר לנו אלא לדעת עליו, על שום מה אינו מביע את עצמו בדרך אחר מסותר פחות. אבל אי־אפשר לפקפק במציאותו של אותו רצון־שכנגד. פעמים גם יעלה בידנו לשער משהו מן הנימוקים הכופים אותו רצון־שכנגד שיסתתר, ותמיד השיג, על־ידי מעשי הכשל, ממסתרים את מבוקשו, שאילו נתגלה כסתירה גלויה ודאי שהיה נדחה. אם בין הזמם והגשמתו חל שינוי חשוב במצב הפסיכי, שבגללו אין הגשמת הזמם באה במנין – הרי ששכחת הזמם יוצאת מגדר של מעשי כשל. שוב אין תמהים לכך ומודים שהיה זה למותר לזכור את הזמם; הוא דעך כבר לעולם או לשעה. השם מעשה כשל אינו הולם את שכחת־הזמם אלא בשעה שאין לנו כל מקום להאמין שחלה בו הפסקה כזו.

המקרים של שכחת־הזמם הם בדרך כלל פשוטי צורה ושקופים כל־כך, שמשום כך דוקא אין חקירתנו מוצאת בהם כל ענין. אבל בשני מקומות יכולים אנו ללמוד בכל זאת משהו חדש מתוך תלמוד מעשה־כשל זה. אמרנו: שכחת־הזמם, הינו אי־הוצאתו לפועל, מורה על מציאותו של רצון האויב לו. ודאי שדבר זה שריר וקיים, אבל הרצון־שכנגד, כפי שהורו חקירותינו, אפשר שיהא משני סוגים, ישר או אמצעי. מה פירוש הסוג האחר יובן לנו יפה בדוגמה או בשתי דוגמאות. אם גומל־החסד שוכח לדבר טובות על בן־החסות באזני איש שלישי – אפשר שאותו דבר יקרה, משום שבעצם אותו מבקש־החסד שוב אינו מענין אותו, ומשום כך אינו בהול כל־כך לדבר עליו טובות. על־כל־פנים עתיד בן־החסות לפרש את שכחת מיטיבו במובן

זה. אבל יכול שמצב הדברים יהא מורכב יותר. הרצון־שכנגד שלא לקיים את הזמם אפשר לו שיבוא לאותו איש־החסד מצד אחר ושיהא פוגע במקום אחר לגמרי. אפשר שלא יהא בינו ובין בן־החסות ולא כלום, אלא שהוא מכוון כנגד אותו האיש השלישי, שצריך לשמוע את דברי־ההמלצה. אתם רואים, איפוא, מה חששות מתעוררים גם כאן כנגד השימוש המעשי של פִּתְרֵנוּ. בן־החסות, אף־על־פי שפתר אותה שכחה כהלכה, צפוי לסכנה שיהא מפריז במדת אי־האמון ועושה עוול קשה למיטיבו. או: כשאדם שוכח את שעת הפגישה שהבטיח לאחר ואף החליט בעצמו לדייק בה — ודאי שהנימוק השכיח ביותר תהא ההתנגדות הישרה להזדמן עם אותו אדם. אבל האנליזה יכולה להביא ראיה, שהמגמה המפרעת אינה מכוונת כלפי אותו אדם, אלא כלפי המקום שאותה פגישה צריכה להתקיים בו, והוא שבעל־השכחה פוסח עליו משום זכר מְצָעֵר הכרוך בו. או כשאדם שוכח לשלוח מכתב, אפשר שהמגמה־שכנגד תהא נשענת על תוכנו של המכתב עצמו; אך לא מן הנמנע הוא שהמכתב כשלעצמו לא יהא בו טעם לפגם, ולא נתפס למגמה־שכנגד אלא משום שיש בו דבר־מה המזכיר מכתב אחר שנכתב קודם לכן, שהוא מזַמן מכל מקום נקודת־מפגע ישרה לרצון־שכנגד. או אז אפשר לומר, שהרצון־שכנגד עקר עצמו מתוך המכתב הקודם, שבו היה מוצדק, ונטע עצמו במכתב הנוכחי, שבעצם אין לו כל עסק בו. אתם רואים, איפוא, שהשמוש בפתרונינו המוצדקים מחייב לנהוג התאפקות וזהירות. מה שהוא שווה־ערך מצד פסיכולוגי — יכול שיהא למעשה רב־משמעות.

חזיונות כמו אלה יֵראו בעיניכם לא רגילים מאוד. שמא אתם נוטים להניח, שהרצון־שכנגד ש«אינו ישר» טובע כבר על התהליך חותם פתולוגי. אבל יכולני להבטיחכם, שמצוי הוא גם במסגרת הנורמה והבריאות. ואגב, אל תגלו בדברי פנים שלא כהלכה. בשום פנים אין אני רוצה להודות בכך, שאין לסמוך על פתרונינו האנליטיים. אותו ריבוי־המשמעות שבשכחת־הזמם אינו קיים כל אימת שלא עסקנו באנליזה של אותו מקרה ופתרנו אותו על יסוד הנחותינו הכלליות. משאנו עושים אנליזה באדם הנוגע בדבר — נוֹכַח תמיד בודאות מספקת: אם הרצון־שכנגד ישר הוא או מהיכן מקורו האחר.

נקודה שניה היא זו: אם מנין מופלג של מקרים מאשר ומקיים

לנו׳ שמקורה של שכחת־הזמם הוא ברצון־שכנגד׳ מתחזק בנו הלב ואנו מרחיבים אותו גם על שורה אחרת של מקרים׳ שבהם האדם המנותח אינו מודה בקיומו של הרצון־שכנגד שנגלה על ידינו׳ אלא כופר בו׳ כדוגמאות לכך תבורו לעצמכם את המקרים המצויים לרוב׳ שוכחים להחזיר את הספרים ששאלנו׳ לפרוע חשבונות או חובות׳ יהיה בנו לב להוכיח את הנוגע בדבר על כוונתו להניח את הספרים בידו ושלא לפרוע את החובות׳ בשעה שהוא יכפור באותה כוונה׳ אך לא יוכל לפרש את התנהגותו פירוש אחר׳ על־כך אנו מוסיפים ואומרים: שיש בו כוונה׳ אלא שאינו יודע עליה כלום׳ אבל די לנו שהיא מגלה עצמה בו מתוך העובדה של השכחה׳ הלה יכול לחזור ולומר לנו׳ שאין כאן אלא שכחה׳ עכשיו אתם מכירים אותו מצב שכבר נמצאנו בו פעם קודם׳ אם רצוננו להמשיך במסקנות את פתרונינו למעשי הכשל שצדקתם הוכחה במקרים מרובים כל־כך׳ אנו נדחקים׳ מבלי שנוכל להמנע מכך׳ להנחה׳ שהאדם קיימות בו מגמות שפעילותן היא בגדר האפשרי׳ מבלי שהוא עצמו ידע עליהן; אולם בדרך כך אנו באים לכלל סתירה של כל ההשקפות השולטות בחיים ובפסיכולוגיה׳

גם שכחת שמות פרטיים׳ שמות לעז ומלות לעז׳ אפשר לתלותה כך בכוונה־שכנגד׳ המכוונת בדרך ישר או בעקיפין כנגד אותו השם׳ הבאתי כבר לפניכם קודם כמה וכמה דוגמאות של התנגדות ישרה כזו׳ אלא שכאן מצויה ביחוד הַגְרָמָה שבעקיפין׳ וקביעתה מצריכה על הרוב אנליזות מדוקדקות׳ כך׳ למשל׳ בימי מלחמה אלה׳ שהכריחונו לוותר על רבות מנטיותינו הקודמות׳ לקתה עד מאוד׳ משום הקשרים המוזרים ביותר׳ גם השליטה בזכירת השמות הפרטיים׳ זה מקרוב אירע לי שלא יכולתי להעלות בזכרוני את השם התמים Bisenz העיר בּמֶהרן; והאנליזה הראתה׳ שחייבת בכך לא איבה ישרה אלא הד־הצלצול לשם Palazzo Bisenzi באוֹרוְיֶטוֹ (Orvieto)׳ שהתגוררתי בו קודם כמה וכמה פעמים ברצון׳ כנימוקה של המגמה המכוונת כנגד זכירת השם מופיע לפנינו כאן לראשונה עיקרון׳ שאחר כך יגלה לנו מלוא חשיבותו הנפלאה בגרימת הסימפטומים הנֶברוטיים: סירובו של הזכרון לזכור דברים׳ שקשורות בהם הרגשות של צער׳ שמתוך העלאתן החוזרת הן עלולות לחדש אותו צער׳ באותה הכוונה למנוע צער מן הזכרון או מאקטים פסיכיים אחרים׳ במנוסה הפסיכית מפני צער׳

רשאים אנו לראות נימוק בן־פעולה אחרון לא בלבד לגבי שכחת־השמות, אלא לגבי הרבה מעשי־כשל אחרים, כגון הזנחות, טעויות וכיוצא בהן.

ואולם נדמה ששכחת־השמות מוצאת לה הקלה מיוחדת מצד הפסיכופיסיולוגי, ומשום כך היא נוהגת גם במקרים שאינם מאשרים התערבות הנימוק של צער. כשאדם נוטה לשכחת־שמות אפשר לכם שתקבעו על־פי חקירה אנליטית, שהשמות נשמטים מזכרונו לא לבד משום שאינם לרצונו, או משום שהם מזכירים לו משהו שאינו מחובב עליו, אלא גם משום שאותו שם שייך אצלו לחוג אסוציאציות אחר, שהוא מחובר אליו בקשרים פנימיים. השם כאילו קבע שם מדור לעצמו ונעל את הדלת בפני שאר אסוציאציות שנעשו פעילות, כפי שעה. כשתעלו בזכרונכם את פלאי המנֶמו־טכניקה *) תכירו בתמיהת־מה, שהשמות משתכחים משום אותם צירופי־הקשרים עצמם שאנו נוהגים להתקין לעצמנו במכוון, כדי לשמור אותם השמות מפני השכחה. דוגמה מתמיהה ביותר משמשים השמות הפרטיים שערכם הפסיכי שונה, כמובן, בתכלית בשביל אנשים שונים. נקטו, למשל, בשם תֵיאוֹדוֹר. בשביל האחד מכם לא תהא בו כל חשיבות; בשביל אחר הריהו שם אביו, אחיו, ידידו או שלו עצמו. הנסיון האנליטי יראה לכם, שהראשון אינו צפוי לסכנה שמא ישכח, שפלוני הזר נקרא בשם זה, ואילו האחרים יהיו תמיד נוטים לשלול מאת הזר שם שנראה להם שמור ליחסים אינטימיים. ועתה הניחו שאותו מעצור אסוציאטיבי יכול להזדמן עם פעולתו של עיקרון הצער, ונוסף על־כך גם עם פעולת־עקיפין של איזה מיכאניזם — ותוכלו להשיג השגה נכונה את סבוך הסבות הגורמות לשכחת־ארעי של שמות. ואולם אנליזה צודקת ועניינית מגלה לפניכם ללא שיור אותם הסיבוכים.

שכחת רשמים וחויות מראה ביתר בהירות ומיצוי משכחת־השם, על פעולתה של המגמה להרחיק מן הזכרון מה שאינו נעים. כמובן שאותה שכחה אינה שייכת במלוא היקפה למעשי הכשל, אלא במידה שהיא נראית לנו, לפי קנה־המדה של נסיוננו יום יום, מוזרה ולא־מוצדקת, למשל, כשהשכחה נוגעת ברשמים חיים ביותר וחשובים ביותר, או רשמים שהעדרם מטיל פירצה בצירוף־ענינים, שבכללו נשתמר יפה בזכרון. על שום מה וכיצד אנו יכולים לשכוח בכלל, ובתוך כך חויות שבודאי טבעו בנפשנו את הרושם העמוק ביותר, כגון מאורעות שנות

*) טכניקה לאימון־הזכרון. המתרגם.

ילדותנו הראשונה׳ — זוהי פרובלימה אחרת לגמרי׳ שבה נתייחד תפקיד ידוע להגנה בפני רחשי צער׳ אבל רחוקה היא מלפרש בה הכל׳ עובדה שאין להטיל בה ספק׳ שרשמים שאינם נעימים נוחים להשכח. פסיכולוגים שונים הרגישו בה ודרוין הגדול נתרשם ממנה כל־כך׳ שקבע לעצמו «כלל־הזהב» לרשום בשקידה מיוחדת כל אותן התצפיות שנראו כמטילות פגם במשנתו׳ לפי שנוכח לדעת׳ שאלה דוקא לא רצו להדבק בזכרונו׳

כל מי ששומע לראשונה על עקרון זה׳ שהשכחה באה להגן בפני זכרונות של צער׳ על הרוב אינו מחמיץ את השעה לבוא בטענה׳ שאדרבה מפי הנסיון הוא למד׳ שדוקא הזֵכר המצער קשה לשכחה׳ מתוך שהוא חוזר תמיד שלא כרצונו של האדם לענותו׳ למשל זֵכר עלבונות והשפלות׳ גם עובדה זו היא נכונה׳ אך הטענה אינה במקומה׳ חשוב הדבר שנתחיל במועד הנכון להביא בחשבון את העובדה׳ שחיי הנפש הם שדה־קרב וזירה למגמות מתנגדות׳ או נאמר זאת שלא בדרך דינמית׳ הם עשויים סתירות וזוגות של ניגודים׳ הוכחת מציאותה של מגמה מסוימת אין בה כדי שלילת מציאותה של מגמה מתנגדת לה; יש מקום לשתיהן להתגדר בו׳ אין הדבר תלוי אלא ביחס הגומלין שבין הניגודים׳ מה השפעות יוצאות מן האחד ואילו יוצאות מן האחר׳

אבידה והנחת דברים במקום שאינו ידוע מענינות אותנו במיוחד משום רבוי המשמעות שבהן׳ לאמור: משום רבוי הפנים שבמשמעות׳ שאותם מעשי־הכשל יכולים לשמשן׳ הצד השוה בכל המקרים הוא׳ שהאדם רצה לאבד דבר־מה׳ ואילו הצד השונה הוא בטעם האבידה ותכליתה׳ אדם מאבד דבר משנפסד׳ כשהוא מתכוון להחליפו בטוב ממנו׳ משפסק לחבבו׳ כשבא לו מידי אדם ששוב אינו שרוי עמו בידידות׳ או כשנרכש בתנאים שנוח לו שלא להעלותם על זכרו׳ אותה תכלית עצמה יכולה לשמש גם שמיטת כלים׳ קלקולם ושבירתם׳ יש אומרים׳ שמפי הנסיון שבחיי החברה אנו למדים׳ כי ילדים שבאו לעולם באונס או בלא קידושין נחשלים בהרבה מן הילדים שנולדו כדין׳ אותה תוצאה אינה דוקא פרי הטכניקה הגסה של הנשים הקרויות עושות־מלאכים *) ; רישול ידוע בטיפולו של הילד מספיק לגמרי׳ אפשר שהשמירה על הכלים דינה כדין השמירה על הילדים׳

*) כך נקראות הנשים, שנמסרים לידיהן התינוקות שנולדו בלי חופה וקידושין והן עושות מהן מלאכים, כלומר: שולחות אותם לעולם הבא. המתרגם.

ואולם אפשר שחפצים יהיו נדונים לאיבוד גם מבלי שיפסידו מערכם כלום. במה דברים אמורים, כשקיימת כוונה להקריב דבר־מה לגורל, כדי למנוע אבידה אחרת שחוששים לה. לפי עדותה של הפסי־כואנליזה רווחות עדיין בקרבנו עד מאוד השבעות־גורל כאלו; נמצא, שהאבידה היא לעתים קרובות הבאת קרבן מרצון. ואפשר שהאבידה תיעשה כלי־שרת לעקשנותו של אדם ולהענשת־עצמו; קיצורו של דבר, אין העין יכולה להקיף את הנימוקים הרחוקים יותר של המגמה להפטר מן החפץ על ידי איבודו.

כדרך טעויות אחרות באה לפרקים מרובים גם נטילה־שבטעות למלא משאלות, שאדם חייב להדיר עצמו מהן. הכוונה מתלבשה אז במסוה של מקרה שבמזל. כך, למשל, כשאדם צריך, כפי שאירע לאחד מידידינו, לערוך ביקור מאונס בקרבת העיר דרך נסיעה ברכבת; ובתחנת המעבר נכנס בטעות לתוך הרכבת המחזירה אותו העירה, או, כשאדם נמצא בדרך והיה רוצה לשהות שעה ארוכה יותר באחת מתחנות הביניים, אלא התחיבויות ידועות מעכבות בידו, אינו מרגיש או מחמיץ קשר רכבות והוא עושה בעל־כרחו אותה הפסקה רצויה. או כשם שאירע לאחד הפצינטים שלי שאסרתי עליו לשוחח בטילפון עם אהובתו, ושאמר «דרך טעות», מהיותו «שקוע בהרהורים», מספר שלא כתיקונו כשרצה לשוחח עמי בטילפון, ולפתע פתאום נמצא מחובר עם אהובתו. דוגמה יפה של נטילה־בטעות ממש, החשובה גם למעשה, מזֻמנת לנו תצפיתו של מהנדס אחד למה שקדם לקלקולו של כלי:

«לפני זמן מה הייתי אני וחברי עוסקים במעבדה של בית־הספר הגבוה בשורה של נסיונות־גמישות מסובכים, עבודה שהתנדבנו לה, אלא שהצריכה זמן יותר משִשערנו תחילה. כשחזרתי באחד הימים למעבדה בלוית חברי F אמר זה, שהיום דוקא לא נעים לו לאבד זמן רב כל־כך, בביתו מזומנת לו עבודה אחרת מרובה מאוד; לא יכולתי אלא להסכים עמו ודרך הלצה למחצה אמרתי לו, מתוך רמיזה על מאורע של השבוע שעבר: ,יש תקוה שגם היום לא תהא המכונה כתיקונה, באופן שנוכל להפסיק את העבודה ולילך בהקדם־שעה'.

בשעת חלוקת העבודה אירע, שבחלקו של חברי F נפלה העבודה במפתח המכבש, היינו: צריך היה להעביר קמעא קמעא את נוזלי־הלחץ מתוך המצבֵּר, כשהוא פותח בזהירות את המפתח לתוך גליל

המכבש ההִידְרַוּלִי׳ מנהל המכון עומד ליד המָנוֹמֶטר ובכל פעם שהושג הלחץ הדרוש׳ הוא מכריז בקול רם: הרף! לשמע פקודה זאת תופס F בברז ומסובב במלוא כוחו לצד שמאל (כל הברזים כולם נסגרים לצד ימין). על־ידי כך פועל פתאום הלחץ המלא של המצבר בתוך המכבש בשעה שמערכת־הצנורות לא היתה מתוקנת לכך׳ באופן שאחד מחיבורי־הצינורות מתפקע מיד׳ — אמנם ליקוי קל־ערך במכונה׳ אלא שהוא מכריחני להפסיק היום את העבודה ולהפטר הביתה.

אגב׳ אופיני הדבר׳ שכעבור ימים מועטים נתגלגלה השיחה באותו ענין וידידי לא רצה בהחלט לזכור את דברי שהזכרתים בודאות».

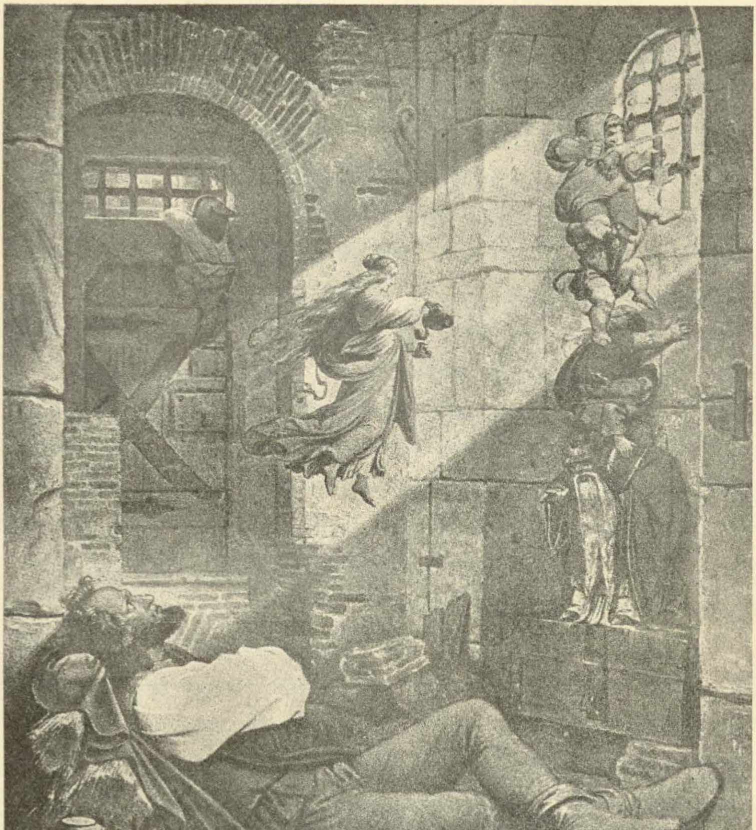
מכאן אפשר שתהיו למדים׳ שלא תמיד יד המקרה התמים הוא שעושה את העובדים בביתכם כאויבים מסוכנים לרכוש ביתכם. אבל תוכלו גם להעלות את השאלה: אדם שגורם נזק לעצמו וממיט סכנה על שלומו׳ האם תמיד יד המקרה באמצע?

שומעי הנכבדים! ודאי שלא נאמר כאן כל־מה שאפשר לומר על מעשי הכשל. נשארה עדיין בקעה רחבה לחקירה ולויכוח. אולם יש לי קורת־רוח אם בירורינו באותו ענין סייעו בידכם לקעקע במקצת את בירת השקפותיכם עד עתה והכשירו במדת־מה את לבכם לקבלת השקפות חדשות. ב כ ל ה ש א ר הריני מסתפק להניחכם בפני מצב דברים שאינו מחוור. מתוך חקירת מעשי הכשל אין אנו יכולים להוכיח צדקת עיקרוניו כולם׳ ובשום הוכחה גם איננו מחויבים להצטמצם בחומר הזה בלבד. ערכם הגדול של מעשי הכשל לתכליותינו הוא בכך׳ שהם חזיונות מצויים ביותר ושאפשר שנהא מתבוננים בהם בקלות גם בנו עצמנו ושהחולי אינו הנחת־אב להתהוותם. עם חתימת דברי יורשה לי לייחד את הדבור על אחת משאלותיכם בלבד׳ שנשארה תלויה ועומדת: אם האנשים מתקרבים כל־כך׳ כפי שהָראינו בדוגמאות רבות׳ להבנת מעשי הכשל ומתנהגים לעתים קרובות כך כאילו ירדו למשמעותם — כיצד יתכן שהם יכולים להעמיד בכל זאת אותם החזיונות עצמם בדרך כלל כמקריים׳ כחסרי משמעות וערך ולהתנגד בתוקף כזה להסבר הפסיכואנליטי?

הדין עמכם׳ דבר זה תמוה וצריך ביאור. אך אמנע מכם אותו ביאור׳ אנהגכם לאטכם אל קשרי הגומלין׳ שמתוכם יעלה הביאור מעצמו׳ בלי השתתפותי אני.

חלק שני

החלום



שיעור חמישי

קְשָׁיִים וְגִישָׁה רִאשׁוֹנָה

רבותי! ביום מן הימים נתגלה, כי סימפטומי היסורים של חולי־עצבים ידועים הם בעלי־משמעות*). אותה תגלית נעשתה יסוד למעשה־הרפוי הפסיכואנליטי. בדרך רפוי זה אירע, שהחולים הזכירו תחת הסימפטומים שלהם גם חלומות. מכאן נבעה ההשערה, כי גם החלומות יש להם משמעות ידועה.

ברם, אנו לא נלך באותו הדרך ההיסטורי, אלא נאחז בדרך ההפוך, רצוננו להוכיח את משמעותם של החלומות כהתקנה לתלמוד הנברוזים. ומוצדק היפוך זה, שכן תלמוד־החלום הוא לא בלבד ההתקנה הטובה ביותר לתלמוד הנברוזים, אלא שהחלום עצמו גם הוא סימפטום נברוטי; וסימפטום שיתרון לו בשבילנו לאין־ערוך, שהוא מצוי בכל אדם בריא. אכן, אילו היו כל בני האדם בריאים והיו רק חולמים חלומות, כי אז יכולנו להסיק מחלומותיהם כמעט כל אותן המסקנות שחקירת הנברוזים הוליכתנו אליהן.

כך נעשה, איפוא, החלום ענין לחקר הפסיכואנליטי. שוב חזיון רגיל ונָדוש בעקב, לכאורה חסר ערך מעשי כמעשי הכשל, שהצד השווה שבהם הוא, שהם מצויים אצל הבריאים. אך מלבד זה תנאי עבודתנו נוחים כאן פחות הרבה. מעשי הכשל — המדע בלבד הזניח אותם, הדעת ניתנה עליהם רק במעט, אבל סוף־סוף לא היתה כל חרפה לעסוק בהם. אמרו: יש ענינים חשובים יותר, אך אולי יצמח גם מכאן משהו. ואילו ההתעסקות בחלום לא זו בלבד שאינה מעשית ומיותרת, כי אם מגונה, פשוט; היא מביאה עמה ריח של אי־מדעיות, מעוררת חשד בנטיה אישית למיסתורין. מה לאיש המדיצינה אצל החלום, בשעה שאף בנֶברוֹפַתּוֹלוֹגְיָה ובפסיכיאטריה עוד יש ענינים

*) יוסף ברויאר בשנות 1880—1882. בענין זה עיין בהרצאותי «על הפסיכואנליזה» שהרציתי באמריקה בשנת 1909 וב«לתולדות התנועה הפסיכואנליטית».

רצינניים מאלה למכביר. תפיחות כשיעור של תפוח המעיקות על האבר של חיי־הנפש, שטפי־דם, דלקות כרוניות, שבהם תוכל להראות במיקרוסקופ את השינויים שחלו ברקמות! לא ולא, החלום הוא ענין נקלה למדי ואינו ראוי לחקירה.

ועוד צד בחלום, שעצם ברייתו מתנגד לכל תביעות החקר המדויק. הן בחקר החלום אינך בטוח אף באוביֶקט עצמו. הנה, למשל, נכנסה באחד רוח־שטות בבירור ובקוים בולטים; הריני קיסרה של סין, אומר החולה בקול רם. ואילו החלום? על הרוב אין הוא ניתן לספור בכלל. אדם המשיח את חלומו — מה ערובה בידו שהשיח אותו כתיקונו ולא שינה ממנו תוך כדי סיפור, המציא לו איזו תוספת נופך משלו מתוך שהוא אנוס לכך מפני אי־הקביעות שבזכרונו? בדרך כלל מן הנמנע הוא לזכור מרבית החלומות, הם נשכחים, פרט לפירורים קטנים. ועל פירוש החומר הזה צריכה להתבסס פסיכולוגיה מדעית או שיטה לרפוי חולים?

הפרזה ידועה בהערכה בדין שתעורר בנו אי־אמון. הטענות כנגד החלום בתורת אובייקט לחקירה מגדישות, כנראה, את הסאה. בחוסר־החשיבות עסקנו כבר במעשי הכשל. אמרנו לעצמנו, דברים גדולים אפשר שיתגלו גם בסימנים דלים. ואשר להעדר־הקבע של החלום, הרי תכונה היא כתכונה אחרת; אי־אפשר לצוות: כזו תהיה תכונתו של דבר. יש סוף־סוף גם חלומות ברורים וקבועים. בחקר הפסיכיאטרי אתה מוצא גם אובייקטים אחרים, הלקויים באותו העדר־קבע. למשל, מקרים רבים של מוצגים שבכפיה, שבכל זאת עסקו בהם פסיכיאטרים מכובדים. רוצה אני להזכיר את המקרה האחרון, שאירע בפעולתי הרפואית. החולה הציגה את עצמה לפני בזו הלשון: הרגשה היא בי, כאילו הזקתי או רציתי להזיק איזה יצור חי — ילד? — לא, ודאי כלב, שמא הדחתיו מגשר או כיוצא בזה. הזכרון הרופף בחלום — תקלה זו יש לה תקנה אם נקבע, שכל מה שבעל־החלום מספר צריך להחשב כחלומו, מבלי שים לב לכל מה ששכח או שינה בזכרונו. ולבסוף, אפילו בדרך כלל אי־אפשר לומר על החלום, שהוא דבר שאינו חשוב. אנו יודעים מנסיוננו עצמנו, שהלך הנפש שאנו נתונים בו בשעת יקיצתנו מן החלום — אפשר שלא ירפה ממנו כל היום כולו; הרופאים ראו מקרים של מחלת־רוח, שתחילתה בחלום והיא נאחזת

ברעיון־טירוף שמקורו באותו החלום; השמועה מספרת על אישים היסטוריים, שהדחיפה למעשים גדולים ניתנת להם בחלום. משום כך אנו עומדים ושואלים: אותו מֵאוּס, שהחוגים המדעיים נוהגים בחלום, מהיכן?

סבורני שזו היא תגובה על ההפרזה של הימים הקדמונים. בידוע, שהריקונסטרוקציה של העבר אינה מן הדברים הקלים, אבל רשאים אנו להניח בודאות, — תרשו לי הלצה — שגם אבותינו מלפני שלושת אלפים שנה ויותר חלמו את חלומותיהם בדומה לחלומותינו. כל־כמה שידוע לנו, היו כל העמים הקדמונים תולים בחלום חשיבות יתירה ועשוהו שימוש למעשה. הם ראו בו אותות ורמזי־בשורה לעתיד לבוא. לגבי היונים ובני קדם אחרים היו אז מן הנמנעות מערכות־מלחמה בלי פותרי־חלומות, כבימינו בלי טייסים־מרגלים. כשאלכסנדר מוקדון יצא לדרך כיבושיו נמצאו המפורסמים שבפותרי־החלומות בין בני לויתו. העיר צור (Tyrus), שבימים ההם ישבה עוד על אי, עמדה בפני המלך בהגנה נמרצת כל־כך, שהרהר בלבו לחדול מן המצור. והנה באחד הלילות ראה בחלומו שָׂעִיר (Satyros) מרקד כמתוך נצחון. וכשספר את החלום לפותרי־החלומות שלו, פתרו לו אלה, שנתבשר על נצחונו על העיר. מיד ציוה להסתער עליה וצור נכבשה בידו. האֶטרוסקים והרומאים מקובלות היו בידם שיטות אחרות לנבא עתידות, אך פֵּתר־החלום טופח ונחשב הרבה במשך כל ימי התקופה הרומאית־הלניסטית. מן הספרות שעסקה בכך הגיעה לידינו לפחות היצירה העיקרית, ספרו של אַ ר טֶ מ י ד וֹ ר וֹ ס איש דַ ל ד י ס שחי, לפי הסברה, בימי אדריינוס קיסר. כיצד אירע אחר כך, שאמנות פתר־החלומות ירדה והאמונה בחלום נתרופפה — לא אדע להגיד לכם. אי־אפשר שההשכלה גרמה לכך בהרבה, שכן ימי־הבינים החשוכים שמרו באמונה על ענינים אבסורדיים יותר מפתר־החלום העתיק. עובדה היא שההתענינות בחלום ירדה והלכה כדי אמונה תפלה ולא נתקימה אלא בידי הבורים. השימוש האחרון לרע בפתר־החלום, הקיים עוד בימינו אלה, היא הטרחה לשמוע מפי החלום את המספרים העתידים לזכות במשיכת־הגורל של הלוטו הקטן. לעומת זה עסק וחזר ועסק המדע המדויק שבימינו בחלום, אבל תמיד מתוך הכוונה להשתמש לגבו בתיאוריות הפיסיו־לוגיות. בעיני הרופאים נחשב החלום, כמובן, כאקט לא פסיכי, כביטוי

של הגירויים הסוֹמָטיים בחיי הנפש. בִּינְץ מבאר בש׳ 1876 את החלום «כתהליך גופני, חסר־תועלת בכל המקרים וחולני ממש במקרים רבים, שנשמת היקום והאלמָוֶת נעלים כל־כך עליו, כאֶתֶר הכחול על פני בקעת־חול עמוקה וירודה המגדלת עשבים שוטים». מָאוּרי מדמה את החלום לפרכוסים המבולבלים שבמחוֹלית (מחול ויטוּס הקדוש), בניגוד לתנועותיו המסודרות והקצובות של האדם הנורמלי. השוואה ישנה עושה הקבלה בין תכנו של החלום ובין הצלילים «שיכולום להעלות בעשר אצבעות של אדם שאינו בקי במוסיקה, המפזזות על פני מנענעי הפסנתר».

פתור — פירושו: למצוא משמעות נסתרת, ואילו בהערכה כזו של פעולת החלום אין, כמובן, כל מקום לכך. עיינו בתיאורי החלום אצל ווּנדט, יוֹדל ופילוסופים חדשים אחרים; הם מסתפקים במנין הסטיות של חיי החלום מן המחשבה הערה מתוך כוונה לזלזל בחלום; מבליטים את התפוררות האסוציאציות, ביטול הבקורת, סילוק כל ידיעה וסימנים אחרים של כשרון־מעשה ירוד. התרומה היחידה בעלת־הערך שהמדע המדויק תרם להכרת החלום, מתיחסת על השפעתם של הגירויים הגופניים הפועלים בשעת שינה על תכנו של החלום. בידינו שני כרכים עבים של המחבר הנורבגי I. Mourly Vold, שמת זה מקרוב, על מחקרי־חלום אכספרימנטליים (תורגמו לגרמנית בש׳ 1910—1912), שלא עסקו אלא בתוצאות של שינויי המצב באברי הגוף. הם מפורסמים לשבח כדוגמה למופת לחקר מדויק של החלום. עתה תוכלו לשער בנפשכם, מה היה המדע המדויק אומר, לו הגיעה השמועה לאזנו, שאנו רוצים לנסות את הנסיון למצוא משמעותם של החלומות? יכול להיות שמלתו אמורה כבר, אבל אנו אין לנו להבהל מפניו. אם אפשר היה שתהי משמעות למעשי הכשל היה גם החלום יכול להיות בר־משמעות, והרי מעשי הכשל הם במקרים רבים בני משמעות שנעלמה מן החקירה המדויקת. בואו ונודה בדעה הקדומה של הקדמונים והעם ונלך בעקבותיהם של פותרי־החלומות הקדמונים.

קודם כל עלינו לברר לעצמנו את השאלה שלנו, להשקיף על־פני תהום החלומות. כי חלום מהו? קשה לומר את הדבר הזה במשפט אחד. ואף־על־פי־כן אין אנו רוצים לנסות בהגדרות במקום שדי ברמיזה על החומר הידוע לכל אדם. אך עלינו להבליט את המהותי

שבחלום, והיכן אפשר למצוא אותו? ההבדלים שבתוך המסגרת התוחמת את תחומינו העצומים כל־כך, הבדלים לכל הצדדים. מהותי הוא בודאי מה שאנו יכולים להראות עליו כעל צד שוה בכל החלומות.

אכן, הצד השוה שבכל החלומות הוא, שאנו ישנים אותה שעה. החלימה היא, כנראה, חיי־הנפש בשעת השינה, שיש להם דמיונות ידועים עם חיי־הנפש הערים, אלא שהבדלים גדולים מבדילים ביניהם. זו היתה עוד הגדרתו של אריסטו. בין החלום והשינה קיימים אולי יחסים קרובים יותר. יש חלומות העשויים לעוררנו מן השינה, לעתים קרובות מאוד אנו חולמים חלום שאנו מקיצים במפתיע או בשעה ששנתנו מופרעת מאונס. דומה, איפוא, שהחלום הוא מצב־ביניים בין השינה והעֵרות. נמצא, שעלינו לעסוק בשינה. ובכן, השינה מהי?

זוהי בעיה פיסיולוגית או ביולוגית שהרבה בה עדיין מן השנוי במחלוקת. אין בידינו להכריע כאן כלום, אך סבורני, שרשאים אנו לנסות בכַרַקְטֶרִיסְטִיקָה פסיכילוגית של שינה. השינה היא מצב, שבו אינו רוצה לדעת כלום מן העולם החיצוני, משכתי את התענינותי ממנו, אני משרה עצמי בשינה מתוך שאני נרתע אחור מן העולם החיצוני ומרחיק מעלי את גירוייו; הריני נרדם גם כשעיפתי ממנו. כשאני שוקע בשינה הריני אומר, איפוא, לעולם החיצוני: הנח לי, רצוני לישון. הילד אומר את ההפך: לא אשכב עוד לישון, לא עייפתי, עודנו רוצה לחיות משהו, דומה, איפוא שהמגמה הביולוגית של השינה היא החלפת הכח, ואילו תכונתה הפסיכולוגית הוא טירוד ההתענינות בעולם. יחסנו אל העולם, שנכנסנו בו בל־כך בלי רצון, הוא, כנראה, הגורם לכך, שאין אנו יכולים לעמוד בו בלי הפסקה. משום כך, אנו חוזרים חזרות עֲרַאי אל המצב שהיינו נתונים בו קודם שיצאנו לאויר־העולם, הַינו, למצב של עֻבָּר במעי אמו. אנו יוצרים לעצמנו, לפחות, תנאים דומים לגמרי כפי שנתקיימו אז: חמימות, אפלה וחוסר גירויים. כמה מבינינו גם מצטנפים עוד כצרור קטן ולקראת שינה הם מקפלים גופם כברחם האם. דומה, כאילו אין לו לעולם שליטה גמורה גם עלינו המגודלים, אלא לשני שלישים; בשליש אחד לא נולדנו עוד בכלל. כל יקיצה עם בוקר דומה עלינו כלידה חדשה. אנו מדברים גם על המצב שלאחר השינה בלשון זו: כאילו נולדנו, ואגב כך אנו קובעים כנראה הנחה מוטעית מאוד על הרגשתו הכללית

של הילוד. יש ידים להנחה, שאדרבה, אין הילוד מרגיש אז נעימות יתירה. אנו גם אומרים על היציאה לאויר העולם: לראות אורו של עולם.

אם זו היא השינה, הרי שהחלום איננו רשום כלל בתכניתה, הוא דומה יותר כתבלין שאינם רצויים. אנו גם סבורים, שהשינה ללא חלום היא הטובה ביותר והיא לבדה מתוקנת. צריך שלא תהא פעולה נפשית כל שהיא בשינה; אך אם זו מפרכסת בכל זאת, משמע שלא הצלחנו להתקין מצב מנוחה כשל העובר; מן הנמנע היה להפטר לגמרי משיירי הפעולה הנפשית. אותם השיירים הם החלימה, ואם כך הרי נראה באמת, שלא צריך שהחלום תהא לו משמעות. במעשה הכשל מצב הדברים היה שונה; הרי אלה היו מעשים שבהקיץ. אבל כשאני ישן השבתי את הפעולה הנפשית לגמרי, ורק כמה משייריה בלבד לא יכולתי להכניע, ואין כל צורך שאותם השיירים יהיו בני־משמעות. ואף אין אני צריך לאותה המשמעות, שהרי כל השאר מחיי נפשי שרוי בשינה. אין הדברים יכולים להגמר כאן אלא בתגובות כדמות פירכוסים, בחזיונות נפשיים כאלה שבאו ישר מתוך הגירויים הגופניים. הרי שהחלומות אינם אלא שיירי הפעולה הנפשית שבהקיץ המפריעים את השינה, ואנו צריכים להחליט להסתלק במהרה מאותו הנושא שאינו הולם את הפסיכואנליזה.

ואולם אם גם החלום מיותר הריהו קיים ועומד, ואנו יכולים לנסות למסור לעצמנו דין־וחשבון על אותו קיום. על שום מה אין חיי הנפש נרדמים? נראה, משום שדבר־מה מדריך את מנוחת־הנפש. גירויים פועלים בה והיא מוכרחה להגיב עליהם. והחלום הוא, איפוא, דרך ההגבה של הנפש על הגירויים הפועלים בה בשעת שינה, אנו מרגישים כאן בפתח חדש להבנת־החלום. עתה יכולים אנו להתחקות אחרי חלומות שונים ולחקור, מָהם הגירויים המבקשים להפריע את השינה ושהתגובה עליהם היא על־ידי החלום. עד כאן היינו קובעים את הצד השווה האחד שבכל החלומות.

כלום אין עוד צד שווה אחר? יש ויש ואין להכחיש בו. אלא שתפיסתו ותיאורו קשים בהרבה. תכונת התהליכים הנפשיים בשינה — אחרת היא לגמרי מבהקיץ. מרובות החויות שבחלום ואנו מאמינים בהן, בשעה שבאמת לא היתה שום חויה, מלבד אולי האחת של הגירוי

המפריע את השינה. ובאופן מכריע באות החויות כמחזות; יש שיתלוו לכך רגשות, גם רעיונות פה ושם, אפשר שגם שאר החושים ירגישו דבר־מה, אך בעיקר הן בכל זאת תמונות. מקצת מן הקושי לספר את החלום נעוצה בכך, שעלינו לתרגם את התמונות האלו לשפת המלים. הייתי יכול לצייר לפניך, אומר לנו בעל־החלום לעתים קרובות. אך אין אני יודע כיצד אומַר. בעצם אין כאן פעולה נפשית מצומצמת כזו של מטומטם־הדעת בהקבלה לזו של הגאון; כאן הדבר שונה מבחינת האיכות, אך קשה להגיד היכן השינוי. ג. ת. פֶּכְנֶר הביע פעם את ההשערה, כי גיא־החזיון, שבו מתרחשים החלומות (בנפש) שונה מזה של חיי המוצגים שבהקיץ. אמנם אין אנו מבינים את הדבר הזה, אין אנו יודעים מה מחשבה לחשוב אגב כך, אך ניתן כאן ביטוי לאותו הרושם של מוזרות, שהרבה חלומות עושים עלינו. גם ההשואה של פעולת־החלום לפעולת היד שאינה מוסיקלית אינה ענין לכאן. שהרי הפסנתר יענה מכל מקום באותם הצלילים עצמם, אם לא במנגינות, כשיד המקרה נוגעת במנענעיו. ניתן דעתנו על זה הצד השווה האחר שבכל החלומות, אם כי אינו מובן.

היש עוד צדדים שווים נוספים? איני מוצא עוד; בכל אני רואה רק שינויים והבדלים, ומכל הבחינות. הן בנוגע למשך־הזמן המדומה והן בכל הנוגע לבהירות, לשיתוף האפקט, לכוח השימור וכיוצא באלה. כל אלה אינם בעצם עשויים כך, כפי שיכולנו לצפות במקרה של הגנה מוכרחת, עלובה ופירכוסית בפני גירוי. ואשר לשיעור החלומות — יש קצרים מאוד המכילים תמונה אחת או תמונות מועטות, רעיון אחד בלבד ואפילו מלה אחת בלבד, ויש שהם עשירים בתוכנם, מגוללים רומנים שלמים ונראים כאילו נתארכו הרבה. יש חלומות שהם ברורים כחויה, ברורים כל־כך, שזמן רב לאחר היקיצה אין אנו רואים אותם עוד כחלומות; ויש שהם חלשים לאין שיעור, בחינת צל, ומטושטשים; וגם זאת, אפשר שבאותו חלום עצמו התחלפו החלקים החזקים ביותר בחלקים לא ברורים ושאינם ניתנים כמעט לתפיסה. פעמים שהחלומות הם רבי־משמעות או לפחות מקושרים, ויש אפילו שהם מלאי־רוח ויפים להפליא; ויש שהם מסוכסכים, כמטומטמי־דעת, אבסורדיים ולעתים קרובות מטורפים ממש. יש חלומות שאינם מוציאים אותנו מאדישותנו לגמרי, ויש שהָרגשות מרימים בהם ראש, כאב עד לידי

בכיה׳ אימה עד כדי יקיצה׳ השתוממות׳ התפעלות וכיוצא באלה· החלומות נשכחים לרוב במהרה לאחר היקיצה׳ או שהם משתמרים יום תמים׳ באופן שעד הערב זכרם מְטשטש והולך ונעשה פּרָצות פּרָצות; ויש חלומות׳ למשל חלומות ילדים׳ שנשמרים בעינם כדי־כך׳ שגם לאחר שלושים שנה הם קיימים בזכרון כחויה חדשה· החלומות יכולים להגלות כיחידים׳ אחד בלבד׳ מבלי לשוב עוד׳ או שהם חוזרים ונישנים אצל אדם זה עצמו לבלי שינוי׳ או בחלופי־גירסא קלים· קיצורו של דבר׳ ברשותה של אותה הפעולה הנפשית המעטה בלילה נתון רֶפֶּרטואר אדיר׳ ובעצם כוחה יפה לכל שהנפש יוצרת לאור היום׳ ואף־על־פי־כן אין זה לעולם הינו־הך·

אפשר היה לנסות במתן דין־וחשבון על אותו ריבוי־הפנים של החלום מתוך הנחה׳ שהן מתאימות לדרגות־ביניים שונות שבין השינה והעֵרות׳ לדרגות שונות של השינה שאינה שלמה· אם כן׳ בדין הוא שכאחת עם תגבורת ערכו׳ תוכנו ובהירותו של החלום תגבר גם צלילות ההכרה כי חלום הוא׳ הואיל והנפש מתקרבת באותם החלומות אל היקיצה׳ ובדין שלא יהא מקום לכך׳ שליד פירור חלום ברור ונבון יבוא פירור שאינו ברור או פירור שאינו נבון׳ ולאחריו תבוא שוב חטיבת עבודה מתוקנת· ברור׳ שאין הנפש מסוגלת להחליף את עומק שנתה במהירות מרובה כל־כך· נמצא׳ שאותו הֶסבֵּר מעלה־חרס בידו; ובכלל אין זה נעשה כלאחר יד·

נוותר לעת עתה על «משמעותו» של החלום ותחת זה ננסה לסלול בעצמנו מן הצדדים השווים שבחלומות דרך טובה יותר להבנתם· מיחסם של החלומות כלפי מצב השינה הקשנו׳ שהחלום הוא תגובה על גירוי המפריע את השינה· כפי ששמענו׳ זוהי גם הנקודה האחרונה שבה יכולה לסייע בידינו הפסיכולוגיה האכספרימנטלית המדוייקת; זו מעלה את ההוכחה׳ כי הגירויים שבשעת שינה דרכם להתגלות בחלום· נעשו נסיונות מרובים עד נסיונותיו של מ ו ר ל י ו ו ל ד שנזכר קודם; כל אחד מבינינו היה בודאי נתון בעצמו במצב שיכול היה לאשר אותה המסקנה מתוך התבוננות אישית שבמזדמן· אָבוֹר כמה נסיונות חדשים יותר· מ א ו ר י נסה נסיונות אלה בגופו עצמו· בשנתו הגישו לאפו מי־קֶלן· בחלומו ראה׳ שהוא ב ק ה י ר בחנותו של יוהן מָריה פָּרינה ולכך נצטרפו מעשי־תעתועים מטורפים אחרים· או: צבטו

אותו צביטה קלה בערפו; בחלומו ראה איספלנית שהוטלה על גבי מורסא בידי רופא, שטפל בו בילדותו. או: הטיפו טפת מים על מצחו. בחלומו והנה הוא באיטליה, מזיע יפה יפה ושותה יין לבן מ א ו ר ו י ֶ ט ו.

מה שמזדקר לעינינו בחלומות אלה שחוללו בדרך אכספרימנט עתידים אנו עוד לתפוס, ואולי עוד ביתר בהירות, בשורה אחרת של חלומות גירוי. אלה הם שלשה חלומות שפרסם הילדברנט (Hilde-brandt), בעל־הסתכלות חריף, שלשתם תגובות על המולת שעון מעורר.

«ובכן בבוקר אביב אחד יוצא אני לשוח; הריני משוטט בשדות הירוקים עד שאני מגיע לכפר הקרוב, אני רואה את התושבים לבושים בגדי־חג, ספר התפילות מתחת לבית־שחיים, והם נוהרים בהמוניהם אל הכנסיה. באמת! הרי ראשון בשבת היום. ועוד מעט תתחיל תפילת־השחרית. אני מחליט בדעתי להשתתף בה, וכיון שנתחממתי קצת אני רוצה להפיג תחילה את חומי בבית־הקברות שמסביב לכנסיה. עודני קורא כאן נוסחאות שונות שעל גבי המצבות, שומע אני שהפעמונאי עולה למגדל ושם במרומיו אני רואה את פעמון־הכפר הקטן, העומד לבשר את התחלת התפילה. זמן־מה הוא כאן תלוי ללא תנועה, אך הנה זה התחיל מפרפר. ופתאום נשמעו נקישותיו ברורות וחודרות – ברורות וחודרות כל־כך, שהן מביאות את שנתי לידי גמר. ולא באו קולות הפעמון אלא מן השעון המעורר».

«קומבינציה שניה. יום חורף בהיר; הרחובות מכוסים שלג רב. הבטחתי לקחת חלק במסע מגררות, אלא שאני מוכרח להמתין שעה ארוכה, עד שאתבשר, שהמגררה מוכנה בפתח ביתי. עתה באות הכנות לישיבה במגררה. אני לובש את הפרוה, מוציא את שק־הרגלים וסוף־סוף הריני יושב במקומי. אך הנסיעה מתעכבת עדיין, עד שהמושכות נותנות אות מורגש לסוסים המחכים. הסוסים זזים; הזוגים הנרעשים בכוח התחילו מפזמים את פזמונם הַיָניצָ׳רי הידוע בעָצמה הקורעת כהרף־עין את רקמת החלום. ושוב אין לפני אלא צלצול הצורם של השעון המעורר».

«ועוד הדוגמה השלישית! רואה אני את הנערה המבשלת צועדת לאורך המסדרון לחדר־האוכל ובידיה כמה תריסרי צלחות הנערמות זו על גבי זו. דומני שאותו עמוד החרסינה שבידיה צפוי לסכנה, לקפח

את שיווי משקלו. «השמרי לך – אני מתרה בה – כל המטען יפול ארצה». לא חסרה כמובן הטענה שבחובה: הורגלתי כבר בכדומה לכך וכו׳. וכל אותה שעה עודני מלווה את ההולכת במבטי־דאגה. ובאמת, על סף הדלת היא נכשלת, הכלים הנוחים להשבר נופלים ומתנפצים ומתרסקים למאות שברי־שברים על־פני הרצפה. אבל מיד אני מכיר, כי הרעישה שאין לה סוף אינה דומה כלל לריסוק כלים, אלא לצלצול ממש; ובאותו צלצול, כפי שהכיר המקיץ, השעון המעורר קיים בו חובתו».

החלומות האלה יפים למדי, רבי־משמעות ומקושרים יותר מכפי המצוי בחלומות. משום כך לא נבוא להטיל בהם פגם. הצד השווה שבהם שמצב הדברים מסתיים תמיד בהמולה, שמכירים אותה בשעת היקיצה כקולו של המעורר. אנו רואים, איפוא, כאן כיצד החלום נוצר, אך הראינו גם דבר אחר. החלום אינו מכיר את המעורר, – ואין הוא מופיע בחלום – אלא מחליף שאונו של המעורר בשאון אחר, הוא מפרש את הגירוי המבטל את השינה, אלא שבכל פעם הוא מפרשו פירוש אחר. על שום מה? תיקו; דומה, שדבר זה נעשה מתוך שרירות. אך הבנת החלום פירושה להוכיח בפירוש, על שום מה בחר לו דוקא באותה ההמולה ולא בהמולה אחרת, לפרש גירויו של השעון המעורר. בדומה לכך יש לטעון כנגד נסיונותיו של מ א ו ר י ולומר: אמנם רואה אני שהגירוי שניעור מתגלה בחלום, אך מפני מה הוא מתגלה באותה הצורה דוקא – סתמת ולא פרשת. ודומה, שאין הדבר מוטבע בטבעו של הגירוי מפריע השינה. מלבד זה ראינו בנסיונותיו של מאורי שעל הרוב מצטרף לתוצאתו הישרה של הגירוי שפע של חומר חלום אחר, למשל: אותם מעשי־תעתועים המטורפים שבחלום מי־קלן, שאין להם פירוש.

הואילו נא ליתן דעתכם על כך, שבחלומות המעוררים צפונים עוד הסיכויים הטובים ביותר לקבוע את השפעתם של הגירויים החיצוניים מפריעי השינה. ברוב של שאר המקרים יקשה הדבר יותר. לא כל החלומות יקיצה סמוכה להם וכשאנו נזכרים עם בוקר בחלום הלילה, כיצד נגלה גירוי מפריע שפעל אולי בשעות הלילה? בידי עלתה פעם לאשר בדיעבד גירוי שאון כזה, כמובן רק משום התנאים המיוחדים במינם. בבוקר אחד הקיצותי משנתי באחד המקומות בהרי־טירול מתוך

ידיעה שחלמתי, כי האפיפיור הלך לעולמו. לא ידעתי לברר לעצמי את החלום, אך אשתי שאלתני פתאום: השמעת עם שחר את צלצול הפעמונים הנורא, שנתרעש מכל הכנסיות והקַפֶּלות*)? לא, לא שמעתי כלום, שנתי שלי חזקה, אלא שמתוך אותה הודעה הבנתי את חלומי. כמה פעמים מביאים הגירויים האלה את הישן לידי חלום, מבלי שיוודע עליהם בדיעבד? אולי לעתים קרובות מאוד ואולי לא. כשהגירוי אינו שוב בן־הוכחה, מה הלכה נלמד ממנו? בין־כך ובין־כך חזרנו בנו מהערכת הגירויים החיצוניים מפריעי־השינה — משנתחוור לנו שאין כוחם אלא כדי הסברה לפירור של החלום ולא לתגובת החלום כולה.

אין אנו צריכים משום כך לדחות אותה תיאוריה בשתי ידים. היא גם עשויה להמשך. ברור, שאין זה מעלה ואין זה מוריד, משום מה השינה מופרעת והנפש באה לכלל חלום. כשאי־אפשר שיהא זה תמיד גירוי חושני מן החוץ אפשר שיבוא במקומו גירוי היוצא מן האורגנים הפנימיים, מה שקורין גירוי אורגני (Leibreiz). ואמנם השערה זאת קרובה להתקבל. היא חופפת גם את הדעה הרווחת ביותר על התהוותם של החלומות. החלומות באים מן הקיבה, יאמרו הבריות. לדאבוננו עלינו לשער, שגם כאן מקרה שכיח, שגירוי אורגני שפעל בשעות הלילה שוב אינו ניתן להוכחה לאחר היקיצה ומשום כך אינו בגדר של הוכחה. אך אין אנו רוצים להתעלם מכך, שהתצפיות המרובות והטובות מאשרות את הדעה, שהחלומות באים מן הגירוי באורגנים הפנימיים. בדרך כלל אין כל ספק בדבר, שמצבם של האורגנים הפנימיים עשוי להשפיע על החלום. היחס בין תוכנו של חלום ידוע לבין גדישת שלפוחית־השתן או בינו לבין מצב עוררות באברי־המין — ברור כל־כך שאי־אפשר שלא להכיר בו. מתוך אותם המקרים השקופים אנו מגיעים לאחרים, שבהם אפשר להעלות מתוכן החלומות לפחות השערה מוצדקת, שאמנם פעלו גירויים אורגניים כאלה, שכן מצוי באותו תוכן משהו, שיש לתפוס אותו כעיבוד, תיאור והסבר של הגירויים האלה. חוקר החלומות ש ר נ ר (Scherner, 1861) מצדד היה בהטעמה מיוחדת בזכות הדעה, שמקורו של החלום הוא בגירויי האורגנים הפנימיים, והביא גם כמה דוגמאות יפות לכך. כשהוא רואה,

*) קאפלה — כנסיה קטנה.

למשל, באחד החלומות «שתי שורות של נערים יפים, ששערם צהבהב וצבע פניהם עדין, הערוכים אלה מול אלה בחדות־קרב, משתערים אלה על אלה, נאבקים אלה באלה ושוב מרפים אלה מאלה וחוזרים כל צד לעמדתו הקודמת, כדי לחזור שנית על כל אותו המחזה» — הרי פתרן של שורות הילדים האלה כשורות השנים נראה נאה, ודומה שהוא מלא חיזוק לעצמו «כשבעל־החלום עוקר מלסתו כתום המחזה שן ארוכה». גם הפתר התולה «מבואות ארוכים, צרים ומתפתלים» בגירוי במעיים דומה שיש לו רגלים והוא מאשר את ההלכה שהורה שרנר, כי החלום מבקש קודם כל לתאר על־ידי עצמים דומים את האורגן מחולל הגירוי.

על כרחנו עלינו להיות מוכנים להודות, שהגירויים הפנימיים אפשר שתפקידם לגבי החלום יהא כתפקיד הגירויים החיצוניים. לצערנו צפויה הערכתם לאותן הפירכות עצמן. במנין מרובה של מקרים נשאר הפתרון הנתלה בגירויים פנימיים תלוי ברפיון או שאינו ניתן להוכחה. לא כל החלומות מעוררים חשד, שגירויים באורגנים הפנימיים נטלו חלק בהתהוותם, אלא חלק ידוע מהם בלבד. ולבסוף: הגירוי באורגנים הפנימיים, כמו הגירוי בחושים החיצוניים, אינו יכול לפרש בחלום אלא אותו חלק שבו, הנוגע לתגובה הישרה על הגירוי; ומהיכן כל שאר הדברים בחלום — הא קשיא.

ברם, ניתן דעתנו על סגולה מיוחדת שבחיי החלום, המתגלית עם תלמוד השפעתם של הגירויים. אין החלום חוזר ומעלה את הגירוי כהויתו סתם, אלא מעבדו, מרמז עליו, משלבו לתוך צירוף מסוים, מחליפו בדבר־מה אחר. זהו צד אחד שבעבודת החלום, שצריך לענין אותנו, משום שהוא עתיד אולי לקרבנו יותר למהותו של החלום. כשאדם עושה משהו מתוך דחיפה ידועה — לא מן המוכרח הוא שאותה דחיפה תמַצה את כל המעשה כולו. החזיון «מַקְבֶּט» לשקספיר, למשל, הוא יצירה שבהזדמנות, היא נכתבה לכבוד עליתו של המלך על כסא המלוכה, שאיחד לראשונה בכתר שעל ראשו את כתרי שלוש הארצות. אבל כלום גֹרֶם היסטורי זה חופף את תוכנו של החזיון, כלום הוא מפרש לנו גדולותיו וחידותיו? שמא הגירויים הפנימיים והחיצוניים הפועלים על הישן אינם אלא מעוררי החלום בלבד, ואילו ממהותו עדיין לא נתגלה לנו אפילו טפח.

הצד השני השווה בכל החלומות, יחודם הפסיכי קשה לתפיסה מכאן ואינו מניח נקודת־אחיזה לחקירה נוספת מכאן. מרבית חויותינו בחלום הן בצורות חָזוּת. כלום יפה כוחם של הגירויים להסביר כאן פשר דבר? הבאמת הגירוי הוא החויה שאנו חיים? על שום מה תהא החויה חזותית, כשגירוי העינים אינו מחולל את החלום אלא במקרים הנדירים ביותר? או האם אפשר להוכיח, כי בשעה שאנו חולמים חלום של דיבורים הגיעה לאזנינו בשעת שינה שיחה או מין המולה דומה לה? נוטל אני לעצמי רשות לדחות אותה אפשרות בהחלט.

אם בחינת הצדדים השווים לכל החלומות אינה מקדמת אותנו, שמא ננסה את הדבר מבחינת הצדדים השונים שביניהם. שהרי החלומות הם לעתים קרובות חסרי־משמעות, מסוכסכים, תפלים; אבל יש חלומות רבי־משמעות, מפוכחים, נבונים. הבה נעיין, אם החלומות רבי־המשמעות עשויים לפרש לנו, ולו במקצת, את חסרי־המשמעות. אני מספר לכם את החלום הנבון האחרון שסח לי זה מקרוב אדם צעיר אחד: «טיילתי על פני קֶרטנרשטרַסה ושם נזדמן לי אדון X, שנלויתי עליו לשעה קלה, ואחר הלכתי לבית־האוכל. שתי גבירות ואדון אחד הסבו לשולחני. תחילה הייתי מיצר על הדבר ולא רציתי לראות פניהם. אחר כך הצצתי לצדם ומצאתי שהן נאות למדי». בעל־החלום מעיר לכך, כי אמנם אותו ערב שלפני החלום עבר בקרטנרשטרסה, שזו דרכו הרגילה, ושם נזדמן אדון X. החלק האחר של החלום אינו זכר ישר, אך יש בו צד של דמיון לחויה שלפני זמן רב. או חלום מפוכח אחר, של גבירה אחת: «בעלה שואל: כלום אין צורך לכוון את הפסנתר? היא: לא כדאי, גם בלעדי זאת צריך לצפותו עור מחדש». אותו חלום חוזר בלי שינויים רבים, על שיחה שהיתה בינה ובין בעלה ביום שלפני החלום. מה נמצאנו למדים משני החלומות המפוכחים האלה? אין אנו למדים אלא, שבחלום אנו מוצאים חזרות על חיי היום או קשרים עמהם. אילו יכולנו לומר כך על כל החלומות ודאי שהשגנו דבר־מה. ולא היא, כי אין הדברים אמורים אלא במיעוט החלומות, כי במרביתם אי אתה מוצא כל קשר עם היום שלפניהם, ואפילו קרן־אור אחת אינה משתרבבת מכאן על החלומות התפלים וחסרי־המשמעות. אין אנו יודעים אלא שנתקלנו בתפקיד חדש. אנו רוצים לדעת, לא בלבד מה שהחלום בא להשמיענו, אלא גם במקרה שאנו יודעים אותו בבירור,

כבדוגמאות שלנו׳ רוצים אנו לדעת על שום מה ולשם מה חוזרים בחלום אותם הדברים הידועים שזה מקרוב היו לנו חויות·

משער אני שגם אתם תיעפו כמוני׳ אם נוסיף בחקירותנו באותו דרך· אנו רואים ברור׳ כי לא די לה לפרובלימה בהתענינות בלבד׳ אם אין בצדה הכרת הדרך שאפשר ללכת בו׳ שמוביל אל הפתרון· ודרך כזה אין לנו עד עתה· הפסיכולוגיה האכספרימנטלית לא העלתה כלום בידה׳ מלבד כמה ידיעות יקרות־ערך מאוד על ערכם של הגירויים כמחוללי החלום· מן הפילוסופיה אין לנו לצפות׳ אלא שברום לבה תהא חוזרת ומונה את האובייקט שלנו בפחיתות־ערך אינטלקטואלית; לא כל שכן שלא נבקש כל טובת־הנאה מחכמת־הנסתר· ההיסטוריה וקול ההמון אומרים לנו׳ כי החלום הוא רב־משמעות ורב־חשיבות׳ הוא צופה פני העתיד; אבל קשה לקבל דעה זו וודאי שאינה ניתנת להוכחה· נמצא שראשית מאמצינו סופה אבדן־עצות גמור·

שלא כצפוי בא לנו רמז ממקום שלא השגחנו בו עדיין· שמוש הלשון שאינו ענין שבמקרה כלל׳ אלא משקע של הכרה ישנה ושאין אמנם להשתמש בו בלי זהירות׳ — לשוננו זו יודעת׳ איפוא׳ דבר־מה שהיא קוראת לו׳ מה שראוי לתשומת לב׳ חלומות־בהקיץ (Tagträume חלומות־יום)· חלומות־בהקיץ הן הזיות יצירות הדמיון; הם חזיונות מצויים מאוד ושוב אפשר למצוא אותם גם אצל הבריאים וגם אצל החולים ובנקל אנו למדים עליהם מגופנו אנו· הדבר המתמיה ביותר ביצירות דמיוניות אלה הוא שקבלו את השם «חלומות־יום»׳ שכן אין בהם כלום משני הצדדים השווים שבחלומות· שמם בלבד מכחיש כל יחס שביניהם למצב־השינה׳ ואשר לצד השווה השני — הרי אין בהם חויה׳ הַלוּצִינָצִיָה׳ אלא שהאדם מדמה דבר־מה בנפשו; הוא יודע שהוא שוגה בהזיות׳ אינו רואה כלום׳ אלא מהרהר· חלומות־יום אלה מופיעים בגיל שלפני הבגרות המינית ופעמים מרובות גם בגיל הילדות המאוחרת׳ נמשכים והולכים עד שנות הבגרות׳ ומכאן ואילך או שהם בטלים ועוברים מן העולם או שהם נשארים בעינם עד זקנה· תוכן ההזיות האלה כפות לטעמים ונימוקים ברורים מאוד· אלה הם מחזות ומאורעות שבאים בהם לידי סיפוק כל הצרכים האיגואיסטיים׳ צרכי הכבוד והשלטון או המאויים האירוטיים של האדם· אצל האנשים הצעירים כובשות על הרוב מקום בראש הזיות של רדיפה אחר כבוד; אצל

הנשים, המכוונות את רדיפת הכבוד שלהן להצלחות באהבה, קופצות בראש ההזיות האירוטיות. אפס, לעתים קרובות מאוד מתגלה גם אצל הגברים מאחורי הפרגוד הצורך האירוטי; מעשי־הגבורה למיניהם וההצלחות לא באו לעולם אלא לעורר השתוממות וחסד בעיני הנשים. בדרך כלל פנים רבות מאוד לחלומות־יום אלה וגורלם משתנה חליפות. כל אחד מהם או שהוא עובר ובטל לאחר זמן קצר וחדש יורש מקומו, או שהם נשארים בעינם ונארגים לידי מסכת של מאורעות ארוכים ומסתגלים לשינויים שבתנאי־החיים. הם הולכים, כביכול, יד־ביד עם הזמן ומקבלים ממנו «תעודת־הזמן» המעידה על השפעתו של הזמן החדש, הם חומר הגֹלֶם של היצירה הפיוטית. שכן מחלומותיו בהקיץ יוצר המשורר, בדרך שינויים קלים, סילופים וויתורים מסוימים, את המצבים, שהוא משבצם לתוך נובילות, רומנים וחזיונות שלו. אך הגבור של חלומות־היום הוא תמיד בעל־החלומות עצמו, ישר או מתוך הזדהות שקופה עם אחר.

ואולי לא ניתן אותו שם לחלומות־היום אלא על שום יחסם השווה למציאות ולחלומות, כדי לרמוז, שתכנם אינו צריך להחשב כממשי כתכנם של החלומות. ואולי מקורו של שם משותף זה הוא בכל זאת באחד מסימניו הפסיכיים של החלום, שאינו ידוע לנו עדיין ואנו מבקשים אחריו. יתכן שבכלל אין אנו נוהגים כדין כשאנו רוצים להשתמש בדמיון־השם כבדבר רב־ערך. אך זה יוכל להתחוור לנו רק אחר־כך.

שיעור שישי

הַנָּחוֹת־אָב וְטֶכְנִיקָה שֶׁל הַפֵּתֶר

רבותי! נמצא, שאנו צריכים דרך חדשה, מיתודה חדשה, כדי שנזוז ממקומנו בחקר־החלום. אציע לפניכם הצעה הקרובה להתקבל. תהא מעתה ואילך נקוטה בידנו הנחת־אב, שהחלום אינו חזיון גופני אלא פסיכי. מהו פירושו של דבר זה ידעתם, אך מה מזכה אותנו, שנהא קובעים הנחה זו? לא כלום, אך אין גם מעצור שנעשה כך. מצב הדברים הוא כזה: אם החלום הוא חזיון גופני אין הוא מענייננו; אין הוא יכול להיות ענין לנו אלא מתוך הנחה, שהוא חזיון פסיכי. אנו עובדים, איפוא, מתוך הנחה, שהחלום הוא באמת חזיון פסיכי ונראה מה יהא בסופנו. תוצאת חקירתנו עתידה להכריע, אם רשאים אנו להחזיק בהנחה זו ולראותה כשלעצמה בחינת תוצאה. מה בעצם רוצים אנו להשיג, לָמָה אנו עמלים? אנו רוצים להגיע, כדרך שכל מדע בכלל שואף לכך, להבנת החזיונות, לגילוי צירוף־הקשר שביניהם, ואחרון אחרון — להרחיב, בכל מקום שהדבר הוא בגדר האפשר, את שלטוננו עליהם.

אנו ממשיכים, איפוא, את עבודתנו מתוך הנחה, שהחלום הוא חזיון פסיכי. ואם כך, הריהו פעולה וביטוי של בעל החלום, אבל פעולה שאינה אומרת לנו כלום, שאין אנו מבינים אותה. כי מה תעשו כשאספר לכם דבר שאינו מובן? הלא תשאלוני, האף לא כן? על שום מה לא נהא גם אנו רשאים לעשות כך, לשאול את בעל החלום לפשר חלומו?

זכרו שנמצאנו כבר פעם במצב כזה. זה היה בחקירת מעשי־כשל ידועים, במקרה של פליטת־פה. פלוני אמר: והנה באו לידי גילוי (Zum Vorschwein)... ואנו שאלנו אחר כך — לא, לאשרנו לא אנו, אלא אחרים הרחוקים מן הפסיכואנליזה מרחק רב — והנה אנשים אלה שאלו אותו, מה היתה כוונת דיבורו הסתום? מיד החזיר תשובה

שנתכוון לומר: היו אלה מעשי־חזירות (Schweinereien), אך הוא דחה אותה כוונה מפני חברתה שבהמתקת־הדין: נתגלו כאן דברים (zum Vorschein gekommen). כבר אז הסברתי לכם, שאותה גביית־בירור היא דוגמה־למופת לכל חקירה־ודרישה פסיכואנליטית, ועתה מבינים אתם שהפסיכואנליזה משתמשת בטכניקה, המניחה, במדת האפשר, לנחקרים עצמם שיאמרו את פתרון חידותיהם, וכך צריך גם בעל החלום עצמו לומר לנו, מה פשר חלומו.

אך כידוע אין הדבר נעשה בחלום בפשטות כזו. במעשי הכשל הצליח הדבר במקרים מספר; אחרי כן עברנו למקרים אחרים, שבהם לא רצה הנשאל לומר כלום, אדרבה: הוא דחה בהתמרמרות את התשובה שהצענו לו. בחלום חסרים אנו לגמרי מקרים מהסוג הראשון; בעל החלום אומר תמיד: שאינו יודע כלום. אין הוא יכול לדחות את פתרוננו, שהרי אין בידנו כל פתרון שנציע אותו לפניו. האם עלינו להסתלק שוב מנסיוננו? מכיון שהוא אינו יודע כלום ואף אנו איננו יודעים כלום וקל וחומר שפלוני אלמוני אינו יודע, הרי שאין כל פתח־תקוה לידע ולהֲוָדעַ. ואמנם אם רצונכם בכך, משכו ידכם מן הנסיון הזה. אך אם לא תרצו בכך – תוסיפו לילך עמי באותו דרך, ואני אומר לכם, שאף־על־פי־כן אפשר ואפשר, וגדולה מזו: קרוב מאוד לודאי, שבעל החלום יודע בכל זאת פשר חלומו, אלא שאיננו יודע שהוא יודע אותו, והוא סבור משום כך, שאיננו יודע אותו.

אתם תעירו את אזני, שאני משתמש גם הפעם בהנחה, והיא כבר השניה בקשר־ענינים קצר זה, ושעל ידי כך אני מפחית עד מאוד ממידת האימון, שדרכי ראויה לו. ההנחה האחת היתה, שהחלום הוא חזיון פסיכי וההנחה השניה, שבאדם מצויים דברים נפשיים שהוא יודע אותם ואינו יודע שהוא יודע אותם. וכן די ליתן את הדעת על אי־הוודאות הפנימית שבכל אחת מן ההנחות האלה כדי להרחיק בלב סמוך את ההתענינות מן המסקנות העולות מהן.

אכן, רבותי, לא זימנתי אתכם למקום זה כדי לאחז את עיניכם או להסתיר מכם דבר. אמנם בהודעה שפרסמתי היה כתוב «שיעורים יסודיים במבוא לפסיכואנליזה», אבל לא נתכוונתי בכך לתיאור בחינת ad usum delphini, שיראה לכם הכל בחיבור־ענינים

כשר וישר ויהא שוקד להעלים מכם את כל הקשיים, סותם כל פרצה ומאפיל על הספקות, שתוכלו להאמין בשלות־נפש שלמדתם דבר־מה חדש. לא, דוקא משום שאתם מתחילים אני רוצה לגולל לפניכם את המדע שלנו כהויתו, על העקלקלות והמעקשים שבו, על תביעותיו וחששותיו. שכן ידעתי, אין מדע שיהא שונה מבחינה זו, וביחוד בראשיתו מן הנמנע הוא שיהא שונה. וכן ידעתי שדרכה של ההוראה שהיא טורחת להסתיר תחילה מעיני המתלמד כל אותם הקשיים והפגימות. אלא שמן הנמנעות הוא לנהוג כך בפסיכואנליזה. הנחתי אמנם שתי הנחות־אב הנחה לְפָנִים מהנחה, וכל ששלימות־הדבר נראית לו דחוקה ומסופקת או כל מי שמצוי ורגיל אצל דברי־ודאי גדולים מאלה ומסקנות מצוחצחות מאלו – אינו חייב להוסיף ולילך עמי. אלא סבורני שאדם זה נוח לו בכלל שיניח את הבעיות הפסיכולוגיות, שכן יש ידים לחשוש, שלא ימצא כאן אותם הדרכים המדויקים והבטוחים, שהיה מוכן ללכת בהם. ולמותר הוא לגמרי, שמדע שיש לו מה להשמיע יהא מחזר אחרי שומעים וחסידים. צריך שמסקנותיו יעשו לו נפשות, הוא יכול לחכות עד שאלה יכפו על הבריות תשומת לב לעצמן.

אך כל אלה מכם שאינם רוצים לשקוד על אותו ענין אני יכול לומר להם, ששתי הנחותי אינן בנות ערך שווה. האחת, שהחלום הוא חזיון פסיכי, היא הנחת־אב שתוצאות עבודתנו עתידות להוכיח אמתותה, והאחרת הוכחה כבר בשדה אחר ואני נוטל רשות לעצמי לעקור אותה ממקומה ולתלותה בבעיות שלנו.

היכן, באיזה שדה הובאה הראיה, שיש ידיעה שאין האדם יודע אותה, כדרך ההנחה שאנו רוצים להניח כאן לגבי בעל החלום? שהרי היתה זו עובדה מפליאה ומפתיעה, המשנה את השקפתנו על חיי־הנפש, ושאין לה כל צורך להסתתר. זו היתה, אגב, עובדה ששמה בעצמו מבטל את מציאותה ואף־על־פי־כן היא רוצה להיות דבר של ממש, בחינת contradictio in adjecto (תרתי דסתרי). ניחא, היא גם אינה מסתתרת כלל. לא אשמתה היא כשאין יודעים עליה כלום או שאין טורחים בה במידה מספקת, כשם שלא אשמתנו היא שבכל הבעיות הפסיכולוגיות האלו גוזרים פסק של חובה בני־אדם שראו עצמם רחוקים מכל התצפיות והנסיונות המכריעים בענין זה.

אותה ראיה הובאה בשדה החזיונות ההיפנוטיים. בשנת 1889, כשראיתי בעיני את הדימונסטרציות עצומות־הרושם של לִיבוֹ (Liebault) וּבֶרנהיים (Bernheim) בננסי, הייתי עד ראיה גם לנסיון זה. כשאדם הוטל למצבו של הסהרורי ובאותו מצב השפיעו עליו חויות הלוּצינַטוריות שונות ומשונות ואחר כך העירוהו, דומה היה שבתחילה אין הוא יודע כלום על שנתרחש בו בשעת שנתו ההיפנוטית. אך ברנהיים דרש ממנו במפגיע, שיספר מה נתרחש בו בשעת ההיפנוזה. הלה הודיע שאינו זוכר כלום. אבל ברנהיים עמד בשלו, פצר בו, דחק באותו אדם, הבטיחו שהוא יודע, שהוא מוכרח להזכיר לעצמו, וראו פלא: אותו אדם התחיל מפקפק, התחיל מהרהר בדבר, הזכיר בראשונה, בחינת צל, אחת מן החויות שהושפעו עליו, אחר כך נזכר בחטיבה אחרת, הזכרון נצטלל, נשתכלל יותר ויותר עד שלאחרונה עלו בלא כל חסר. מכיון שאחר כך ידע את הדבר ובינתים לא נודע לו כלום מן הצד, הרי אנו רשאים להסיק מכאן מסקנה, שגם קודם לכן ידע את הזכָרות האלו, אלא שקצרה ידו להשיגן. הוא לא ידע שהוא יודען, סבור היה, שאין הוא יודע אותן. ממש כאותו מקרה שאנו משערים מציאותו אצל בעל החלום.

אני מקוה, שהָפתעתם לשמע עובדה זו ותשאלוני: מפני מה לא נסתייעת באותה ראיה גם קודם לכן במעשי הכשל, כשבאנו לתלות באדם, שפיו הכשילו, כוונות שלא ידע עליהן כלום ושהכחיש אותן? אם אדם סבור שאין הוא יודע כלום על חויותיו, אשר זכרונן טבוע בכל זאת בנפשו, שוב אין הדבר רחוק מודאי כל כך, שאינו יודע כלום גם מתהליכים נפשיים אחרים שבקרבו. ודאי שאותה ראיה היתה עשויה לעשות עלינו רושם והיתה מסייעת בידנו בהבנת מעשי הכשל. ודאי שיכול הייתי עוד אז להסתייע בכך, אלא חסכתי אותה למקום אחר ששם היא הֶכרחית יותר. מעשי הכשל מקצתם נתבארו מעצמם ומקצתם עוררו אותנו, משום קשר החזיונות, להניח בכל זאת מציאות תהליכים נפשיים כאלה, שאין אדם יודע מהם כלום. בחלום אנו נאלצים ליטול הסברים ממקום אחר, ומלבד זה הריני מביא במנין, שכאן תהיו נוחים יותר להרשות היקש מן ההיפנוזה. המצב שבו אנו עושים מעשי כשל, מן המוכרח שיראה בעיניכם כנורמלי ואין כל דמיון בינו לבין המצב ההיפנוטי. לעומת זאת קיימת קרבה ברורה בין המצב ההיפנוטי לבין מצב השינה, שהוא התנאי של

החלימה׳ הרי ההיפנוזה פירושה: שינה מלאכותית; אנו אומרים לאדם׳ שאנו מהפנטים: יְשַן׳ וגם הסוגֶסטיות שאנו משפיעים עליו אפשר לדמות אותן לחלומות של השינה הטבעית׳ המצבים הפסיכיים שבשני המקרים מקבילים ממש׳ בשינה טבעית אנו מושכים את התענינותנו מכל העולם החיצוני׳ והוא הדין בשינה היפנוטית׳ גם שם אין לנו ענין בעולם׳ פרט לאיש שהיפנט אותנו׳ שהקשר בינינו נשאר בעינו׳ אגב׳ השינה הקרויה «שנת האומנת»׳ שבה קיים קשר בין האומנת והתינוק ואין היא נעורה אלא על ידו׳ היא אחות ודוגמה נורמלית לשינה ההיפנוטית׳ נמצא שהנוטל יחס־ההיפנוזה ונותנו ענין לשינה הטבעית אינו עושה מעשה נועז כל כך׳ ההנחה׳ שגם בבעל החלום קיימת איזו ידיעה של חלומו׳ אלא שאין הוא יכול להשיגה עד שהוא עצמו אינו מאמין בכך׳ אינה הנחה קלוטה כולה מן האויר׳ ואגב׳ נשים־נא לבנו׳ שכאן נפתח לפנינו פתח שלישי לתלמוד־החלום; הגירויים מפריעי־השינה׳ החלומות בהקיץ ועכשיו גם החלומות שהושפעו במצב היפנוטי׳

ושמא נחזור עתה באמון מוגבר לתפקידנו׳ הדבר קרוב׳ איפוא׳ לודאי׳ שבעל החלום יודע מחלומו; אין לנו אלא להניח לו את האפשרות שיגלה את ידיעתו וימסרנה לנו׳ אין אנו דורשים שיאמר לנו פשר חלומו׳ אך יכול הוא למצוא את מוצאו׳ את חוג הרעיונות והאינטרסים׳ שהחלום יונק מתחומם׳ הרי תזכרו׳ שבמקרה מעשה־הכשל נשאל׳ כיצד הגיע לידי פליטת־פיו Vorschwein והרעיון שנצנץ ראשונה במוחו פירש לנו את הדבר׳ הטכניקה שלנו בפתר החלום היא׳ איפוא׳ פשוטה מאוד׳ מעשה־חיקוי לאותה דוגמה׳ אנו חוזרים ושואלים את בעל החלום׳ כיצד הגיע לאותו חלום׳ והודאתו הראשונה צריכה להחשב כהסבר׳ אין אנו משגיחים׳ איפוא׳ בהבדל׳ אם הוא מאמין שהוא יודע דבר־מה׳ או שאינו מאמין בכך׳ ונתנהג בשני המקרים כאילו היו אחד׳

טכניקה זו ודאי שהיא פשוטה בתכלית׳ אך חושש אני שתעורר את התנגדותכם הנמרצת ביותר׳ תאמרו: הרי הנחה חדשה׳ שלישית במנין! וודאותה פחותה משל כולן! כשאני שואל את בעל החלום׳ מה מעלה חלומו בדעתו׳ האומנם דוקא נצנוץ רעיונו הראשון עתיד להביא את ההסבר הרצוי? והרי יתכן שלא יעלה על דעתו דבר׳ או

שיעלה, השם יודע מה. אין אנו יכולים להבין על מה סומך סיכוי כזה. פירושו הוא לבטוח ממש באלוהים בלא שיעור, במקום שמידת־מה של בקורת היתה הולמת יותר. ועל כל אלה הרי החלום איננו מלת־כשל אחת, אלא מחובר הוא מיסודות רבים. מהו נצנוץ־הרעיון שנהא מחזיקים בו?

הדין עמכם בכל הטפל. החלום נבדל מפליטת־הפה גם ברבוי היסודות שבו. והטכניקה צריכה להביא את הדבר בחשבון. הריני מציע, איפוא, לפניכם להפריד את החלום ליסודותיו ולחקור כל יסוד ויסוד בפני עצמו; וכך תתחדש ההקבלה עם פליטת־הפה. והדין עמכם גם בכך, שהנשאל ליסודותיו הבודדים של החלום יכול לענות, כי לא נצנץ במוחו כלום. יש מקרים שאנו מקבלים אותה תשובה ואתם עתידים לשמוע מקרים אלה מה הם. וראוי לציין, שהמקרים הם כאלה, שבהם יכולים לנצנץ גם במוחנו עצמנו רעיונות מסויימים. אך בדרך כלל נהא חולקים על בעל החלום לכשיאמר, שלא עלה כלום במוחו. נהא דוחקים בו ונבטיח לו שיש לו נצנוץ־רעיון, — ואנו נזכה. הוא יעלה נצנוץ־רעיון באותו ענין, ואין זה מעלה או מוריד מהו. בקלות יתירה ימסור לנו הודעות מסוימות, שאפשר לקרוא להן היסטוריות. הוא יאמר כך: זהו משהו שאירע אתמול (כבאותם שני «החלומות המפוכחים» שנזדמנו לנו כבר), או זה מזכירנו משהו שאירע לפני זמן מועט — ובדרך זו נתעורר על כך, שהחלומות מקשרים עצמם אל הרשמים של הימים האחרונים במדה גדולה הרבה משהיינו סבורים תחילה. ולבסוף יזכור מתוך החלום גם מאורעות רחוקים יותר ואפילו רחוקים עד מאוד.

אך בעיקר הדברים אין הדין עמכם. אם אתם סבורים כי שרירות היא להניח, שנצנוץ־הרעיון הראשון של בעל החלום מוכרח להביא את המבוקש או להוליך אליו, ואדרבה: אותו נצנוץ־רעיון יכול להיות מקרי לגמרי, ללא כל קשר ענינים עם המבוקש, ואין זה אלא בטוי למידת בטחוני בבורא, אם אני מצפה שלא יהא כן — הרי אינכם אלא טועים טעות גדולה. נטלתי כבר פעם רשות לעצמי להוכיח אתכם על אותה האמונה ששרשיה עמוקים בלבכם, ושאינה מדעית להלוטין, האמונה בחירות הפסיכית ובשרירות, המוכרחה לאסוף את כנפיה בפני הדֶטֶרמיניסמוס, המטיל את מרותו גם על חיי הנפש.

בבקשה מכם לראות זאת כעובדה ממש, שבמוחו של הנשאל נצנץ רעיון זה ולא אחר. אך אין בדעתי להעמיד כנגד אמונה אחת את חברתה. אנו יכולים להוכיח, כי נצנוץ־הרעיון שהעלה הנשאל אינו שרירותי, אינו בן־בלי־הגדרה, ואינו נעדר קשר עניני עם המבוקש על ידנו. כן, זה מקרוב נודע לי – מבלי שאייחס לכך חשיבות יתירה, שגם הפסיכולוגיה האֶכספרימנטלית העלתה הוכחות כאלו.

משום חשיבות הענין אבקש מכם תשומת־לב מיוחדת. כשאני דורש מפלוני שיאמר לי, מה רעיון עולה במוחו כלפי יסוד מסוים שבחלומו, הריני דורש ממנו שיפקיר עצמו לידי האסוציאציה החפשית מתוך נקודת־מוצא של מוצג ידוע. דבר זה מצריך מצב מיוחד של תשומת־הלב, השונה לגמרי ממצב תשומת־הלב בשעת עיון, והנועל דלת בפני העיון. יש אנשים שמצב זה של תשומת־הלב עולה להם בנקל, ואחרים מגלים בשעת הנסיון אי־יכולת במידה גבוהה שלא־תאָמן. ויש גם מדרגה גבוהה יותר של חירות האסוציאציות, והיא, כשאני דוחה גם את מוצג־המוצא ואני קובע את צורתו ומינו של נצנוץ־הרעיון בלבד, למשל, כשאני מעורר אדם שיעלה דרך־חירות איזה שם פרטי או מספרי. מן הדין הוא שנצנוץ־רעיון זה יהא שרירותי ובלתי־ניתן להשערה במידה יתרה מנצנוץ־הרעיון שהשתמשנו בו לצורך הטכניקה שלנו. אך אפשר להראות, שבכל פעם הוא נקבע מראש קביעה חמורה על־פי מגמות פנימיות נכבדות; מגמות אלו אינן ידועות לנו ברגע פעולתן, כשם שלא ידועות לנו מגמותיהם המפריעות של מעשי הכשל והמגמות הפרובוקטיביות של פעולות־אקראי.

אנוכי ורבים אחרי עשינו וחזרנו ועשינו חקירות בשמות ובמספרים שאדם מעלה במוחו בלא כל סמך, וקצתם גם נתפרסמו. וכך נוהגים בזה: מעוררים אסוציאציות לשם שצף ועלה, אסוציאציות הרודפות בזו אחר זו, שאינן עוד חפשיות לגמרי, אלא מקושרות כנצנוצי־הרעיונות ליסודות החלום; ואין קישורן נפסק אלא כשמסתתם מקורן. אבל אז נתפרשו גם הטעמים והחשיבות של נצנוץ־השם החפשי. הנסיונות מביאים תמיד לידי אותה תוצאה עצמה, הרצאתם עשירה לעתים קרובות בחומר, ומצריכה באורים מרחיקים. אסוציאציות הנגררות אחרי מספרים שצפו ועלו דרך חירות הן אולי החותכות ביותר; הן חולפות במהירות כזו ומפליגות למטרה נסתרת בודאות שאינה ניתנת

לתפיסה, והן פועלות פעולה מתמיהה ממש. רצוני להביא לפניכם דוגמה אחת בלבד לאנליזה כזו של שם, מתוך שאפשר, למזלנו, לפטור אותה בחומר מועט.

כשעסקתי בריפויו של אדם צעיר נתגלגלה השיחה על אותו ענין ואני הזכרתי את הכלל, שעל אף השרירות המדומה אי־אפשר להעלות שם, שלא יגלה בסופו שהוא מותנה על־ידי התנאים הקרובים, על־ידי סגולותיו המיוחדות של האיש שהנסיון נעשה בו ועל־ידי המצב שבו הוא נתון אותה שעה. משפקפק כך, הצעתי לפניו שיעשה עצמו ובלא דחיה נסיון כזה. ידעתי, שיחסים מרובים, ושונים ביחוד, לו לנשים ובחורות, ומשום כך סבור הייתי, שתהא בידו ברירה גדולה אילו הסכים להעלות בזכרונו שם אשה דוקא. הסכים לכך. לתמהוני, ואולי יותר לתמהונו, לא ניתך עתה עלי כלל פרץ של שמות נשים, אדרבה, הוא נשתתק לשעה קלה ולבסוף הודה כי במוחו נצנץ שם אחד בלבד שאין לו אח: א ל ב י נ ה (Albine). מופלא. אבל מה מקושר לגבך באותו שם? כמה אלבינות אתה מכיר? מוזר, אין הוא מכיר אפילו אלבינה אחת, ושם זה לא גרר אחריו במוחו כלום. היו, איפוא, ידים להנחה, שהאנליזה העלתה חרס בידה; אבל לא ולא, אדרבה, היא נסתימה כבר ולא הוצרכו עוד שום נצנוצי־רעיונות נוספים. אותו אדם היה עצמו בעל צבע בהיר שלא כרגיל, בשיחותי עמו בשעת הריפוי רגיל הייתי לכנותו דרך צחוק אלבינו (Albino); באותה שעה דוקא עסקנו בקביעת היסוד הנקבי במערך נפשו. הוא עצמו היה, איפוא, אלבינה זו, האשה המענינת אותו ביותר באותה שעה.

וכן מתגלות גם המילודיות הצפות ועולות בלא אמצעי בלבו של אדם כמותנות ושיכות למהלך־הרעיונות הרשאי להעסיק את לבו, מבלי שהוא עצמו ידע על אותה פעילות. אפשר להראות בנקל, כי היחס אל המלודיה אחוז ודבוק בנוסח שלה או במוצאה, אך עלי לנהוג כאן זהירות ושלא להרחיב אותו כלל על בני אדם מוסיקליים באמת, שלגבם איני, במקרה, בעל נסיון. לגבי אלה אפשר שתוכנה המוסיקלי של המלודיה מכריע כדי להעלותה על לבם. מצוי יותר הוא בודאי המקרה הראשון. כך יודע אני על אדם צעיר אחד, שבמשך ימים רבים היתה רודפת אותו ממש המלודיה, המקסימה מכל מקום, לשירו של פאריס ב«הילינה היפה», עד שבאה האנליזה ועוררה את תשומת לבו לענין שהעסיקו אז: ההתחרות של «אידה» ו«הילינה» בגללו.

אם הרעיונות הצפים ועולים דרך חירות גמורה מותנים בדרך כך והם סדורים בקשר־ענינים מסוים, הרי שאנו רשאים להסיק, שאפשר שנצנוצי הרעיונות, שיש להם זיקת־קשר יחידה למוצג־המוצא, מותנים גם הם במידה לא פחותה. ובאמת מראה החקירה, שמלבד זיקת־הקשר שאנו מצרפים להם על־ידי מוצג־המוצא, הם מגלים גם תליות בחוגי־מחשבות ואינטרסים עצומי אפקטים, הלא הם הקומפלֶכסים (תסביכים), שחלקם בפעולה אינו ידוע באותו רגע כלומר: אינו מודע.

ונצנוצי־רעיונות בני קישור כזה משמשים נושא לחקירות אכס־פרמנטליות מאלפות, ובתולדות הפסיכואנליזה נתייחד להם תפקיד ראוי לתשומת־לב. בית־מדרשו של וונדט קבע את האכספרימנט הקרוי: האכספרימנט של האסוציאציות; שבו נדרש האיש הנבחן להשיב במהירות האפשרית על מלת הגירוי שנאמרה לו — בתגובה כל שהיא. יש כאן מקום לחקור את הרווח שבין הגירוי והתגובה, טיב התשובה שניתנה כתגובה, הטעות העלולה להשתרבב לתוך התגובה בשעת החזרה על אותו הנסיון אחר־כך וכיוצא באלה. האסכולה הציריכית בהנהלתם של בלוילר ויונג עסקה במתן־באור לתגובות העולות מן האכספרימנט של האסוציאציות, מתוך שהיתה דורשת מן האיש הנבחן לבאר באסוציאציות משלימות את התגובות שהעלה, אם היה בהן משהו מתמיה. התברר אז, שאותן התגובות המתמיהות נקבעו מראש בהחלט על־ידי התסביכים של האיש הנבחן. בלוילר ויונג תקנו בדרך כך את הגשר הראשון בין הפסיכולוגיה האכספרימנטלית לבין הפסיכואנליזה.

על יסוד הלקח הזה אתם יכולים לבוא ולומר: אנו מודים עכשיו שנצנוצי־הרעיונות החפשיים נקבעו מראש, אינם שרירותיים, כפי שהיינו סבורים, ומסכימים אנו בכך גם לגבי נצנוצי־הרעיונות ליסודותיו של החלום. אבל לא כאן העיקר. הרי אמרת שנצנוץ־הרעיון ליסודו של החלום נקבע על־ידי הרקע הפסיכי — שאינו ידוע לנו — של אותו היסוד עצמו, ודומני, שאותו דבר לא הוכח. הרינו מצפים כבר שנצנוץ־הרעיון אל יסודו של החלום עתיד לגלות, כי נקבע על־ידי אחד התסביכים של החולם, אבל מה תועלת לנו בכך? אין זה מוליך אותנו להבנת החלום, אלא להכרה של מה שקורין תסביכים, כדוגמת האכספרימנט של האסוציאציות. אך מה ענין תסביכים אלה אצל החלום?

הדין עמכם, אלא שאתם מתעלמים מגורם אחד. אגב, מאותו גורם דוקא, שבגללו לא עשיתי את האכספרימנט של האסוציאציות נקודת־מוצא להרצאה זו. באכספרימנט זה נבחר על־ידנו בשרירות מגדיר אחד של התגובה, הינו מלת הגירוי. התגובה תהא אז סרסור בין אותה מלת־הגירוי ובין התסביך של האיש הנבחן, שזה עתה עוררתו. בחלום מתחלפת מלת־הגירוי במשהו הנובע מחיי־הנפש של בעל־החלום, ממקורות לא ידועים לו, הינו שאפשר לו שיהא עצמו מ«צאצאי התסביכים». ועל כן אין משום הזיה בתקוה, שגם כל שאר נצנוצי־הרעיונות המקשרים עצמם ביסודותיו של החלום אינם נקבעים על־ידי תסביך אחר, אלא על־ידי התסביך של היסוד עצמו ואף הם עתידים לגרום לגילויו.

תרשוני להראות במקרה אחר, שאותו דבר הוא ממש כך, כפי שאנו סבורים במקרה שלפנינו. שמיטת שמות פרטיים מן הזכרון היא, בעצם, דוגמה־למופת מצוינת למקרה של ניתוח החלום; אלא שכאן נזדווגו באדם אחד כמה דברים, שבפֶתֶר־החלום הם מתחלקים בין שנים. אם שכחתי איזה שם שכחת־אֲרָעִי, נטועה בכל זאת ודאות בלבי, שאני יודע אותו שם, אותה ודאות שלא קנינו אותה לגבי בעל־החלום אלא בעקיפי־דרך של האכספרימנט ה ב ֶ ר נ ה ַ י מ י. אך השם שנשכח והידוע בכל זאת — דרכו חסומה בפני. גם כשאהרהר אחריו בהתאמצות לא אועיל כלום; הנסיון מעמידני מיד על כך. אך אפשר שבמקומו של השם הנשכח אעלה במוחי בכל פעם תחליף־שם אחד או תחליפי־שם אחדים. וכשתחליף־שם כזה צף ועולה במוחי במפתיע, או אז יֵראה בעליל הדמיון הגמור של מצב זה עם המצב של ניתוח־החלום. והרי יסוד־החלום גם הוא אינו היסוד האמתי, אלא תחליף למשהו אחר, לעצמו ועיקרו של דבר שאין אני יודע אותו ושאני צריך לפענֵח אותו בדרך האנליזה של החלום. ההבדל הוא שוב בכך בלבד, שבשכחת־השם איני מפקפק לראות בתחליף את שאינו עצם ועיקר, בשעה שאותה תפיסה לגבי יסוד מיסודות החלום לא נקנתה לי אלא ביגיעה מרובה. והרי גם בשכחת־השם יש דרך להגיע מן התחליף אל העצם והעיקר שאינו מודע, אל השם הנשכח. כשאני מכוון את לבי כלפי אותם תחליפי־השמות ומצרף להם נצנוצי־רעיונות נוספים, הריני מגיע בעקיפי־דרך, קצרים או ארוכים, אל השם הנשכח, וכאן אני מוצא שתחליפי־השמות הספּוֹנטָניים וכן השמות שהעליתי — קשורים היו בשם הנשכח, נקבעו על ידו.

רצוני להביא לפניכם אנליזה מסוג זה: באחד הימים הרגשתי שאין לי שליטה על השם של אותה ארץ קטנה שעל הריביֶרָה, שעיר בירתה היא מונטֶה־קַרלו. הדבר מרעים, אבל כך הוא. נתכנסתי באוצר הידיעות שקניתי לי על ארץ זו, הרהרתי בנסיך אלברט לבית לוזיניַאן, בנשואיו, בחבתו לחקירות במעמקי ימים, ומה שיכולתי עוד לגַבֵּב באותו ענין ולא הועלתי כלום. פסקתי איפוא מלהרהר בדבר והתחלתי מעלה במוחי תחת השם האבוד תחליפי־שמות. אלה באו ביעף. מונטו־קרלו עצמה, אחריה פיֶמונט, אלבַּניה, מונטה־וִידֵאו, קוליקו. אלבניה עלתה ראשונה באותה שורה ומיד נתחלפה במוֹנטינֶגרו, ודאי לפי הניגוד לבן ושחור *). אחר כך ראיתי, כי ארבעה מתחליפי־שמות אלה כוללים את ההברה מונ; ופתאום המלה שנשכחה לפני ואני קורא בקול: מוֹנָקוֹ. תחליפי־השמות נשתלשלו באמת מן השם הנשכח, ארבעת הראשונים מן ההברה הראשונה, האחרון חוזר על סדר ההברות ועל ההברה האחרונה בשלמותה. ואגב, יכולני גם למצוא בנקל מה הוא שנטל לזמן־מה את השם מידי. מוֹנָקוֹ שייכות לה למינכן, כשמה האיטלקי, ואותה עיר גרמה לעיכוב.

ודאי שהדוגמה יפה אך היא פשוטה ביותר. במקרים אחרים צריך היה לזווג לתחליפי־השמות הראשונים שורה ארוכה יותר של נצנוצי־רעיונות, ואז היתה ההקבלה לאנליזה של החלום ברורה יותר. נתנסיתי גם בנסיונות כאלה. כשהזמינני פעם אדם זר לשתות עמו כוס יין איטלקי, אירע באכסניה, ששכח שמו של אותו יין שנתכוון להזמין – משום שזכר לו חיבה. מתוך שפע של תחליפי־רעיונות בודדים שעלו במוחו של הזר, תחת השם הנשכח, יכולתי להסיק את המסקנה, ששם היין ניטל ממנו משום הֶדוִיג אחת, ולאמתו של דבר, לא זו בלבד שאישר ששתה אותו יין בפעם הראשונה בחברתה של הדויג אחת, אלא שעל ידי אותה תגלית מצא גם את שמו. באותו הזמן חי חיי־נשואים מאושרים ואילו הֶדויג זו שייכת לימים שעברו, שלא היה זוכרם בחיבה.

דבר שהוא בגדר האפשרי בשכחת השם בדין שיוכל להצליח גם בפתר־החלום: מתחילים בתחליף ופותחים, על ידי אסוציאציות

*) Alba–לבן; Montenegro–הר שחור. המתרגם.

המתקשרות בו, פתח לעיקר הנעלם. על יסוד הדוגמה של שכחת־השם אנו רשאים להניח, שהאסוציאציות ליסוד החלום נקבעות מראש על ידי יסוד החלום וכן על ידי העצם והעיקר הלא־מודע שלו. וכך העלינו משהו לצידוקה של הטכניקה שלנו.

שיעור שביעי

נִגְלֶה וְנִסְתָּר בַּחֲלוֹם

רבותי! אתם רואים, חקרנו את מעשי הכשל לא לבלי תועלת. על־ידי אותם המאמצים רכשנו — מתוך ההנחות הידועות לכם — שנים: השקפה על יסודו של החלום וטכניקה לפתר־החלום. ההשקפה על יסודו של החלום קובעת שאין הוא עצמו ועיקרו של החלום, אלא תחליף למשהו אחר, לא ידוע לבעל החלום, מעין המגמה שבמעשי הכשל, תחליף למשהו שבעל החלום יודע אותו, אלא שהדרך אליו חסומה לפניו. אנו מקוים, שנוכל לתלות אותה תפיסה בחלום כולו, הבנוי יסודות יסודות כאלה. זו דרכה של הטכניקה שלנו, שהיא מעלה על־ידי אסוציאציות חפשיות, האחוזות ביסודות אלה, מיני תחליפים אחרים, שמתוכם נוכל לשער את הנעלם.

אני מציע לכם עכשיו לשנות מן הנוֹמֶנְקְלָטוּרָה שלנו, מה שעשוי להקל את כושר התנועה שלנו. תחת המלים נסתר, נעול וחסום, לא עיקרי נאמר, כשאנו מתארים את הדבר כתיקונו, חסום בפני הכרתו של בעל החלום או לא־מודע. אין אנו מתכוונים אלא לכך, שהיחס אל המלה שנשמטה או אל המגמה המפריעה של מעשה הכשל יכול להוכיח לכם, הינו: שהוא לא־מודע באותה שעה. כמובן, שאנו רשאים לכנות, בניגוד לכך, את יסודות החלום עצמם ואת תחליפי־המוצגים החדשים, שרכשנו על־ידי האסוציאציות, בשם מודעים. למתן־שם זה לא נזדווגה עדיין קונסטרוקציה עיונית כלשהי. אין להטיל דופי בשמוש במלה «לא־מודע» כבתיאור קוֹלֵעַ ומובן בנקל.

משאנו מעבירים את השקפתנו מן היסוד המיוחד אל החלום כולו, מתגלה, איפוא, שהחלום, בתורת חטיבה שלמה, היא תחליף מסולף למשהו אחר, לא־מודע, ומתפקידו של פתר־החלום הוא למצוא אותו לא־מודע. אבל מכאן משתלשלים מיד שלושה כללים חשובים, שאנו חייבים לקיימם בשעת העבודה בפתר־החלום:

א׳ אין ליתן את הדעת על מה שהחלום מבקש כביכול לומר, בין שהוא נבון או אבסורדי, ברור או מסוכסך, כי בשום פנים אין זה הלא־מודע שאנו מבקשים (אחר־כך יתברר לנו צמצום של הכלל הזה); ב׳ צריך לצמצם את העבודה על כך, שתעורר כלפי כל יסוד ויסוד תחליפי־מוצגים מיוחדים, אין להרהר אחריהם ולבדוק אם יש בהם משהו מתאים או לא, ואין ליתן את הדעת על כך, באיזו מידה הם מרחיקים מיסודו של החלום; ג׳ צריך להמתין עד שהלא־מודע המבוקש, החבוי, יתגלה מאליו, כדרך שהורינו בנסיון המתואר במלה מונקו שנשמטה מן הזכרון.

עתה גם נבין כמה אין זה מעלה ואין זה מוריד: באיזו מדה, קטנה או גדולה, וקודם כל באיזו נאמנות או אי ודאות נזכור את החלום. שהרי החלום המשומר בזכרון איננו לא עיקרו ולא עצמו, אלא תחליפו המסולף, שצריך לסייע בידנו, על־ידי גרירת צורות־תחליפים אחרות, להתקרב אל עיקרו ועצמו, להפוך את הלא־מודע של החלום למודע. אם זכרוננו לא היה נאמן – סילף, פשוט, באותו תחליף סילוף נוסף, שגם הוא, אגב, אינו יכול להיות בלא טעם.

אפשר לו לאדם שיעשה את עבודת־הפתירה בחלומות שלו כבחלומותיהם של אחרים. מתוך חלומותיו שלו הוא למד אפילו יותר, והאנליזה שלהם הוכחתה מרובה יותר. וכשאנו מנסים בכך אנו מרגישים, שמשהו מתנגד לעבודה, אמנם רעיונות מנצנצים ועולים במוחנו, אך לא כולם זכאים בעינינו. מתגלות השפעות בוחנות ובוררות. עם נצנוץ־רעיון אחד אנו אומרים לעצמנו: לא, אין הוא הולם כאן, אינו שייך לכאן, עם שני: זה חסר־שחר ביותר, עם שלישי: זה טפל לגמרי. ואפשר לנו עוד לראות כיצד אנו מחניקים, לבסוף גם מגרשים, בטענותינו אלו את נצנוצי־הרעיונות קודם שנתבררו כל צרכם. נמצא, שמכאן אנו נתלים ביותר במוצג־המוצא, ביסודו של החלום עצמו, ומכאן אנו מקלקלים על ידי פתירה את התוצאה של האסוציאציה החפשית. אם פתר־החלום אינו נעשה ביחידות, ואנו מניחים לאחר שיפתור את חלומנו – נכיר בבירור הרבה גם נימוק אחר, שאנו משתמשים בו לשם אותה בחירה אסורה. אנו אומרים אותה שעה לעצמנו: לא, אותו נצנוץ־רעיון הוא לא נעים למדי, איננו יכולים לספר אותו.

הטענות האלו מאיימות בגלוי לקפח את הצלחת עבודתנו, צריך למצוא תריס כנגדן, ודבר זה אנו עושים בפֵּתר־חלומנו אנו על ידי ההחלטה התקיפה שלא לוותר להן; וכשאנו פותרים חלומו של אחר — על ידי מה שאנו קובעים לו כלל בל־יעבור שלא יוציא שום נצנוץ־רעיון מגדר־הודעתו, גם כשמתרגשת עליו אחת מארבע הטענות: שהוא חסר־חשיבות למדי, חסר־שחר למדי, אינו ענין לכאן או שמאוד לא ינעם לו לספר אותו. בעל החלום מבטיח לשמור על אותו כלל, ואפשר אחר כך להצטער על שהוא מקיים את הבטחתו שלא כראוי. תחילה נסביר לעצמנו את הדבר בכך, שצדקת האסוציאציות החפשיות לא נתקבלה על לבו, על אף ההבטחה בת־הסמך, ושמא נחשוב כיצד לקנות את לבו תחילה בדרך עיוני, מתוך שנמציא לו ספרים לקריאה או נשלח אותו להרצאות, שיכולים להפוך את לבו ולעשותו חסיד להשקפתנו על האסוציאציה החפשית. אך מפני מעשי־משגה כאלה מתרה בנו ההתבוננות, שהפותר את חלומו עצמו ושצריך היה לבטוח בודאותו — גם בו צפות ועולות כנגד נצנוצי־רעיונות ידועים אותן טענות־בקורת עצמן ושאינן מסתלקות אלא באיחור, בדרגה שניה.

תחת אשר נצטער על חוסר־משמעתו של בעל־החלום, אפשר להשתמש באותם הנסיונות כדי ללמוד מתוכם משהו חדש, משהו שחשיבותו גדלה והולכת במידה שאין אנו מוכנים לכך. אנו מבינים, שעבודת פתר החלום נעשית כנגד ההתנגדות העומדת לשטן לה ושגילוייה הן הן אותן טענות־הבקורת. אותה התנגדות אינה תלויה בהכרתו העיונית של בעל החלום. ולא עוד, אלא שאנו למדים יותר. אנו למדים, שטענת־בקורת כזו אינה צודקת לעולם. אדרבה, נצנוצי־הרעיונות, שצפויים היו לדיכוי בדרך זו, מתגלים, ב ל א י ו צ א, כחשובים ביותר וכמכריעים לגבי מציאותו של הלא־מודע. כאות־הצטיינות היא לו לנצנוץ־הרעיון כשטענות כאלו נטפלות לו.

אותה התנגדות היא משהו חדש לגמרי, חזיון שמצאנו על יסוד הנחותינו, מבלי שיהא כלול בתוכן. הגורם החדש בחשבוננו הפתיע אותנו הפתעה שאינה נעימה דוקא. אנו משערים כבר שאין הוא עתיד להקל על עבודתנו. הוא יכול להשיאנו למשוך ידנו מכל הטורח המרובה שאנו טורחים להבנת החלום. דבר של מה בכך, חלום, ותחת טכניקה פשוטה — קשיים כאלה! אבל מצד אחר עשויים היו קשיים אלה דוקא לגרות בנו

ולהצמיח בנו את ההשערה, ששכר העבודה לא יצא בהפסד היגיעה. אנו נתקלים תמיד בהתנגדויות כשאנו מבקשים לחדור מן התחליף, המהווה את יסוד החלום, אל הלא־מודע החבוי שלו. אנו רשאים, איפוא, לחשוב, שאחורי התחליף מתחבא בהכרח משהו חשוב. שאם לא כן, אותם הקשיים המבקשים לקיים את הֶסתֵר למה? כשהילד קופץ ידו ואינו רוצה לפותחה ולהראות את שבתוכה, ודאי שחתיכה של איסור בה.

משעה שאנו מכניסים לתוך מצב־הדברים שלנו את המוצג הדינמי של ההתנגדות אנו חייבים ליתן דעתנו גם על כך, שאותו הגורם עלול לשינוי־הכמות. ההתנגדויות יש שיהיו גדולות או קטנות יותר, ואנו מוכנים לכך, שכל ההבדלים הללו יתגלו גם בשעת עבודתנו. כדאי אולי לצרף לכאן את הנסיון האחר שקנינו לעצמנו בעבודת־פתר־החלום. פעמים אין אנו צריכים אלא נצנוץ־רעיון אחד או נצנוצי־רעיונות מועטים מאוד, כדי להגיע מיסודו של החלום אל הלא־מודע שלו, בעוד שבפעמים אחרות דרושות לכך שרשרות ארוכות של אסוציאציות ותגבורת על טענות־בקורת מרובות. אנו נאמר לעצמנו, שאותו הבדל תלוי בשיעורים המשתנים של ההתנגדות, וקרוב לודאי שהדין יהא עמנו. אם ההתנגדות קלה – גם התחליף אינו רחוק ביותר מן הלא־מודע; ואילו ההתנגדות הגדולה מביאה עמה סילופים גדולים ללא־מודע ועל־ידי־כך מתארכת דרך־התשובה מן התחליף ללא־מודע.

ושמא הגיעה עתה השעה, שניטול איזה מן החלומות וננסה בו את הטכניקה שלנו, אם מתקיימות התקוות שתלינו בה. אמנם כן, אך מה חלום נבור לעצמנו לשם כך? אין אתם משערים כלל מה קשה עלי אותה הכרעה, גם איני יכול עוד להסביר לכם, היכן אותם הקשיים. ודאי שיש חלומות, שלא נסתלפו אלא במקצתם ומוטב היה להתחיל בשכמותם, אך אילו הם החלומות שלא נסתלפו אלא במעט מן המעט? שמא החלומות הנבונים ושאינם מסוכסכים, שכבר הבאתי לפניכם שתי דוגמאות מהם? אך כאן לא היינו אלא טועים. החקירה מראה, שבחלומות אלה חל סילוף ממדרגה עצומה מאוד. אבל כשאיני מוותר על התנאי המיוחד ונוטל חלום מכל הבא בידי, קרוב לודאי שתתאכזבו מאוד. יתכן, שנצטרך לזכור או לרשום שפע כזה של נצנוצי־רעיונות לכל אחד מיסודותיו של החלום, עד שלא נמצא ידינו ורגלינו באותה העבודה. כשאנו מעלים את החלום על הכתב ומשוים את הכתוב

לרשימה המכילה את כל נצנוצי־הרעיונות שנגררו אחריו — תגדל זו כמה וכמה מונים מנוסחו של החלום. דומה שהמכוון ביותר לתכלית הוא לבחור לשם האנליזה כמה חלומות קצרים, שכל אחד מהם יכול לפחות לומר או לאשר משהו. אנו נפליג גם בדרך זו — אם הנסיון לא יראה לנו, היכן נוכל למצוא באמת את החלומות שנסתלפו רק במעט.

ברם, ידעתי עוד הקלה אחרת והיא גם מזדמנה לנו בדרכנו. במקום שנשתער על פתר־חלומות שלמים נצמצם עצמנו על יסודות בודדים, ונתחקה בשורה של דוגמאות על כך, כיצד מסתברים אותם היסודות על ידי השימוש בטכניקה שלנו.

א. אשה אחת סחה לי, שבילדותה היתה רואה לעתים קרובות מאוד בחלומה את הקדוש ברוך הוא חובש לראשו כובע־נייר מחודד. כיצד תבינו אותו חלום מבלי עזרתה של בעלת החלום? הרי הוא נשמע לנו כחסר־שחר לחלוטין. אבל חוסר־השחר פוסק כשאותה גברת מספרת לנו, כי בילדותה, כשהיתה מסבה לשולחן היו נוהגים להרכיב לראשה כובע כזה, משום שלא יכלה לכבוש את יצרה שלא לפזול בעיניה לצלחות של אחיה ואחיותיה, לראות שמא זכה איזה מהם במנה גדולה משלה. נמצא, שהכובע צריך היה להשפיע כתריסי־עינים. אגב, אותה עובדה היסטורית נמסרה על ידי האשה בלא קושי כלשהו. פִּתרו של היסוד הזה ועל ידי־כך גם של החלום הקצר כולו עולה בנקל בעזרת רעיון חדש שנצנץ במוחה של בעלת־החלום. «מכיון ששמעתי, שהקדוש ברוך הוא יודע הכל ורואה הכל», אמרה, «הרי שאין פירושו של החלום אלא, שאני יודעת הכל ורואה הכל כהקדוש ברוך הוא, גם בשעה שמבקשים לעכב בידי». אפשר שאותה דוגמה פשוטה מדי.

ב. פציינטית ספקנית אחת חלמה חלום ארוך, שבו אירע, שאנשים ידועים ספרו לה על ספרִי «הבדיחה» והפליגו בשבחו. אחר כך הוזכר משהו על «תעלה», אולי ספר אחר שמדובר בו על תעלה, או איזה דבר אחר שתעלה בו... אין היא יודעת את הדבר... הוא לא־ברור לגמרי. עכשיו תהיו בודאי נוטים לחשוב, שהיסוד «תעלה» לא יקבל עליו עול של פתר, כיון שהוא עצמו לא־מסוים כל־כך. ואכן נכונה השערתכם על אותו הקושי, אך אין הוא קשה משום שאינו ברור, אלא אין הוא ברור

מאותו טעם עצמו המקשה גם על הפתר. התעלה אינה גוררת במוחה של החולמת כל נצנוצי־רעיונות; גם אני איני יודע, כמובן, לומר כלום. לאחר שעה קלה, לאמתו של דבר: למחרת היום, היא מספרת שעלה במוחה משהו שיש לו אולי שייכות לכך: גם היא בדיחה ששמעה. באניה המפליגה מדוֻבָּר לְקָלֶה משוחח סופר מפורסם אנגלי אחד, המצטט בהמשך השיחה את המאמר: Du Sublime au *) ridicule il n'y a qu' un pas הסופר ענה! Qui, le pas de Calais **) ונתכוון לומר בזה, כי צרפת נשגבת בעיניו ואנגליה מצחיקה. אך פה־דה־קלה היא בכל זאת תעלה, תעלת השרוול, התעלה לַה־מַנש. אם אני סבור, שיש לתת נצנוץ־רעיון זה ענין לחלום? בודאי, אני סבור, הוא פותר באמת את היסוד הסתום של החלום. או שמא תטילו ספק בכך, שאותה בדיחה כבר היתה לפני־החלום הלא־מודע של היסוד «תעלה», התוכלו להניח שהומצאה לאחר מעשה? נצנוץ־הרעיון מגלה את הספקנות, המסתתרת אצלה מאחורי התפעלות מהכרח, וההתנגדות היא בודאי הטעם המשותף לשני הדברים, גם לכך שנצנוץ־הרעיון נתעכב אצלה כל־כך וגם לכך שאותו יסוד־החלום יצא לא־מסוים כל־כך. הסתכלו ביחס של יסוד החלום אל הלא־מודע שלו. הוא כאילו קורטוב מלא־מודע זה, כרמיזה עליו; כיון שבוֹּדַד ונבדל ממנו נעשה לא־מובן לגמרי.

ג) פציינט אחד רואה בחלומו בהמשך־ענינים ארוך יותר: מסביב לשולחן שצורתו מיוחדת יושבים אחדים מבני משפחתו וכו'. אגב שולחן זה עולה במוחו כי ראה כבר רהיט כזה כשבקר אצל משפחה ידועה. אחר כך נמשכים רעיונותיו והולכים: באותה משפחה קיים היה יחס מיוחד במינו בין האב והבן, ומיד הוא מוסיף, שכך בעצם היחס שבינו לבין אביו. השולחן שבחלום לא בא, איפוא, אלא לסמן את ההקבלה.

בעל־חלום זה בקי היה מכבר בתביעות של פתר־החלום. אחר היה אולי מוצא כאן בודאי מקום לטעון על כך, שפרט קל־ערך כצורת־השלחן ישמש אוביֶקט לחקירה. ובאמת אין אנו רואים בחלום

*) אין מן הנשגב אל המצחיק אלא פסיעה אחת.

**) כן, תעלת־קָלֶה, והשחוק הוא במלה pas שפירושה לראשונה פסיעה ולאחרונה מיצר־ים.

דבר שיהא מקרי או אדיש ואנו מצפים לביאור דוקא מהסברת פרטים קלי־ערך ומחוסרי טעם כל־כך. שמא תתפלאו עוד על כך, שעבודת החלום בררה לעצמה את השולחן לעשותו ביטוי לרעיון «מצב הדברים אצלנו דומה לשלהם». אבל גם דבר זה מתיישב יפה, כשאתם שומעים, שאותה משפחה טישלר*) שמה. מתוך שבעל החלום מושיב את בני ביתו מסביב לאותו שולחן, הוא כאילו אומר, גם אלה טישלרים הם. שימו לבכם בדרך אגב, שבשעה שאנו מספרים פתר־חלומות כאלה על כרחנו אנו עוברים על הלאו של סוד אחר לא תגלי. הרי לפניכם אחד הקשיים המרובים בבחירת הדוגמאות, שרמזתי עליהם. יכול הייתי להחליף בנקל אותה דוגמה באחרת, אך קרוב לודאי שהשכר הצפוי לי מהסתרת סוד זה היה יוצא בהפסדו של גילוי סוד אחר.

נראה לי, שהגיעה השעה להנהיג שני מונחים, שמכבר יכולנו להשתמש בהם. אנו רוצים לקרוא לדבר שהחלום מספר אותו בשם: תוכנו הנגלה של החלום, והנסתר שאנו רוצים להגיע אליו על־ידי נצנוצי רעיונות של בעל החלום—בשם: הרעיונות הנסתרים של החלום. — נשים לבנו אל היחסים שבין תוכנו הנגלה של החלום לרעיונותיו הנסתרים, כפי שהם נראים בכל הדוגמאות האלו. אפשר שאותם היחסים יהיו שונים מאוד. בדוגמאות א׳ וב׳ היסוד הנגלה הוא גם חלק מן הרעיונות הנסתרים, אבל רק קורטוב מהם. מיציר פסיכי גדול ומורכב זה הגלום ברעיונותיו הלא־מודעים של החלום—נתגלגלה חתיכה גם לתוך החלום הנגלה, כקטע ממנו, ובמקרים אחרים כרמיזה עליו, כאומֵר, כקיצור בנוסח־הטלגרף. הפתר צריך למלא אותו פירור או רמז כדי שלמות, כדרך ההצלחה שראינו ביחוד בדוגמה ב׳. אחת מצורות הסילוף, שהוא עיקר עבודת החלום, היא, איפוא, תחליף בצורת קטע או רמיזה. בדוגמה ג׳ אתם מכירים נוסף על כך יחס חדש ובדוגמאות הבאות הוא מבוטא ביתר בירור ופשטות.

ד. בעל החלום מוציא מתחת למטה גברת אחת ידועה לו. הוא מוצא בעצמו על־ידי נצנוץ־הרעיון הראשון את משמעותו של יסוד חלום זה. פירושו: הוא נותן יתרון לאותה גברת**).

*) נגר, בדיוק: עושה שולחנות.

**) הוצא hervorziehen, יתרון — Vorzug, ושרשם אחד (vorziehen).

ה׳ פלוני רואה בחלומו את אחיו נתון בתוך תיבה׳ נצנוץ־רעיונו הראשון החליף את התיבה בארון והרעיון השני פותרו: אחי מצמצם את עצמו*).

ו׳ בעל החלום עולה על הר׳ שממנו מתגלה לעיניו מראה לא רגיל ורחוק. דבר זה הדעת סובלתו׳ ואולי אין כאן מה לפתור ואין צריך אלא לידע ולהודע מהו הזכר שהחלום דבוק בו ומה הטעם שנתעורר כאן. ברם טעות היא בידכם; מתגלה שאותו חלום דוקא זקוק לפתר ממש ככל חלום אחר׳ מסוכסך. במוחו של בעל החלום לא נצנץ דבר שיש לו שיכות לכך שעלה עצמו על הר׳ אך זוכר הוא שאחד ממכריו מוציא לאור את «רונדשוי»**) העוסקת ביחסינו לחלקי העולם הרחוקים ביותר. נמצא׳ שרעיונו הנסתר של החלום כאן הוא בהזדהותו של בעל החלום עם «בעל הרונדשוי»***).

כאן אתם מוצאים טיפוס חדש של יחס בין יסודו הנגלה של החלום ויסודו הנסתר. היסוד הנגלה אינו כל כך סילופו של היסוד הנסתר כשם שהוא תיאורו׳ הגשמה פלַסטית׳ מוחשית׳ שמקורה בצלצול המלים. מכל מקום בא מתוך כך דוקא סילוף חדש׳ משום ששכחנו משכבר׳ מאיזו תמונה מוחשית נשתלשלה אותה המלה׳ ולכן שוב אין אנו מכירים אותה כשהיא מוחלפת בתמונה. כשתחשבו על כך׳ שהחלום הנגלה עשוי על פי רוב תמונות־חזות ולעתים רחוקות יותר — רעיונות ומלים׳ תוכלו לשער׳ שאותו סוג של יחס ערך מיוחד לו ביצירת החלום. אתם גם רואים׳ שבדרך זו ניתנת אפשרות לשורה ארוכה של רעיונות מופשטים ליצור לעצמם בחלום הנגלה תמונות תחליפים׳ המשמשות בכל זאת את כוונת ההסתרה. בעצם אין כאן אלא אותה הטכניקה שבחידת הציורים שלנו. מנין להם לתיאורים הללו מראית־עין של בדיחות־דעת — שאלה מיוחדת היא ואין כאן המקום להאריך.

עלי לעבור בשתיקה על צורת־יחס רביעית שבין היסוד הנגלה והנסתר׳ עד שלא נתגלו סגולותיה בטכניקה. וגם אז לא הייתי ממַצה עדיין את הרשימה בשלימותה׳ אבל לצורך עניננו די גם בכך.

*) ארון—Schrank, צמצם — einschränken.

**) בדיוק: ההבטה מסביב.

***) Rundschauer, בדיוק: המביט מסביב.

היש בכם עתה לב לגשת לפתר חלום שלם? בואו וננסה אם אנו מותקנים די הצורך לאותו תפקיד. כמובן, שלא אבחר בחלום מן החלומות המעורפל ביותר, אך בכל זאת חלום, שמגובשות בו יפה יפה כל אותן התכונות שמנינו בחלום.

ובכן אשה צעירה, אך נשואה זה שנים רבות, רואה בחלומה: היא יושבת עם בעלה בתיאטרון, צד אחד של האולם אינו מיושב לגמרי. בעלה מספר לה, כי אליזה ל. וארוסה רצו גם הם ללכת, אך יכלו לקבל מקומות גרועים, שלושה במחיר פל. אחד 50 קר.*), והרי לא יכלו לקבלם. היא אמרה: לא היה בכך משום אסון.

הדבר הראשון שבעלת החלום מודיעה לנו הוא, שהגורם לחלום זה נעוץ בתוכנו הנגלה. בעלה ספר לה באמת, כי אליזה ל. מכירתה, בת גילה בערך, נתארסה זה מקרוב. החלום הוא תגובה על אותה הודעה. ידענו כבר, שבחלומות רבים אנו מוכיחים בנקל מציאותו של גורם כזה בחויות היום שקדם לו, ושבעל החלום מראה לעתים קרובות בלי כל קושי על אותו מקור. ידיעות ממין זה העמידה בעלת החלום לרשותנו גם לגבי שאר יסודותיו של החלום הנגלה. מהיכן הפרט שצדו האחד של האולם לא היה מיושב? זהו רמז למאורע ממש שאירע בשבוע שעבר. היא גמרה בלבה ללכת להצגת־תיאטרון ידועה, ולכן הקדימה וקנתה כרטיסים, הקדימה כל כך, שצריכה היתה לשלם תשלום המכירה המוקדמת. כשבאו לתיאטרון נתברר, כמה מיותרת היתה דאגתה, משום שצד אחד של האולם היה כמעט ריק. היתה עוד שהות לקנות את הכרטיסים ביום ההצגה עצמה. בעלה לא החמיץ את השעה לסנוט בה על פזיזותה היתירה. מנין פל. אחד 50 קר.? מתוך קשר ענינים אחר לגמרי, שאין בינו ובין הקודם ולא כלום, אך גם הוא מרמז על הידיעה של היום האחרון. גיסתה קבלה מבעלה סכום 150 פל. במתנה, ואותה אוזה פותה לא מצאה ענין דחוף יותר לעצמה מריצה אל הצורף להחליף אצלו את הכסף בתכשיט. ה־3 מנין? כאן אינה יודעת כלום, אם לא להביא בחשבון רעיון שנצנץ במוחה, שאליזה ל. צעירה ממנה ב־3 חדשים, ואילו היא אשה נשואה זה כעשר שנים. ושטות זו לקנות

*) פל. — פְלוֹרין, קר. — קרויצֶר — מטבעות אוסטריים. המתרגם.

שלשה כרטיסים כשהם טַנדו? כאן אינה אומרת כלום, ובכלל היא מונעת כל תוספת של נצנוצי־רעיונות וידיעות.

ואף־על־פי־כן העמידה לרשותנו בנצנוצי־רעיונותיה המועטים חומר מרובה כל כך, שאפשר ללמוד מתוכו את רעיונותיו הנסתרים של החלום. מן המוכרח שנהא תמהים על כך, שבהודעותיה על החלום מתגלות במקומות רבים קְבִיעוֹת זמן, המעמידות צד שווה בין החלקים השונים של החומר. הקדימה יותר מדי להכין כרטיס־כניסה לתיאטרון, נזדרזה יותר מדי, עד שהיתה צריכה להוסיף על המחיר; גיסתה נזדרזה גם היא להביא כספה אל הצורף ולקנות במחירו תכשיטים לעצמה, כאילו היתה מאחרת את השעה. אם נצרף ל«הקדימה יותר מדי», «נזדרזה יותר מדי», המוטעמות כל כך, את הגורם של החלום, הידיעה שידידתה הצעירה ממנה רק בשלושה חדשים זכתה עכשיו בכל זאת בבעל הגון, ואת בקורתה שנאמרה דרך גינוי על גיסתה: שטות היא להזדרז כל כך – עולה לפנינו כמפתיע הקונסטרוקציה הבאה לרעיונות־החלום הנסתרים, שהחלום הנגלה הוא תחליפם המסולף להשחית:

«הרי שטות היתה בי להזדרז כל כך בנשואי! אני רואה מדוגמתה של אליזה ל', שגם אחר כך הייתי זוכה בבעל» (הפזיזות מתוארת על ידי התנהגותה שלה בקנית הכרטיסים ושל גיסתה בקנית התכשיטים. הליכה לתיאטרון היא תחליף הנשואים). זהו עיקר הרעיון; ואולי אנו יכולים להמשיך ולומר, אם גם בודאות פחותה, משום שהאנליזה לא היתה צריכה לוותר במקום זה על דבריה של בעלת החלום: «ובאותו הכסף הייתי זוכה בטוב מזה מאה מונים»! (150 פל' הם פי מאה מ־1.50 פל'). אילו הורשינו לשים תחת הכסף את הנדוניה היה משמע, שהבעל נקנה בנדוניה; והן התכשיטים והן הכרטיסים הגרועים היו באים במקום הבעל. רצוי מזה היה אילו נמצא, שהיסוד «3 כרטיסים» יש לו ענין כלשהו בבעל. אך תפיסתנו לא הגיעה עדיין עד כדי כך. לא מצאנו אלא שבחלום יש בטוי של זלזול בבעלה ושל צער על שהקדימה כל־כך להנשא.

לדעתי, התוצאה מפתר־חלום ראשון זה עשויה יותר להפתיענו ולבלבלנו משהיא עשויה להניח את דעתנו. בבת־אחת ניתך על ראשנו יותר משאנו יכולים לכלכל. אנו מרגישים כבר, שלא נמצה בפתר־

החלום הזה את כל התורה כולה. נזדרז ונוציא מכאן מה שנראה לנו כהכרה איתנה וחדשה.

ראשית: תמיהה היא, שברעיונותיו הנסתרים הונח הדגש החזק ביסוד־הפזיזות; ודוקא בחלום הנגלה אין כל זכר לכך, ואילמלא האנליזה לא היינו מעלים כלל על הדעת, שאותו גורם יש לו תפקיד כל־שהו. הלא מן הנמנע הוא, שהעיקר, הציר שעליו סובבים כל הרעיונות הלא־מודעים, יהא חסר מן החלום הנגלה. על ידי כך משתנה בהכרח הרושם של החלום מעיקרו. שנית: בחלום נמצא צירוף חסר־שחר: 3 במחיר 1 פל. 50 קר. ברעיונותיו של החלום אנו מגלים את המאמר: זו היתה שטות להקדים כל־כך את הנשואין. האם אפשר לבטל, שאותו רעיון «זו היתה שטות» מתואר דוקא על־ידי קליטת יסוד אבסורדי לתוך החלום הנגלה? שלישית: גזירה שוה מלמדת אותנו, שהיחס בין היסודות הנגלים והנסתרים אינו פשוט, מעולם לא היה היחס עשוי כך, שיסוד נגלה יבוא תמיד במקום יסוד נסתר. אדרבה, בין שני המחנות האלה קיים יחס של המונים, שבתוך תחומו יכול כל יסוד נגלה למלא מקומם של יסודות נסתרים אחדים, או שיסוד נסתר אחד יכול להתחלף ביסודות נגלים אחדים.

ואשר למשמעותו של החלום וליחסה של בעלת־החלום אליו – גם כאן מקום לומר הרבה דברים מפתיעים. אמנם היא מודה בפתרון, אך היא מתפלאה לו. היא לא ידעה שהיא מזלזלת בבעלה כל־כך; גם אינה יודעת על שום מה תהא מזלזלת בו כל־כך. נמצא, שכאן מרובה מה שאינו מובן. וסבורני באמת, שעדיין אין אנו מותקנים לפתר־חלום ואנו מחויבים עוד בתוספת הדרכה והכשרה.

שעור שמיני

חֲלוֹמוֹת־יְלָדִים

רבותי! יש בנו הרושם, שנזדרזנו למעלה מן המדה. נשוב מעט אחורנית. לפני שנסינו את הנסיון האחרון להתגבר על־ידי הטכניקה שלנו על הקושי שבסילופו של החלום, אמרנו לנפשנו, שמוטב היה לבוא עליהם בעקיפין, מתוך שלא נהא עומדים אלא על חלומות, שנעדר מהם הסילוף או שהוא מצוי בהם רק במידה זעומה מאוד, אם חלומות כאלה הם בנמצא בכלל. וכאן נמצאנו נוטים גם הפעם מתולדות ההתפתחות של הכרתנו, שכן לאמתו של דבר לא ניתנה דעתנו ביתר־חירות על מציאותם של חלומות שלא חל בהם סילוף אלא לאחר שהשתמשנו בטכניקה של הפֵּתֶר שמוש מסקני, ולאחר שנעשתה אנליזה בחלומות מסולפים.

חלומות אלה שאנו תרים אחריהם מצויים אצל הילדים. קצרים הם, ברורים ומקושרים, הבנתם קלה, אינם נשמעים לשתי פנים, ואף־על־פי־כן חלומות הם שאין להטיל בהם ספק. אבל אל תאמינו, שכל חלומותיהם של הילדים נמנים על סוג זה. גם סילוף־החלום מקדים מאוד להתגלות בגיל הילדות, ונרשמו חלומות של ילדים בני־חמש — שמונה, שיש בהם כל סימני האופי של החלומות לאחר כך. אבל אם תצמצמו עצמכם על גיל המתחיל בפעולת־הנפש הניכרת הראשונה וגומר בשנה הרביעית או החמישית, עתידים אתם להעלות בידכם שורה של חלומות שאופיים ראוי להקרא אופי יַנקותי, אינפַנטילי, וגם בשנות ילדות מאוחרות יותר תוכלו למצוא קצת חלומות מסוג זה, וכן גם מצויים, בתנאים ידועים, אצל אנשים מבוגרים חלומות הדומים לחלומות האינפנטיליים המובהקים לגמרי.

מחלומות־ילדים אלה יכולים אנו ללמוד בקלות ובודאות מרובה ידיעות על מהותו של החלום, ואנו מקוים, שאותן הידיעות עתידות להיות מכריעות ושקולות בכלל.

א׳ הבנת החלומות האלה אינה מצריכה לא אנליזה ולא שימוש בטכניקה. אין צריך לשאול את הילד המשיח את חלומו. אבל מן המוכרח הוא לצרף לכך פרק־ספור מחיי הילד. תמיד מזומנת חויה מחויות היום שקדם וזו מבארת לנו את החלום. החלום הוא התגובה של חיי־הנפש בשעת שינה על אותה חויה של היום.

נשמע קצת דוגמאות כדי להסמיך להן את המסקנות הבאות:

1. ילד בן כ״ב חודש צריך להגיש סל דובדבנים מתנה ליום חג. ניכר בו שהוא עושה זאת בלי חשק, אף־על־פי שניתנה לו הבטחה שגם הוא עצמו יזכה בקצת דובדבנים. למחרת בבוקר השיח חלומו: הֶ(ר)מָן אכל כל הדובדבנים.

2. ילדה בת שלוש ורבע מפליגה ראשונה בים. עם העליה על היבשה היא מסרבת לצאת את הסירה ומתיפחת בבכי. נדמה היה לה, כי ההפלגה בים עברה במהירות יתירה. למחרת בבוקר: הלילה הזה הפלגתי בים. ודאי שרשאים אנו להשלים, שאותה נסיעה ארכה יותר.

3. ילד בן חמש ורבע נלקח לטיול שנערך לאֶשֶרנטַל הסמוכה להַלשטַט. הוא שמע על הלשטט שהיא יושבת לרגלי הדַכשטַין־הר זה עורר בו ענין רב. מביתו באויסזֶה נשקף היה הדַכשטין יפה יפה ובעזרת המשקפת אפשר היה להכיר את סימוֹניהיטֶה שעליו. הילד טרח וחזר וטרח לראותה במשקפת, ולא נודע אם הדבר עלה בידו או לא. הטיול התחיל מתוך מצב רוח של עליצות וצפיה מרובה. כל כמה שנגלה הר חדש שאל הילד: זהו הדכשטין? רוחו נתעכרה והלכה ככל ששאלתו נענתה בשלילה, ובאחרונה נאלם לגמרי וסירב לשתף עצמו בירידה קטנה למפל־המים. כסבורים היו, שהילד נתעיף, אבל למחרת סיפר מתוך אושר: בלילה זה חלמתי שהיינו על גבי הסימוניהיטה. נמצא, שלא נשתתף בטיול אלא מתוך אותה ציפיה. פרטים לא סיפר אלא ממה ששמע קודם; עולים שש שעות רצופות במדרגות.

שלושת החלומות האלה יש בהם כדי ללמדנו כל התורה כולה.

ב׳ אנו רואים שאותם חלומות־הילדים אינם חסרי־משמעות; הם אקטים נפשיים, מובנים, בעלי משקל שלם. זכרו מה שסיפרתי לכם על פסק־הדין המדיציני שנגזר על החלום, משל

באצבעותיו של אדם הדיוט במוסיקה, שמרקדות על פני מנענעי־הפסנתר. לא יתעלם מכם, בכמה חריפות מתנגדים חלומות־ילדים אלה לאותה תפיסה. אבל דבר זה משונה מדי, אילו ביצע הילד דוקא בשינה פעולות נפשיות שלימות, במקום שהמגודל מסתפק במקרה דומה בפרכוסי־תגובות. והרי יש לנו יסוד לסברה, כי שנת־הילד טובה ועמוקה יותר.

ג. כל החלומות האלה חסרים את הסילוף; ומשום כך אינם מצריכים מלאכת־פתרונים. החלום הנגלה והנסתר עולים כאן בקנה אחד. מכאן, שסילופו של החלום אינו מעצם מהותו של החלום. דומה עלי, שבכך נגולה אבן כבדה מעל לבכם. אפס, אחרי תוספת־עיון נודה, שגם בחלומות אלה יש מקצת מסילוף־החלום, הבדל־מה בין תוכנו הנגלה לבין רעיונו הנסתר.

ד. אין חלומו של הילד מלא תגובה על חויה מחויות היום, שהשאירה אחריה צער, געגועים, משאלת לב שלא נתמלאה. החלום מזכה אותה משאלת הלב בהגשמה ישרה ובלא כיסויים. זכרו את בירורינו בדבר תפקיד־הגירויים הרוחניים שמבחוץ או שמבפנים. כפורעי־השינה וכמחוללי־החלומות. עמדנו על כך מתוך עובדות שוַדאותן גמורה, אך בדרך זה לא יכולנו להסביר אלא מנין מועט של חלומות. בחלומות־ילדים אלה אין לך דבר, שיהא מרמז על השפעה של גירויים גופניים; אין לנו כאן מקום לטעות, לפי שכל החלומות האלה מובנים בשלמותם וסקורם קל. אבל אין אנו צריכים משום כך לוַתר על האֶתיוֹלוֹגְיָה של הגירויים בחלום. אין אנו יכולים אלא לשאול, על שום מה שכחנו מתחילה, כי מלבד הגירויים הגופניים קיימים גירויים נפשיים מפריעי־שינה? והרי ידענו, כי אלה הם שחייבים על הרוב בהפרעת־שנתם של המגודלים, מתוך שהם מעכבים בידו להַלֵּךְ על עצמו אותם מערכי־נפש המיוחדים לתנומה, הינו שהם מעכבים בעד סילוק התענינותו בעולם החיצוני. היה רוצה שלא להפסיק חייו, ואדרבה, רוצה היה להמשיך עבודתו בדברים שהעסיקו אותו קודם, ומשום כך אינו ישן. גירוי נפשי מפריע־שינה כזה הוא, איפוא, בשביל הילד משאלת־לב שלא נתמלאה, ועל משאלה זו הוא מגיב בחלומו.

ה. מכאן מתבארת לנו בדרך הקצרה ביותר פעולתו של החלום. ערכו של החלום בתורת תגובה על הגירוי הפסיכי הוא

בסילוקו של הגירוי הזה, שעל־ידי־כך נפטר החולם מאותו הגירוי ושנתו מוסיפה והולכת. עדיין אין אנו יודעים, כיצד נעשה מבחינה דינמית אותו סילוק על־ידי החלום. אבל אנו מרגישים כבר, שהחלום אינו מפריע־שינה, כשם שרגילים לגנותו, ואדרבה הוא שומר השינה, המרחיק את הפרעות־השינה. אמנם, אנו מוצאים, שהיינו מיטיבים לישון אילולא התרגש עלינו החלום, אבל שלא כדין אנו אומרים כך; כי לאמתו של דבר אילמלא סיועו של החלום לא היינו מגיעים לשינה בכלל. ובמדה שנהנינו מן השינה — בזכותו נהנינו. אין הוא יכול שלא להפריענו משהו, משל לאותו שומר בלילה, שלפרקים מרובים אינו יכול שלא להקים המולה קטנה כשהוא מגרש את משביתי־השינה שנתכוונו להעירנו בהמולתם.

ו. שמשאלת הלב מחוללת את החלום ושמילויה של אותה משאלה הוא תוכנו של החלום, הוא אחד מעיקרי תכונתו של החלום. תכונתו האחרת, שגם היא קבועה ועומדת, שאין החלום בא לבטא בפשטות איזה רעיון, אלא מתאר אותה משאלה במילויה כחויה הלוצינטורית. הייתי רוצה להפליג בים, אומרת המשאלה המחוללת את החלום; והחלום עצמו תוכנו אומר: אני מפליג בים. נמצא, שההבדל בין החלום הנסתר והנגלה, סילוף רעיונו הנסתר של החלום, עומד בעינו גם באותם החלומות הפשוטים של הילדים, היינו הפיכת הרעיון לחויה. לשם פתר החלום צריך קודם כל להחזיר שינוי זה לקדמותו. אילו נתגלה, שאותה תכונה היא הכללית ביותר של החלום, כי עתה לא היינו צריכים לפרש את קטע החלום, שהובא קודם «אנוכי רואה את אחי בתבה» בהוראה «אחי מצמצם את עצמו», אלא «הייתי רוצה, שאחי יצמצם את עצמו, אחי חיב להצטמצם». משתי התכונות הכלליות של החלום שנזכרו כאן מרובים יותר, כנראה סיכוייה של התכונה השניה להתקבל על הדעת בלי התנגדות. רק מתוך חקירות מרחיקות נוכל לקבוע בודאות, כי מחולל־החלום הוא בהכרח תמיד משאלת לב בלבד, ואינו יכול להיות גם חשש, זמם או תרעומת; ואין זה נוגע בתכונה השניה, שהחלום אינו מחזיר אותו גירוי בפשטות, אלא מבטלו, מסלקו או פוטרו בסוג מיוחד של חויה.

ז. בקשר לתכונות האלו של החלום אנו יכולים גם לחזור ללימוד גזירה־שוה שבין החלום ומעשה הכשל. במעשה הכשל אנו מבחינים

מגמה מפריעה ומופרעת ומעשה הכשל הוא פשרה ביניהם. אותה סכימה הולמת גם את החלום. המגמה המופרעת שבו אינה אלא המגמה לישון. כמגמה מפריעה אנו קוראים את הגירוי הפסיכי, נאמר: את משאלת הלב הדוחקת ומבקשת את תיקונה, כי לא הכרנו עדיין בגירוי נפשי אחר מפריע שינה. החלום הוא גם כאן תוצאה של פשרה. אנו ישנים ואף־על־פי־כן אנו מרגישים בביטולה של משאלת־לב אחת; אנו מספקים משאלה אחת, אלא שאנו גם מוסיפים לישון. שני הדברים כאחד נתקיימו במקצתם ונתבטלו במקצתם.

ח. הזכירו לעצמכם, שקוינו פעם למצוא פתח להבנת בעיות החלום בעבודה, שיצירי־דמיון ידועים, השקופים לנו מאוד, נקראים «חלומות בהקיץ» (Tagträume). חלומות־בהקיץ אלה הם באמת מילוי של משאלות־לב, מילוי משאלות של רדיפה אחר כבוד ומשאלות אירוטיות, הידועות לנו היטב, אך אין כאן אלא מילוי שבמחשבה, אם גם מצטייר בחִיוּת מרובה, אך מעולם אין בו משום חויה הלוצינטורית. משתי התכונות העיקריות של החלום נשתמרה כאן, איפוא, רק זו שודאותה פחותה, ואילו התכונה האחרת, משום שהיא תלויה במצב של שינה ואינה ניתנה להגשמה בהקיץ — חסרה לחלוטין. בלשון נמצא, איפוא, רמז של השערה לכך, שמילויה של משאלת־הלב הוא מעיקרי תכונתו של החלום. אגב, אם החויה בחלום אינה אלא דימוי שנשתנתה צורתו ושנתאפשר בשל התנאים של מצב השינה, היינו «ראית חלומות־בהקיץ בלילה», הרי שאנו מבינים כבר, שתהליך יצירת החלום עשוי לבטל את גירוי הלילה ולגרום סיפוק, שהרי גם החלומות בהקיץ הם פעולה הקשורה בסיפוק, ואין מטפחים אותם אלא לשם אותה פעולה בלבד.

אבל לא דרך זה בלבד אלא גם דרך אחר בלשון משמיע אותה הוראה. זה לשונם של פתגמים ידועים: החזיר רואה בחלומו בלוטי־אלון, האוז — דורה;. או דרך שאלה: מה רואה תרנגולת בחלומה? דוחן. נמצא שהפתגם מפליג ויורד יותר ממנו, מן הילד אל החיה, וקובע הלכה, שתוכנו של החלום הוא סיפוקו של צורך. דומה שמרמזים על כך לשונות מרובים כמו «יפה כחלום», «דבר זה לא היה עולה על דעתי אפילו בחלום», «כדבר הזה לא תארתי לעצמי גם בחלומותי הנועזים ביותר». בכל אלה שימוש־הלשון מעמיד עצמו בגלוי לצד

מסוים. והרי מצויים גם חלומות של אימה וחלומות שתוכנם מצער או אינו מעלה ואינו מוריד, ואף־על־פי־כן לא נתנו סימניהם בשימוש הלשון. הוא יודע, אמנם, חלומות «רעים», אך חלום סתם אינו לו אלא משאלה שנתמלאה לטובה. ואף אין לך פתגם שיאמר לנו דרך ודאי, כי החזיר או האוז רואים בחלומם את שחיטתם.

אין כמובן להעלות על הדעת, שאותה תכונה של החלום, התכונה של מילוי משאלה, נעלמה מעיני המחברים העוסקים בחלום. אדרבה, הם הרגישו בה לפרקים מרובים מאוד, אך אף אחד מהם לא העלה על דעתו לראות אותה תכונה כמשותפת לכל החלומות ולעשותה נקודת־ציר להסברת־החלום. ודאי שאנו יכולים לתאר לעצמנו, מה היה מעכב בידם ועוד נחזור ונעמוד על כך. אך הביטו, איזה שפע של ביאורים ירד עלינו מתוך החשבת חלומות־הילדים וכל זה כמעט בלי יגיעה! פעולתו של החלום כשומר השינה, התהוותו מתוך שתי מגמות המתחרות זו בזו, שהאחת נשארת בעינה כשהיתה, היא תשוקת־השינה, והאחרת שואפת לספק גירוי פסיכי; ההוכחה שהחלום הוא אקט רב־משמעות ושני עיקרי תכונותיו: מילוי משאלה וחויה הלוּצינָטורית. ותוך כדי כך יכולנו כמעט לשכוח, שבפסיכואנליזה אנו עוסקין. מלבד הקישור למעשי הכשל לא נטבע בעבודתנו כל חותם מיוחד במינו. כל פסיכולוג שאינו יודע כלום מהנחות־אב של הפסיכו־אנליזה יכול היה להעלות אותו הסבר לחלומות הילדים. על שום מה לא יעשה זאת אף אחד מהם?

אילו לא היו אלא חלומות יַנקותיים כי עתה נפתרה הבעיה ותפקידנו נגמר, ומבלי שנקיף את בעל־החלום בשאלותינו, מבלי שנמשוך לכאן את הבלתי־מודע, ומבלי שנסתייע באסוציאציה החפשית. אך כאן, כנראה, נעוץ המשך תפקידנו. למדנו וחזרנו ולמדנו מפי הנסיון, שהתכונות שנחשבו כמשותפות לכל החלומות לא נתקיימו אחר־כך אלא לגבי סוג ידוע ומספר מסוים של חלומות. השאלה תהא איפוא מעתה, אם התכונות הכלליות שנגלו מתוך חלומות הילדים עומדות בתוקפן, אם הן קיימות גם לגבי אותם החלומות שאינם שקופים, שתוכנם הנגלה אינו מבליט יחס כלשהו אל משאלת היום שלא מצאה סיפוקה. תפיסתנו היא, שאותם החלומות האחרים נסתלפו במדה מופלגת ומשום כך קשה לעת עתה להוציא עליהם משפט. אנו גם משערים, שלשם ביאורו של

הסילוף הזה נהא זקוקים לטכניקה הפסיכואנליטית, שיכולנו לוותר עליה לגמרי לשם ההבנה שקנינו לנו זה עתה על חלומות־הילדים.

מכל מקום יש עוד פְּלַגָּה אחת של חלומות שאינם מסולפים ושבהם, כבחלומות הילדים, אפשר להכיר מיד כמילויה של משאלה. הם הם החלומות הנבראים במשך כל ימי החיים, על־ידי צרכי־הגוף ההכרחיים, על־ידי הרעב והצמא, על־ידי הצורך הסֶכסואלי, הֲינו מילוי־משאלות כתגובות על גירויי־גוף פנימיים. כך רשמתי פעם חלום מפי ילדה בת י״ט חודש, שהכיל תַפריט־מאכלות עם תוספת שמה של בעלת־החלום (א נ ה פ... ת ו ת ־ ה ש ד ה, פ ט ָ ל, ח ב י ת ה, ד י ס ה), כתגובה על יום־צום לרגל הֶפְרֵע באברי־העיכול, מחלה שחלתה בה דוקא משום הפירות המופיעים פעמים בחלום. אותה שעה עצמה נאלצה גם סבתה, שגילה השלים את גיל נכדתה כדי שבעים שנה, לישב יום תמים בתענית מחמת מיחושים בכליתה השוטה; בחלומה באותו לילה ראתה את עצמה מוזמנה לבית אחד ושם הוגשו לפניה מעדני־מלכים. מתוך תצפיות בשבויים שהניחום ברעב ובאנשים הסובלים מחסור במסעותיהם ובשליחויותיהם אנו למדים, כי בתנאים אלה האדם רואה תמיד בחלומו סיפוקם של הצרכים האלה. כך מספר אוטו נ ו ר ד נ ס ק י ו ל ד בספרו Antarctic (1901) על האנשים שחרפו עמו (כרך א׳ ע׳ 336): «עדות נמלצת על כיוון מחשבותינו הפנימיות ביותר שמשו חלומותינו, שמעולם לא היו מלאי תנועה וחיים ומרובים כבאותם הימים. ואפילו אלה מחברינו, שבדרך כלל לא היו רואים חלום אלא במקרים יוצאים מן הכלל, הרי עתה מדי בוקר, כשהיינו משיחים זה עם זה על המאורעות האחרונים באותו עולם הדמיון, היו גם הם מאריכים בספורים. כל אותם החלומות היו עוסקים בעולם חיצוני זה, שהיה עתה רחוק ממנו כל כך, אלא שלפרקים מרובים הולמים היו את התנאים שלנו עכשיו.... אָכֹל ושָתֹה, אלה היו, דרך אגב, נקודות המרכז, שעליהן סבבו חלומותינו על הרוב. אחד מן החבורה שהצטיין בכך, שהיה מֵסב בחלום־הלילה לשולחנות ערוכים כל טוב, היה מאושר, כשהיה בידו עם בוקר לספר ,שאכל סעודה בת שלש מנות׳; חברו ראה בחלומו טבק, הרי־הרים של טבק; חבריהם ראו אניה הקרבה והולכת בכל מפרשיה בים הפתוח. ומן הראוי להזכיר עוד חלום אחד: הדַוָר בא והדואר בידו והוא מסביר

בארוכה׳ על שום מה נתאחר כל כך: הוא מְסָרנו שלא לתעודתה ורק לאחר יגיעה מרובה עלתה בידו לקבלו בחזרה׳ בשינה היינו עוסקים׳ כמובן׳ גם בדברי־הבל אחרים׳ גדולים מאלה׳ אבל מה שנזדקר לעין כמעט בכל החלומות׳ שחלמתי אני או ששמעתי מפי חברי׳ הוא הֶעדר־הפַנטסיה׳ אילו היו מעלים כל אותם החלומות על הכתב בודאי שהיה בהם ענין פסיכולוגי רב׳ אך נקל להבין׳ כמה היתה השינה חמודה׳ שכן יכלה לְמלא את כל מה שהשתוקקנו לו תשוקה לוהטת»׳
עוד אצטט לפי דו פרֶל (Du Prell): «מוּנגוֹ פַּרק׳ שקרוב היה באחד ממסעיו באפריקה למיתה מצמא׳ חלם בלי הפסק על העמקים שופעי־המים ונאות־הדשא שבמולדתו׳ גם טרֶנק׳ שנתענה ברעב בסוללת־הכוכבים שבמַגדֶבורג ראה את עצמו מיסב לשולחן ערוך משמנים; גיאורג בֶּק׳ חבר המשלחת הראשונה של פרַנקלין׳ כשהיה נוטה למות מן המחסור הנורא שסבל׳ ראה תמיד וכסדר בחלומו ארוחות שונות»׳

כל מי שצמא בשנתו למים מתוך שאכל בערב מאכלים חריפים ומפולפלים׳ שותה בחלומו מים׳ מן הנמנע׳ הוא׳ כמובן׳ לספק על ידי החלום צורך אכילה או שתיה גדול יותר; סופם של אותם החולמים שהם מתעוררים צמאים כדי לשתות מים ממש. מבחינה מעשית פעולתו של החלום במקרה זה מצערה; במדה לא פחותה ברור הדבר׳ שהחלום לא נקרא אלא כדי לשמש לשינה תריס בפני הגירוי הדוחף ליקיצה ולפעולה׳ כשמדת חוזקם של הצרכים האלה קטנה יותר׳ יפה לפרקים מרובים כוחם של חלומות הסיפוק לעמוד בפניהם׳

וכן יוצר החלום בהשפעתם של הגירויים הסֶכסואליים סיפוקים׳ אלא שאלה מצויינים בסגולות מיוחדות במינן׳ משום תכונתו של יצר המין להיות תלוי באוביֶקט שלו במעלה אחת פחות משתלוי בו הרעב והצמא׳ אפשר שהסיפוק בחלום של מקרה־לילה יהא סיפוק של ממש, ומשום קשיים ידועים׳ שעוד ידובר עליהם׳ ביחס אל האובייקט – יארע לעתים קרובות מאוד׳ שהסיפוק הממשי מזדווג לתוכן חלום לא ברור או מסולף׳ סגולות מיוחדות אלו׳ שחלומות הקֶרי מצויינים בהן׳ עושות אותם׳ כפי שהעיר או׳ רַאנק׳ אובייקטים רצויים לתלמוד סילופו של החלום׳ אגב׳ אין לך חלום־צרכים אצל המגודל שלא יהיו בו׳ מלבד

הסיפוק, גם יסודות אחרים, היונקים ממקור הגירויים הפסיכיים גרידא והבנתם צריכה פתרי.

ואגב אין בדעתנו לפסוק, שחלומותיו של המגודל שיש בהם, כדוגמת החלומות הינקותיים, משום מלויה של משאלה, אינם מזדמנים לנו אלא כתגובות על הצרכים האימפרטיביים הנזכרים. ידועים לנו גם חלומות קצרים וברורים מסוג זה, הבאים מתוך השפעת מצבים מסויימים שליטים ושמקור יניקתם הם בלי ספק הגירויים הפסיכיים. כך, למשל, החלומות של חוסר־סבלנות. פלוני עוסק בהכנות למסעיו לתערוכה שיש לה חשיבות מיוחדת בשבילו, להרצאה, לביקור, והוא רואה בחלומו בהגשמה מוקדמת של שאיפתו, היינו, בלילה שלפני המאורע הוא רואה עצמו כאילו כבר הגיע למטרתו, הוא יושב בתיאטרון, משוחח במסיבת ידידו שבא להתארח אצלו וכדומה. או החלומות שקראו להם בדין: חלומות־הנוחיות, כשאדם רוצה להאריך בשינה והוא חולם שקם כבר, מתרחץ או שהוא נמצא כבר בבית־הספר בשעה שבאמת הוא מוסיף לישון, היינו נוח לו יותר לקום בחלום מאשר במציאות. החֵפֶץ לישון, שכפי שראינו, הוא משתתף כסדר ביצירת החלום, מכריז על עצמו בחלומות אלה ומתגלה כיוצרו העיקרי של החלום. בדין גמור מעמידים את צורך השינה ליד שאר צרכי־הגוף הגדולים.

ברֶפרודוקציה לאחת מתמונותיו של שוִינד הנמצאת בגלריה שַק במינכן, אני מראה לכם, כמה היטיב הצייר לתפוס התהוות חלום אחד מתוך מצב שליט. זה הוא «חלומו של אסיר אחד», ששום דבר מלבד השחרור אינו יכול לשמש לו תוכן. נאה מאוד, שגאולתו עתידה לבוא מן החלון, שכן מבעד לחלון חדר גירויו של האור המקפד את שנתו של האסיר. רוחות־ההרים העומדים זה על כתפו של זה נתכוונו ודאי לתאר את עמידותיו שלו בזו אחר זו, שצריך היה לעמוד בטפסו למרומי החלון ואם אין זו טעות בודאי הייתי אומר — ואיני מיחס בכך לאמן התכּוונות יתירה — שהשד העליון, זה שמנסר את השבכה, היינו שהוא עושה מה שהאסיר עצמו היה רוצה לעשות, קלסתר פניו כשל האסיר.

בכל שאר החלומות, מלבד חלומות הילדים והחלומות מן הטופס האינפנטילי, עומד לנו, כאמור, למכשול סילופו של החלום. עדיין אין אנו יכולים לומר, אם גם הם מילויי־משאלות הם כדרך שאנו משערים;

מתכנם הנגלה אין אנו למדים מה גירוי פסיכי משמש להם מקור, ואין אנו יכולים להוכיח שגם הם יגעים כדי לסלק או לפטור אותו גרוי, הם צריכים פֵּתר, כלומר: תרגום, יִשור סילופם, החלפת תכנם הנגלה בנסתר, קודם שנבוא לפסוק, אם הפסק מה שמצינו בחלומות האינפנטיליים יפה כוחו גם בכל שאר החלומות.

שעור תשיעי

בִּקֹרֶת־הַחֲלוֹם*)

רבותי! מתוך תלמוד חלומות הילדים הכרנו את התהוותו, מהותו ופעולתו של החלום. החלומות הם סילוקים של גירויים (פסיכיים) מפריעי־שינה בדרך הסיפוק ההֶלוצינטורי. מחלומותיהם של המבוגרים יכולנו מכל מקום להסביר קבוצה אחת בלבד, אלה שציַנו אותם כחלומות שטופסם ינקותי. אין אנו יודעים עדיין מה דינם של שאר החלומות, אין אנו גם מבינים אותם. לפי שעה השגנו תוצאה, שאין אנו רוצים להפחית מערכה. כל פעם שחלום מחוור לנו כל צרכו הוא מתגלה כמילוי משאלה בדרך ההלוצינציה. אותה הזדמנות אינה ואי אפשר שתהא במקרה ובלא ערך.

מתוך שיקולי־דעת שונים וגזירה שוה עם תפיסתנו על מעשי הכשל, אנו מניחים, שכל חלום ממין אחר הוא תחליף מסולף לתוכן לא ידוע, וצריך קודם כל להעמידו על אותו תוכן. חקירת סילופו זה של החלום והבנתו — היא עתה תעודתנו הקרובה ביותר.

סילופו של החלום הוא הגורם לו לחלום שיהא נראה לנו מוזר ולא־מובן. רצוננו לדעת עליו כמה וכמה דברים: ראשית, מהיכן מוצאו, מהי הדינָמיות שלו, שנית, מה הוא עושה, ולבסוף, כיצד הוא עושה זאת. אנו יכולים גם לומר, שסילופו של החלום הוא מפעלה של עבודת־החלום. אנו רוצים לתאר את עבודת־החלום ולהעמידה על הכוחות הפועלים בקרבה.

ועכשיו שמעו את החלום הבא. הוא נרשם על ידי גברת אחת מבנות חוגנו**). לפי דבריה מוצאו מאשה באה בימים, גברת מכובדה למכביר, ומשכלת מאוד. לא נעשתה אנליזה של אותו החלום. המרצה שלנו מעירה שבשביל הפסיכואנליטיקנים אין הוא צריך פתרון. גם

*) Traumzensur

**) ד"ר לבית הוג־הֶלמוט.

בעלת־החלום עצמה לא פתרה אותו, אך היא הוציאה עליו משפט, ולגנאי, כאילו היתה יודעת לפותרו. שכן הביעה דעתה עליו: ודברי הבל מתועבים כאלה רואה בחלומה אשה בת חמשים, שאין לה מחשבה אחרת יומם ולילה אלא הדאגה לשלום ילדה!

והנה חלום «שירותי־אהבה»*) : «היא הולכת לבית־החולים של חיל־המצב מספר א׳; אומרת לזקיף ליד השער, כי היא מוכרחה לדבר עם הרופא הראשי... (היא קוראת בשם שאינו ידוע לה), כי היא רוצה לשרת את בית־החולים. והיא מטעימה את המלה ,שירות׳ כך, שסגן־הקצין מרגיש מיד, שהכונה היא לשירותי ,אהבה׳. כיון שהיא אשה זקנה הוא מניח לה, לאחר היסוס קל, לעבור. אך תחת לבוא אל הרופא הראשי היא באה לחדר גדול וקודר שעומדים ויושבים בו מסביב לשולחן ארוך קצינים ורופאי־צבא רבים. היא פונה בהצעתה לרופא־המטה וזה מבינה מיד כשאמרה מלים מעטות. נוסח־דבורה בחלום הוא כך: ,אני ונשים ובתולות צעירות רבות אחרות מבנות וינה מוכנות ומזומנות... (בחלום בא כאן מלמול) את החיילים והקצינים בלי הבדל׳. העויות פניהם של הקצינים, שקצתם נבוכים וקצתם ערמומיים, העידו, שכל הנוכחים הבינו יפה את הענין. הגברת מוסיפה ואומרת: ,ידעתי שהחלטתנו שְׁמְעָה מוזר, אך היא רצינית ומרה. גם חייל בשדה אינו נשאל אם הוא רוצה למות או לא׳. באה שתיקה ארוכה ולא־נעימה. רופא המטה שם את זרועו מסביב למתניה ואומר: ,גברתי רבת־החסד, שוי בנפשך, שבאמת הגיע לידי כך׳ (מלמול). היא נחלצת מזרועו מתוך מחשבה: הרי האחד דומה לחברו, והיא עונה: ,רבונו של עולם, אשה זקנה אנוכי ואולי לא אגיע כלל לידי כך. אגב, צריך לקיים תנאי אחד: ההתחשבות בגיל ,ולא שאשה באה בימים... (מלמול) לבחור עול ימים; זה יהיה נורא׳.— רופא המטה: ,אני מבין לך בשלמות׳. קצינים אחדים, ביניהם אחד שהיה מחזר אחריה בימי עלומיה, צוחקים בקול צלול והגברת מבקשת שיוליכו אותה אל מכירה הרופא הראשי ,שהכל יתברר בתכלית. וכאן מנצנץ, לְהַוָתָה, במוחה, כי אינה יודעת את שמו. רופא המטה מציע לה בכל זאת באדיבות רבה ובהדרת־כבוד לעלות עמו לקומה השניה במדרגות־ברזל לוליניות וצרות מאוד, המובילות מאותו חדר ישר לדיוטות העליונות. בעלותם נקלטות באזניה דברי קצין: ,זוהי החלטה כבירה, אין זה מעלה או מוריד אם פלונית צעירה או זקנה; בכל הכבוד!׳

מתוך רגש שהיא ממלאת פשוט את חובתה היא עולה במדרגות שאין להן סוף. אותו חלום חוזר פעמיים במשך שבועות מעטים — כפי שהגברת מעירה — בשנויים קלים מאוד שאין להם שחר».

החלום מקביל בהמשכו להזית־יום אחת; פרצותיו מועטות וקצת פרטים אפשר היה לברר על ידי גבית־דעת, אבל דבר זה, כידוע

*) Liebesdienste — הכונה לפעולות של נשים צדקניות מתוך אהבת הבריות.
המתרגם.

לכם, לא נעשה. ואולם הבולט והמענין אותנו הוא, שאותו החלום לקוי בכמה מקומות בחֶסֶר, לא חסר בזכרון אלא בתוכן. בשלושה מקומות התוכן כאילו מחוק; הדבורים הלקויים בחסר זה נפסקים על־ידי מלמול. מכיון שלא עשינו אנליזה, הרי, אם נחמיר בדבר, אין אנו זכאים להביע משהו על משמעותו של החלום. ברם, מצויים כמה רמזים, שאפשר להסיק מתוכם משהו. למשל, במלים «שירותי־האהבה», ובראש וראשונה קטעי הדבורים הסמוכים למילמול דורשים השלמות, שמן הנמנעות הוא שלא תהיה להן משמעות אחת. משנשלב את ההשלמות האלו תהא בידינו הזיה שתוכנה הוא כך: בעלת החלום מוכנה ומזומנה לשם מילוי חובתה הפַּטריוטית, לעשות עצמה כלי־שרת לסיפוק צרכי האהבה של אנשי הצבא, כקצינים כחיילים. בודאי שזה מגונה ביותר, דוגמה יפה של פנטסיה ליבידוֹנית מחוצפת, אך בחלום אין לה כל זֵכר. דוקא במקום שקשר הדברים מצריך הודאה כזאת נמצא בחלום הנגלה מלמול לא ברור, כאילו משהו נתקפח או נדכא.

אני מקוה שיתקבל על דעתכם אם אומר, כי העדר הצניעות במקומות האלה הוא הנימוק לדיכוים. אבל היכן אתם מוצאים הקבלה לאותו חזיון? בימינו אלה אין אתם צריכים להרחיק בחפושיכם. קחו בידכם אחד מהעתונים המדיניים, תמצאו שהנוסח חסר פה ושם ובמקומו מהבהבת לבנוניתו של הנייר. יודעים אדם, ממפעלותיה של בקורת העתונות הוא. במקומות אלה שנתרוקנו מתוכנם כתובים היו דברים שלא היו חביבים על שלטונות הבקורת העליונים, ומשום כך סולקו מכאן. כסבורים אתם, שחבל על כך, שודאי היו כאן הדברים המענינים ביותר, «הנתח הטוב ביותר».

פעמים שהצֶנזורה לא הניחה את ידה על הנוסח המוגמר. המחבר ראה מראש כמה מקומות עתידים להפסל על־ידי הצנזורה, ומשום כך הקדים והמתיקם, הטיל בהם שנויי־גירסה קלים, או שהסתפק במעין הדברים וברמזים על כך, שקולמוסו בקש לפלוט. או אז לא תמצאו עוד בעתון מקומות ריקים, אלא שכמה עקיפי־דברים וערפלי־בטוי מעמידים אתכם על הכונה לקדם מראש את פני הצנזורה.

חבה נחזיק אותה גזירה שוה. אנו אומרים, גם דיבורי־החלום שנשמטו, שהמלמול חופה עליהם, הן קרבן הצנזורה. אנו מדברים על בקורת החלום ממש, שעל חשבונה יש לזקוף מנה הגונה מסילופו של

החלום. בכל מקום שתמצא חסר בחלום הנגלה, תלה את הקולר בבקורת החלום. צריכים היינו גם להרחיק יותר ולראות את גילוייה של הצנזורה בכל פעם, במקום שנזכר אחד מיסודותיו של החלום במטושטש, שלא במסוים ובמסופק ביותר, בתוך יסודות אחרים שהם ברורים יותר. אבל לעתים רחוקות מתגלית אותה בקורת בלא חפוי, הייתי אומר נאיבית כל־כך, כשם שהיא מתגלית בדוגמה של החלום על «שירותי־האהבה». מצויה ורגילה הרבה יותר היא הבקורת מן המין השני, מתוך שהיא יוצרת החלשות, כעין הדברים ורמזים במקומות של העיקר והעצם.

לדרך־הפעולה השלישית של בקורת החלום אין בידי הקבלה מחוג השררה של בקורת־העתונות; ואולם יכולנו להראותכם הקבלה כזו דוקא בדוגמה של החלום, היחידה עד כה, שעברה תחת האנליזה. נזכרים אתם בחלום «שלושת כרטיסי התיאטרון הגרועים בפלי אחד וחמשים». ברעיונותיו הנסתרים של החלום תפש מקום בראש היסוד «פזיזות יתירה, הקדמתי יותר מדי». פירושו היה: היתה זו שטות, להקדים נשואי כל־כך, גם הסכלתי עשה שהקדמתי כל־כך להכין כרטיסי תיאטרון. מגוחך היה לראות את הגיסה, שהוציאה בפזיזות כזו את כספה לקנות בו תכשיטים. מאותו היסוד המרכזי של רעיונות־החלום לא נשתרבב כלום לתוך החלום הנגלה; בנקודת המרכז נקבעו כאן ההליכה לתיאטרון והשגת־הכרטיסים. על־ידי הַתְקה זו של ההטעמה, על־ידי החלפת סדרם של יסודות התוכן, נעשה החלום הנגלה שונה כל־כך מרעיונות־החלום הנסתרים, שאיש לא יהא משער, שהאחרונים מסותרים מאחורי הראשון. אותה התקת־ההטעמה היא אחד מראשי־אמצעיו של סילוף־החלום, והיא משוה על החלום אותה זרות, שבגללה אין בעל־החלום רוצה להודות בו, שהוא יצירה משלו.

נמצא שהשמטה, שינוי, החלפת סדרו של החומר הם מפעולותיה של בקורת־החלום ואמצעיו של סילוף־החלום. בקורת־החלום עצמה היא מחוללו או אחד ממחולליו של סלוף־החלום, שאנו עוסקים עתה בחקירתו. שינוי והחלפת־הסדר אנו נוהגים לכלול גם במושג «הַתְּקָה».

לאחר הערות אלו על פעולותיה של בקורת־החלום אנו פונים עתה אל הדינמיות שבה. אני מקוה, שלא תקבלו את הבטוי הזה בבחינה אַנתרוֹפּוֹמוֹרפית יתירה ולא תראו במבקר החלום אישון קפדן

זעיר או מין שד שקבע דירתו באחד מתאי־המוח ושם הוא מטיל מרותו. גם אל תקבלו מבחינה לוקלית מדי, שתחשבו על «מרכז המוח» שממנו נובעת השפעה מבקרת כזו, שהיתה מתבטלת אילו ניזוק או סולק אותו מרכז. לעת־עתה אין הוא אלא מונח יפה ליחס הדינמי. מלה זו אינה מעכבת בידנו שנשאל, אילו מגמות משפיעות אותן השפעות ואילו משפעות ממנו; גם לא תפתיענו השמועה, שקודם לכך נתקלנו כבר פעם בבקורת־החלום ואולי מבלי שנכיר אותה.

ובאמת כך הוה, הזכירו לעצמכם, שכשהתחלנו משתמשים בטכניקה של האסואציה החפשית, נגלתה לנו עובדה מפתיעה, התחלנו מרגישים כאן שקמה ה ת נ ג ד ו ת למאמצינו להגיע מיסוד החלום אל היסוד הלא־מודע, שהוא תחליפו. אמרנו, שאותה התנגדות אפשר שתהא שונה בשיעורה, פעמים שהיא ענקית ופעמים מצערה, במקרה האחרון אין אנו צריכים לשם עבודת הפתרון אלא קצת חוליות־בינַים; אך כשהיא גדולה עלינו לעבור שרשרות ארוכות של אסוציאציות הנמשכות מיסודו של החלום, אנו מורחקים ממנו הרבה ואגב אורח אנו חייבים להתגבר על כל אותם הקשיים המתיצבים בפני נצנוץ־הרעיון כפירכות בקורת. לעבודת החלום עלינו לצרף, בתורת בקורת־החלום, כל מה שמתיצב לשטן לנו בשעת עבודת־הפתר, ההתנגדות לפתר אינה אלא אובְּיֶקטיביזַציה של בקורת־החלום, היא גם מוכיחה לנו, שכוחה של הבקורת לא תשש עד מיצוי בגרימת סילופו של החלום ולא דעך מאותה שעה ואילך, אלא שאותה בקורת מוסיפה והולכת כמוסד של קבע, מתוך כונה לקיים את הסילוף, אגב, כשם שההתנגדות בשעת הפתר משנה את מידת חוזקה כלפי כל יסוד ויסוד, כך גם הסילוף, שנגרם על־ידי הצנזורה, שונה בשעורו בכל יסוד ויסוד באותו חלום עצמו. כשאנו משוים את החלום הנגלה לחלום הנסתר, אנו רואים, שיסודות נסתרים בודדים סולקו לחלוטין, אחרים שונו במעט או בהרבה ואחרים נקלטו בלא שינוי ואולי ביתר כוח בתוכנו הנגלה של החלום.

אך רצוננו לחקור אילו מגמות עוסקות בבקורת וכנגד אילו מגמות. אותה שאלה שהיא עיקר ויסוד להבנת החלום, ושמא גם להבנת חיי האדם, תירוצה קל כשאנו סוקרים את שורת־החלומות שהגיעו לכלל פתרון. המגמות העוסקות בבקורת הן כאלו ששפיטתו הערה של בעל־החלום מודה בהן, שהוא מסכים עמהן. יהא לבכם

סמוך ובטוח, כשאתם דוחים פתרון שניתן כתיקונו לחלום משלכם, אתם עושים כך מאותם הטעמים עצמם, שעל ידם נעשתה בקורת־החלום, נוצר סילוף־החלום והפתר נעשה הכרחי. תנו דעתכם על חלום האשה בת החמשים מבלי לפתור חלומה. היא מוצאת, שהוא מתועב, והיא היתה מתרעמת יותר, אילו ספרה לה הגברת ד״ר הוג מקצת מן הפתרון ההכרחי ואילו גילתה לה שמשום אותו פסק של חובה נתחלפו בחלומה המקומות המגונים ביותר במלמול.

ואילו המגמות שבקורת־החלום מכוונת כנגדן, צריכים אנו לתאר תחילה מנקודת־השקפתה של אותה סמכות עצמה. או אז לא נוכל אלא לומר, שהן מגועלות לפי עצם ברייתן, מגונות מבחינה מוסרית, אֶסתיטית וחברתית, דברים שאין מעיזים כלל להרהר בהם, או שמהרהרים בהם מתוך תיעוב בלבד. משאלות אלו, שהיתה בהן יד הבקורת והגיעו בחלום לידי בטוי מסולף, הן בראש וראשונה גילויו של אגואיסמוס אכזרי ללא מצרים. לאמור, שבכל חלום מתגלה האני העצמי ובכל חלום מיוחד לו התפקיד העיקרי, גם בשעה שהוא יודע להסתיר עצמו יפה יפה מעיני התוכן הנגלה. ודאי שאותו sacro egoismo *) של החלום אינו חסר קשר עם קביעת העמדה לשינה, שכל עיקרה הוא סילוק ההתענינות מן העולם החיצוני כולו.

האני שנשתחרר מכל כבלי מוסר שרוי בשלום עם כל התביעות של החיים הסכסואליים, תביעות שחינוכנו האסתיטי דן אותן לגנאי משכבר, לרבות אלו הסותרות את כל דרישות־ההגבלה המוסריות. כיסופי־החמדה — הלִיבִּידוֹ, כדרך שאנו אומרים — בוררים לעצמם אובייקטים בלא מעצור והאובייקטים האסורים חביבים עליהם ביותר. לא בלבד אשת־האיש, אלא קודם כל האובייקטים של איסורי־העריות, שנתקדשו בהסכמתם של בני־האדם, האם והאחות לגבי הגבר, האב והאח לגבי האשה. (גם חלומה של האשה בת־החמשים הוא מאיסורי־העריות, הליבידו שלו מכוון בפירוש כלפי בנה.) מתחוור, שתשוקות, שלפי סברתנו רחוקות הן מן הטבע האנושי, כוחן יפה למדי לחולל חלומות. גם השנאה מוצאת לה מקום להשתולל ללא גבול. משאלות־לב לראות בנקמתם ומיתתם של האנשים הקרובים ביותר, האהובים ביותר בחיים, של הורים, של אחים ואחיות, של בן־הזוג או בת־הזוג ושל

*) האנוכיות הקדושה — המת׳.

הילדים אינם מחוץ לגדר־המצוי. דומה, שכל אותן המשאלות המבוקרות עולות מתוך גיהנום ממש; ולאחר הפתרון שבהקיץ דומה עלינו שאין צנזורה שתהא חמורה די הצורך.

ואולם אל תבואו בשל אותו התוכן המביש בטרוניה על החלום עצמו. הרי אין אתם שוכחים, שהוטלה עליו הפונקציה התמימה ואף מועילה לשמור על השינה מפני ההפרעות. רוע כזה איננו ממהותו של החלום. גם ידעתם, שיש חלומות הניכרים בסיפוק של משאלות מוצדקות ושל צרכים גופניים דוחקים, אלה לא יחול בהם מכל מקום סילוף־החלום; אבל הם גם אינם צריכים לו, הם יכולים לצאת ידי שליחותם גם מבלי לפגוע במגמותיו המוסריות והאסתיטיות של האני. ותנו גם עינכם על כך, שסילוף־החלום נמצא ביחס מקביל לשני גורמים. מכאן יגדל כל־כמה שהמשאלה הצריכה בקורת מתועבת יותר, ואולם מכאן יגדל גם כל כמה שדרישות הבקורת חריפות הן יותר באותה שעה. עלמה צעירה ורגשנית, שנתחנכה בחומרה, תסלף משום כך בצנזורה שאינה יודעת רחם רחשושי־חלום, שאנו הרופאים, למשל, היינו רואים בהם משאלות ליבידוניות מותרות ותמימות, ושגם בעלת־החלום עצמה תראם כך לאחר עשר שנים.

אגב, לא הרחקנו עוד כל־כך, שנהא רשאים להתרעם על אותה התוצאה של עבודת־הפתר שלנו. אני מאמין, שאין אנו מבינים עדיין אותה כתיקונה; אבל קודם כל מוטל עלינו התפקיד לקיים אותה מפני השגות ידועות. לא קשה כלל למצוא כאן נקודת־תורפה. פתרונותינו לחלומות נעשו מתוך ההנחות שהודינו בהן קודם, כי החלום הוא בדרך כלל בר־משמעות ורשאים אנו להעביר את מציאותם של התהליכים הנפשיים שאינם מודעים באותה שעה מן השינה ההיפנוטית אל השינה הנורמלית, ושכל נצנוצי הרעיונות קבועים מראש. אילו הגענו על יסוד ההנחות המוקדמות האלו לידי תוצאות של פתר המתקבלות על הדעת, היינו מסיקים בדין, שאותן ההנחות המוקדמות נכונות היו. אבל מה הדין אם פני התוצאות האלו הם כפי שתיארתי זה עתה? אז בכל זאת קרוב הדבר לומר: אלה הן תוצאות שלא בגדר־האפשר, חסרות־טעם, לפחות לא־ודאיות, לאמור, שבהנחות המוקדמות היה משהו מוטעה. או שהחלום אינו בכל זאת חזיון פסיכי, או שבמצב תקין אין לך מה שיהא לא־מודע, או שהטכניקה שלנו פגומה באיזה מקום. כלום אותה

סברה אינה פשוטה ומניחה את הדעת יותר מכל התועבות האלו, שגלינו, כביכול, מתוך הנחותינו המוקדמות?

זה וזה! גם פשוט יותר וגם מניח את הדעת יותר, אבל לא מן ההכרח הוא שיהא משום כך גם נכון יותר. נמתין קצת, עדיין לא נתבשל הענין שנפסוק דינו. קודם כל אנו יכולים לחזק את הבקורת כנגד פתרוני־החלום שלנו. שמא אין זה חשוב כל־כך, שתוצאות הבקורת אינן לא משמחות ולא טעימות כל־כך. ראיה חותכת יותר היא לכך, שבעלי־החלומות, שמתוך פתר חלומותיהם אנו מיחסים להם מגמות־משאלות כאלו, דוחים אותן בהדגשה תקיפה ובנימוקים של טעם. מה? טוען פלוני ואומר, אתה רוצה להוכיח לי מתוך החלום, שעיני צרה בסכומי־הכסף שהוצאתי על הנדוניה של אחותי ועל חינוכו של אחי? אבל דבר זה לא יתכן. אני עובד רק בשביל אחי ואחותי ואין לי בחיים כל ענין אחר מלקיים חובתי להם, כפי שהבטחתי, בתורת בכור, לאמנו המנוחה. או בעלת־חלום אומרת: לסברתך רוצה אני במות בעלי? הרי שטות מרגיזה היא! לא זו בלבד אנו שרויים בחיי־משפחה מאושרים — ואתה בודאי לא תאמין בכך — הרי מותו יכול היה ליטול ממני גם כל אשר לי בעולם. או אחר ישיב לנו: כסבור אתה שחמדתי חמדת־בשר את אחותי? מגוחך הדבר, אין אני שם לבי אליה כלל; אנו שרויים באיבה וכמה שנים שלא אמרנו זה לזה לא דיבור ולא חצי דיבור. אפשר שיהא הדבר קל בעינינו, כשאותם בעלי־החלומות לא אשרו או כפרו במגמות שיחסנו להם; אפשר שנאמר: אלה הם דברים, שאין הללו יודעים על קיומם בקרבם. אך שיהיו מרגישים בקרבם את ההפך הגמור של המשאלה, כזאת שגלינו בהם דרך־פתרון, ויוכלו להוכיח לנו את שלטונו העילאי של אותו ההפך בחייהם ובמעשיהם — דבר זה יש בו סוף־סוף כדי לעשותנו תוהים ובוהים. וכלום לא הגיעה עכשיו השעה להשליך מאחרי גונו את כל היגיעה המרובה בפתר־החלום, כמשהו הבא בשל תוצאותיו עד כדי אבסורד.

לא, עדיין לא. גם אותה ראיה חותכת מופרכת כשאנו מותחים עליה דין־הבקורת. מתוך הנחה קודמת, שקיימות מגמות לא־מודעות בחיי־הנפש, הרי אין כל כוח־הוכחה בכך, כשאנו מוכיחים, שהמגמות־שכנגד שליטות בחיים המודעים. ושמא יש מקום בחיי־הנפש גם למגמות

מנוגדות, לסתירות הדרות בכפיפה אחת; אפשר אפילו, שדוקא תגבורתו של אחד הרחשושים תהא תנאי לאי־מודעותו של ניגודו. לא נשארו, איפוא, בידנו אלא הטענות שנשמעו תחילה, שתוצאות פתר־החלום אינן לא פשוטות ולא משמחות. על ראשון – ראשון: בכל התלהבותכם לַפָּשוט – לא תוכלו לפתור אפילו בעיה אחת מבעיות החלום; כאן עליכם כבר להשלים ולהניח מציאות יחסים מסובכים. ועל אחרון – אחרון: הרי אתם נוהגים בפירוש שלא כדין כשאתם משתמשים בקורת־הרוח או בתיעוב שאתם מרגישים כבנימוק למשפט מדעי. מאי איכפת, שתוצאות פתר־החלום נראות לכם לא משמחות ואפילו מבישות ומתועבות? Ça n'empêche pas d'exister, (אין זה מעכב שהדבר יתקיים) – כך שמעתי בהיותי רופא צעיר מפי מורי שַרקוֹ (Charcot) במקרה דומה, כלומר: הוה שפל־רוח, הנח בקרן זוית אהדות ואי־אהדות שלך, אם רצונך ללמוד משהו. כשאחד מחכמי־הפיסיקה יוכל להוכיח לכם שהחיים האורגניים של אדמתנו עתידים בקרוב להקריש לחלוטין, כלום ימלאכם לבכם להשיב גם לו: מן הנמנעות הוא; סיכוי זה הוא לא משמח מדי? סבורני, שתחרישו ותוחילו לבוא פיסיקאי אחר שיטפח על פני חברו ויוכיח טעותו בהנחותיו או בחישוביו. אדרבה, כשאתם דוחים מה שאינו נעים לכם הרי אתם חוזרים על המיכאניזם של יצירת־החלום, תחת להבינו ולהתגבר עליו.

שמא תבטיחו שלא להשגיח בתכונתן הדוחה של משאלות־החלום המבוקרות ואתם נרתעים אחור לטענה: שאין הדבר מתקבל על הדעת, שצריך לְיַחד לרע במערך־נפשו של האדם מקום נרחב כל כך. אך האם הנסיון שנתנסיתם בו בעצמכם מזכה אתכם לומר כך? אין אני רוצה לדבר על כך, כיצד הייתם נראים בעיני עצמכם, אבל האם מצאתם מידת־חסד מרובה כל כך אצל הממונה על גבכם והמתחרה בכם, אדיבות מרובה כל כך אצל שונאיכם וקנאה מועטה כל כך בסביבתכם, שתרגישו חובה לעצמכם לחלוק על השתתפותו של הרע האיגואיסטי בטבע האנושי? וכלום לא ידעתם עד כמה אין הבינונים שבבני האדם יודעים לכבוש יצרם ועד כמה אין לסמוך עליהם בכל עניני חייהם הסכסואליים? או שמא אין אתם יודעים, שכל אותן העבירות הגדולות והקטנות שאנו עוברים עליהן בחלום הלילה, עוברים עליהן בני־אדם למעשה, בהקיץ, יום־יום?

הפסיכואנליזה לא באה כאן אלא לאשר את אמרתו הקדומה של אפלטון, שהטובים הם אלה המסתפקים בכך, שהם רואים בחלומם דבר, שהאחרים, הרשעים, עושים אותם ממש.

ועכשיו העבירו נא את עינכם מן האינדיבידואלי אל המלחמה הגדולה, המחריבה עדיין את אירופה, תנו דעתכם על הגסות, האכזריות וההתכחשות ללא שיעור ומידה היכולות עתה להתפשט בעולם התרבות. האמנם תאמינו, שבידי קומץ רודפי־כבוד ומסיתים חסרי־מצפון היה מצליח הדבר לקרוא דרור לכל הרוחות הרעות הללו, אילולא היו גם מיליוני המונהגים שותפים לעבירה? הימלאכם לבכם גם בתנאים אלה לצאת חוצץ ולהגן על העדר הרע בקונסטיטוציה הנפשית של האדם?

תשיגו עלי, שמשפטי על המלחמה הוא חד־צדדי; שהרי הביאה לידי גילוי גם את היפה והעדין ביותר שבנפש־האדם, רוח גבורתו, הקרבתו העצמית והרגשתו החברתית. ודאי, אך אל תעשו גם אתם כאותו העָול שעוללו פעמים מרובות כל כך לפסיכואנליזה, מתוך שהיו מערערים עליה, שכאילו היא כופרת בדבר האחד, משום שהיא מודה בדבר אחר. לא מכוונתנו הוא לכפור בשאיפות האצילות של הטבע האנושי, גם לא נקפנו אצבע כדי למעט דמותן. אדרבה; אני מעביר לנגד עיניכם לא לבד את משאלות־החלום המבוקרות הרעות, אלא גם את הבקורת, המכניעה אותן ומשנה פניהן ללא הַכֵּר. לא עמדנו על הרע שבאדם ביתר הדגשה, אלא משום שהאחרים כופרים בו, שעל ידי־כך חיי־הנפש של האדם אינם נעשים אמנם טובים יותר, אך הם נעשים לא מובנים. וכשאנו מוותרים על ההערכה המוסרית החד־צדדית ודאי שנוכל למצוא את הנוסחה הנכונה יותר בשביל היחס שבין הרע והטוב בטבע האנושי.

הגענו, איפוא, עד כאן. אין אנו צריכים לוותר על תוצאות עבודתנו בפתר־החלום, גם כשאנו מוכרחים לראותן כמוזרות — שמא נוכל אחר כך להתקרב להבנתן בדרך אחרת. לפי שעה יהיה שמור וקבוע בזכרוננו: סילוף־החלום הוא תוצאת הבקורת שנעשתה — על ידי מגמותיו המוסכמות של האני — באילו רחשושי־משאלות מגונים המתעוררים בנו לילה לילה בשעת השינה. נשאר עוד, כמובן, מקום רב לשאול ולחקור, על שום מה בלילה דוקא ומהיכן באו משאלות מגונות אלו.

אך היה זה עוול אילו החמצנו עתה את השעה ולא היינו

מטעימים כראוי תוצאה אחרת של מחקרים אלה: משאלות־החלום המבקשות להפריע את שנתנו אינן ידועות לנו; אין אנו עומדים עליהן אלא מתוך פתרון החלום. נמצא, שצריך לסמן אותן כלא־מודעות באותה שעה, במובן המדובר קודם. אך חייבים אנו לומר לעצמנו, שהן לא־מודעות יותר מבאותה שעה בלבד. אף בעל־החלום כופר בהן, כדרך שראינו במקרים מרובים כל־כך, גם לאחר שעמד על טיבן על ידי פתרון החלום. חוזר אותו מקרה שנזדמן לנו לראשונה בפתר פליטת הפה "Anstossen„, כשנושא כוס הברכה הבטיח בתרעומת שלא הרגיש מעולם, לא באותה שעה ולא קודם לכן, רגש של זלזול בכבוד אדוניו. כבר אז פקפקנו בערכה של הבטחה כזו והחלפנו אותה בהנחה, שהנואם לא ידע זמן ממושך כלום על אותו הרחשוש שבו. דבר זה חוזר בשעת פתרו של כל חלום וחלום שסילופו מרובה ומשום כך מרובה חשיבותו להשקפתנו. אנו מוכנים עתה להניח, שבחיי הנפש יש תהליכים ומגמות, שאין יודעים מהם כלום, בכלל אין יודעים מהם כלום זמן רב, ואולי גם מעולם לא ידענו מהם משהו. הלא־מודע מקבל על ידי־כך בעינינו משמעות חדשה: «באותה שעה» או «לעת־עתה» נעלם ממהותו, גם דבר נמשך והולך יכול שיהא לא־מודע, ולא לבד «נסתר באותה שעה». כמובן גם באותו ענין נהא חייבים לשמוע יותר בפעם אחרת.

שיעור עשירי

הַסְּמָלִים בַּחֲלוֹם

רבותי! מצאנו, שסילוף־החלום המפריענו בהבנת החלום הוא תוצאה מפעולה מבקרת, המכוונת כנגד רחשושי־המשאלות הלא־מודעים ושאין הדעת סובלתם. לא אמרנו, כמובן, שהבקורת היא הגורם היחידי שאשמת סילוף־החלום מוטלת עליו, ובאמת, משנוסיף לעסוק בתלמוד החלום נמצא, שבאותה הפעולה משתתפים גם גורמים אחרים. דומה הדבר כאילו אמרנו, שאילו הורחקה גם בקורת־החלום לא היה בידנו בכל זאת להבין את החלום, החלום הנגלה לא היה עדיין עולה בקנה אחד עם רעיונות־החלום הנסתרים.

אותו הגורם האחר העושה את החלום לא שקוף, אותה תרומה חדשה לסילוף־החלום אנו מגלים מתוך שאנו מתעוררים על פרצה בטכניקה שלנו. כבר הודיתי לפניכם, שלפרקים אין יסודות־חלום בודדים באמת גוררים במוחו של המנותח שום נצנוץ־רעיון. דבר זה, כמובן, אינו מצוי באותה מדה, שהללו מכריזים עליה; במקרים רבים מאד אפשר בכל זאת מתוך התמדה לסחוט ולהעלות את נצנוץ־הרעיון. אך עוד יש מקרים, שבהם מסתתם מקור האסוציאציות, או משבאו על כרחן שוב אינן מביאות מה שציפינו מהן. אם יארע כדבר הזה בשעת ריפוי פסיכואנליטי, הרי חשיבותו מיוחדת, שאינה ענין לכאן. אבל דבר זה יארע גם לאנשים נורמליים בשעת פתר חלומותיהם או בשעת פתר חלומותינו שלנו. משנוכחנו שהדחיקה בבעל־החלום אינה מועילה במקרים אלה ולא כלום, סופנו לגלות, שהמקרה שאינו רצוי חוזר כסדר ביסודות־חלום קבועים ואנו מתחילים מכירים חוקיות חדשה, במקום שבתחילה האמנו לראות רק רפיון יוצא מן הכלל בטכניקה.

כך אנו באים לידי נסיון, לפתור על דעת עצמנו יסודות־חלום «אלמים» אלה, לתרגמם באמצעים משלנו. ממילא עולה על הלב, כי אם נלך בדרך זו של החלפת יסודות אלה באחרים תימצא לו תמיד לחלום

משמעות מניחה את הדעת, וכל עוד לא נלך בה – נשאר החלום חסר־משמעות והקשר בין יסודותיו נפסק. הצטברות מקרים מרובים, הדומים לאלה בכל, יכולה לתת לנסיוננו, שנעשה בתחילה בהיסוס, את ודאותו הדרושה.

הריני מתאר כל אלה תיאור סכימתי במקצת, אבל יש היתר לכך לשם מטרות לימודיות, והדברים גם לא נזדיפו אלא נעשו פשוטים יותר.

בדרך כך אנו מקבלים ביאורים קבועים לכמה יסודות של החלום, ממש כדרך שאנו מוצאים בספרי־החלומות הפופולאריים שלנו לכל דברי חלום. הרי לא שכחתם, כי הטכניקה של האסוציאציות שלנו אינה מעלה לעולם תחליפים קבועים ליסודות החלום.

אתם תאמרו מיד: אותה דרך־פתירה נראית לנו לא בטוחה וראויה לחלוק עליה הרבה יותר מן הקודמת, שנסתיעה בנצנוצי־הרעיונות החפשיים. אך הרי מתוסף כאן גם משהו אחר. אם צברנו בדרך־הנסיון תחליפים קבועים כאלה למדי – סופנו שאנו אומרים לעצמנו, כי למעשה אפשר היה לקבל חלקים אלה של פתר־החלום מנסיוננו בגופנו, וכי לאמיתו של דבר אפשר היה להבינם גם בלא נצנוצי־רעיונותיו של בעל־החלום. מנין אנו צריכים להכיר את ערכם ומשמעם – דבר זה יתברר לכם במחצית השניה של ברורינו.

ליחס קבוע זה בין אחד מיסודותיו של החלום לבין תרגומו (ביאורו) אנו קוראים יחס ס מ ל י, וליסוד החלום עצמו – ס מ ל של רעיון־החלום הלא־מודע. אתם זוכרים, שקודם לכן, בחקירת היחסים בין יסודות־החלום לבין עצמם ועיקרם, הבחנתי שלשה יחסים כאלה, יחסים שהם חלק מן השלם, יחסים שיש בהם משום רמז ויחסים שהם תיאור ציורי. בשרתי לכם אז על סוג רביעי, אבל לא פרשתי בשמו אותו יחס רביעי, הוא היחס הסמלי המובא בזה. בו קשורים ויכוחים מלאי־ענין, שאנו רוצים לפנות אליהם קודם שאנו מרצים את תצפיותינו המיוחדות בסמלים. הסימבוליקה היא אולי הפרק הראוי ביותר לתשומת־לב בתורת החלום.

וקודם כל: מתוך שהסמלים הם ביאורים קבועים, הרי הם מגשימים בשיעור מסוים את האידיאל של פתר־החלום העתיק והפופולארי שהתרחקנו ממנו על ידי הטכניקה שלנו מרחק רב. בתנאים ידועים

הם מסייעים בידנו לפתור חלום מבלי להקיף את בעל־החלוכ בשאלות, שגם בלאו הכי אינו יודע על הסמל כלום. כשאנו יודעים את סמלי־החלום השכיחים, ונוסף לכך גם את אישיותו של החולם, התנאים שהוא חי בהם והרשמים שקדמו למקרה החלום – הרי לפרקים מרובים יש בידנו לפתור חלום על רגל אחת, לבארו כאילו מניה וביה. מעשה־להטים כזה מושך את לבו של פותר החלום ועושה רושם על בעל־החלום; זה ניכר לטוב, בניגוד לעבודה המיגעת כשמקיפים את בעל החלום בחבילי־שאלות. אך אל־נא תתנו להוליככם שולל. לא מתפקידנו הוא לעשות מעשי־להטים. הפתרון הנסמך על ידיעת הסמלים איננו טכניקה, היכולה לבוא במקום הטכניקה הָאֲסוציאטיבית או להיות שקולה כמותה. הוא תוספת מה ואינו מביא לידי תוצאות מועילות אלא כשהוא משולב בה. ואשר לידיעת מצבו הפסיכי של בעל החלום עליכם לשקול בדעתכם, כי החלומות שתעסקו בפתרם לא יהיו רק של מכרים הידועים לכם היטב, כי בדרך כלל אין אתם מכירים את מאורעות היום, שהם מחוללי החלום, וכי נצנוצי־רעיונותיו של המנותח הם הם המביאים לכם את ידיעת הדבר הקרוי: המצב הפסיכי.

הסימבוליקה ראויה במיוחד לתשומת־לב גם משום קשרי־ענינים, שידובר עליהם אחר־כך, כי שוב נתעוררו חולקים נמרצים על מציאות יחס סמלי בין החלום לבין הלא־מודע. גם אנשי בינה ופרסום, שבדרך כלל ליוו דרך ארוכה את הפסיכואנליזה – נמנעו כאן מלהיות בני לויה לה. אך ההתנהגות הזו תמוהה ביחוד, ראשית, מאחר שאין הסימבוליקה מסגולתו של החלום בלבד או אופיינית לו לבדו, והשנית, הסימבוליקה בחלום לא נתגלתה על ידי הפסיכואנליזה, אף על פי שבדרך כלל אין היא עניה בתגליות מפתיעות. כמגלה הסימבוליקה בחלום – אם בכלל נרצה לראותה כתגלית ימינו אלה – צריך לראות את הפילוסוף ק. א. שֶרנֶר (1861). הפסיכואונליזה אישרה וקיימה את תגליותיו של שֶ ר נֶ ר ושנתה מן המטבע שלו שנוי מכריע על כל פנים.

עכשיו תרצו בודאי לשמוע משהו על מהות הסמל של החלום ודוגמאות לו. ברצון אספר לכם מה שידוע לי, אך מודה אני, שהבנתנו לא הגיעה עדיין למדרגה שהיינו רוצים בה.

מהותו של היחס הסמלי היא השואה, אבל לא כרצון איש ואיש.

משערים, שהשואה זו מותנית על פי תנאים מיוחדים, אבל אי אפשר לומר מהו ענין התנאים האלה. לא כל דבר שאנו יכולים להשוות אליו עצם או תהליך מתגלה גם בחלום כסמל, ומאידך גיסא אין החלום מסמל כל דבר ודבר, אלא יסודות מסוימים בלבד של רעיונות־החלום הנסתרים. נמצא, שקיימות הגבלות מכאן ומכאן. וצריך גם להודות, שאין לתחום כיום תחומים מדויקים למושגו של הסמל, הוא מתמזג עם המושג של החלפת יסוד באחר, של התיאור וכיוצא בהם, ומתקרב אפילו למושג הרמז. בשורה של סמלים נראית לעין ההשואה המונחת ביסודם. לעומתם יש סמלים אחרים שבהם אנו חייבים לשאול את עצמנו, היכן לבקש את המשותף, את Tertium compa-*) rationis שבאותה השואה משוערת. פעמים שנצליח לחשפו מתוך ישוב־דעת מדוקדק יותר, אבל שישאר באמת סמוי מעינינו. מוזר גם דבר זה, שאם הסמל הוא השואה, על שום מה אין אותה השואה ניתנת לגילוי על ידי האסוציאציות, ועל שום מה אין גם בעל־החלום מכיר אותה, כיצד הוא משתמש בה מבלי דעת עליה דבר. יתר על כן, אין לו לבעל־החלום כל חפץ להודות באותה השואה, לאחר שהובאה לפניו. אתם רואים, איפוא, שיחס סמלי הוא ה ש ו א ה מיוחדת במינה, שביסוסה עדיין אינו מובן לנו כל צרכו. שמא נוכל אחר כך למצוא רמזים לאותה פרשה סתומה.

היקף העצמים המוצאים תאור סמלי בחלום אינו גדול. גופו של האדם כחטיבה שלימה, ההורים, הילדים, האחים והאחיות, הלידה, המות, העירום — ועוד דבר אחד. התיאור הטיפוסי היחידי, הינו שהוא בחינת כלל לאישיותו של האדם בתורת חטיבה שלימה, הוא, כפי שגילה שרנר, ה ב י ת ; הלה רצה לתלות באותו סמל ערך נעלה ביותר מכפי שהוא ראוי לו. בחלום יש שאתה משתלשל ויורד להנאתך או לפחדך מחזיות הבתים. הבתים שחזיותיהם חלקות לגמרי גברים הם ; ואילו הבתים שיש להם בליטות וגזוזטראות, — הן נשים. ההורים מתגלים בחלום כ ק י ס ר ו ק י ס ר י ת, מ ל ך ו מ ל כ ה, או כאנשי־כבוד אחרים ; נמצא, שהחלום הוא כאן מלא יראת־כבוד. מדה פחותה של עדינות הוא נוהג בילדים, באחים ואחיות ; הללו מסומלים כ ח י ו ת ק ט נ ו ת, כ נ י ם. הלידה מתוארת, כמעט בבחינת כללי, מתוך איזה יחס ל מ י ם ;

*) הצד השוה שבמשל ונמשל. המתרגם.

או שאתה קופץ לתוך המים או שאתה יוצא מתוך המים, אתה מציל איש טובע במים או שאתה מוצל על ידו, כלומר: יחסך לאותו אדם יחס אמהי הוא. המיתה מתחלפת בחלום ביציאה מן המקום, בנסיעה ברכבת, המות – ברמזים שונים מעורפלים ומפוקפקים, העירום—בבגדים ומדים. אתם רואים, כיצד מְטשטשים כאן התחומים בין התיאור הסמלי ובין התיאור שברמז.

בהשואה לדלותה של רשימה זו, צריך להפליא, שאובייקטים ותכָנים של חוג אחר מתוארים על ידי סמלים עשירים שלא כרגיל. זהו חוג חיי־המין, אברי־המין, התהליכים המיניים והתשמיש. סמלי־החלום הם רובם ככולם סמלים סכסואליים. מתגלה כאן יחס משונה להפליא. התכנים המסומנים אינם אלא מועטים ואילו סמליהם מרובים לאין ערוך, באופן שכל אחד מעצמים אלה אפשר לו שיתבטא בסמלים מרובים, שוי־ערך כמעט. בשעת הפתר מתגלה דבר מה המעורר טרוניה כללית. לעומת ריבוי הפנים של תיאורי החלום, פתרוני הסמלים הם חדגוניים ביותר, כל השומע זאת נרתע לאחור, אבל מה בידנו לעשות?

כיון שהפעם הראשונה היא לי בשיעורי אלה לדבר על תכניהם של החיים הסכסואליים, הריני רואה חובה לעצמי לספר לכם, כיצד אני חושב לנהוג באותו נושא. הפסיכואונליזה אינה מוצאת סיבה לדבר בהסתר פנים וברמזים, אינה רואה הכרח להתבייש בדיון על חומר חשוב זה; כסבורה היא, שכשר וישר לקרוא כל דבר בשמו הנכון, והיא מקוה להרחיק בדרך כך על צד הטוב ביותר רעיונות־טפל מפריעים. העובדה, שמדברים לפני קהל שומעים המעורב משני המינים, אינה משנה כאן ולא כלום. כשם שאין מדע מיוחד לבחורים, כך אין גם לבחורות, והגברות שביניכם העידו בעצם הופעתן באולם־שומעים זה על רצונן לעמוד במדרגה אחת יחד עם הגברים.

בשביל אברי הזכרות יש, איפוא, לחלום כַּמה וכמה תאורים שצריך לקרוא להם סמלים, שלרוב ברור מאד הצד המשותף שבהם לשם השואה. קודם כל נודעת למספר הקדוש 3 חשיבות לגבי אברי־הזכרות בכללם. אותו חלק מכלי־המין המושך אליו ביותר את העין ומעורר ענין יותר אצל שני המינים גם יחד, אבר־הזכרות, מוצא תחליף סמלי – ראשית: בעצמים הדומים לו בצורתם, הינו: ארוכים ומזדקרים

כלפי מעלה, כמו מקלות, מטריות, מוטות, אילנות וכיוצא באלה, גם בעצמים שיש להם, כלאבר המסומן, הסגולה לחדור לתוך הגוף ולעשות בו פציעות, דהינו כלי זין מחודדים מכל המינים, סכינים, פגיונות, רמחים, סייפים, לרבות כלי־יריה: רובים, פיסטולים ואקדוחים, שמפני צורתם אין טוב מהם לשם כך. בחלומות־האימה של הנערות נתייחד תפקיד גדול לרדיפה שהן נרדפות על ידי גבר מזוין בסכין או בכלי־יריה. זהו אולי המקרה המצוי ביותר בסימבוליקה של החלום, שאתם יכולים לבארו על נקלה. בנקל יובנו גם חילופי אבר־הזכרות בעצמים שנוזלים מהם מים, כמו: ברזי מים, מזלפים, מזרקות ובדברים אחרים שעשויים להתארך, כמו מנורות תלויות, עפרונות משתלשלים וכיוצא. מה שעפרונות, עטים, שופיני מסמרים, פטישים ומכשירים אחרים, משמשים סמלים ודאיים לאבר־הזכרות—הרי זה קשור בהשקפה, המקובלת גם היא, על אותו אבר.

תכונתו המופלאה של האבר שהוא יכול להזדקף בניגוד לפעולת כוח־הכובד, חזיון חלקי של הקִשוּי (אֶרֶקצְיה), מביאה לידי תאור סמלי בכדורים פורחים, באוירונים ובזמן האחרון בספינת האויר של צפלין. אבל החלום יודע לסמל את קישוי־האבר גם בדרך אחרת, שרישומה גדול יותר. הוא רואה את אבר־המין כעיקר מהותו של האיש כולו ומניח לו שיהא פורח מעצמו. אל נא תצטערו, שחלומות הפריחה הידועים לכולנו ושלעתים קרובות הם נאים כל כך, מוכרחים להתפרש כחלומות של עוררות סכסואלית כללית, כחלומות של קישוי. מבין החוקרים הפסיכואנליטיים פ. פֶּדֶרן (P. Federn) הוא שהוציא פתרון זה מכלל ספק כלשהו; אבל גם מורלי וולד המהולל הרבה משום פכחותו, שעשה נסיונות־חלום על ידי מצבים מלאכותיים של הידים והרגלים ושהיה רחוק באמת מן הפסיכואונליזה ואולי לא ידע עליה ולא כלום, גם הוא הגיע בחקירותיו לאותה מסקנה עצמה. ומכאן שלא תבואו בטענה, שגם הנשים יכולות לחלום אותם חלומות־פריחה עצמם. אדרבה, הזכירו לעצמכם שחלומותינו מבקשים להיות מילויי־משאלות, ושהמשאלה להיות גבר מצויה באשה, מדעת או שלא מדעת, במדה מרובה מאד. גם ההנחה, שהאשה יכולה לממש משאלת לבה על ידי אותן התחושות עצמן שלגבר — אין בה כדי לבלבל דעתו של

אדם היודע פרק באנטומיה. האשה יש לה בכלי המין שלה גם אבר קטן דומה לשל האיש ואבר קטן זה, החמדן, (Clitoris), ממלא אפילו בגיל הילדות ובגיל שלפני התשמיש אותו תפקיד שממלא אברו הגדול של הגבר.

על סמלי המין הגבריים המובנים במדה פחותה, נמנים זוחלים ודגים ידועים, ובראש וראשונה הסמל המפורסם של הנחש. לא קל בודאי להבין, על שום מה נעשו כובע ומעיל שמוש לכך, אבל ערכם הסמלי נעלה מכל ספק, ולבסוף מתעוררת גם השאלה, אם יש לראות תחליפו של אבר הזכרות באבר אחר, ברגל או ביד, כתחליף סמלי. כסבורני שקשר הענינים והצד שכנגד אצל האשה מחייבים אותנו בכך.

כלי־המין של האשה מתוארים תיאור סמלי על ידי כל אותם הדברים, שלפי טבעם יש להם חלל, שיכול לקלוט דבר־מה. ובכן: פירים, בורות ומערות, כלים ובקבוקים, תיבות, קופסאות, תרכוסים, מזודות, ארגזים, כיסים וכיוצא באלה. גם הספינה מקומה באותה שורה. קצת סמלים יותר משהם מתייחסים על ערות־האשה הם מתיחסים על הרחם, כגון: ארונות, תנורים, ובעיקר: החדר. הסימבוליקה של החדר מזדמנת כאן עם הסימבוליקה של הבית, הדלתות והשערים נעשים שוב סמלים לפתח־הערוה, אבל גם חמרים נעשים סמלים לאשה, העץ, הניר, לרבות דברים הנעשים מחמרים אלה, כמו השולחן והספר. מבין בעלי החיים יש להזכיר לפחות את הריכוכית והקונכיה כסמלים נקביים שאין להכחיש בהם. מבין אברי־הגוף בא הפה במקום פתח הערוה, מבין הבנינים — הכנסיה והקַפֶּלה. עיניכם הרואות, לא כל הסמלים מובנים יפה במידה אחת.

בין כלי־המין יש למנות גם את השדים, המוצאים, כחצאי־הכדור הגדולים יותר (האחורַים) של גוף האשה, תיאור לעצמם, בתפוחים, אפרסקים, ופירות בכלל. שערות־הערוה של האיש והאשה מתאר החלום כיער וסבך. מן הטופוגרפיה המסובכת של אברי־המין הנקביים אנו מבינים, על שום מה הם מתוארים לפרקים רבים מאוד בדמות נוף עם סלעים, יער ומים, ואילו המיכאניזם רב־הרושם של מנגנון אברי הזכרות מביא לידי כך, שכל מיני מכונות מסובכות, שתיאורן קשה, משמשים לו סמלים.

ראויה עוד לציון גם קופסת־התכשיטים כסמל לכלי־המין של האשה; תכשיט ואוצר משמשים גם בחלום כינויים לאדם האהוב; מיני־מתיקה הם תיאור שכיח להנאה שבתשמיש. הנאת האדם מכלי־המין שלו נרמזת בחלום על־ידי נגינה מכל המינים, גם על ידי נגינה על הפסנתר. תיאורים סמליים מובהקים של מעשי־אונן הן החלקה ודרדור, וכן קטיפת ענף. סמל חלום הראוי לתשומת־לב מיוחדת היא נשירת־שן או עקירת־שן. קודם כל באו בודאי להורות על הסֵרוּס (Kastration) כעונש למעשי־אונן. תיאורים מיוחדים להזדווגות המינים מוצאים בחלום במספר קטן ממה שיכולנו לצפות מן הנאמר עד עתה. פעולות ריתמיות כמו רקוד, רכיבה ועליה יש לתתן ענין לכאן, לרבות חויות־אֵימים, כגון: היות מרמס לכלי־מסע. שייכות לכאן גם מלאכות־יד ידועות, וכמובן: הטלת אימה בכלי זין.

אין אתם חייבים לראות את שמושם וביאורם של הסמלים בתכלית הפשטות. יתארעו כאן כל מיני דברים הסותרים את שקוינו. כך, למשל, לא יאמן כמעט, שלפרקים מרובים אין הבדלי־המין מוגדרים כל צרכם באותם התאורים הסמליים. אילו סמלים פירושם: כלי־המין בכלל, אחד של האיש, ואחד של האשה, למשל: הילד הקטן, הבן הקטן או הבת הקטנה. וסמל שהוא זכרי בעיקר יש שהוא משמש כלי־מין נקבי ולהיפך. דבר זה לא יובן לנו כל עוד לא עמדנו על התפתחות המוצגים הסכסואליים של בני האדם. בכמה מקרים כפל־משמעותם של הסמלים יהא למראית עין בלבד, הסמלים הגלויים ביותר כמו: כלי־זין, כיס, תיבה, יוצאים מכלל אותו שמוש דו־מיני.

ועכשיו אני רוצה לברור לעצמי כנקודת־מוצא לא את המתואר כי אם את הסמל ולתת סקירה על השדות שמהם שאולים רובי הסמלים הסכסואליים, ולצרף תוספות אחדות בתשומת־לב מיוחדת אל הסמלים שהצד המשותף שלהם אינו מובן. סמל מעורפל כזה הוא הכובע, ושמא כיסוי הראש בכלל; בדרך כלל הוראתו זכרית, ואף־על־פי־כן יכול שתהא לו גם הוראה נקבית. וכן מורה גם המעיל על הגבר, ואולי לא תמיד ביחס לכלי־המין. הזכות בידכם לשאול על־שום מה. העניבה התלויה ויורדת כלפי מטה, שאין האשה לובשתה, היא סמל זכרי ברור. לבנים, בד בכלל—נקביים הם; בגדים, מדים הם, כפי

ששמענו כבר תחליף לעירום, לצורות הגוף; הנעל, הסנדל – סמלים לערות האשה המה. שולחן ועץ נזכרו כבר כסמלים נקביים ודאיים אך סתומים. סולם, מדרגות, מעלות או ההליכה עליהם הם סמלים ודאיים לתשמיש. מתוך עיון מדוקדק יותר נראה את הריתמוס של אותה הליכה כצד המשותף ושמא גם גידול העוררות, עוצר הנשימה ככל שמגביהים לעלות.

הנוף נערך כבר כתיאור כלי־המין הנקביים. הסלעים הם סמלים לאבר הזכרות; הגן סמל מצוי לערות־האשה*). הפירות הם השדים ולא הילד. חיות־בר פירושם בני אדם השטופים בחושים, לרבות: יצרים רעים, תאוות. ניצות ופרחים מורים על ערות־האשה וליתר יחוד על הבתולים. אל תשכחו, שהניצות הן באמת כלי־המין של הצמחים.

החדר ידוע לנו כבר כסמל. התיאור ניתן כאן להמשך, מתוך שחלונותיו, מבואותיו, דלתותיו של החדר מקבלים משמעות של נקבי־הגוף. גם דבר היות החדר פתוח או סגור משתלב לאותה סימבוליקה, והמפתח, הפותח, ודאי שהוא סמל זכרי.

כל אלה אפשר שיהיו חומר לסימבוליקה של החלום. אין כאן שלימות ויש מקום להעמיק ולהרחיב יותר. אך סבורני, שיראה בעיניכם יותר ממספיק ושמא יהיה למורת־רוחכם. שאול תשאלו: הבאמת אני חי בתוך סמלים סכסואליים? האם העצמים הסובבים אותי, כל הבגדים שאני לובש לבשרי, כל החפצים שאני נוטל בידי, סמלים סכסואליים הם בכל עת תמיד, אחת ולא אחרת? לאמתו של דבר, יש כאן סיבות למדי לבוא בשאלות תמוהות, והראשונה יוצאת ואומרת: בעצם מנין אנו יכולים לדעת הוראתם של אותם סמלי־חלום, שבעל־החלום עצמו אינו מודיע לנו עליהם ולא כלום, או מודיע ידיעות קלושות בלבד?

תשובתי היא: ממקורות שונים מאד, מן האגדות והמיתוסים, מן ההלצות והבדיחות, מן הפולקלור, הינו: ידיעת המנהגים וההרגלים, הפתגמים והשירים של העמים, משימושי הלשון של הפיוט ושל ההדיוטות. בכל מקום אתה מוצא כאן אותה סימבוליקה עצמה ובמקומות רבים מהם אנו מבינים אותה בלא כל הדרכה. כשאנו מתחקים על

*) «גן נעול אחותי כלה», שה״ש. המתרגם.

אותם המקומות לפרטיהם נמצא הקבלות מרובות כל־כך לסימבוליקה של החלום, שמתחזקה בנו ודאותנו בצדקת פתרוננו.

אמרנו, שפעמים רבות מוצא גופו של האדם, לדעת שרנר, בחלום את תיאורו הסמלי בבית. בהמשך התיאור הזה הרי החלונות, הדלתות והשערים הם המבואות לחלולי־הגוף, החזית החלקה או עם זיזים וגזוזטראות. אבל אותה סימבוליקה עצמה מצויה בשימושי־הלשון שלנו. אנו נוהגים לקבל את מכרנו הטוב בברכת־שלום ידידותית ומכנים אותו "altes Haus„ (*, כשאנו אומרים einem aufs Dachl zu geben (** או כשאנו מכריזים על אלמוני שלא הכל כשורה im Oberstübchen (**. נקבי־הגוף קרויים באנטומיה כפשוטם שערי־הגוף.

מה שמצינו את ההורים בחלום כזוג קיסרים ומלכים עשוי בודאי להפתיענו תחילה. אבל יש לכך אח באגדות. וכלום אין מחשבה מדמדמת בנו, שכל אותן האגדות הפותחות במלים: היה היו מלך ומלכה – לא נתכוונו אלא לומר: היה היו אב ואם? בחוג המשפחה אנו קוראים דרך צחוק לילדינו בשם נסיכים ולבכור – יורש־העצר. המלך עצמו קורא לעצמו אבי־הארץ (Landesvater). לילדים קטנים אנו קוראים דרך צחוק תולעים ואומרים, מתוך חמלה על הילד, התולעת המסכנה

נחזור לסימבוליקה של הבית. משאנו משתמשים בחלום בבליטות שבבתים כבבתי־אחיזה, כלום אין זה מעלה על הדעת דיבור עממי ידוע על חזה שהוא מפותח ביותר: אצל פלונית יש במה להאחז? ההמון נוקט בענין זה מימרה אחרת: זו יש לה לפני ביתה עץ הרבה*), כאילו בא לסייע לפתרוננו, שהעץ הוא סמל נקבי, אמהי.

ועוד משהו בענין העץ. לא נבין כיצד נתגלגל אותו חומר ובא לשמש חילופין לאמהי, לנקבי. הפילולוגיה המשוה תסייע כאן בידנו. נראה שהמלה הגרמנית Holz מקור אחד לה עם המלה היונית ὕλη או שהוראתה חומר, חומר היולי. נמצא, שכאן לפנינו המקרה שאינו נדיר דוקא, ששם כללי של חומר נשתמר באחרונה לחומר אחד בלבד. ושוב, יש באוקיינוס אי אחד ושמו מַדֵירה. שם זה קראו לו הפורטוגלים

*) בית ישן.

**) לתת (=להכות) למישהו על הגג הקטן (=הראש).

*) חדר עליון קטן (עליה=ראש).

*) כמובן, שפרויד נוקט כאן דרכי־דיבור גרמניים. המתרגם.

כשגילו אותו, משום שבאותם הימים מיועד היה מסופו ועד סופו. מדירה בלשון הפורטוגלים היא עץ. אולם תכירו, שמדירה (Madeira) אינה בעצם אלא המלה הלטינית (Materia), שנשתנתה מעט, ואף היא מורה בדרך כלל על חומר, והמלה Materia נגזרה מן המלה mater (אם). כל חומר שממנו עשוי דבר מן הדברים הוא כאילו היסוד האמהי שלו. נמצא, שבשימוש הסמלי עץ במקום אשה, אם — מתקיימת ומוסיפה, איפוא, אותה השקפה נושנה.

הלידה מובעת כרגיל בחלום על־ידי יחס למים; קופצים לתוך המים או יוצאים מן המים, משמע: יולדים או נולדים. אך אל נשכח, שאותו סמל יכול להסתייע בשני דרכים באמת אחת מתולדות ההתפתחות. לא זו בלבד שכל היונקים שעל היבשה, ואבות האדם בכללם, מוצאם מחיות־המים, — זו תהיה העובדה הרחוקה ביותר — אלא שכל יונק ויונק, כל אדם ואדם עברה עליו חליפת קיומו הראשונה במים, הינו: הוא חי כעובר במי־שִׁלְיָה, בגוף אמו, וכשנולד יצא מן המים. אין ברצוני לומר, שבעל־החלום יודע זאת, אדרבה, דעתי היא שידיעה זו אינה צריכה לגופו. בעל־החלום יודע, כנראה, על כך בצורה שונה במקצת, שכן בילדותו ספרו לו זאת, ואף כאן רוצה אני לומר, שאותה ידיעה לא הוסיפה לו כלום בשביל יצירת הסמל. בחדר־הילדים ספרו לו, שהחסידה מביאה את הילדים, אך מהיכן היא נוטלתם? מן הנהר, מן הבאר. הוה אומר: שוב מן המים. אחד מן הפצינטים שלי שניתן לו לקח זה — בימים ההם גרף קטן — נעלם לאחר המעשה כל אחרי הצהרים. לבסוף מצאוהו שוכב על שפת נהר־הארמון, פניו הקטנים מוטים כלפי אספקלרית־המים והוא מסתכל בשקידה שמא יוכל לראות את הפעוטות בקרקע הנהר.

במיתוסים על לידתו של הגבור, שאו. ראנק חקרם חקירה משוה — העתיק שבהם הוא המיתוס על המלך סרגון מאכד, כ־2800 לפני הספירה הנוצרית — ממלאת תפקיד מכריע ההשלכה למים וההצלה מן המים. ראנק הכיר, כי כל אלה הם תיאורי־הלידה, כדוגמת התיאורים השכיחים בחלום. כשמצילים בחלום מישהו מן המים הרי שהמציל עושה אותו לאמו או לאם סתם; במיתוס מי שמציל ילד מן המים רואה עצמו כאמו האמתית של הילד. בהלצה ידועה נשאל ילד יהודי חריף, מי היתה אמו של משה. הוא עונה בלי פקפוק: בת־המלך

הכיצד, טענו כנגדו, הרי זו רק משתה אותו מן המים. היא שאומרת כך, משיב הילד, ובדבריו אלה הוכיח, כי מצא את פתרונו הנכון של המיתוס.

יציאה מן המקום מראה בחלום על מיתה. וכך נוהגים גם בחדר הילדים, כשילד שואל לנפטר שהוא מרגיש בהעדרו, אומרים לו, שנסע מכאן. ושוב הייתי רוצה לסתור את הסברה, שסמל החלום מקורו באותה אמתלה, המכוונת לילדי. המשורר משתמש באותה הסימבוליקה עצמה כשהוא מדבר על עולם־הבא כעל ארץ שלא נתגלתה ושמגבולה לא חזר אפילו נוסע אחד (no traveller). גם בחיי יום־יום אנו רגילים לדבר על הנסיעה האחרונה. כל הבקי בפולחן העתיק יודע כמה כובד־ראש נהגה, למשל, האמונה המצרית הקדומה בציור הנסיעה לארץ־המות. ספר־המתים נתקיים בידנו בטפסים מרובים, כל חנוט נצטייד בו לקראת מסעו זה כמו בספר בֶּדֶקר*. מאז נבדלו מקומות־הקבורה מן הישוב, נעשה גם מסעו האחרון של המת ממשות.

וכן גם הסימבוליקה של כלי־המין אינה משהו שהוא מסגולת החלום בלבד. כל אחד מכם היה ודאי פעם לא אדיב כל־כך וכנה אשה „alte Schachtel" (קופסה ישנה), שמא בלי דעת שאותה שעה השתמש באחד מסמלי־העריות. בברית החדשה נאמר: האשה כלי חלש היא. כתבי־הקודש של היהודים, בסגנונם הקרוב כל־כך לסגנון הפיוט, גדושים ביטויים של סמלים סכסואליים, שלא הובנו תמיד כהלכה ופירושם, למשל בשיר־השירים, הביא לאי־הבנה הרבה. בספרות העברית המאוחרת מצוי תיאור האשה כבית, והפתח בא במקום פתח הערוה. כשלא נמצאו, דרך משל, הבתולים טוען האיש טענת «פתח פתוח מצאתי». גם שולחן כסמל לאשה ידוע באותה ספרות. האשה אומרת על בעלה: «שולחן ערכתי לו והוא הפכו». בנים חגרים באים מפני שהבעל «הופך את שולחנו». ראיות אלה שאולות ממאמרו של ל. לוי בברין: הסימבוליקה הסכסואלית בכתבי הקודש ובתלמוד**.

שגם ספינותיו של החלום פירושן נשים — על כך מעידים האתימולוגים, הקובעים הלכה, שבשם ספינה (Schiff) נקרא בתחילה

*) מורה דרך בארצות.

**) חגרין מפני מה הוין — מפני שהופכין את שולחנם (נדרים כ׳ עא). ערכתי לו שולחן והפכו (שם). המתרגם.

כלי־חרס והיא אחות למלה Schaff*)· שהכירים משמשים סמל לאשה ולרחם־האם מתאשר על־ידי האגדה היונית בדבר פריאנדר איש קורינתס ומליסה אשתו· כשאותו העריץ העלה, לפי ספורו של הרודוט, בקסמים את צל אשתו, שאהבה מאוד אך רצחה מקנאה, כדי לשמוע ידיעה אחת מפיה, הוכיחה המתה כי היא היא זאת – מתוך שהזכירה לו, לפריאנדר, כי הטיל לחמו לתוך תנור קר, כהֶסתר־מעשה שלא יכול היה להיות ידוע לאיש אחר· ב־Anthropophyteia היוצא לאור על־ידי פ· ש· קרויס, זה המקור שאין לו תמורה לכל הנוגע בחיי־המין של העמים, אנו קוראים, כי במחוז ידוע בגרמניה רגילים לומר על אשה שילדה: תנורה נהרס· התקנת־האש וכל הכרוך עמה ספוגה עד מיצויה סימבוליקה סכסואלית· הלהבה היא תמיד אבר הזכרות ומקום האש, הכירה, חיק האשה·

שמא תתמהו על כך, שהנופים מרבים לשמש בחלום תיאור לכלי־המין של האשה, לכו אצל המיתולוגים ושם תלמדו, מה התפקיד שנתייחד לאם אדמה בציוריהם ובפולחנם של העמים הקדמונים, וכיצד התפיסה על עבודת־האדמה נקבעה על־ידי אותה סימבוליקה· שהחדר מתאר בחלום את האשה, תהיו נוטים להסיק מניבי הלשון הגרמנית הגורסת Frauenzimmer במקום Frau, הינו היא מחליפה את נפש האדם בחלל הנועד לו· בדומה לכך אנו מדברים על «השער העליון» ומתכוונים לשולטן ולממשלתו; גם שמו של השליט במצרים העתיקה, פרעה, אין פירושו אלא «חצר מרווחת» (במזרח העתיק משמשות החצרות בין שערי־העיר הכפולים מקומות־מועד כדוגמת מגרשי־השווקים בעולם הקלסי)· אך סבורני, שקשר זה הוא שטחי מדי· קרוב יותר לודאי, שהחדר לא נעשה סמל לאשה אלא כחלל המקיף את האדם· הרי אנו מכירים כבר את הבית בהוראה כזו מן המיתו־לוגיה ומן הסגנון הפיוטי אנו רשאים לצרף עיר, מצודה, ארמון, מבצר כסמלים נוספים לאשה· השאלה היתה נפתרת בנקל בחלומותם של בני־אדם, שאינם מדברים גרמנית ואינם מבינים אותה· בשנים האחרונות עסקתי בריפוי חולים לועזיים, ודומני שאני זוכר, שגם בחלומותיהם חדר פירושו אשה, אף־על־פי שלשונותיהם חסרו שימוש־לשון מקביל· יש גם סימנים אחרים לכך, שהיחס הסמלי יכול לחרוג

*) יוצר כלי חרס. המתרגם.

מתחומי הלשון, וכבר עמד על־כך חוקר־החלום הותיק שוברט (1862) ברם, אף אחד מבעלי־החלומות שלי לא היה בור גמור בגרמנית, ואין־לי אלא להניח את ההכרעה באותה שאלה לאותם פסיכואנאליטיקנים, היכולים לאסוף תצפיות בארצות אחרות ובאנשים המדברים שפה אחרת.

מבין התיאורים הסמליים של אברי־הזכרות אין לך כמעט אחד שאינו חוזר בדרכי־לשון של הלצה, של ההדיוטות ושל הפייטנים, ואף אצל משוררי־המופת העתיקים. באים כאן במנין לא בלבד הסמלים המופיעים בחלום, אלא גם חדשים, למשל: כלי־עבודה שונים, ובשורה ראשונה – המחרשה. אגב, אנו מתקרבים בתיאור הסמלי של הזכרות לשדה רחב מאוד ושנוי במחלוקת הרבה, אך מטעמי חסכון אנו רוצים להתרחק ממנו. רק סמל אחד, המספר 3, המשתרבב כאילו מתוך השורה, הייתי רוצה להקדיש לו כמה הערות. צריך עיון עדיין, אם אין לתלות את קדושתו של המספר הזה באותו היחס הסמלי. אך נראה בודאי, שכמה מן העצמים המחולקים לשלושה המצויים בטבע, למשל: עלה התלתן, לא שמשו לשלטים ולסמלים, אלא משום אותה הוראה סמלית. גם החבצלת המשולשת, הקרויה חבצלת צרפתית, והשלט המיוחד במינו של שני איים הרחוקים זה מזה כסיציליה ואי מן (Isle of Man), ה־Triskeles (שלוש רגלים כפופות למחצה היוצאות מנקודת־מרכז אחת) אינם, כנראה, אלא שינויי־צורה של אבר הזכר. צלמי־דמותו של אבר הזכרות שמשו בימי קדם כאמצעי־הגנה תקיפים ביותר (Apotropaea) כנגד השפעות רעות, ומכאן, שהקמיעות מביאי־האושר הנוהגים בימינו – קל לראות בכולם סמלי־עריות או סמלים סכסואליים. נסתכל באוסף כזה, כפי שנושאים אותו בצורה של תכשיטי־כסף קטנים; עלה־תלתן בן ארבעה עלים, חזיר, פטריה, פרסת־ברזל, סולם ומנקה ארובות־העשן. עלה־התלתן המרובע בא במקומו של העלה המשולש, שהוא בעצם מתאים לסמל; החזיר הוא סמל עתיק לפריה ורביה; הפטריה היא בלי ספק סמל לאבר הזכרות. יש מין פטריות שמשום הדמיון הגלוי שלהן עם אבר הזכרות קבלו את שמן Phallus impudicus; פרסת־הברזל יש בה משרטוטי פתח־הערוה ומנקה־הארובות הנושא את הסולם יפה לו אותה חבורה, משום שהוא עושה אותן תנועות־היד שההדיוטות נוקטים בהן לשם השואה לתשמיש המטה (עיין

(Anthropophyteia). את סולמו הכרנו כבר בחלום כסמל סכסואלי; שמוש־הלשון הגרמני מסייע כאן בידנו, הוא מראה לנו כיצד המלה „Steigen" (עלה) משמשת במובן סכסואלי מובהק. אומרים: den Frauen nachsteigen. וגם "ein alter Steiger„(*). בצרפתית, שהמעלה קרויה La marche, אנו מוצאים ביטוי הולם לזקן שבע־תענוגות „un vieux marcheur". וכנראה יש קשר בין זה לעובדה, שההזדווגות המינית של כמה בעלי־חיים גדולים באה מתוך שהזכר מטפס ועולה על גבי הנקבה.

קטיעת־ענף כתיאור סמלי למעשי־אונן לא זו בלבד שהיא מתאימה להגדרותיהם של ההדיוטות על מעשי־האונן, אלא שיש לה גם הקבלות מיתולוגיות מפליגות. ברם, לתשומת־לב מיוחדת ראוי תיאורו של מעשה־אונן, או נכון יותר: תיאור העונש על אותו מעשה,הסירוס (Kastration), על ידי נשירת שן או עקירת שן, משום שענין זה אח לו בפולקלור, הידוע אולי רק לבעלי־חלום מועטים. נראה לי, שאין לפקפק בכך, שהמילה הנוהגת אצל עמים רבים כל כך, היא אֶקְוִיוָלֶנט (ערך מקביל) ותמורה של הסירוס. ועתה שמענו, שבאוסטרליה נוהגת המילה אצל שבטים פרימיטיביים ידועים כפולחן הבגרות המינית (עם חגיגת בגרותו של הנוער), ואילו שבטים אחרים, הקרובים להם קרבת מקום, המירו אותו מעשה בעקירת שן.

הריני מסיים את תיאורי בדוגמאות נסיון אלו. אין אלו אלא דוגמאות נסיון בלבד; אנו יודעים יותר על כך, ואתם רשאים לשוות בנפשכם בכמה יהא תוכנו של אוסף כזה עשיר יותר וענינו מרובה יותר לכשיעשה לא בידי דֶלִיטַנְטִים כמונו, אלא בידי מומחים במיתו־לוגיה ואנתרופולוגיה, בבלשנות ובפולקלור. כאן אנו נדחקים למסקנות אחדות, שאינן עשויות לְמַצוֹת את הענין, אך עתידות הן להפרות בהרבה את מחשבתנו.

ראשית, אנו עומדים בפני העובדה, שדרך ההבעה הסימבולית מוכנת לשימושו של בעל־החלום, שאינו יודע אותה ואינו מכירה בהקיץ. דבר זה תמוה כל כך, כאילו נתגלה לכם שמשרתת הבית שלכם שומעת סנסקריט, אף־על־פי שידעתם, כי נולדה בכפר צ׳כי אחד ולא למדה

*) לעלות אחרי הנשים ; עולה ותיק. — השוה: «אמרתי אעלה בתמר» שבשה״ש. המתרגם.

שפה זאת מעולם. לא בנקל נוכל לאותה עובדה בהשקפות הפסיכולו־גיות שלנו. אין אנו יכולים אלא לומר, שידיעת הסימבוליקה אינה מודעת לבעל־החלום, היא שייכת לחיי־הנפש הלא־מודעים שלו. אך גם הנחה זו אינה מניחה את דעתנו. עד עתה לא הוצרכנו אלא להניח מציאות שאיפות לא־מודעות, כאלה שאין יודעים עליהן כלום לשעה או למשך זמן ארוך. אך עכשיו הדברים אמורים בגדולה מזו, ממש בידיעות לא־מודעות, ביחסי־מחשבה, בהשואות בין אובייקטים שונים, המביאות לידי כך, שאפשר להעמיד בקביעות את האובייקט האחד במקומו של השני. השואות אלו אינן נעשות בכל פעם מבראשית, אלא הן מוכנות ומזומנות מראש, מתוקנות אחת ולעולם. דבר זה מוכח מן ההתאמה שביניהן אצל אנשים שונים, התאמה הקיימת אולי על אף ההבדלים בלשון.

ידיעת היחסים הסימבוליים האלה מהיכן? אין שימוש הלשון מסביר אלא חלק קטן מהם. ההקבלות המרובות בשדות אחרים אינן ידועות ברובן לבעל־החלום; אף אנו הוכרחנו ללקטן תחילה ביגיעה מרובה.

ואחרת, יחסים סימבוליים אלה אינם דבר המיוחד לבעל־החלום או לעבודת החלום, שעל ידו הם באים לידי גילוי. הרי שמענו, כי באותה סימבוליקה עצמה משתמשים המיתוסים והאגדות, העם בפתגמיו ובשיריו, שימוש הלשון של ההדיוטות והזית הפיטנים. בקעה זו של הסימבוליקה רחבה לאין שיעור, והסימבוליקה של החלום אינה אלא חלק קטן הימנה. ללא הועיל הוא אפילו לגשת לכל הבעיה מנקודת־הראות של החלום. רבים מן הסמלים המשמשים במקום אחר אינם מזדמנים בחלום או מזדמנים לעתים רחוקות מאוד; כמה מסמלי החלום אינם מצויים בכל שאר השדות, אלא, כאשר ראיתם, רק זעיר פה וזעיר שם. מתקבל הרושם, שלפנינו כאן דרך־הבעה קדום, שנתבטל כבר, ושנשתמרו הימנו בשדות שונים דברים שונים, אחד רק כאן, ואחר דוקא שם, והשלישי, אולי בצורות שנשתנו במקצת, בשדות אחרים. עלי לזכור כאן את הזיתו של חולה־רוח מענין אחד, שבדה מלבו «שפת בראשית» שכל היחסים הסימבוליים הללו היו כביכול שרידים הימנה.

והשלישית, ודאי יפליאכם הדבר, שהסימבוליקה בשאר השדות

שנזכרו אינה בשום פנים סימבוליקה סכסואלית בלבד; ועוד, שבחלום הסמלים משמשים ביטוי, כמעט בלא יוצא מן הכלל, לאובייקטים וליחסים סכסואליים, גם דבר זה אינו ניתן להתפרש בנקל. האם הסמלים, שמלכתחילה היה להם ערך סכסואלי, התחילו משמשים אחר כך שימוש אחר, והאם כרוך בכך גם המעבר מתיאור סימבולי לתיאור שסוגו אחר? ברור שאין להשיב על השאלות האלה, כשעוסקים בסימ־בוליקה של החלום בלבד. רשאים רק להחזיק בהשערה, שקיים יחס פנימי מיוחד בין הסמלים האמיתיים לבין הסכסואלי.

בשנים האחרונות ניתן לנו כאן רמז חשוב מאוד. בלשן אחד ה׳ שפרבר (אופסאלה), העוסק במחקריו בלי זיקה אל הפסיכואנליזה, הורה הלכה, שצרכים סכסואליים לקחו בהתהוותה ובהתפתחותה של הלשון את החלק הגדול ביותר. קולות־בראשית של הלשון שימשו להודעה ולקריאת בן־הזוג או בת־הזוג; התפתחותם הבאה של שרשי־הלשון נלותה על מלאכותיו של האדם הקדמון. עבודות אלה נעשו במשותף ותוך כדי ביטויי לשון שחזרו ונשנו בקצב. — כאן הֻעבר אינטרס סכסואלי על העבודה. האדם הקדמון כאילו הנעים את העבודה על עצמו, מתוך שנהג בה כבאֶקוִיוָלֶנט ותחליף לפעולה המינית. נמצא, המלה שנזרקה בשעת העבודה המשותפת היו לה שתי הוראות, סמנה את האקט המיני ואת פעולת העבודה עצמה, שנראתה שווה לו. בהמשך הימים נפטרה המלה מהוראתה הסכסואלית ונצמדה לאותה עבודה. לאחר דורות עלתה כך גם למלה חדשה, שהיתה לה הוראה סכסואלית והתחילה משמשת סוג חדש של עבודה. בדרך כך נוצר מספר של שרשי־לשון, שמקור כולם היה סכסואלי ושהסתלקו מהוראתם הסכסואלית. אם סכימה כזו ששורטטה כאן מכוונת לאמת — נפתח לפנינו מכל מקום פתח להבנת הסימבוליקה של החלום. היינו יכולים לתפוס, על שום מה מצויים בחלום, שקיים בידו משהו מאותם היחסים הקדומים, סמלים מרובים כל־כך בשביל הסכסואלי; על שום מה מורים בדרך כלל כלי־הזין ומכשירי־העבודה על היסוד הזכרי, החמרים והמעובד — על היסוד הנקבי. היחס הסימבולי לא היה בו אלא משום שיור לזהות המלים הקדומה; כלים שמלפנים היה שמם כשם כלי־המין יכולים לבוא עכשיו בחלום כסמלים להם.

ברם, מתוך ההקבלות שלנו לסימבוליקה של החלום תוכלו גם לקנות לעצמכם הערכה על אופיה של הפסיכואנליזה, המכשיר אותה ליעשות תל שהכל פונים אליו, במידה שלא עלתה ביד הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה. בעבודה הפסיכואנליטית נטועים יחסים של מדעי־רוח אחרים ומרובים כל־כך, שחקירתם מבטיחה ידיעות בעלות ערך כביר למיתולוגיה ולפילולוגיה, לפולקלור, לפסיכולוגיה של העמים ולתורת־הדת. כדבר מובן יהיה לכם, שעל קרקעה של הפסיכואנליזה צמח כתב־עת, שעיקר תעודתו היא טיפוח היחסים האלה; הוא נוסד בשנת 1912 ונערך בידי הַנס זַאכס ואוטו ר א נ ק, Imago שמו. בכל הבחינות האלה הפסיכואנליזה היא קודם כל הצד הנותן, פחות מכן – הצד המקבל. אמנם יתרון לה מכך, שמסקנותיה המוזרות נעשו בעינינו ודאיות יותר מתוך שנמצאן גם בשדות אחרים, אבל בדרך כלל הפסיכואנליזה היא שהמציאה את המיתודות הטכניות ונקודות־הראות, שהשימוש בהן באותם השדות האחרים עתיד להשפיע ברכה. חיי־הנפש של היצור האנושי הבודד נותנים לנו בשעת חקירה פסיכואנליטית את ההסברים, המסייעים בידנו לפתור כמה חידות בחייהם של המוני־האדם או לפחות להשפיע עליהם את האור הנכון.

אגב, עדיין לא אמרתי לכם כלל, מה תנאים שאנו יכולים בהם להציץ הצצה עמוקה ביותר לתוך אותה «שפת־בראשית» משוערת, ומה שדה שנשתמר בו ביותר הימנה. כל־אימת שאינכם יודעים את הדבר הזה לא תוכלו גם למַצות את ערכו של הענין הזה. שדה זה היא הנֵברוטיקה, והחומר שלו – הם הסימפטומים וכל שאר גילוייהם של העצבניים, שהפסיכואנליזה לא נוצרה אלא בשבילם, לפרשם ולרפאם.

נמצא, שנקודת־הראות הרביעית שלי חוזרת למוצאנו ונוטה לדרך, שסומנה לנו מראש. אמרנו: אילו גם לא היתה קיימת כל בקורת־חלום, לא היה החלום בכל זאת מובן בנקל, משום שאז היינו עומדים לפני התעודה לתרגם את שפת הסמלים של החלום לשפת מחשבתנו בהקיץ. הסימבוליקה היא, איפוא, בצד בקורת־החלום, הגורם השני ושאינו תלוי של סילוף־החלום. אך קרובה ההנחה, שנוח לה לבקורת־החלום להשתמש בסימבוליקה, מפני שגם היא מביאה לידי אותה התוצאה, לידי זרותו וסתמיותו של החלום.

האם אין אנו עתידים להתקל עם המשך חקר־החלום בגורם חדש המוסיף על סילוף־החלום — דבר זה יתגלה עד מהרה. ואולם לא הייתי רוצה להניח מידי את נושא הסימבוליקה של החלום מבלי לחזור ולנגוע בחידה: על שום מה נתקלה זו בהתנגדות נמרצת כל־כך מצד המשכילים, אם כי מציאות הסימבוליקה במיתוס, בדת, באמנות ובלשון נעלה היא מכל ספק. כלום שוב אין הקולר תלוי ביחס אל הסכסואליות?

שיעור אחד עשר

עֲבוֹדַת־הַחֲלוֹם

רבותי! אם כבשתם בידכם את בקורת־החלום ואת התיאור הסמלי, לא התגברתם, אמנם, עדיין לגמרי על סילוף־החלום, אך בכל זאת יש בידכם להבין את רוב החלומות. אתם משתמשים כאן בשתי הטכניקות המשלימות זו את זו, אתם מעוררים את נצנוצי רעיונותיו של בעל־החלום עד שאתם חודרים ומגיעים מן התחליף אל העצם והעיקר, ואתם קובעים מתוך ידיעתכם עצמכם במקום הסמלים את הוראתם הנכונה. על פקפוקים ידועים המתגלים כאן, נדון אחר כך.

ועתה שוב אנו יכולים לפתוח בעבודה, שניסינו בה בשעתה באמצעים לא מספיקים; כשחקרנו את היחסים שבין יסודותיו של החלום לבין עצמם ועיקרם קבענו ארבעה ראשי־יחסים כאלה: יחס של חלק מן השלם, של כדומה או של רמז, היחס הסמלי והתיאור הפלסטי של המלים. דבר זה עצמו ננסה בקנה־מידה גדול יותר, מתוך שנשוה את תוכנו הנגלה של החלום בכללו אל תוכנו הנסתר של החלום, שנמצא לנו על ידי הפתר.

אני מקוה, שלעולם לא תחליפו עוד שנים אלה זה בזה. ואם דבר זה עלה בידכם – הרי שהבנתכם בחלום עולה על הבנתם של רוב קוראי ספרי "Traumdeutung" («החלום ושברו»). הרשוני לחזור ולהזכירכם, שאותה עבודה ההופכת את החלום הנסתר לנגלה קרויה עבודת־החלום. ואילו העבודה הנעשית בכיוון הפוך, הרוצה להגיע מן החלום הנגלה אל הנסתר, היא עבודת־הפתר. עבודת־הפתר מבקשת לבטל את עבודת־החלום. גם בחלומות מן הטיפוס הינקותי שניכרו כמלויי־משאלות מפורשים, חלה בהם בכל זאת יד עבודת־החלום, כלומר: הפיכת המשאלה כדי ממשות, ועל הרוב גם הפיכת הרעיונות לתמונות־חזות. כאן אין כל צורך בפתר, אלא בהחזרה של שתי ההפיכות האלו לקדמותן. מה שנתווסף עוד מעבודת־החלום

בחלומות האחרים נקרא סילוף החלום, וביטולו הוא מתפקידה של עבודת־הפתר שלנו.

מתוך השוואה של פתרוני־חלומות מרובים יכולנו למסור לפניכם בִּמְסוּכָּם מה עושה עבודת־החלום בחומר של רעיונות־החלום הנסתרים, אבל בבקשה מכם, אל נא תרצו להבין באותו ענין יותר מדי. אין כאן אלא חתיכה של תיאור, הצריכה הקשבה בנחת.

פעולתה הראשונה של עבודת־החלום הוא העיבוי. אנו מבינים בכך את העובדה, שתוכנו של החלום הנגלה מועט משל הנסתר, הינו: שהוא מעין תרגום מקוצר שלו. אפשר שהעיבוי יהא נעדר פעם, אבל בדרך כלל הוא קיים, ולעתים קרובות מאוד הוא גדול ועצום. מעולם לא היה הסדר הפוך, כלומר: לא אירע, שהיקפו ותוכנו של החלום הנגלה יהיו עשירים מהיקפו ותכנו של החלום הנסתר. העיבוי בא מתוך כך, א) שכמה יסודות נסתרים נשמטים בכלל, ב) שמתסביכים אחרים של החלום הנסתר נקלט לתוך החלום הנגלה פירור בלבד, ג) מתוך שיסודות נסתרים, שדבר־מה משותף ביניהם, מצטרפים בחלום הנגלה ומתמזגים כחטיבה אחת.

לכשתרצו רשאים אתם לייחד את השם «עיבוי» לאותו תהליך אחרון בלבד. בנקל אתם יכולים ביחוד להראות את פעולותיו מתוך חלומותיכם אתם. תזכרו בלא יגיעה בעיבוי של כמה וכמה נפשות לנפש אחת. בליל־נפשות כזה מראה פניו כשל ראובן, אלא שלבושו דומה לשל שמעון, עושה מלאכה שאתה זוכר כי עשאה לוי, ותוך כדי כך אתה יודע, שאותו אדם הוא יהודה. כמובן, שמתוך אותה יצירת־העירוב מובלט במיוחד משהו משותף לארבע הנפשות האלו. כשם שאפשר להתקין יצירות־עירוב של נפשות, אפשר גם להתקין יצירות־עירוב של עצמים או מקומות, אם בכל אחד ואחד מן העצמים והמקומות הללו יש משהו משותף, שהחלום הנסתר מדגישו. זהו כעין יצירת־מושג חדשה וחטופה, שאותו משותף הוא גרעינה. מתוך שאותם היחידים שנתעבו זה בזה מתגבבים זה על גבי זה, נוצרת בדרך כלל תמונה לא ברורה, ממוזמזת, משל כאילו מצלמים פעמים רבות על גבי זכוכית־צלום אחת.

ודאי שעבודת־החלום ענין מרובה לה ביצירות־עירוב כאלה, שכן יכולים אנו להוכיח, שאותם הצדדים המשותפים הדרושים לכך הותקנו בכוונה, במקום שהם חסרים תחילה, למשל, על־ידי בחירת

ביטוי מילולי לרעיון מסוים. כבר הכרנו טיבם של עיבויים ויצירות־עירוב כאלה, הם מלאו תפקיד בהתהוות פליטות פה. זכרו אותו אדם צעיר, שרצה begleitdigen (ללוות – להעליב) גברת אחת. מלבד זה יש בדיחות, שהטכניקה שלהן מיוסדת על עיבוי כזה. ואפילו לכשנתעלם מכך, נהא רשאים לומר שאותו תהליך הוא דבר לא רגיל ומוזר לגמרי. אמנם יצירה של עירובי־נפשות בחלום – אחים ודוגמאות לה בכמה מיצירותיו של דמיוננו, היודע לזווג בנקל כחטיבה אחת חלקים, שבמציאות אינם הולמים זה את זה. כן, למשל, הקֶנטַבְּרים והחיות האגדיות שבמיתולוגיה העתיקה או שבתמונותיו של ב ק ל י ן. הרי «הדמיון היוצר» אינו עשוי בכלל להמציא דבר אלא להרכיב חלקים הזרים זה לזה. אך המשונה שבעבודת־החלום הוא, שהחומר העומד לרשותה של עבודת־החלום הם רעיונות, רעיונות שכמה מהם אפשר שהם מגונים ואין הדעת סובלתם, אלא שהם ברואים עומדים ומבוטאים כנימוס. רעיונות אלה נעתקים על ידי עבודת החלום לצורה אחרת, ותמוה ולא מובן הדבר, שאותו התרגום, שהוא כמו העתקה מכתב אחר או ללשון אחרת, משתמש באמצעי המזיגה וההרכבה. שהרי בדרך כלל שואף התרגום לשמור על ההבדלים המצויים במקור ולהזהר דוקא מלערבב את הדברים הדומים ביניהם. ואילו עבודת־החלום שוקדת על היפוכו הגמור של דבר והוא מעבה שני רעיונות שונים על־ידי־כך, שהיא מחפשת, כדרך הבדיחה, מלה הנשמעת לכמה פנים, שבה שני הרעיונות יכולים לדור בכפיפה אחת. אין צורך שתרצו להבין מיד אותו קו, אך יכול שתהא לה חשיבות מרובה לתפישה של עבודת־החלום.

אף־על־פי שהעיבוי מאַטֵם את החלום, אין לנו הרושם כאילו היה פועל יוצא מבקורת החלום. אנו נוחים יותר לתלותו בגורמים מכניים או חסכוניים; מכל מקום באה כאן גם הבקורת במנין.

פעולותיו של העיבוי אפשר שתהיינה לא רגילות לגמרי. פעמים שהוא מסייע בידנו לאחד שני מהלכי־רעיונות נסתרים, השונים בתכלית, בחלום נגלה אחד, באופן שאנו מקבלים פתרון של חלום המניח לכאורה את הדעת, ועם כל זאת אפשר שיתעלם מעינינו פתרון הולם אחר.

העיבוי משפיע גם על היחס שבין החלום הנסתר והנגלה, שאין קשר פשוט בין היסודות של זה וזה. יסוד נגלה אחד מתאים בעת

ובעונה אחת לכמה וכמה יסודות נסתרים, ולהיפך: יסוד נסתר אחד אפשר שיהא משותף בכמה וכמה יסודות נגלים, הינו כדרך שליבה. עם פתר החלום מתחוור, שנצנוצי־רעיונות השייכים לאיזה יסוד מהיסודות הנגלים אינם צריכים לעלות על הדעת בזה אחר זה כסדרם, לפרקים מרובים צריך להמתין עד שיפתר כל החלום כולו.

עבודת החלום מקיימת, איפוא, מין טרנסקריפציה לא־שכיחה כלל של רעיונות החלום, לא תרגום מלה במלה או אות באות, אף לא בחירה לפי כלל קבוע, למשל: שאין מוסרים אלא את הקוֹנסוֹננטים שבמלה ומשמיטים את התנועות שבה, גם לא מה שאפשר היה לקרוא בשם «מילוי מקום», שבו ניטל תמיד יסוד אחד במקום רבים, אלא דבר־מה אחר ומורכב יותר.

פעולתה השניה של עבודת החלום היא ההַתָּקָה (Verschiebung). לאשרנו הקדמנו כבר לטפל במקצת בכך; ואנו יודעים שאין היא אלא מלאכתה של בקורת־החלום. שנים הם גילוייה: האחד, שיסוד נסתר אינו מתמלא על־ידי חלק משלו עצמו, אלא על ידי משהו רחוק יותר, הינו: דרך רמז; והשני, שההדגשה הפסיכית נעתקת מיסוד חשוב ליסוד אחר שאינו חשוב, באופן שהחלום סובב על ציר אחר ונראה מוזר.

החילוף ברמז ידוע גם במחשבתנו שבהקיץ, אלא שיש כאן הבדל. במחשבה שבהקיץ צריך שהרמז יהא ניתן להבנה בנקל, והתחליף צריך שתהא לו שייכות תוכנית לעצמו ועיקרו של דבר. אף הבדיחה משתמשת לפרקים מרובים ברמז, היא מבטלת את התנאי של אסוציאציה תוכנית ומחליפתו באסוציאציות חיצוניות לא שכיחות, כמו שווי של צלצול ורבוי משמעות במלה וכיוצא באלה. אך היא מקיימת בידה את התנאי, שתהא מובנת בנקל; הבדיחה היתה עלולה לקפח את השפעתה אילולא קל היה למצוא את דרך החזרה מן הרמז אל העצם והעיקר. ואילו רמז ההתקה אשר בחלום פטר עצמו משתי ההגבלות האלו. על־ידי היחסים החיצוניים והרחוקים ביותר הוא אחוז ביסוד שהוא בא למלא מקומו, ומשום כך אינו מובן, וכשאנו מחזירים אותו לקדמותו – פתרונו עושה עלינו רושם של בדיחה שלא הצליחה או של פירוש דחוק וכפוי כגיגית. בקורת החלום לא השיגה את מטרתה

אלא אם כן עלתה בידה לחסום את הדרך חזרה מן הרמז אל העצם והעיקר.

לא מצינו עוד ולא שמענו, כי התקת־ההדגשה תשמש אמצעי להבעת הרעיונות. פעמים שאנו מניחים לה מקום במחשבה שבהקיץ כדי לזכות ברושם מבדח. על רושם ההטעיה שהיא עושה תוכלו לעמוד אם אזכיר לכם את הבדיחה, שבאחד הכפרים חי נפח שעשה מעשה פשע שנתחייב עליו מיתת בית־דין. בית־הדין פסק שהפשע מוכרח להענש, אלא מכיון שהנפח יחיד היה בכפרו, ואין הכפר יכול להתקיים בלא נפח, ואילו החייטים שבו שלושה היו, נתלה במקומו אחד משלשתם.

פעולתה השלישית של עבודת החלום היא המענינת ביותר מבחינה פסיכולוגית. כל עיקרה בהפיכת הרעיונות לתמונות־חזות. נשמור־נא בזכרוננו, שאותה הפיכה אינה חלה בכל דבר מרעיונותיו של החלום; שקצת דברים שומרים צורתם ומופיעים גם בחלום הנגלה כרעיון או כידיעה; וכן אין תמונות החזות הצורה היחידה שהרעיונות מתלבשים בה, אך בכל זאת הן העיקר בהתהוות החלום; אותו חלק של עבודת החלום הוא השני במעלה לגבי הקביעות, כפי שידענו כבר, ובנוגע ליסודות־החלום הבודדים הכרנו כבר את «התיאור הפלסטי של המלים».

ברור שאותה הפעולה אינה קלה. כדי לקבל מושג על הקשיים שלה חייבים אתם לתאר לעצמכם כאילו קבלתם על עצמכם להחליף את המאמר הראשי המדיני של עתון בשורה של ציורים; כאילו הושלכתם אחורנית מכתב האותיות לכתב הציורים. הנפשות והעצמים המוחשיים הנזכרים באותו מאמר – תחליפו בנקל, ושמא אפילו מתוך יתרון, בציורים, אך עתידים אתם להיות נתקלים בקשיים לכשתבואו לתאר את כל המלים המופשטות וכל חלקי־הדבור השונים הבאים להורות על יחסי המחשבה, כגון מלות היחס, מלות החבור וכיוצא בהן. כלפי המלים המופשטות תוכלו להסתייע בתחבולות שונות. תשקדו למשל, להפוך את נוסח המאמר ללשון אחר, שאולי אינו נשמע כדרך הרגיל, אך אצורים בו חלקים מוחשיים יותר הניתנים לתיאור. ועתה שוב תזכרו, שרוב המלים המופשטות הן בעיקרן מלים מוחשיות שהחוירה דמותן, ומשום כך תחזרו, ככל שידכם תהא מגעת, אל ההוראה המוחשית הראשונה של המלים האלו. תשמחו, איפוא, אם יעלה בידכם לתאר

בעלות של חפץ כבעילה גופנית ממש*). כך גם דרכה של עבודת־החלום. בתנאים אלה כמעט שלא תוכלו לבוא בתביעות גדולות לדיוקו של התיאור. תסלחו׳ איפוא׳ גם לעבודת־החלום כשהיא׳ דרך משל, מחליפה יסוד שתיאורו בדרך תמונה קשה מאוד׳ כמו Ehebruch (הפרת ברית־הנשואין) ב־Bruch (שבר) ממין אחר׳ שבר רגל**). בדרך כזה תבואו לידי ישור מה של ההדורים שבכתב הציורים׳ אם עליו למלא את מקום כתב האותיות.

בתיאורם של חלקי־דבור המורים על יחסי־מחשבה׳ כגון «מפני»־«לכן»׳ «אבל» וכיוצא בהם אין בידכם אמצעי־עזר כאלה; נמצא׳

*) בגרמנית הזוג הוא אחר: Daraufsitzen=Besitz (ישב) המתרגם.

**) עם הגהת הגליונות האלה זימן המקרה לידי רשימה בעתון ואני מביאה כאן כפירוש לא־צפוי לפסוקים הקודמים:

עונש בידי שמים

(שבר זרוע תחת שבר (הפרת) בברית־הנשואין — Armbruch für Ehebruch).

גברת אננה מ., אשת חיל, האשימה את האשה קלמנטינה ק. בניאוף. בהאשמה נאמר, כי ק. טפחה יחסים בני־עונשים עם קרל מ. בשעה שבעלה נמצא בשדה המלחמה ושולח לה אפילו משם בכל חודש שבעים כתר. ק. קבלה כבר מאת בעלה של התובעת כסף הרבה, בשעה שהיא וילדה מוכרחים לחיות חיי רעב ומחסור. חבריו של בעלה מסרו לה, שק. מבקרת עם מ. בבתי־יין והם סובאים שם עד שעה מאוחרת בלילה. הנתבעת שאלה גם פעם אחת את בעלה של התובעת במעמד של כמה חילים רגלים, אם אין בדעתו לתת בקרוב גט־פטורין ל«זקנה» שלו, כדי לעבור אליה. גם אשת שוער הבית שבו גרה ק. ראתה כמה פעמים את בעלה של התובעת במלבושי־צנעה בבית ק.

ק. הכחישה אתמול בפני השופט בליאופולדשטאדט, שהיא מכירה את מ., מכל שכן שלא היו יחסים אינטימיים ביניהם.

אך העדה אלברטינה מ. העידה, שק. נשקה את בעלה של התובעת והופתעה בראות העדה אותה בשעת מעשה.

מ. שכבר נחקר קודם לכן כעד באותו ענין, הכחיש את היחסים האינטימיים עם הנתבעת. אתמול הוגש לפני השופט מכתב, שבו חזר בו העד מעדותו בישיבה הראשונה של המשפט ומודה כי עד חודש יוני שעבר היו יחסי אהבה בינו לבין ק. בישיבה הקודמת לא הכחיש ביחסיו אל הנאשמת אלא משום שהיא באה אליו קודם הישיבה, כרעה על ברכיה והתחננה שיצילנה ולא יגלה דבר. «היום» — כתב העד — «אני רואה עצמי אנוס לגלות הכל לפני בית־המשפט. משום ששברתי את יד שמאלי ואני רואה כאן עונש מידי שמים על פשעי».

השופט קבע, שאותו מעשה בר־עונשין עבר כבר זמנו. והתובעת הסתלקה תביעתה והנאשמת יצאה זכאית בדינה».

שאותם החלקים שבגוף־המאמר עתידים להתקפח לכשתהפכום כדי ציורים. כדומה לכך מביאה עבודת החלום לידי הפרדת תוכנם של רעיונות־החלום לחומר־הגלם שלו, לשמות העצם ולשמות הפועל. תנוח דעתכם כשמשחקת לכם האפשרות לרמז בדפוסים הדקים יותר של התמונות על יחסים ידועים שאינם בני־תיאור. כך ממש מצליחה עבודת־החלום להביע קצת מתוכנם של רעיונות־החלום הנסתרים בסגולות פורמאליות של החלום הנגלה, בבהירותו או בכהיונו, בהתפרדותו לפרקים אחדים וכיוצא באלה. מספר החלומות החלקיים שהחלום מתפרד להם מתאים בדרך כלל למספר הנושאים העיקריים ולמערכות הרעיונות שבחלום הנסתר; חלום קודם קצר מתייחס על החלום העיקרי, המפורט שבא לאחריו, כעין מבוא או מתן־טעם, במקום מאמר טפל שברעיונות החלום ישורבב לתוך החלום הנגלה שינוי מחזה וכיוצא באלה. נמצא, שצורת החלומות כשלעצמה אינה בשום פנים חסרת־ערך והיא תובעת פתרון לעצמה. לפרקים מרובים יש משמעות אחת לחלומות שונים שבאותו הלילה עצמו והם מורים על התאמצות להשתרר יותר ויותר על גירוי שתקיפותו גוברת ומוסיפה, ואפילו בחלום הבודד אפשר שיסוד קשה ביותר ימצא תיאור לעצמו «בכפל», בסמלים מרובים.

אם נמשיך את ההשוואות של רעיונות החלום אל החלומות הנגלים הבאים במקומם — יתגלו לנו דברים שונים, שלא היינו מוכנים להם, למשל, שיש גם משמעות לשטות, לאבסורדיות שבחלומות. אדרבה, בנקודה זו מחמירה הסתירה שבין המדיצינה והפסיכואנליזה בתפיסת־החלום במידה שאין למעלה הימנה. לפי התפיסה המדיצינית החלום הוא חסר־שחר, משום שפעולת הנפש החולמת אין בה מן הבקורת ולא כלום, ואילו לפי תפיסתנו יהיה החלום חסר שחר דוקא בשעה שתתואר בקורת, הכלולה ברעיונות־החלום, אשר תחרוץ משפט: «דבר זה הוא חסר־שחר». החלום הידוע לכם על הביקור בתיאטרון (שלושה כרטיסים במחיר 1 פל, 50 קר.) הוא דוגמה יפה לכך. הדעה שהובעה בדרך כך אומרת: היתה זו ש ט ו ת להקדים כל־כך את נשואי.

וכן מתגלה לנו בשעת עבודת הפתר מה הם הדברים המתאימים לספקות ולחששות הנמסרים בפי בעל החלום לעתים קרובות כל־כך: — אם יסוד ידוע הופיע בחלום, אם היה הוא או משהו אחר דוקא. בדרך כלל אין דבר ברעיונות־החלום הנסתרים שיהא מתאים לאותם

הספקות והחששות; כל אלה מקורם בפעולתה של בקורת־החלום, וצריך לראותם כנסיון, שלא הצליח לגמרי, לעקור ולבטל אותו יסודי.

מן הגילויים המפתיעים ביותר הוא הדרך שנקטה עבודת־החלום לגבי ניגודים שבחלום הנסתר. ידענו כבר, שמתאימות בחומר הנסתר מתחלפות בעיבויים שבחלום הנגלה. והריהי נוהגת בניגודים כבמתאימות, ביחוד היא מחבבת להביעם על ידי אותו היסוד הנגלה עצמו. נמצא, כי יסוד בחלום הנגלה, העלול להביע גם משהו מתנגד לו, יכול באותה מידה עצמה להורות על עצמו ועל ניגודו או על שניהם כאחד; רק תוכן הענין יכול להכריע מה עלינו לבור. כרוכה בכך העובדה, שאין אתה מוצא בחלום תיאור של «לא», לפחות לא תמצא תיאור שלילי שאינו נשמע לשתי פנים.

אנלוגיה רצויה לאותו מנהג מוזר של עבודת־החלום זימנה לנו התפתחות הלשון. קצת בלשנים קבעו הלכה, שבלשונות העתיקות ביותר הובע דבר והיפוכו, כמו חזק־חלש, אור־חושך, גדול־קטן במלת־שורש אחת («ההוראה ההפוכה של מלות־בראשית»). במצרית הקדומה אתה מוצא את המלה קֶן, שפירושה היה תחילה חזק וחלש. בדיבור שבעל־פה נמצא תריס בפני אי הבנה הבאה מתוך השימוש במילים אַמְבִּיוָלֶנְטִיות (דו־עֶרכיות) כאלו על ידי הקול וההעויות הנטפלות לו, ובכתב הוסיפו מה שקרוי דֶטֶרְמִינָטִיב, הינו: ציור שאינו מיועד לביטוי־שפתים. אם קֶן התכוון להוראת חזק — נכתב כך, שאחרי סימני המלים בא ציור אדם שעמידתו זקופה; אך אם קֶן נתכוון להוראת־חלש — בא ציור אדם הכורע ברישול. רק אחר כך נתהוו, מתוך שינויים קלים שהוטלו באותה מלת־בראשית שצלצולה אחד, שני ציונים בשביל ההפכים הכלולים בתוכה. כך נוצר מקֶן חזק־חלש קֶן חזק וקֶן חלש. לא בלבד העתיקות שבשפות קיימו בקצה התפתחותן שרידים למכביר מאותה הוראת ניגודים עתיקה, אלא גם לשונות צעירות מאלה בהרבה, ואפילו לשונות חיות עדיין גם עתה. רצוני להביא לפניכם קצת ראיות לאותו ענין לפי ק. אַבֶּל (1884).

מלים כאלה שעדיין נשארו באמביוָלֶנטיותן הן בלטינית altus (גבוה — נמוך), sacer (קדוש — טמא) *).

*) בעברית אתה מוצא מלים רבות מסוג זה, כגן קֹדֶשׁ־קָדֵשׁ, בָּרֵךְ (ברכה וקללה), קלֵס־קֶלֶס, תהִלה־תָהֳלָה, חטא — חִטֵא, שכל — סכל, ועוד. המתרגם.

כדוגמאות לשינויי צורה ומובן באותו שורש אזכיר: clamare צעק, clam חרש, בחשאי; siccus – יבש, succus מיץ. ובגרמנית Stimme (קול) stumm (אִלֵּם).

לכשנקיש משפה אחת על חברתה הקרובה, נמצא דוגמאות למכביר. באנגלית lock (סגר) בגרמנית Loch (חור), Lücke (פרצה). באנגלית cleave בקע, בגרמנית kleben (דבק).

המלה האנגלית Without, שפירושה בעצם עִם־בְּלִי, משמשת כיום להוראת «בלי»; מתוך ההרכבה withhout, Withdraw אתה נמצא למדי, כי המלה with יש לה מלבד מובן מוסיף מובן גורע; דומה לכך wieder (שוב) הגרמנית.

ועוד סגולה אחרת של עבודת־החלום מוצאת לה אח ודוגמה בהתפתחות הלשון. במצרית הקדומה, כבלשונות אחרות מאוחרות יותר, אתה מוצא מלים שסדר הברותיהן נשתנה לשם אותה ההוראה עצמה. דוגמאות כאלו בין האנגלית ובין הגרמנית הן: Topf—pot (סיר), tub—boat (אניה); hurry—Ruhe (מנוחה – מהר) club, Balken–Kloben (קורה, בול־עץ); vait (חַכֵּה)-täuwen.

בין הלטינית ובין הגרמנית capere—packen (תפוס); —Niere ren (כליה) *).

הפיכות כאלו, כדרך שנעשו כאן במלה הבודדת, מתקיימות על־ידי עבודת־החלום בפנים שונות. ידענו כבר את הפיכת המשמעות, החלפתה בהיפוכה. מלבד זה מצויים בחלום הפיכות־מצבים והיחס בין שני אנשים, הינו כב«עולם ההפוך». בחלום יורָה לפרקים מרובים מאוד הארנבת בצייד. ועוד נמצא הפיכות בסדרם של המאורעות, באופן שהמאורע־הסיבה בא בחלום לאחר המסובב שלו, משל להצגה מרושלה של מחזה, שהגבור נופל תחילה ארצה ורק אחר־כך נשמעת מאחורי הפרגוד יריה הממיתה אותו. או יש חלומות שבהם סדר־היסודות הפוך מעיקרו, באופן שבשעת הפתרון אתה חייב להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם, כדי להעלות פשרם. זכור לכם גם מתוך תלמודנו על הסימבוליקה של החלום, שההליכה או הנפילה במים יש לה אותה משמעות כמו לעליה מן המים, הינו: ללדת או להִוָּלד

*) בעברית כבש – כשב, שמלה – שלמה, מזלג – מלגז. עלוה – עולה, להקה – קהלה, זועה – זעוה ועוד רבות. המתרגם.

ושהעליה במדרגות או בסולם היא כירידה מהן. גלוי וברור מה יתרון לסילוף־החלום בחופש תיאור כזה.

אנו רשאים לכנות את הקוים האלה של עבודת־החלום בשם קוים אַרְכָאִיים. הם מזווגים גם לשיטות ההבעה, ללשונות ולכתבים העתיקים, וכרוכים בהם אותם הקשיים עצמם, שעוד נייחד עליהם את הדבור מבחינה בקרתית.

ועכשיו עוד קצת נקודות־ראות אחרות. נראה שעבודת־החלום באה מעיקרה להפוך את הרעיונות הנסתרים שנתלבשו במלים לתמונות חושניות, לרוב בעלות אופי חזותי. והרי מחשבותינו נתהוו מתמונות חושניות כאלו; חמרן הראשון ודרגותיהן הקודמות לא היו אלא רשמים חושניים, ביתר־דיוק: תמונות־זכרון של אותם הרשמים. המלים נטפלו עליהם אחר־כך ורק אז נתקשרו המלים ברעיונות. נמצא, שעבודת־החלום מוליכה את הרעיונות בדרך רגרסיבית, מחזירה את התפתחותם לקדמותה, ומן המוכרח הוא שבאותה רגרסיה ישמט כל שנתווסף כרכוש חדש במשך ההתפתחות מן התמונות־שבזכר למדרגת רעיונות.

זו היא, איפוא, עבודת־החלום. משום התהליכים שהכרנו בה נסוגה בהכרח אחור התענינותנו בחלום הנגלה. אך רצוני בכל זאת להקדיש כמה הערות לחלום הנגלה, שהוא בכל זאת הדבר היחידי בחלום שידוע לנו בלא עקיפין.

מובן, שערכו של החלום הנגלה מתקפח בעינינו. אין זה מעלה ואין זה מוריד אם בנינו יפה או שהוא מתפרד לשורה של תמונות בודדות ללא קשר ענינים. אפילו בשעה שיש בו לכאורה צד חיצוני רב־משמעות, אנו יודעים שאפשר לו לאותו צד שיהא מעשה־ידו של סילוף־החלום, ואפשר שהקשר האורגני שלו לתוכן הפנימי של החלום יהא מועט כל־כך, כשל חזית כנסיה איטלקית אל הסטרוקטורה ותרשימה היסודי. אך פעמים שגם אותה חזית הוראה לה משלה, מתוך שהיא מעלה חלק הגון מרעיונות־החלום הנסתרים, שנסתלפו במעט או לא נסתלפו כלל. אך אין אנו יכולים לדעת זאת כל־אימת שלא פתרנו את החלום ולא נתברר לנו על־ידי כך, מה מידת סילוף היתה כאן. ספק דומה לזה יש לו מקום בשעה ששני יסודות בחלום נראים כנתונים זה כלפי זה ביחסי־קרבה. יכול שיהא כאן רמז חשוב, שהרשות בידנו לחבר גם כל מה שמתאים בתוך החלום הנסתר ליסודות האלה,

אלא שלפרקים אחרים אפשר שנהא למדים, שדברים, שהם קשורים זה בזה במחשבה, יהיו מפורדים בחלום.

בדרך כלל צריך להמנע מלפרש חלק מן החלום הנגלה מתוך חברו, כאילו החלום העמיד עצמו על סדרי־קשרים מחושבים מראש וכאילו היה בו תיאור פרגמטי. אדרבה, על הרוב יש להמשילו לאותה אבן בּרֶצְ׳יָה, שיש מלאכותי העשוי פירורי־אבנים הדבוקים באיזה דבק, באופן שהציורים הנוצרים מתוך כך אינם שייכים לציורי־האבנים שמלכתחילה. לאמיתו של דבר יש חתיכה מעבודת־החלום, זו הקרויה העיבוד השניי, שמעיקרה לא באה אלא ליצור מתוצאותיה הקרובות של עבודת־החלום משהו שלם, שקישורו יפה בקירוב. החומר מסתדר כאן לפי הוראה, שלעתים קרובות אין לה כל מובן, ובמקום שנראה צורך בכך – משלבים לתוכו גם תוספות.

ומאידך גיסא אין אנו רשאים גם להפריז בערכה של עבודת־החלום, לסמוך עליה במידה יתירה. כל פעולתה מתמצית במעשים שמנינו; אין כוחה יפה אלא לעַבּות, להתיק, לתאר תיאור פלסטי, להביא את הכל לידי עיבוד שניי ותו לא. ואילו כל הגילויים של שפיטה, בקורת, השתוממות והסקה, המצויים בחלום – אינם פעולתה של עבודת־החלום, רק לעתים רחוקות מאוד הם ביטויי ההרהורים שאחרי החלום, על הרוב הם פרקי־הרעיונות הנסתרים שנשתרבבו לתוך החלום הנגלה בשינויים קטנים או גדולים ומתוך שהתאימו עצמם לקשר־הענינים. עבודת החלום לא תדע לבנות גם דבורים. דבורי־החלום, מלבד יוצאים מהכלל מעטים שאפשר לפורטם, אינם אלא חיקויים או צירופים של דיבורים, שנשמעו או נאמרו ביום, ושהוטלו לתוך הרעיונות הנסתרים כמין חומר או כמעורר החלום. וכן אין עבודת־החלום יודעת לחשב חשבונות; ואם תמצא חשבון בחלום הנגלה הריהו על הרוב גיבוב של מספרים, חשבונות־שוא, שבתורת חשבונות אין להם כל שחר, אינם אלא העתקה של חשבונות שברעיונות־החלום הנסתרים. בתנאים אלה אין גם לתמוה, שההתענינות שנתעוררה בנו לעבודת־החלום מסתלקה הימנה במהרה ופונה אל רעיונות החלום הנסתרים, המתגלים בחלום הנגלה כשהם מסולפים במעט או בהרבה. ברם אין להצדיק אותו מפנה כשהוא מרחיק כל־כך, שעם ההתבוננות העיונית שמים את רעיונותיו הנסתרים של החלום במקום החלום

בכלל ואומרים על החלום דברים ההולמים את הרעיונות הנסתרים בלבד· מוזר הדבר, שבתוצאותיה של הפסיכואנליזה אפשר היה להשתמש שימוש לרע לשם עירוב פרשיות כזה· אין «החלום» אלא התוצאה מעבודת־החלום, הינו: הצורה שעבודת־החלום הלבישה את הרעיונות הנסתרים·

עבודת־החלום היא תהליך אחד ומיוחד במינו, שלא נודע עדיין כמותו בחיי־הנפש· עיבויים והתקות, הפיכות רגרסיביות כאלה של רעיונות לתמונות — הם חידושים, שהכרתם היא שכר רב ליגיעה הפסיכואנליטית· ושוב אתם למדים מפי ההקבלות לעבודת־החלום, מה קשרי־ענינים מתגלים בין המחקרים הפסיכואנליטיים לבין מקצועות־מדע אחרים, ביחוד לבין התפתחות הלשון והמחשבה· את שאר־החשיבות של השקפות אלו לא תוכלו לשער אלא לכשתלמדו, שהמיכאניזמים של התהוות־החלום הם דוגמה־למופת לדרכי התהוותם של הסימפטומים הנֶברוטיים·

ידעתי גם ידעתי, שעיני אינה עשויה עדיין להקיף כל אותו הקנין החדש הצפוי לפסיכולוגיה מעבודותינו אלו· רצוננו להראות מה ראיות חדשות נמצאו לקיומם של אקטים נפשיים לא־מודעים — והריהם רעיונות־החלום הנסתרים — וכיצד מבטיחנו פתר־החלום גישה רחבה להבנת חיי־הנפש הלא־מודעים, רחבה מכפי ששערנו·

ברם, עתה ודאי שהגיעה השעה, שאעביר לפניכם בדוגמאות קטנות ושונות אחד אחד את הדברים שהתקנתי אתכם להבינם·

שיעור שנים־עשר

נִתּוּחֵי חֲלוֹמוֹת לְדוּגְמָא

רבותי! אל תהיו מאוכזבים, אם שוב אציע לכם שברים מפתרי חלומות תחת להזמינכם לקחת חלק בפתר חלום גדול ויפה. תאמרו: לאחר הכנות מרובות כל־כך זכאים אנו לכך. ותביעו את דעתכם, שלאחר פתר מוצלח של כך וכך אלפי חלומות מן הדין הוא שיהא משכבר בידנו ילקוט של דוגמאות־חלום מצוינות, שיהא אפשר להראות עין בעין את ההלכות שקבענו על עבודת החלום ורעיונות החלום. אמנם כן, אך הקשיים המתיצבים על הדרך למילוי משאלתכם הם מרובים מדי.

בראש וראשונה מחויבני להודות בפניכם, שאין אדם שיעשה את פתר־החלומות עיקר התעסקותו. וכי אימתי אדם מגיע לידי כך, שיהא פותר־חלומות? במזדמן אפשר שאדם יתעסק בלא כוונה מיוחדת בחלומותיו של אחד מידידיו או שיהא טורח זמן ידוע בחלומותיו עצמו, כדי להתאמן בעבודה פסיכואנליטית; אך על הרוב אין הוא עוסק אלא בחלומותיהם של בני־אדם עצבניים, הנתונים לטפול אנליטי, וחלומותיהם של הללו הם חומר מצוין ואינם נופלים בשום פנים מחלומותיהם של האנשים הבריאים, אלא שהטכניקה של הריפוי מכריחה לשעבד את פתר־החלומות לכוונות תירפֶּבטיות ולהניח מספר גדול של חלומות, לאחר שניטל מתוכם דבר־מה הניתן לשימוש בריפוי. כמה חלומות החלים בעצם הריפוי אינם מקבלים עליהם בכלל עול פתר גמור. כיון שצמחו ועלו מתוך הכמות הכוללת של החומר הפסיכי שעדיין אינו ידוע לנו, אין להבין פשרם אלא לאחר גמר הריפוי. הודעת חלומות כאלה היתה מצריכה גילוי כל התעלומות של הנברוזז; אין זה, איפוא, ענין לנו, שכל עסקנו בחלום אינו אלא התקנה לתלמוד הנברוזים.

והנה אפשר שתוותרו ברצון על חומר זה ותרצו יותר לשמוע סבר חלומותיהם של בני אדם בריאים או סבר חלומותיכם אתם. אך

דבר זה לא יתכן, משום תוכנם של החלומות האלה. אי אתה יכול לגלות מערומי עצמך או מערומי זולתך, שרכשת את אמונו, במדה כזו של אכזריות, כפי שהיא נדרשת לשם פתר גמור של החלומות, שהרי החלומות, כידוע לכם כבר, ענינם באינטימי ביותר שבאישיות. מלבד קושי זה שבהמצאת החומר נתקלת ההודעה על החלום בקושי אחר. ידעתם, שבעיני בעל החלום עצמו נראה החלום תמוה, לא כל שכן בעיני אחרים, שאישיותו של בעל החלום אינה ידועה להם. ספרותנו אינה עניה באנליזות יפות ומפורטות של חלומות; אני עצמי פרסמתי אנליזות אחדות במסגרת של הרצאות על מקרי מחלה, והיפה בדוגמאות של פתר־החלום היא אולי זו, שנמסרה על ידי או. ר א נ ק: שני חלומות של נערה צעירה שיש קשר ביניהם, התופשים כמעט שני עמודי דפוס; אך האנליזה שלהם משתרעת על ע״ו עמודים. אילו באתי לגולל לפניכם את כל פרשת העבודה הזו כי עתה הייתי צריך לכך כסמסטר שלם. כשאנו ניגשים לעסוק בחלום ארוך יותר ושסילופו גדול יותר, צריך להוסיף באורים מרובים כל כך, להביא חומר של נצנוצי רעיונות וזְכָרוֹת במידה מרובה כל כך, לנטות לצדי־דרכים מרובים כל כך, שהרצאה אחת בלבד לא היתה מקפת ולא היתה מניחה את הדעת לחלוטין. עלי לבקשכם, איפוא, להסתפק במה שקל יותר להשיג, במסירת חלקים קטנים מחלומותיהם של בני אדם נברוטיים, שבהם אפשר לראות פרט זה או אחר כדבר בפני עצמו. יותר מכל קל להציג את סמלי החלום וגם סגולות ידועות בתיאור הרגרסיבי של החלום. בכל חלום וחלום שאביא עתה לפניכם אפרש על שום מה ראיתיו ראוי למסירה.

א. חלום אחד שאין בו אלא שתי תמונות קצרות: דודו מעשן ס י ג ר ה א ף ־ ע ל ־ פ י ש ה י ו ם י ו ם ש ב ת. — א ש ה א ח ת מ ל ט פ ת ו ו מ ר א ה ל ו מ י נ י ח ב ה כ א י ל ו ה י ה ב נ ה.

בעל החלום (יהודי) מעיר לתמונה הראשונה, שדודו ירא שמים, שמעולם לא עבר ולעולם לא יעבור עבירה כזו. ואשר לאשה בתמונה השניה אין דבר מנצנץ במוחו, מלבד אמו. נראה ששתי התמונות או הרעיונות האלה צריכים קישור־הדדין. הכיצד? מכיון שבעל החלום כפר בפירוש בממשותו של מעשה זה שיהא נעשה בידי הדוד, מתקבל על הדעת שצריך להוסיף כאן «א י ל ו». «א י ל ו היה דודי, האיש

הקדוש, מעשן סיגרה בשבת, רשאי גם אני למיני־חיבוב של אמי». פירוש הדבר, גם בחיבובי האם יש משהו אסור כבעישון בשבת לגבי היהודי החרד. אתם זוכרים שאמרתי לכם, שבעבודת החלום נשמטים כל היחסים בין רעיונות החלום, הללו מתפרדים לחומרם הגולמי ומתפקידו של הפתרון הוא להחזיר למקומם את היחסים שנשמטו.

ב. על־ידי פרסום עבודותי על החלום נעשיתי בבחינה ידועה בעל־עצות צבורי בעסקי חלומות, וזה שנים רבות שאני מקבל מפנות שונות בתכלית מכתבים, שבהם מספרים לי או מציעים לי חלומות, שאביע עליהם דעתי. כמובן, שאני חייב להחזיק טובה לכל אותם האנשים המצרפים אל החלום גם חומר במידה כזו, שהפתר יהיה אפשרי, או לכל אלה שנותנים גם פתרון כזה. על סוג זה נמנה החלום הבא של רופא ממינכן משנת 1910. אני מציעו כאן משום שהוא עשוי להוכיח לכם, עד כמה נעול החלום בפני ההבנה בדרך כלל, כל־אימת שבעל־החלום לא מסר לנו את ידיעותיו השייכות לכך. אני משער, שבעיקרו של דבר נראה לכם בחינת אידיאל פתר־החלום המסתייע בשילוב הוראת סמלים, ואילו הטכניקה של האסוציאציות הנגררות אחרי החלום — הייתם רוצים לדחקה לקרן־זוית, ואני רוצה לפטור אתכם מאותה טעות מזקת.

י״ג ביולי 1910: לפנות בוקר ראיתי בחלומי: אני רוכב על אופנים בטיבינגן במורד־הרחוב, פתאום מתחיל כלב־תחש חום רודף אחרי ותופשני בעקביי. במרחק־מה מזה אני יורד מן האופנים, יושב על מדרגה ומתחיל דש בבשר החיה, שנעצה בי את שניה נעיצה עמוקה. (לא היו בי רגשות לא־נעימים מן הנשיכה ומכל אותו המחזה). למולי יושבות שתי גבירות מזקינות המביטות בי בשחוק. אני מתעורר, וכאשר כבר קרני לפרקים מרובים מחוור לי כל החלום ברגע המעבר לעֵרוּת.

בסמלים לא תעשה כאן ולא כלום, אך בעל החלום מודיע לנו: «בזמן האחרון הלך לבי אחרי עלמה אחת, רק מתוך ראיה ברחוב, אבל לא היו לנו כל נקודות־מגע. נקודת־מגע כזו יכולה להנאתי היתרה להיות כלב־התחש, הואיל ואני ידיד גדול לבעלי־החיים ונראה לי שגם העלמה נוטה חיבה לאותה תכונה». בעל־החלום גם מוסיף,

שכמה פעמים התערב בזריזות גדולה׳ ופעמים גם לתמיהת המסתכלים׳ בתגרות כלבים· אנו שומעים׳ איפוא׳ כי העלמה׳ שנשאה חן בעיניו׳ נראית תמיד בלוית כלב מיוחד זה· אבל עלמה זו נשמטת מן החלום הנגלה ולא נשאר אלא הכלב הקשור בה קשר אסוציאטיבי· אולי הנשים המזקינות׳ ששוחקות לעומתו׳ באו במקומה של העלמה· שאר הדברים שהוא מספר אין בהם כדי לפרש פרט זה· מה שהוא רוכב בחלום על גבי אופנים אינו אלא חזרה ממש על המצב הנזכר· תמיד היה נפגש בעלמה ובכלבה כשהיה רכוב על האופנים·

ג׳ מי שמת עליו אחד מבני משפחתו היקרים מעלה במשך ימים אחדים לאחר כך חלומות מיוחדים במינם׳ שבהם הידיעה בדבר המות מתפשרת פשרות מפליאות עם הצורך להקים את המת לתחיה· הנה המָנוח מת ואף־על־פי־כן הוא מוסיף לחיות׳ משום שאינו יודע שהוא מת׳ ואילו ידע זאת היה מת מיתה גמורה; הנה הוא מת למחצה וחי למחצה׳ ולכל אחד מן המצבים האלה סימנים מיוחדים לו· אין אנו רשאים לכנות את החלומות בפשטות חלומות־הבל׳ משום שהתקומה לתחיה אינה נמנעת לגבי החלום יותר משהיא נמנעת לגבי האגדה׳ למשל׳ ששם היא מאורע מצוי מאד· במדה שיכולתי לנתח חלומות אלה׳ נמצא׳ שהם עלולים לקבל פתר נבון׳ אלא שהמשאלה׳ המלאה יראת כבוד׳ להשיב את המת לתחיה׳ מיטיבה להסתייע באמצעים המשונים ביותר· הריני מביא לפניכם כאן חלום מסוג זה הנשמע באזננו מוזר וחסר־שחר למדי׳ ושהאנליזה שלו תציע לפניכם הרבה מאותם הדברים שאתם מוכנים להם על־ידי הסברינו העיוניים· הנה חלומו של אדם׳ שאביו מת עליו לפני שנים רבות·

אביו מת׳ אך הוצא מקברו ופניו רעים· מאז הוא מוסיף לחיות ובעל החלום עושה הכל כדי שלא ירגיש בכך· (החלום מפליג כאן לענינים אחרים׳ שלכאורה הם רחוקים מאוד·)

האב מת׳ זאת ידענו· שהוצא מקברו — אין בו ממש׳ כשם שאין גם ממש בשאר הדברים· אבל בעל החלום מספר: כשחזר לביתו מן הקבורה התחיל חש בשן אחת· הוא רצה לנהוג באותה השן על פי מנהג ישראל*): החושש בשינו יעקרנה — ופנה לרופא שנים׳ אך זה

*) תמוה מנין לו למחבר מנהג כזה. אדרבה, לפי הדין חייב אדם לרפא את השן (פסחים קי״ג, א׳, שבת קי״ג, א׳). המתרגם.

אמר: אין עוקרים שן, צריך לנהוג בה סבלנות. אשים בה משהו כדי להמיתה, אחרי שלושה ימים תשוב אלי ואוציאנה.

«הוצאה» זו, אומר בעל־החלום פתאום, היא ההוצאה מן הקבר. הצדק בעל החלום? אמנם אין זה מתאים לגמרי, אלא בקרוב, שכן השן עצמה אינה מוצאת, כי אם משהו שבתוכה, אותו דבר שהומת. אך על יסוד נסיוננו מאנליזות אחרות אנו רשאים לתלות אי־דיוקים כאלה בעבודת החלום. ואם כך, הרי בעל החלום עִבָּה את אביו המנוח עם השן שהומתה ושבכל זאת נשארה בעינה, הוא מזג אותם לידי אחדות. ואין, איפוא, פלא בדבר, שבחלום הנגלה נוצר דבר־מה חסר־שחר, שהרי לא כל מה שיפה לשן יפה גם לאב. ובכלל היכן מקומו של הצד השווה שבין השן והאב המניחים אפשרות של עיבוי זה?

ואף־על־פי־כן בדין שכך הוא הדבר, משום שבעל החלום מוסיף ואומר, שידוע לו, כשרואים בחלום שן שנשרה, פירושו שיקפחו אחד מבני המשפחה.

אנו יודעים שפתרון רווח זה אינו נכון, או שהוא נכון לפחות לבדיחותא בלבד. אי משום כך אנו מופתעים למצוא את הנושא (Thema), שפתחנו בו בדרך כך, מסתתר בכל זאת מאחורי החלקים האחרים של תוכן החלום.

בעל החלום התחיל ללא־נדרש מספר על מחלתו ומותו של האב וכן על יחסו אליו. האב חלה מחלה ממושכת, הטיפול בחולה וריפויו עלו לו, לבן, בדמים מרובים. ואף־על־פי־כן לא היה הדבר רב בעיניו, סבלנותו לא פקעה מעולם ולא בקש מעולם שיבוא כבר הקץ. הוא מתפאר בזה, שנהג באביו יראת־כבוד יהודית אמתית ושהקפיד בכל חומר לקיים מצוות הדת היהודית. כלום אינה מזדקרת כאן לעינינו סתירה לרעיונות השייכים לחלום? הוא זיהה את השן והאב. בשן רצה לנהוג לפי מנהג ישראל, המחייב לדון אותה בעקירה, כשהיא גורמת כאב ויסורים, גם באביו רצה לנהוג כדת ישראל המצווה כאן שלא להשגיח באבוד דמיו ויסוריו, להטיל על עצמו כל משא, שלא להניח מקום לכוונה רעה כנגד האובייקט הגורם לו יסורים. כלום לא היתה ההתאמה ודאית יותר, אילו הגה באמת לאביו החולה רגשות בדומה לרגשות שהרגיש כלפי השן החולה, הינו: שהיה מבקש שיבוא המות מיד וישים קץ לקיומו המיותר, רב היסורים וההוצאות.

אין אני מטיל ספק שכך ממש היה יחסו לאביו במשך מחלתו הממושכת, ושהבטחותיו המתימרות על יראת־הכבוד הדתית לא באו אלא להסיח את הדעת מן הזִכְרוֹת הללו. בתנאים כאלה רגילה להתעורר בנו משאלת מות למולידינו והיא מחפָּה על עצמה במַסְוֶה של שיקול דעת מתוך צער, כעין: הרי רק גאולה היא בשבילו. אך שימו אל לבכם, שעברנו כאן גבול ידוע ברעיונות־החלום הנסתרים עצמם, חלקם הראשון של אלה היה בודאי לא־מודע רק לשעה בלבד, הינו: בשעת התהוות החלום, ואילו רחשושי האיבה כלפי האב רשאים היו להיות לא מודעים במשך זמן ארוך, ושמא מקורם טבוע בימי הילדות, ובשעת מחלתו של האב התגנבו במזדמן, מהססים ומחופשים, לתוך התודעה. ביתר ודאות אנו יכולים לומר כך על רעיונות נסתרים אחרים, שתרמו לתוכנו של החלום תרומה שאין לכפור בה. הלא אין למצוא בחלום ולא כלום מרחשושי האיבה כלפי האב ואולם מתוך שאנו מתחקים על שרשי האיבה הזאת כלפי האב בחיי הילד אנו נזכרים בכך, שהפחד מפני האב נולד משום שזה התנגד, כבר בשנותיו המוקדמות ביותר של הילד, להתעסקותו הסכסואלית, כפי שאב מחויב בדרך כלל לעשות ולחזור ולעשות מטעמים חברתיים, בגיל שלאחר ההתבגרות המינית. אותו היחס לאב הולם גם את בעל החלום שלנו; בתוך אהבתו אליו נתערבה גם תערובת לא קטנה של כבוד ויראה, שינקו ממקור ההפחדה הסֶכסואלית בילדות המוקדמת.

כל שאר הפסקאות שבחלום הנגלה מתפרשים מתוך התסביך של מעשי־אונן. «פניו רעים» מראים אמנם גם הם על דבריו של רופא השנים, שמראה רע לאדם המקפח שן במקום כזה; אבל דברים אלה מתייחסים באותה שעה עצמה גם על מראה־הפנים הרע, שהאדם הצעיר מגלה בהם — או חושש שמא יגלה — בימי התבגרותו המינית את ריבוי התעסקותו הסכסואלית. לא בלי הקלה לעצמו נטל בעל החלום בתוכן הנגלה את הפנים הרעים מעצמו ונתנם לאביו, אחד הסילופים של עבודת־החלום הידועים לכם כבר. «מאז הוא מוסיף לחיות» חופף את המשאלה להשיב את האב לתחיה וגם את הבטחתו של רופא השנים, שהשן תשאר בעינה. אך חכם ומחוכם ביותר הוא המשפט «בעל החלום עושה הכל, כדי שהוא (האב) לא ירגיש

בכך». מעיקרו לא בא אלא להשיאנו לידי הערת־סיום, שמת. ברם אותה הערת־סיום הנבונה היחידה עולה גם היא מתסביך מעשה־אונן, שהרי מובן מאליו, שהעלם עושה הכל ובלבד להסתיר מעיני האב את חייו הסֶכסואליים. זכרו עתה לאחרונה, שאת החלומות הקרויים חלומות גירוי־שנים, עלינו לפתור תמיד כמעשי־אונן וכפחד מפני העונש עליהם.

אתם רואים, איפוא, כיצד נתהווה אותו חלום לא מובן. על־ידי התקנת עיבוי משונה ומתעה, על־ידי פסיחה על הרעיונות שבאמצע מהלך הרעיונות הנסתר, ועל־ידי יצירות־תחליף מרובות הפנים בשביל אותם הרעיונות העמוקים ביותר והרחוקים ביותר מבחינת הזמן.

ד. נסינו כבר וחזרנו ונסינו להתגבר על אותם החלומות המפוכחים והבַּנָליים, שאין בהם לא מן השטות ולא מן המוזר, אלא שבהם מתעוררת השאלה: על שום מה רואים אנו בחלום דברים אלה שאינם מעלים ואינם מורידים? רוצה אני, איפוא להביא דוגמה חדשה מסוג זה, שלושה חלומות האחוזים זה בזה, שאשה צעירה אחת ראתה אותם בלילה אחד.

א. היא עוברת את האולם שבביתה וחובטת ראשה עד זוב דם בנברשת התלויה ויורדת הרבה.

לא זֵכר כאן ולא סימן כאן למה שקרה באמת. הודעותיה בענין זה מוליכות לדרכים אחרות לגמרי. «הרי ידעת כמה נושרות שערותי, בתי, אמרה אמי אתמול, אם הדבר ימשך כך יהא ראשך דומה כעגבות» (Popo). הראש בא, איפוא, כאן במקום הקצה האחר של הגוף. את הנברשת אנו יכולים להבין בדרך סמל בלי כל מתן עזרה; כל העצמים העלולים להתארך הם סמלים לאבר הזכרות. נמצא שהדברים אמורים כאן בזיבת דם מן הקצה התחתון של הגוף, שבאה מפגיעתו של הגיד. אפשר לגלות כאן כמה וכמה פנים; תוספת רעיונותיה המנצנצים במוחה מראה, שלפנינו כאן אמונה, שדם הוסת בא, כביכול, מן המגע המיני עם הגבר, פרק מן התורה הסכסואלית שתומכים רבים לה בין נערות לא־מבוגרות.

ב. היא רואה בכרם בור עמוק והיא יודעת, שנתהווה מעקירת עץ. היא מעירה לכך, שהעץ חסר כאן. היא סבורה, שבחלומה לא ראתה את העץ, אבל אותו נוסח־דברים עצמו משמש ביטוי לרעיון אחר, המקיים בודאות גמורה את הפתר הסמלי

אותו חלום מתייחס לפרק אחר מן התורות הסכסואליות הינקותיות׃ על האמונה׳ שהנערות היו להן תחילה כלי מין כמו לנערים׳ ושצורתם המאוחרת באה מתוך סירוס (עקירת עץ)׃

ג׳ היא עומדת לפני מגֵרָה של שולחן־הכתיבה שלה׳ שהיא כל כך בקיאה בה שהיא מכירה מיד׳ אם נגעה בה יד זר׃ מגרת השולחן היא׳ ככל תיבה׳ ארגז וקופסה׳ כלי המין של הנקבה׃ היא יודעת׳ שאפשר להכיר בכלי המין את סימניו של התשמיש הסכסואלי (לפי סברתה גם של מגע היד)׳ וזמן רב פחדה מפני פיתוי כזה׃ כסבורני׳ שבכל שלושת החלומות האלה יש לשים את הדגש בידיעה׃ היא זוכרת את חקירותיה הסכסואליות בימי ילדותה׳ שהתגאתה אז מאוד בתוצאותיהן׃

ה׳ ושוב קורטוב של סימבוליקה׃ אך הפעם עלי לתאר לפניכם בהקדמה קצרה את הסיטואציה הפסיכית׃ אדון אחד שבילה ליל אהבים עם אשה אחת׳ מתאר את בת־זוגו כאחת מאותן בעלות תכונה אמהית׳ שכל־אימת שהן באות במגע סכסואלי עם הגבר מתפרצה׳ בכוח שאין לעמוד כנגדו׳ משאלתן לילד׃ אבל תנאי ההזדווגות ההיא הצריכו זהירות׳ להרחיק את שפך הזרע המפרה מרחם האשה׃ כשהאשה הקיצה מאותו לילה ספרה את החלום הזה:

קצין שכובע אדום לראשו רודף אחריה ברחוב׃ היא בורחת מפניו׳ ממהרת לעלות במדרגות והוא רודף אחריה כל אותה שעה׃ בלא נשימה היא מגיעה לביתה ונועלת מאחריה את הדלת בחטף׃ הוא נשאר מבחוץ׳ וכפי שהיא רואה מבעד לאשנב׳ הוא יושב בחוץ על ספסל ובוכה׃

אתם מכירים בודאי ברדיפה של הקצין בעל הכובע האדום ובעליה בלא נשימה — את תיאור האקט המיני׃ מה שבעלת־החלום סוגרת על עצמה מפני רודפה יכול לשמש דוגמה לחילופין׳ הנוהגים לפרקים קרובים כל־כך בחלום׳ שהרי לאמיתו של דבר אותו איש מנע עצמו מלהביא את אקט האהבה לידי גמר׳ וכן נעתק גם עצבה על בן־זוגה׳ שהרי הוא הוא שבוכה בחלום׳ וכאן נרמז גם שפך־הזרע׃

ודאי נזדמן לכם לשמוע׳ כי בבית־מדרשה של הפסיכואנליזה נקבע כלל׳ שהחלומות הוראתם סכסואלית׃ והנה הגעתם בעצמכם לידי

כך, שאתם יכולים לבאר לעצמכם כמה מן העיוות באותה תרעומת. הכרתם חלומות־משאלה, העוסקים בסיפוק הצרכים הברורים ביותר, כגון הרעב, הצמא, הגעגועים לחופש, חלומות־הנוחות ואי־הסבלנות וכן גם חלומות רודפי בצע ואגואיסטיים לגמרי. אך מכל מקום אתם רשאים לשמור בזכרונכם כתוצאת החקר הפסיכואנליטי, כי החלומות שסילופם מרובה משמשים במכריע — לא לחלוטין — בטוי למשאלות־לב מיניות.

ו. יש לי נימוק מיוחד להרבות בדוגמאות לשמוש הסמל בחלום. בפגישתנו הראשונה התאוננתי על כך, כמה קשה בלימוד הפסיכואנליזה להסתייע בדמונסטרציה ובהצגת הנדונים בעין, המביאה לידי הכרת אמיתותה, מאז ועד עתה — ודאי שהסכמתם עמי. אך ההלכות הבודדות של הפסיכואנליזה קשורות בכל זאת זו בזו קשר פנימי כל כך, שהאמונה בפרט אחד יכולה להתפשט בנקל על חלק גדול של כל התורה כולה על הפסיכואנליזה יש לומר, שכל המושיט לה זרת — כבר תפסה בידו כולה. די לו לאדם שהסברת מעשי הכשל תהא מקובלת על לבו — ושוב לא יוכל, משום שורת ההגיון, להשתמט מאמונה בכל שאר הדברים. נקודה שניה הנוחה גם היא להתקבל היא הסימבוליקה של החלום. אספר לכם חלום של אשה מן השוק, שנתפרסם כבר ברבים, אשה שבעלה שוטר, שודאי לא שמעה מעולם כלום על סימבוליקה של החלום ועל פסיכואנליזה. תשפטו עצמכם אם פִּתרוֹ בעזרת הסמלים הסכסואליים יכול להקרא פתר של זדון ואונס.

«ואז התפרץ מישהו לתוך הבית והיא קראה באימה גדולה לעזרת שוטר. אך זה הלך לו שוקט ובוטח עם שני «ארחי פרחי» אל הכנסיה, שמדרגות רבות מוליכות אליה. מאחרי הכנסיה היה הר ובראשו יער עבות. השוטר היה חבוש כובע, צווארון מעוגל ומעיל. היה לו זקן חום מגודל. שני הפוחזים שהלכו בשלום עם השוטר היו חגורים סינרים בצורת שק מסביב למתניהם. מן הכנסיה אל ההר הוליכה דרך. זו היתה מכוסה עשבים ושיחים משני עבריה, שהלכו ונתעבו עד שבראש ההר היו ליער ממש.»

בלי התאמצות יתירה אתם מכירים את הסמלים ששמשו כאן. אבר הזכרות תואר על ידי שלישיה של אנשים, אבר הנקבות על ידי

נוף עם כנסיה קטנה, הר ויער. שוב אתם מוצאים כאן את המדרגות כסמל התשמיש. מה שנקרא בחלום הר כן שמו גם באנטומיה, הינו Mons Veneris (גבעת ונוס) – גבעת הערוה*).

ז. ושוב חלום שיש לפתרו באמצעות הסמלים; ראוי הוא לתשומת־לב וכוח־הוכחתו יפה, כיון שבעל־החלום תרגם עצמו את כל הסמלים, אף על־פי שלא היתה לו כל הכשרה עיונית קודמת לפתר החלום. התנהגות זו היא יוצאת מגדר הרגיל ממש והתנאים לכך אינם מחוורים כל צרכם.

«הוא מטייל עם אביו במקום אחד, שהוא בודאי הפרַטֶר**), שכן רואים את הרוֹטונדה***), לפניה בנין קטן שאליו מהודק כדור פורח, אך הוא נראה רָפוי למדי. אביו שואל אותו למה כל אלה; הוא תמה על כך, אבל הוא מסביר לו את הדבר, אחר כך הם באים לחצר אחת, ששטוחה בה טבלת־פח גדולה. אביו רוצה לחתוך ממנה חתיכה גדולה, אך קודם הוא פונה כה וכה אם אין איש מרגיש בכך. הוא אומר לו, שאינו צריך אלא לומר למשגיח והוא יוכל ליטול מן הטבלה בלא חשש. מאותה החצר מוליכות מדרגות לתוך פיר, שקירותיו מרופדים רפידה רכה, כעין קופסת עור. בקצה הפיר הזה רחבה ארוכה ולאחריה נפתח פיר חדש»...

בעל החלום פותר בעצמו: הרוטונדה היא כלִי המין שלי, הכדור הפורח שלפניה – הגיד שלי שיש לי להתאונן על רפיונו. אנו רשאים איפוא, לתרגם תרגום ממצה יותר. הרוֹטונדה היא העכוז, שהילד משייכו כרגיל לכלי המין, הבנין הקטן שלפניה – העֲבוּז. אביו שואלו בחלום: «למה כל אלה», הינו: מה תכליתם ופעולתם של כלי המין. קרוב הדבר להפוך את הסדר, באופן שהמקשן יהא הוא ולא אביו. מכיוון שמעולם לא שאל את אביו שאלות כאלה, חייבים אנו לראות את רעיון החלום כמשאלת לב או תנאי: «אילו בקשתי הסברה מינית מפי אבא». המשך הרעיון הזה נמצא מיד במקום אחר.

*) הבשר התפוח שלמעלה מן הערוה. רמב״ם.

) מקום המשחקים בוינא. *) בנין עגול וגדול.

החצר שבה שטוחה טבלת הפח אין לראותה מלכתחילה כסמל, מקורה במקום מסחרו של האב. משום שמירת סוד שמתי, מבלי לשנות כל שהוא מלשון החלום, את ה«פח» במקומו של חומר אחר שהאב סוחר בו.

בעל החלום נצטרף לעסק של אביו והוא נפגע למראה התחבולות שלא בדרך הישר, שעליהם מיוסד רובו של הרווח. משום כך מותר לשמוע כך את ההמשך של רעיון החלום שנזכר: «(אילו שאלתי את פיו) היה מרמה אותי, כשם שהוא מרמה את לקוחותיו». הקריעה מן הפח, הבאה לתאר את הרמאות שבמסחר ניתן לה בפי בעל החלום עצמו הסבר שני, שפירושה מעשה אונן. דבר זה לא בלבד שהוא ידוע לנו מכבר, אלא שהוא גם מתאים יפה יפה לכך, שיסוד האוננות יהא מבוטא על ידי היפוכה (הרי אנו רשאים לעשות זאת בגלוי).

ולבסוף מתאים זה לצפיתנו, שיהא תולה גם את מעשה־אונן באב, כדרך שתלה בו את השאלות במחזה הראשון של החלום. את הפיר הוא פותר מיד, מתוך שרפידתם של הדפנות רכה, כצואר הרחם (Vagina). ועל דעת עצמי הריני מוסיף ואומר, כי הירידה והעליה באות לתאר את התשמיש בצואר הרחם.

הפרטים, שלאחר הפיר הראשון באה רחבה ארוכה ולאחריה פיר חדש, הוא עצמו מפרש מצד ביוגרפי. זמן רב היה עוסק בתשמיש ואחר כך הפסיקו משום מעצורים והוא מקוה לחזור לכך עכשיו בעזרת הריפוי.

ח. שני החלומות הבאים של לועזי אחד, עם נטיה מרובה לפּוֹלִיגָמְיָה, אני מספר לכם כראיה להלכה, שהאני העצמי מתגלה בכל חלום ואפילו במקום שנעלם מן התוכן הנגלה. המזוודות בחלומות הן סמלֵי נקבות.

א. הוא נוסע, מטענו מובא בעגלה לרכבת. מזוודות רבות נערמו זו על גב זו, מהן שתים גדולות, שחורות כמזוודה לדוגמה. הוא אומר למישהו כמנחם: «הלא אלה נוסעות עמדי רק עד לבית הנתיבות».

הוא נוסע באמת עם מטען מרובה מאד, אך בשעת הריפוי הוא משלב גם ספורי־מעשיות רבים על נשים. שתי המזוודות השחורות מתאימות לשתי נשים שחורות, הממלאות עתה את התפקיד העיקרי

בחייו, אחת מהן רצתה לנסוע אחריו לווינה; על פי עצתי השיב לה טלגרפית תשובה שלילית.

ב. מחזה בבית המכס; אחד הנוסעים פותח את מזוודתו ואומר, בעשנו סיגרה באדישות: אין בה כלום. דומה שפקיד בית־המכס מאמין לו, ואף־על־פי־כן הוא חוזר ותוחב ידו לתוכה ומוצא שם דבר מה שנאסר במיוחד. הנוסע אומר אז כמתיאש; אין עצה ותושיה. נוסע – זה הוא עצמו, ופקיד בית־המכס – אני. בדרך כלל הוא ישר מאד בוידויו, אך החליט בדעתו לעבור בשתיקה על יחס שנתקשר מקרוב לגברת אחת, משום שבדין יכול היה להניח, שהיא אינה זרה לי. הוא תולה עצב לא־נעים זה של הנאחז ומתבדה באדם זר, באופן שהוא עצמו כאילו איננו מופיע בחלום זה.

ט. וכאן דוגמה לסמל שלא הזכרתיו עוד:

הוא פוגש באחותו בלוית שתי ידידות שהן עצמן אחיות, הוא מושיט ידו לשתיהן, ואילו לאחותו אינו ושיטָהּ.

אין לו כל קשר למאורע ממשי, אדרבה, רעיונותיו מוליכים אותו לתקופה שבה הניחה לו מקום להרהורים ההסתכלות, שהחזה של הנערות מאחר כל כך להתפתח. שתי האחיות הן, איפוא, השדים, והוא היה ברצון אוחז בהן בידיו, אילולא היתה זו אחותו.

י. כאן דוגמה לסימבוליקה של המות בחלום:

הוא הולך בלוית שני אנשים, שהוא יודע שמותם אך בהקיצו נשכחו ממנו, על פני גשר־ברזל גבוה ותלול מאוד. פתאום נעלמו האנשים והוא רואה לפניו אדם־שד חבוש כובע וחליפת־בד. הוא שואל אותו אם הוא שליח הטלגרף... לא. אם הוא העגלון? לא. הוא ממשיך דרכו ועדיין הוא שרוי בחלומו בפחד גדול, וכשהקיץ הוא ממשיך את החלום בדמיונו, שגשר הברזל נפסק פתאום והוא מתדרדר תהומה.

אנשים שמרמזים עליהם בהטעמה, כי אינם ידועים, כי שכחנו את שמם – הם על הרוב אנשים קרובים מאוד. שתי אחיות לו לבעל־החלום; אם ביקש ביום מן הימים מות שתי אלה, מן היושר היה אילו באה

אימת־המות להפרע ממנו על כך. בדבר שליח הטלגרף הוא מעיר, שאנשים מסוגו של זה הם תמיד מבשרי־רעה. הלה לפי מדיו יכול היה גם להיות מדליק־הפנסים, אך הוא גם מכבה את הפנסים, הינו כמלאך המכבה את נר־החיים. בקשר לעגלון הוא מעלה באסוציאציה את שירו של אוהלַנד בדבר הנסיעה של המלך קרל בים, והוא נזכר בנסיעה הרת־סכנה בים עם שני חברים, שבה מילא הוא תפקידו של המלך באותו שיר. גשר־הברזל מעלה במוחו אסון שקרה בזמן האחרון והפתגם האוילי: «החיים הם גשר־שלשלאות».

יא. דוגמה אחרת לתיאור המות יכול לשמש חלום זה:

אדם לא־ידוע מוסר תחתיו כרטיס־בקור עם מסגרת שחורה.

יב. מבחינות רבות יענינכם החלום הבא, שעל תנאיו נמנה על כל פנים גם מצב נברוטי.

הוא נוסע במסילת־הברזל. הרכבת עמדה בשדה. הוא חושש, כי אסון מתרגש לבוא, צריך לחשוב כיצד להמלט, הוא עובר בזה אחר זה את כל מחלקות הרכבת והורג את כל האנשים המזדמנים לו בדרכו, את מבקרי־הכרטיסים, הנהגים וכו׳.

ענין לכאן הוא הזכר בסיפור ידידו. באחד הדרכים באיטליה הובל בחצי־תא מטורף אחד, אך בהסח־ראיה הוכנס אליו נוסע אחד. המטורף הרג את בן־מסעו. הוא מזדהה, איפוא, עם אותו מטורף ומסמיך את זכותו לכך על מוצג־הכפיה המענה אותו לפרקים, שהוא מוכרח להפטר מכל «עדי הראיה». אך אחר כך הוא עצמו מוצא נימוק טוב יותר, המוליך לגורם־החלום. אתמול חזר וראה בתיאטרון את הצעירה שרצה לשאת אותה לאשה, אך משך ידו ממנה, משום שהניחה לו מקום לקנאה. הוא, שקנאתו מגעת למידה עצומה, ודאי שלא היה אלא מטורף אילו נשאה לאשה. הוה אומר: לדעתו אין לבטוח בה במידה מרובה כל־כך, שהיה מוכרח להרוג מקנאה את כל אותם האנשים שהיו מתייצבים על דרכו. ההליכה מחדר לחדר, כאן מקרון לקרון, נודעה לנו כבר כסמל של היות נשוא (בניגוד לנשואי־יחידות, Einehe).

בענין עמידתה של הרכבת באמצע השדה וחששותיו מפני האסון, הוא מספר: כשאירעה פעם בשעת נסיעה ברכבת עמידה פתאומית כזאת

מחוץ לתחנה, הסבירה אחת הנוסעות, אשה צעירה, שאולי צפויה התנגשות רכבות והזהירות המועילה ביותר היא במקרה כזה die Beine hoch zu geben (לשאת את הרגלים). אך אותו ביטוי „Die Beine hoch" מילא גם תפקיד בטיולים ובסיורים המרובים בחיק הטבע, שהיה נוהג לטייל ולסייר בלוית הנערה ההיא בימי־אהבתם המאושרים הראשונים. נימוק חדש לכך, שלא היה אלא כמי שדעתו נטרפה עליו אילו נשא אותה עכשיו. מתוך ידיעת המצב הייתי רשאי להניח בודאות, כי היתה בו המשאלה להיות מטורף כזה.

שיעור שלושה־עשר
קַוִים קְדוּמִים וְיַנְקוּת שֶׁל הַחֲלוֹם

רבותי! הבה ונשוב אל מסקנתנו, שעבודת החלום מעבירה, בהשפעת בקורת־החלום, את רעיונות־החלום הנסתרים לדרך־הבעה אחר. הרעיונות הנסתרים אינם אלא הרעיונות המודעים של החיים שבהקיץ. הרעיונות הידועים לנו, ואילו דרך־ההבעה החדש אינו מחוור לנו משום קוים שונים ומרובים. אמרנו שהוא מחזיר עצמו למצבים בהתפתחותנו השכלית, שעברנו עליהם משכבר: לשפת הציורים, ליחס הסמלי ואולי גם ליחסים שהיו קיימים קודם התפתחות לשון מחשבתנו. אי לזאת קראנו לדרך ההבעה של עבודת־החלום דרך־הבעה קדום או רגרסיבי.

בידכם להסיק מכאן את המסקנה, שמתוך תלמוד מעמיק יותר בעבודת־החלום אנו עתידים למצוא הסברים רבי־ערך לראשית התפתחותנו השכלית, שאינה ידועה כל צרכה. אני מקוה שכך יהיה הדבר, אלא שאותה עבודה לא הוחלה עדיין. ימי־הקדם, שעבודת־החלום מחזירה אותנו אליהם, שתי פנים להם, מכאן ימי־הקדם האינדיבידו־אליים, הילדות, ומכאן, במידה שכל פרט חוזר בתקופת־ילדותו בצורה זו או אחרת בדרך הקיצור על התפתחותו השלמה של המין האנושי, גם ימי־הקדם הפילוגֶנֶטיים. אם יעלה בידנו להבחין, איזה מן התהליכים הנפשיים הנסתרים מקורם בימי־הקדם האינדיבידואליים ואיזה מהם מקורם בימי־הקדם הפילוגינטיים? — סבורני, שאין דבר זה מן הנמנעות. כך נראה לי, למשל, שהיחס הסמלי, שהפרט לא לְמָדוֹ מעולם, רשאי לתבוע לעצמו את הזכות, שיהא נחשב כירושה פילוגינטית.

אך אין זו התכונה הקדומה היחידה של החלום. כולכם מכירים מנסיונכם עצמכם את השכחה המופלאת של הילדות. אני מתכון לעובדה, ששנות־החיים הראשונות עד השנה החמישית, השישית או השמינית אין רשמיהן ניכרים בזכרון כדרך שניכרת החוָיָה המאוחרת. אמנם מזדמנים אנשים בודדים, היכולים להתפאר ברציפות זכרותיהם מראשית ילדותם המוקדמת עד עצם היום הזה, אך דרך־הזכרון שהפרוץ

מרובה בו – מצוי במידה יתירה לאין ערוך. כסבורני שאותה עובדה לא עוררה תמהון מספיק, כראוי לה. ילד בן שנתים אפשר שיהא מיטיב לדבר, הוא מראה מיד שהוא יודע למצוא את עצמו במצבי־נפש מסובכים, הוא משמיע על עצמו דברים, המסופרים לו שניח לאחר שנים רבות, אך הוא עצמו שכח אותם. והרי כושר־פעולתו של הזכרון בשנים הראשונות הוא מרובה יותר, משום שהוא עמוס במדה פחותה משהוא עמוס בשנים המאוחרות. אין גם ידים לראות בפעולת־הזכרון פעולת־נפש גבוהה או קשה במיוחד; אדרבה, אפשר למצוא זכרון טוב גם אצל בני אדם שירודים הם מבחינה שכלית.

ואולם כסגולת פליאה שניה, הדבוקה בחברתה הראשונה, עלי להזכיר, שמתוך ריקנות הזכרון המשתרעת על שנות הילדות הראשונות, צפים ועולים זכרות בודדים שנשתמרו יפה יפה ושהם מוחשים על הרוב בפלסטיות ושאין בהם כדי להצדיק את השמירה עליהם. בחומר הרשמים המזדמן לנו בשנות חיינו המאוחרים נוהג זכרוננו ברירה. הוא מקיים כל דבר חשוב ומקפח את שאינו חשוב. ואילו בזכר הילדות שנשתמרו אין הדבר כן. לא מן המוכרח שיהיו חופפים עם חויות חשובות בשנות הילדות, ואף לא עם חויות כאלו שצריכות היו להראות כחשובות מנקודת הראות של הילד. לעתים קרובות הם בנליים ודלי־ערך כל כך, שאנו שואלים את עצמנו בתמיהה על שום מה ניצל אותו פרט דוקא מן השכחה. בזמנו נסיתי בעזרת האנליזה לחקור את היחידה של שכחת הילדות ושל שיירי הזכָרות הפורצים בה פרצות, ובאתי לידי מסקנה, שגם בזכרונו של הילד לא נשתייר אלא מה שהוא בן־חשיבות. אלא שתהליכי־העיבוי הידועים לכם כבר, ובמיוחד תהליכי ההתקה, הם שגרמו לכך, שבזכרון מתחלף אותו דבר של חשיבות בדבר אחר הנראה כחסר־חשיבות. משום כך קראתי לזִכרי־ילדות אלה ז כָ ר ו ת־כּ ו ס ִ י ם (Deckerinnerungen); בדרך אנליזה יסודית אפשר לפתח מתוכם את כל שנשכח.

בריפוי הפסיכואנליטי מחוייבים אנו כרגיל לסתום את הפרצה היַנקותית שבזכרון, וכל כמה שהריפוי מצליח במקצתו – הינו: לפרקים מרובים מאוד – עולה גם בידנו לתאר ולהוציא את התוכן של אותן שנות הילדות שהשכחה חיפתה עליהן. אותם הרשמים לא היו מעולם נשכחים ממש אלא קשה היה להגיע אליהם, נסתרים היו ושייכים היו

ללא־מודע, אך יש שהם גם צפים ועולים כממילא ובמפתיע מתוך הלא־מודע; וכן יקרה בקשר לחלומות. מתגלה שחיי החלום יודעים למצוא את הפתח לחויות נסתרות וינקותיות אלו. דוגמאות יפות לכך נרשמו בספרות וגם אני עצמי יכולתי לתרום תרומה כזאת. ראיתי פעם בחלומי בקשר־ענינים מסוים איש אחד שודאי גמל לי טובה, ושראיתיו ברור עומד לפני. היה זה אדם בעל עין אחת, גוץ ועבה וראשו שקוע עמוק בין כתיפיו. מתוך קשר־הדברים הקשתי, שהיה רופא. למזלי יכול הייתי עוד לשאול את אמי, שעדיין היתה בין החיים, מה היה מראה הרופא בעיר מולדתי שעזבתיה בשנת שלוש לחיי. ושמעתי מפיה שהיה שתום־עין, גוץ ועבה, ראשו שקוע עמוק בין כתפיו, וכן נודע לי באיזה מקרה אסון, שנשכח ממני, הגיש לי עזרתו. נמצא שאותה השליטה בחומר של שנות־הילדות הראשונות היא קו קדום נוסף בחלום.

אותו הביאור הולם גם חידה אחרת מן החידות שנזדמנו לנו עד עכשיו. אתם זוכרים מה תמיהה תמהנו כשהגענו לכלל השקפה, שמעוררי־החלום הם משאלות רשעיות ומיניות פרוצות שחייבו את מציאותם של בקורת־החלום וסילוף החלום. כשאנו פותרים חלום כזה לבעליו, והוא, לכל המוטב, אינו טוען כנגד הפתרון עצמו — הריהו שואל בכל זאת כרגיל את השאלה: מהיכן באה לו משאלה כזו, שהרי הוא מרגיש בה כבדבר זר לו, ואדרבה, מודע לו היפוכו של דבר. אין אנו צריכים להתיאש מלגלות אותו המקור. רחשושי משאלות רעות אלה מקורם בעבר, לפרקים מרובים בעבר שאינו רחוק ביותר. אפשר להראות שהיו פעם ידועות ומודעות, אם גם כיום אין הדבר כך. אותה אשה, שחלומה בא להורות, כי היתה רוצה לראות את בתה יחידתה, שהיא עתה בת י״ז, מוטלת מתה לפניה, מוצאת בסיוענו, שהיא בכל זאת נשאה בחובה בזמן מן הזמנים אותה משאלת־מות. בתה היא פרי נישואין אומללים, שלא האריכו ימים. עוד בהיות הילדה במעיה הכתה פעם בשעת כעס, לאחר מריבה עם בעלה, באגרופיה על בטנה כדי להמית את העובר שבקרבה. מה רב מספר האמהות המחבבות כיום את ילדיהן חיבה גדולה, ואולי חיבה יתירה מדי, ובכל זאת לא הסבירו להם פנים בעודם עוּבָּרים ומשאלת־לבן היתה אז שהחיים שבתוכן לא יוסיפו להתפתח; יתר על כן, הן גם הפכו אותה משאלת

הלב לפעולות שונות, שלמזלנו לא גרמו נזק. נמצא, ששרשי המשאלה לראות במותו של האדם האהוב, שהוא אחר כך חידה סתומה כל כך, נעוצים בראשית היחס לאדם זה.

האב, שחלומו מצדיק את הפתרון, כי חפץ במות בנו הבכור האהוב עליו ביותר, צריך שיזכירו לו שאותה משאלה לא היתה זרה לו. כשאותו ילד היה עדיין יונק, חשב אביו, שדעתו לא נחה מנישואיו, לעתים קרובות שאילו מֵת היציר הקטן, שאינו חשוב בעיניו, כי אז היה שוב בן־חורין והיה עושה בחירותו שימוש נאה יותר. אפשר להוכיח אותו מקור עצמו למספר גדול של רחשושי־שנאה דומים; הם זכרות של משהו השייך לעבר, שלפנים היה מודע ומילא את תפקידו בחיי־הנפש. אתם תרצו להסיק מכאן את המסקנה, שמשאלות וחלומות כאלה אינם צריכים להיות בנמצא כשלא חלו שינויים מסוג זה ביחס אל איש ידוע, וכשאותו יחס היה שוה מתחילתו. הריני מוכן לקבל מסקנה זו, אך רצוני להזכירכם, שלא תביאו במנין את נוסחו של החלום פשוטו כמשמעו, אלא את מובנו לאחר פתרונו. פרקים שהחלום הנגלה על מותו של אדם אהוב נתלבש מסכה מבעיתה, אבל משמעותו אחרת לחלוטין, או שהאדם האהוב נועד להיות תחליף מטעה לאיש אחר.

אך אותו מצב־דברים עצמו עתיד לעורר בלבכם שאלה אחרת, נכבדה ביותר. תאמרו כך: ויהא שאותה משאלת מות היתה פעם בנמצא והיא מקויימת על ידי הזכרון — הרי אין כאן עדיין משום הסבר. הרי אותה משאלה נוצחה משכבר ואין היא יכולה להתקיים כיום בלא־מודע אלא כזכר חסר־אפקט ולא כרחשוש חזק, שהרי אין בידך כל הוכחה לכך. על שום מה בא, איפוא, החלום להזכירו בכלל? שאלה זו היא מוצדקת באמת; הנסיון לתרצה היה מרחיק אותנו הרבה והיה מאלצנו לקבוע עמדה באחת הנקודות החשובות ביותר של החלום. אך אני אנוס להשאר במסגרת של בירורינו ולנהוג מידה של התאפקות. התקינו עצמכם לויתור לפי שעה. נסתפק בראיה עובדתית, שמשאלה מנוצחת זו ניתנת להוכחה שהיא מעוררת־החלום, ונוסיף לחקור אם מותר לנו לראות גם במשאלות רעות אחרות אותו מקור עצמו בעבר.

בואו ונשהה עצמנו אצל המשאלות לטרד אדם מן העולם, שברוב המקרים אנו רשאים לתלותן באיגואיזם שאינו־מוגבל של בעל החלום. לפרקים מרובים אפשר להוכיח, שמשאלה כזו היתה יוצרו

של החלום. כל־אימת שמישהו עומד בחיים לשטן על דרכנו – ומן המוכרח הוא שבתסבוכת החיים יהא אותו הדבר שכיח מאו – מיד מזומן החלום להמית אותו יריב, ויהא זה אבינו, אמנו, אחינו, אחותנו, בן־זוג או בת־זוג וכיוצא באלה. תמהנו למדי על יצר לב האדם כי כה רע הוא מטבעו, ודעתנו לא היתה נוטה להצדיק בלא פקפוק אותה מסקנה של פתר החלום. אך משהָראינו פעם, שצריך לבקש מקורן של משאלות כאלו בעבר, הרי אנו מגלים מיד את תקופת העבר האינדי־בידואלי, שבה שוב אין מן הזרוּת באיגואיזם כזה וברחשושי־משאלות כאלו גם כלפי הקרובים. דוקא באותן השנים הראשונות, שחִפּוי השכחה מחפה עליהן אחר כך, מראה הילד לפרקים מרובים ובצורה קיצונית את האיגואיזם הזה, אך ברגיל הוא מגלה סימנים ברורים, ובדיוקו של דבר: הוא מגלה שרידים מאותו איגואיזם. הילד אוהב תחילה את עצמו ורק אחר כך הוא לומד לאהוב אחרים, להקריב משהו מן האני שלו לטובת האחרים. גם האנשים שלכאורה הוא אוהב מלכתחילה, אין הוא אוהבם אלא קודם כל משום שהוא נצרך להם, אינו יכול לותר עליהם. לאמור: שוב מטעמים איגואיסטיים. רק אחר כך פוטר עצמו רחשוש האהבה מן האיגואיזם. למעשה לא ל מ ד ה י ל ד ל א ה ו ב אלא מ ת ו ך ה א י ג ו א י ז ם.

ענין מחכים הוא מבחינה זו להקביל את עמדתו של הילד כלפי אחיו ואחיותיו לעמדתו כלפי הוריו. אהבת הילד הפעוט לאחיו ואחיותיו אינה הכרחית, לפרקים מרובים אי־אהבתו להם גלויה ומפורשת. אין ספק שהוא שונא אותם כמתחריו, וידוע הדבר שלפרקים מרובים הוא מקיים אותה העמדה בלא הפסקה שנים רצופות, עד לתקופת הבגרות ואפילו לאחריה. לפרקים מרובים למדי היא מתחלפת, או מוטב שנאמר: מתכסה, בעמדה עדינה יותר, אך דומה, שבדרך כלל העמדה האויבת היא הקודמת בזמן. קל ביותר להתבונן באותה עמדה אצל ילדים בני שנתים וחצי וכלה בבני ארבע וחמש, בשעה שנוסף ילד חדש במשפחה. על הרוב זוכה אותו ילד לקבלת פנים לא־ידידותית מאוד. אמירות כעין «איני אוהב אותו, תחזור החסידה ותטול אותו מכאן» הן אמירות שכיחות למדי. אחר כך הם מסתייעים בכל שעת כושר לזלזל בערכו של הבא, ואפילו נסיונות להזיק אותו, התנקשויות ממש בחייו אינן מן הדברים שהאוזן לא שמעתם. אם הבדל הגיל הוא קטן יותר, הרי

שהילד מצא כבר, עם התעוררות של פעולת־נפש אינטנסיבית יותר, את המתחרה שלו והוא משלים עמו. אך אם הבדל־הגיל גדול יותר, אפשר שהילד החדש כאובייקט מענין, כמין בובה חיה, יהא מעורר מתחילה סימפתיות ידועות ואם ההבדל הוא של שמונה שנים ומעלה אפשר שיבואו לידי גילוי, ביחוד אצל הילדות, רחשי אם מפקחת. אך אם לדבר בלב שלם, הרי כל כמה שאנו מגלים מאחורי חלום את המשאלה למות האח או האחות – אין אנו צריכים לראותה כחידה סתומה אלא רק לעתים רחוקות, ובלא יגיעה אנו מוכיחים את דוגמת־הראשית שלה בגיל־הילדות המוקדם, ולעתים קרובות למדי גם בשנים המאוחרות יותר של חייהם המשותפים.

קרוב לודאי שאין לך חדר־ילדים בלי סכסוכים חריפים בין דייריו. נימוקים לכך היא ההתחרות על אהבת ההורים, על הקנין המשותף, על הדירה, רחשושי האיבה מכוונים כנגד אחים ואחיות גדולים וקטנים. סבורני, ברנרד שאו הוא שהביע אמרה זו: אם נמצא אדם, שגברת אנגלית צעירה שונאת אותו יותר משהיא שונאת את אמה, ודאי אחותה הבכירה היא. אך באמרה זו יש משהו הנראה מוזר לנו. אפשר ששנאה ותחרות בין אחים תהא מובנת בדוחק, אך כיצד יכלו לחדור רגשות של איבה לתוך היחס שבין הבת לאמה, בין ההורים לבניהם?

גם מצד הילדים ודאי שיחס זה טוב יותר מזה שבינם לבינם. וכך נותנת גם דעתנו; העדר האהבה בין האבות והבנים מגונה היא בעינינו מהעדר־אהבה בין אחים ואחיות. במקרה הראשון קדשנו משהו, שבמקרה השני השארנוהו כחולי־חולין. ואף־על־פי־כן יכולה הסתכלות־יום־יום להראותנו עד כמה יחסי הרגש בין האבות והבנים המגודלים נחשלים מאחרי האידיאל שהותקן בידי החברה, כמה שנאה כבושה כאן, שהיתה נפלטת אילולא עכבו בה תוספות של יראת כבוד ושל רחשי עדנה. הנימוקים לכך ידועים לכל, והם מגלים מגמה להפריד בין אדם ובן מינו, בין בת לאמה ובין אב לבנו. הבת רואה את אמה כאבטוריטה הבאה להגביל את רצונה ושהוטל עליה התפקיד להכריח את הבת שתהא מוותרת, כדרישת החברה, על החירות הסֶכסואלית, ולפרקים מועטים רואה הבת באמה גם מתחרה, ומכאן הניגוד להַדחָקת רחשושי הילדות. אותו דבר חוזר בבליטות יתירה בין הבן והאב.

הבן רואה באביו הגשמה של כל כפיה חברתית שסובלים אותה מאונס; האב חוסם לפניו את הדרך להפעלת הרצון, להנאה הסכסואלית המוקדמת, להנאה מקניני־המשפחה המשותפים. בכל מקום שהקנינים האלה קיימים ועומדים, אצל יורש־העצר עולה הצפיה למות האב כדי גובה של טְרָגִיוּת. מסוכן פחות נראה היחס שבין האב לבתו, בין האם לבנה. היחס שבין האם והבן מְזַמֵן לנו את הדוגמאות הטהורות ביותר של עדנה ללא־שינוי וששום כוונה איגואיסטית אינה עוכרתה.

על שום מה אני דש בענינים אלה שהם בְּנָלִיים וידועים לכל? על שום שקיימת נטיה גלויה להכחיש את ערכם בחיים ולהכריז על האידיאל הנתבע בפי החברה כעל אידיאל שהגיע לגמר בישולו, במידה יתירה משהוא מתגשם ממש. אבל מוטב שהפסיכולוג יאמר את האמת, משתהא שאלה זו מסורה לציניקן. מכל מקום אין אותה ההתכחשות מתייחסת אלא על חיי־ממש בלבד. אֳמנות הפיוט הספורי והחזיוני רשאית להשתמש כאוות נפשה במוטיבים המשתלשלים מתוך הפרעת האידיאל הזה.

נמצא שאין אנו צריכים לתמוה לגבי מנין מרובה של בני אדם, שהחלום מגלה את משאלת לבם להפטר מן ההורים, וביחוד מצד זה של ההורים שהוא בן מינם. אנו רשאים להניח, שאותה משאלה קיימת גם בחיים שבהקיץ ופעמים שהיא נעשית גם מודעת, בשעה שהיא יכולה לחַפּוֹת על עצמה מַסְוֶה של נימוק אחר, כדרך שעושה בעל החלום שלנו בדוגמה ג׳ בצערו על יסורי־שוא של אביו. לעתים רחוקות כובשת האיבה את כל היחס כולו, על הרוב היא נרתעת אחור מפני רחשושים עדינים יותר, המדכאים אותה והיא מצווה לחכות עד שחלום יבוֹדֵד אותה. מה שהחלום מראה, בעקב הבידוד הזה, בשיעור מופלג, חוזר ומצטמק כשאנו משלבים אותו לאחר פִּתְרֵנוּ לתוך קשר החיים (ה׳ זכס). אך אנו מוצאים אותה משאלת חלום גם במקום שאין לה שם כל אחיזה בחיים ובמקום שהמגודל לא יודה בה בהקיץ לעולם. הטעם לכך הוא, שהנימוק העמוק ביותר והמצוי ביותר בהתנכרות, ביחוד בין האנשים בני מין אחד, נתגלה כבר בגיל־הילדות המוקדם.

הריני מתכוון להתחרות־האהבה, בהטעמה מפורשת של האופי

המיני· הבן מתחיל מפתח עדנה מיוחדת כלפי אמו עוד בהיותו ילד קטן והוא רואה אותה כקנינו שלו· ומרגיש באב את המתחרה· הבא לערער על קנין־היחיד שלו· וכן רואה הבת הקטנה באמה אדם שבא לקלקל לה את יחס עדנתה לאביה והכובש מקום· שהיא עצמה היתה יכולה למלאו יפה יפה· מתוך ההסתכלות אנו למדים שעוד בשנים המוקדמות נקבע היחס הזה שאנו מציינים אותו כתסביך־אֶדִיפּוּס· על שום שאותה אגדה מגשימה· בהמתקה קלה מאד· את שתי המשאלות הקיצוניות· המשתלשלות ממצבו של הבן: לרצוח את האב ולשאת את האם לאשה· אין רצוני לומר· שתסביך־אדיפוס ממצה את יחס הילדים להוריהם; הנקל שאותו יחס יהא מסובך הרבה יותר· ועוד: שתסביך־אדיפוס יש שחזקתו מרובה או מועטת· ואפשר אפילו שיגיע לכלל היפוכו· אבל הוא גורם רגיל וחשוב מאוד בחיי הנפש של הילד; יש ידים לחשוש· שיותר משאנו מפריזים בהערכת השפעתו וההתפתחות המשתלשלת הימנה — אנו עלולים להפחית בערכו· אגב· פעמים רבות מגיבים הילדים על ידי עמדת אדיפוס מתוך שנתעוררו לכך ע״י ההורים· שבבחירת אהבתם הם נוהים לעתים קרובות למדי אחרי הבדל־המין· הינו· האב מפלה לטובה את הבת והאם את הבן· או בשעה של התקררות בחיי הנשואים נוטלים ההורים את הבן או הבת כתחליף לאובייקט האהבה שנתקפח ערכו·

אי אפשר לומר· שהעולם החזיק טובה לחקר הפסיכואנליטי על שגילה את תסביך־אדיפוס· אדרבה· בשל אותו הגילוי קפץ עליו רוגזם העצום של המבוגרים· ואנשים שהחמיצו את השעה לשתף עצמם בהכחשה של יחס־רגשות אסור או טַבּוּאִי זה· תיקנו אחר כך את המעוות מתוך שנטלו מן התסביך את ערכו בגלותם בו פנים אחרות*)· לפי הכרתי· שלא נשתנתה· אין כאן מקום להכחיש דבר ולייפות דבר· צריך להשלים עם העובדה שהאגדה היונית עצמה הכירתה כגזירה שאין להשיבה· ושוב מענין הדבר: תסביך־אדיפוס שגורש מן החיים נמסר לידי השירה שתהא משתמשת בו כאות נפשה· או· ר א נ ק הראה במחקר מדוקדק· כיצד תסביך־אדיפוס דוקא הספיק לספרות הדרמתית נושאים עשירים בשינויים· טשטושים וחיפויים שאין להם סוף· הינו בסילופים כאלה שאנו מכירים אותם כבר כמפעלה של בקורת· נמצא

*) רמז לתורתו של יונג, שפרש מן הפסיכואונליזה. המתרגם.

שאנו רשאים לתלות אותו תסביך־אדיפוס גם באותם בעלי החלומות, שהצליחו בחייהם המאוחרים להמנע מן הסכסוכים עם הוריהם, וסמוך וכרוך בכך אנו מוצאים את התסביך שאנו קוראים לו תסביך־הסירוס (Kastrationskomplex), התגובה על ההפחדה הסכסואלית, או: ריסון הפעולה הסכסואלית בשחר־הילדות, המיוחסת לאב.

מתוך שחקירותינו עד עתה הוליכונו לתלמוד חיי־הנפש של הילד, אנו רשאים עכשיו לקוות שמוצאו של החלק השני שבמשאלות־החלום האסורות, מוצא הרחשושים הסכסואליים הנפרזים, ימצא את הסברו בדרך דומה. נמצא שאנו נדחפים לחקור גם את התפתחות החיים הסכסואליים של הילד. וכאן אנו למדים מכמה וכמה מקורות לאמור: קודם כל טעות היא שאין לה רגלים, להכחיש בחיים הסכסואליים של הילד ולהניח, שהסכסואליות מתחילה רק בתקופת־הבגרות, עם בשילתם של כלי המין. אדרבה, מתחילת ברייתו חי הילד חיים סכסואליים עשירים, הנבדלים בפרטים מרובים מן החיים, הנחשבים אחר כך כנורמליים. מה שאנו קוראים בחיי המגודלים «פֶּרְוֶרס» סוטה מן המצב הנורמאלי בנקודות אלה: ראשית על ידי פריצת גדרי המין (החיץ שבין האדם והחיה), שנית על ידי פריצת גדר הבחילה, שלישית על ידי פריצת גדר האינצֶסט (האיסור לבקש סיפוק סכסואלי בשארי־בשר קרובים — איסורי העריות), רביעית על ידי הזדווגות מין במינו, וחמישית על ידי מסירת תפקידם של כלי המין לאברים וחלקי־גוף אחרים. כל אותם הגדרים אינם קיימים מלכתחילה, אלא נבנים והולכים קמעה קמעה במרוצת ההתפתחות והחינוך. הילד הקטן פטור מהם. אין הוא יודע עדיין את החיץ שבין האדם והחיה; אותה יהירות, שהיא מותר האדם מן הבהמה, מתפתחת רק אחר כך; בתחילה אין הילד מראה בחילה כלשהי לצואתו, אלא לומד לבחול בה קמעה קמעה בגזירת החינוך; אין הוא רואה כל ערך מיוחד בהבדל־המינים, ואדרבה, כסבור הוא שכלי המין של שניהם שווים במבנם. תשוקותיו המיניות הראשונות וסקרנותו מכוונות כלפי האנשים הקרובים לו ביותר וכלפי אלה שהם חביבים עליו ביותר מטעמים אחרים, כלפי הוריו, אחיו ואחיותיו, בני אדם המטפלים בו, וסוף סוף מתגלה בו, דבר החוזר ובוקע אחר־כך, בשיא יחסי־האהבה, שאין הוא מצפה להנאה מכלי המין בלבד, אלא שמקומות רבים אחרים שבגופו אף הם תובעים לעצמם אותה

רגישות עצמה ואף הם משפיעים עליו תחושות־חֶמדה דומות ושעל־ידי־כך הם יכולים לקיים תפקיד של כלי המין; נמצא שהילד יכול להקרא «פֶּרוֶרס פּוֹלִימוֹרפי», ואם אינו מפעיל אלא קורטוב מכל אותם הרחשושים — הרי לא בא הדבר אלא מתוך שהאינטנסיביות של הרחשושים האלה קטנה מזו שבתקופות־החיים המאוחרות, ומתוך שהחינוך מדכא מיד בתקיפות את כל הגילויים הסכסואליים של הילד; אותו דיכוי נמשך והולך, אם לומר כך, להלכה — מתוך שהמגודלים טורחים שלא לראות חלק אחד שבגילויים הסכסואליים של הילד, וליטול מחלק אחר — על ידי להטי־פירוש — את תכונתו הסכסואלית, עד שהם יכולים בסופו של דבר להכחיש את הכל. לעתים קרובות אלה הם אותם הבריות עצמם השופכים תחילה את חמתם הקשה בחדר־הילדים על כל הקלקולים הסכסואליים של ילדיהם ואחר כך הם מגינים ליד שולחן הכתיבה על הטהרה הסכסואלית של אותם הילדים עצמם. בכל מקום שהילדים עזובים לנפשם או שהם נתונים להשפעת הפיתוי אתה מוצא לעתים קרובות מעשים מרובים של שחיתות סכסואלית בידם. מובן, שהדין עם המגודלים שאינם מחמירים ורואים כאן «מעשי־ילדות» ו«שחוק», משום שאין להעמיד את הילד כבעל ערך מלא, כבן אחריות בפני בית־דינו של המנהג והחוק. אך אותם הדברים עומדים וקיימים, יש להם משמעות משלהם, הן כאות וסימן לקונסטיטוציה מלידה והן כסיבות ומסייעים להתפתחות מאוחרת יותר, הם מאירים את עינינו בחייו הסכסואליים של הילד ועל־ידי כך גם בחייו הסכסואליים של האדם בכלל. נמצא, כשאנו חוזרים ומעלים מאחורי חלומותינו המסולפים את כל אותם רחשושי המשאלות הפֶּרוֶרסיים — אין אנו למדים, אלא שגם באותו תחום הרתיע אותנו החלום אחורנית למצב הינקותי.

מבין אותן המשאלות האסורות ראויות להטעמה מיוחדת האינ־צֶסטואוֹזיות, כלומר: המשאלות המכוונות לזיקה מינית עם הורים, אחים ואחיות. הרי ידעתם מה תיעוב מתעבת, או לפחות מתיימרת לתעב, החברה האנושית את הזיקה הזו ומה מרובה ההדגשה שבאיסורה. יגעו יגיעות מופלגות לפרש מה טעמה של אותה אימת־העריות. אלה סבורים היו שהטבע נתכוון כאן לתכלית השבחת הגזע, ואותה תכלית נתגלמה מבחינה פסיכית באיסור זה, משום שהתחתנות של קרובים עשויה לקלקל את תכונות־הגזע, ואלה סבורים היו, כי חיי־צְוָת משחר־

הילדות מתישים את התשוקה המינית לכל אותם האנשים הבאים כאן במנין. אגב, מניעת גילוי העריות היתה מובטחה, אם כך ואם כך, בדרך אוטומטית ואי אפשר היה להבין על שום מה הוצרכו אותם האיסורים החמורים, המרמזים יותר על מציאותה של תשוקה חזקה. החקירות הפסיכואנליטיות הוכיחו הוכחה שאינה נשמעת לשתי פנים, כי אדרבה, בחירת האהבה שבעריות היא הראשונה בזמן והמצויה ביותר, וכי רק אחר כך מתחילה ההתנגדות לה, שאין לבקש את מוצאה מתוך הפסיכולוגיה האינדיבידואלית.

נסכם כל מה שההתעמקות בפסיכולוגיה של הילד העלתה לנו להבנת החלום. לא זו בלבד שמצאנו, כי החומר של חויות הילד הנשכחות פתוח לפני חלום, אלא שראינו שגם חיי־הנפש של הילדים על כל סגולותיהם המיוחדות, האיגואיזם שלהם, בחירת אהבתם האינצֶסטואוזית וכו׳ — עודם עומדים בעינם לגבי החלום, הינו לגבי הלא־מודע, ושהחלום מחזיר אותנו מדי לילה בלילה לאותה דרגה ינקותית. מתוך כך מתאשר לנו, ש ה ל א ־ מ ו ד ע ש ב ח י י ה נ פ ש ה ו א ה י נ ק ו ת י. הרושם המוזר, שהאדם נושא בחובו מדה גדושה כזו של רע, פוחת והולך. אותו הרע האיום הוא, פשוט, הראשית הפרימיטיבית והינקותית שבחיי הנפש, שעדיין אנו יכולים למצוא פעילותה אצל הילד, אלא שבמקצת אין אנו מרגישים בה, משום שיעורה המועט, ושבמקצת אין אנו מקפידים על כך, משום שאין אנו דורשים מן הילד רמה מוסרית. מכיון שהחלום יורד לאותה דרגה הוא דומה עלינו כאילו הוא שהביא בנו אותו הרע לידי גילוי. אך אין כאן אלא מראית־עין כוזבת שהנחנו לה שתהא מטילה עלינו אימתה. אין אנו רעים כל כך כפי שהיינו רוצים להניח לאחר פתר החלומות.

אם אין הרחשושים הרעים של החלומות ינקותיים, חזרה לניצני ההתפתחות המוסרית שלנו, פשוט מתוך שהחלום חוזר ועושה אותנו ילדים למחשבה ולרגש, הרי ששורת־הבינה נותנת שלא נהא מתבישים באותם החלומות הרעים. אך היסוד הנבון אינו אלא חלק אחד מחיי־הנפש, ובנפש יתרחש עוד משהו שאינו נבון, וכך יארע, שלא כשורת־הבינה אנו מתבישים בחלומות כאלה. אנו משעבדים אותם לבקורת החלום, מתבישים ומצטערים בשעה שאחת מאותן המשאלות הצליחה, כיוצאת מן הכלל, לחדור לתוך התודעה בצורה שאינה מסולפת, עד

שאנו מוכרחים להכירה· יתר על כן׳ במזדמן אנו מתבישים בחלומותינו המסולפים כאילו היינו מבינים אותם· די לכם לחשוב על דברי ההתמרמרות של אותה הגברת הזקנה וההגונה על החלום שלה שלא נפתר בדבר «שרותי האהבה»· נמצא׳ שהבעיה לא נתמצתה ויש ידים לכך׳ שעם המשך הדיון ברע של החלום נגיע לכלל דעה אחרת ולכלל הערכה אחרת על הטבע האנושי·

כתוצאה מכל אותה החקירה שלנו אנו מעלים שתי השקפות׳ שאין פירושן אלא התחלה של חידות חדשות וספקות חדשים· ראשית: הרגרֶסיה של עבודת־החלום איננה פורמלית בלבד׳ אלא גם חומרית· לא זו בלבד שהיא מתרגמת את רעיונותינו בצורת הבעה פרימיטיבית׳ אלא גם מעוררת שוב את הסגולות המיוחדות של האני׳ את ראשוני הרחשושים של חיינו הסכסואליים׳ ואפילו את הרכוש השכלי הישן שלנו׳ אם אנו רשאים להבין כך את היחס הסמלי· והשנית: כל הינקותי הישן׳ שלפנים היה שליט ושליט יחיד׳ צריכים אנו לתלותו בלא־מודע׳ שמוצגינו עליו התחילו משתנים ומתרחבים· לא־מודע שוב אינו שם לדבר הסמוי באותה שעה מן העין׳ לא מודע הוא ממלכת־נפש מיוחדת עם רחשושי משאלות משלה׳ עם דרך הבעה משלה ועם מיכאניזמים נפשיים מיוחדים לה לבדה׳ שמחוץ לתחומם זה כוחם בטל· אך אותם רעיונות־החלום הנסתרים שחשפנו על־ידי פתר החלום׳ אינם שייכים בכל זאת לאותה ממלכה; אדרבה· הם כך׳ כפי שהיינו יכולים להעלותם במחשבתנו גם בהקיץ· ואף־על־פי־כן הם לא־מודעים; וכיצד אפשר ליישב אותה סתירה? מחשבה מנצנצת ועולה בנו׳ שצריך להפריד כאן בין הדבקים· דבר־מה שמקורו בחיינו המודעים והוא טבוע בחותמם — אנו קוראים לו: שיורי־היום — מזדמן עם דבר־מה אחר משל אותה ממלכת הלא־מודע לשם יצירת החלום· בין שני החלקים הללו מתקימת עבודת החלום· השפעת הלא־מודע על שיורי היום היא׳ איפוא׳ התנאי לרגרסיה· זוהי ההשקפה העמוקה ביותר על מהותו של החלום׳ שאנו יכולים להגיע אליה כאן׳ קודם שחקרנו כהלכה תחומי־נפש נוספים. ברם׳ עוד מעט תגיע השעה שנקרא שם אחר לאופים הלא־מודע של רעיונות־החלום הנסתרים׳ כדי להבדילו מן הלא־מודע אשר מאותה ממלכת הינקותי·

כמובן׳ שאנו יכולים לשאול גם את השאלה: מה מחייב את

הפעולה הנפשית בשעת השינה שתהא עושה רגרסיה כזו? על שום מה אינה פוטרת בלעדיה את הגירויים הנפשיים מפריעי־השנה? ויהא שהיא מוכרחה, מטעמים של בקורת החלום, להתחפש בצורת־ההבעה הישנה ושאינה מובנת עתה, לשם מה משמשת לה החיאת רחשושי הנפש, משאלות הלב, קוי־האופי הישנים שעכשיו הם מנוצחים, הינו: הרגרסיה החומרית המצטרפת אל הרגרסיה הפורמלית? התשובה היחידה שהיתה מניחה את דעתנו יכולה להיות, כי בדרך זו בלבד יכול להוצר חלום, כי מבחינה דינמית אין ביטול גירויו של החלום בדרך אחרת בגדר האפשר. אך כפי שעה אין אנו זכאים עוד להשיב תשובה כזו.

שיעור ארבעה עשר

מִלּוּיָהּ שֶׁל הַמִּשְׁאָלָה

רבותי! האשוב לגולל לפניכם מה דרך עברנו עד כאן? כיצד נתקלנו בשעת השימוש בטכניקה שלנו בסילוף־החלום, כיצד נמלכנו בדעתנו להתחמק ממנו בתחילה, וכיצד קנינו לעצמנו, מתוך החלומות הינקותיים, את הידיעות המכריעות ביותר בדבר מהותו של החלום? וכיצד תקפנו אחר כך, בהיותנו מזוינים בתוצאות חקירה זו, את סילוף־החלום עצמו, וגם כיצד התגברנו עליו, לפי תקותי, שַעל שָעל? אך עתה חייבים אנו לומר לעצמנו, כי מה שמצאנו בדרך האחת והאחרת אינו עולה כולו בד בבד. תפקידנו יהא מעתה לזווג את שני מיני התוצאות וליישב אותן.

משני הצדדים נמצאנו למדים, שכל עיקרה של עבודת־החלום הוא בהפיכת רעיונות לחויה הלוצינטורית. כיצד נעשה הדבר הזה — חידה סתומה היא למדי, אך זוהי בעיה של הפסיכולוגיה הכללית ואין היא צריכה להעסיקנו כאן. מחלומות הילדים שמענו, שעבודת־החלום מתכוונת על ידי מילוי משאלה לסלק גירוי נפשי המפריע את השינה. על החלומות המסולפים לא יכולנו להעיד דבר דומה לכך, כל־אימת שלא הבינונו לפותרם. אך מתחילה סבורים היינו, שיעלה בידנו לשעבד את החלומות המסולפים לאותן נקודות־הראות עצמן כדרך ששעבדנו את החלומות הינקותיים. ראשית קיומה של תקותנו זו העמידתנו על ההשקפה, שכל החלומות הם בעצם חלומות ילדים, העובדים בחומר הינקותי, ברחשושי־הנפש ובמנגנונות הילדותיים. ומכיון שסבורים אנו, כי התגברנו על סילוף החלום, חייבים אנו לפתוח בחקירה, אם ההשקפה שהחלום הוא מילוי משאלה — כוחה יפה גם בחלומות המסולפים.

זה מקרוב העמדנו שורה של חלומות לפתר, אבל הסחנו את דעתנו לגמרי ממילויה של המשאלה. לבי סמוך ובטוח, שבשעת מעשה נתעוררה בכם וחזרה ונתעוררה השאלה: מילוי המשאלה, שלדבריך הוא, כביכול, מטרתה של עבודת החלום, היכן הוא? אותה שאלה

חשיבותה מרובה; שכן נעשתה שאלתם של מבקרינו מן ההדיוטות. כידוע לכם יש בה באנושיות שאיפה אינסטינקטיבית לדחות חידושים אינטלקטואליים. מגילוייה של אותה שאיפה הוא, שמיד מעמידין חידוש כזה על ההרכב המצומצם ביותר, ואם אפשר כוֹנסין אותו בדיבור של סיסמה. מילוי המשאלה הוא שנעשה לתורת־החלום החדשה דיבור של סיסמה. ההדיוט, שקלט כי החלום הוא מילוי משאלה, מיד הוא מקיפן בשאלה: ומילוי המשאלה היכן? ותוך כדי שאלה הוא משיב עליה תשובת לאו, ומיד מתנצנצים ועולים במוחו נסיונות חלום לאין־מספר משלו עצמו, שבהם נזדווגו לחלום הרגשות של מורת־רוח כדי זועה, באופן שדברי תורת החלום של הפסיכואנליזה נראים כוזבים בעיניו. קל לנו להשיב לו, שבחלומות המסולפים מילוי המשאלה אינו יכול להיות גלוי, אלא שצריך לבקשו ולהעלותו, באופן שאי אפשר להראות עליו קודם לפתר החלום. גם ידענו, שהמשאלות של החלומות המסולפים האלו משאלות אסורות הן, שנדחו ע״י הבקורת, ושעצם קיומן היא היא סיבת סילופו של החלום, הנימוק להתערבותה של בקורת החלום. אבל קשה להסביר לו למבקר ההדיוט, כי קודם שפתרתי את החלום אי אתה רשאי לשאול למילוי המשאלה שבו. חזקה עליו שישכח ויחזור וישכח את הדבר הזה. יחסו הדוחה לתורה בדבר מילוי המשאלה אינו בעיקרו אלא פועל יוצא מבקורת החלום, תחליף ושפע שלדחית משאלות־חלום אלו, שחלה בהן יד הבקורת.

כמובן יהא גם לנו הצורך לבאר לעצמנו את העובדה, שמצויים חלומות מרובים כל כך, שתכנם מצער, ביחוד חלומות של אימה. אנו נתקלים כאן לראשונה בבעית האפקטים בחלום, הראויה לתלמוד בפני עצמו, אלא שלדאבוננו אינה רשאית להעסיקנו. אם יש בו בחלום משום מילוי משאלה מן הנמנעות הוא, שיהיו תחושות מצערות בחלום. בכך צדקו לכאורה מבקרינו ההדיוטות. אך כאן באים במנין שלושה מיני תסבכות, שהללו לא נתנו דעתם עליהן.

ראשית: יכול שעבודת החלום לא הצליחה בשלימות לקיים מילוי משאלה ונמצא שמן האפקט המצָער של רעיונות החלום משתייר חלק בשביל החלום הנגלה. האנליזה צריכה היתה אז להראות, שרעיונותיו אלה של החלום היו מצערים הרבה יותר מאשר החלום שנוצר מהם. כדי כך אפשר גם להוכיח בכל שעה. או אז אנו מודים,

שעבודת החלום לא השיגה את מטרתה׳ כשם שחלום שתיה׳ המגיב על גירוי הצמאון׳ רחוק מהשיג מבוקשו׳ לרוות את הצמא׳ האדם נשאר צמא ואין לו אלא להקיץ כדי לשתות׳ אבל בכל זאת היה זה חלום כהויתו׳ הוא לא חיסר ממהותו כלום׳ עלינו לומר: «Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas» *) לפחות הכוונה המתגלה בבירור ראויה לתהילה׳ מקרים כאלה של אי־הצלחה אינם מאורע לא־שכיח׳ גורם המסייע לכך הוא׳ שעבודת החלום קשה עליה יותר לשנות אפקטים מלשנות משמעותם של תכָנים; פעמים שהאפקטים הם תקיפי־הגנה עד מאד׳ וכך יארע׳ שעבודת החלום עיבדה את תכנם המצער של רעיונות החלום כדי מילוי משאלה׳ בשעה שהאפקט המצער בוקע דרך לעצמו עדיין בלא שינויים׳ בחלומות כאלה אין האפקט הולם את התוכן כלל׳ ומבקרינו יכולים לומר׳ שהחלום רחוק במידה כזאת מלהיות מילוי משאלה׳ שאפילו תוכן תמים אפשר שיהא בו מן המצער׳ כנגד הערה לא־נכונה נתעורר בטענה׳ שמגמת־מילוי־המשאלה שבעבודת החלום באה דוקא בחלומות כאלה לידי גילוי ברור ביותר׳ שכן גילויה בא כשהיא בדלה לעצמה׳ הטעות מקורה בכך׳ שכל שאינו בקי בנֶברוזים מתאר לעצמו את הקשר של תוכן ואפקט כקשר פנימי ביותר׳ ואי לזאת אינו יכול להבין׳ שהתוכן משתנה מבלי שישתנה גם גילוי האפקט השייך לו׳

והרי גורם שני׳ חשוב ומעמיק הרבה יותר׳ שההדיוט מזניח גם אותו׳ ודאי שמילויה של משאלה צריך היה לגרום הנאה׳ אבל היא השאלה: הנאה למי? תבר למי שהמשאלה שלו׳ אבל הרי ידענו על בעל החלום׳ שהוא נוהג במשאלותיו יחס מיוחד לגמרי׳ הוא מגנה אותן׳ מותח עליהן דין של בקורת׳ קיצורו של דבר: אינן לרצונו׳ נמצא שמילוי המשאלות האלו אינו עשוי לגרום לו הנאה׳ ואיפכא מסתברא׳ או אז מראה הנסיון׳ שאיפכא זו — שהיא עדיין טעונה בירור — מתגלית בדמות של פחד׳ נמצא׳ שאין לדַמות את בעל־החלום ביחסו למשאלות חלומותיו אלא לתִצרוֹפֶת של שני בני־אדם׳ הקשורים בכל זאת בצד־של־שיתוף חזק׳ במקום כל הבירורים הנוספים הריני מציע לכם אגדה ידועה׳ שבה תחזרו ותמצאו אותם יחסים עצמם׳ פֵיָה**)

*) במקום שאין איש, שם ראוי הרצון לתהלה.

**) יצור פנטסטי, נקבה, מחונן יכולת למעלה מן הטבע לגמול טובות או רעות. המתר׳.

נדיבת־לב הבטיחה לזוג עניים, איש ואשתו, למלא שלש משאלותיהם הראשונות. הם מאושרים ומחליטים בלבם לברור בהקפדה שלוש משאלות אלו. אבל האשה נתפתתה לריח הנקניקיות הנִצלות בסוכה השכנה, ומבקשה זוג נקניקיות כאלו. כהרף־עין והנקניקיות לפניה; וכך מתמלאה המשאלה הראשונה. עתה קופץ עליה רוגזו של הבעל, האומר במרי לבו: יהי רצון שאותו הנקניק יהא תלוי ויורד בחטמה של אשתו. וכך הוה, שאין להזיז את הנקניקיות ממושבן החדש; וכך נתמלאה, איפוא, המשאלה השניה, אלא שהמשאלה היא של הבעל. ודאי שדעת האשה לא היתה נוחה כלל מאותו מילוי המשאלה. והרי ידוע לכם סופה של האגדה. מכיון ששניהם בעיקרם אינם אלא אחד, איש ואשתו, הרי שהמשאלה השלישית היא על כרחם זו: מי יתן ואותו הנקניק יסתלק מחטמה של האשה. אפשר לעשות כמה וכמה מיני שימוש באותה אגדה גם בקשר לענינים אחרים; היא לא באה כאן אלא כאילוסטרציה לאפשרות, שמילוי משאלתו של האחד יכול לגרום צער לאחר, כשאין אחדות שוֹרָה ביניהם.

מעתה שוב לא יקשה לנו להגיע לידי הבנה מעולה יותר בחלומות של אימה. נשתמש עוד בתצפית אחת בלבד ואז נחליט לקבוע הנחה, שאפשר להביא לזכותה כמה וכמה דברים. תצפית זאת היא, כי לעתים קרובות אתה מוצא חלומות של אימה, שהסילוף חסר בהם לחלוטין, הינו נעלם מן הבקורת. לפרקים מרובים אתה מוצא, שהחלום של אימה הוא מלוי־משאלה לא־מסותר, כמובן לא מילוי של משאלה רצויה, אלא מילוי של משאלה מגונה. במקום הבקורת באה התפתחות האימה. בשעה שאפשר לומר על החלום היַנקותי, שבו נתמלאה ללא־חיפוי משאלה מותרת, ועל החלום המסולף כרגיל — שהוא מילויה המסותר של משאלה מודחקת, הרי החלום של אימה יפה לו הנוסחה בלבד, שהוא מילויה הגלוי של משאלה מודחקת. האימה היא סימן, שהמשאלה המודחקת נתגלתה תקיפה יותר מן הבקורת, ושקיימה או נתכוונה לקיים את מילויה של המשאלה על אפה וחמתה של הבקורת. אנו מבינים, שמה שהוא מילוי לגבי המשאלה אינו לגבינו, העומדים לצדה של בקורת־החלום, אלא סיבה להרגשות מצערות ולדחיה. רצונכם אין האימה המתגלית כאן בחלום אלא אימה מפני התקיפות של המשאלות האלו, הכבושות ועצורות בדרך כלל. מה ראתה אותה דחיה שתהא

מתגלית בדמות של אימה — דבר זה אינו יכול להתברר מתוך תלמוד־החלום; ברור שיש צורך לחקור אותה אימה במקומות אחרים.

הדברים האמורים בחלומות האימה שאינם מסולפים, אפשר שיהיו אמורים גם באותם החלומות, שנסתלפו רק במקצת, וגם בחלומות של צער בכלל, שהרגשותיהם המצערות מקורבות, כנראה, לאימה. חלום האימה הוא כרגיל גם חלום יקיצה. נוהגים אנו להפסיק את השינה עוד קודם שמשאלתו המודחקת של החלום נתגשמה בשלימות על אפה וחמתה של הבקורת. במקרה זה נכשלה פעולתו של החלום, אך מהותו לא נשתנתה משום כך. דמינו את החלום לשומר הלילה או לשומר השינה, המבקש לשמור על שנתו מפני הפרעה. גם שומר הלילה בא לידי כך שהוא מעורר את הישנים, הינו בשעה שהוא רואה עצמו חלש מדי שיבריח לבדו את ההפרעה או את הסכנה. ואף־על־פי־כן עולה פעמים בידנו לקיים את השינה גם בשעה שהחלום מתחיל מטיל חששות ונוטה לאימה. אנו אומרים לעצמנו בשינה: הרי אין כאן אלא חלום ואנו מוסיפים לישון.

ואימתי יתרחש, שמשאלת־החלום באה לידי כך שתהא מתגברת על הבקורת? התנאי לכך יכול להתמלא הן מצד משאלת החלום והן מצד בקורת־החלום. אפשר שהמשאלה תהא פעם מטעמים סתומים תקיפה מדי, אך מתקבל הרושם, שלפרקים מרובים יותר מוטלת האשמה לשינוי זה של יחסי הכוחות על המנהג שנוהגת בקורת־החלום. שמענו כבר, שהאינטנסיביות של הבקורת שונה היא בכל מקרה ומקרה, היא נוהגת בכל יסוד ויסוד מידה שונה של חומרה; עכשיו היינו רוצים לצרף לכך את ההנחה, שבכלל נתונה הבקורת לשינויים למדי, ולא תמיד היא מחמירה במידה שוה באותו יסוד עצמו הראוי לגינוי. משאירע פעם, שהיא רואה עצמה חסרת־אונים לעמוד כנגד משאלת־החלום, הבאה להתגבר עליה במַפתיע, הריהי משתמשת—במקום הסילוף— באחרון האמצעים שנשאר לה לפליטה, והיא מבטלת את מצב השינה מתוך הטלת אימה.

כאן עולה בדעתנו, שאין אנו יודעים עדיין כלל, על שום מה אותן משאלות רעות ומגונות מתרגשות בשעות־הלילה דוקא, כדי להפריענו בשעת שינה. כמעט שאין לך תשובה לכך אלא בהנחה, החוזרת לתכונתו של מצב השינה. ביום לוחץ על משאלות אלה הלחץ

הכבד של הבקורת והוא מונע מהם בדרך כלל את האפשרות להתגלות בפעולה מן הפעולות. וקרוב לודאי כי בשעות הלילה אותה בקורת נפסקת פעולתה, כדרך כל שאר האִינטֶרֶסים של חיי הנפש, או שהיא מצטמצמת בהרבה, לטובת המשאלה האחת: לישון. אותו צמצום של הבקורת בשעות הלילה הוא שמניח להן למשאלות האסורות להתעורר. שוב אתה מוצא בני־אדם עצבניים נטולי־שינה המודים לנו, שהעדר השינה בא להם תחילה מרצונם. לבם לא מְלָאָם שיהיו נרדמים וישנים, כי פחדו מפני חלומותיהם, הינו: מפני תוצאות ההפחתה הזו של הבקורת. ודאי שאתם מכירים בנקל, שאותו צמצום של הבקורת אין פירושו בכל זאת אי־זהירות יתירה. מצב השינה מַשַתֵּק את כּוֹשֶר התנועה שלנו; והרי כוונותינו הרבות גם כשיתחילו להתרגש אין הן יכולות אלא להעלות חלום, שלמעשה אין כוחו להזיק; ואת מצב־דברים מרגיע זה מזכירה הערתו הנבונה מאד של הישן, השייכת אמנם ללילה אך לא לחיי החלום: הרי אין כאן אלא חלום. נניח לו, איפוא, ונוסיף לישון.

בשלישית — לכשתזכרו את התפיסה, שצריך להשוות את בעל החלום הדוחה את משאלותיו לתצרופת של שני אנשים שהם נבדלים אך קשורים באיזה אופן בקשר פנימי, תתקבל על דעתכם אפשרות אחרת, כיצד יכול על ידי מילוי המשאלה להווצר דבר שהוא מְצַעֵר הרבה, הינו: הָעֲנָשָׁה. כאן יכולה האגדה בדבר שלוש המשאלות לשמש לנו שוב לשם הסבר: הנקניקיות הצלויות שעל גבי הצלחת הן מילוי־המשאלה הישר של הנפש הראשונה, של האשה; הנקניקיות שעל חוטמה — הן מילוי המשאלה של הנפש השניה, של הבעל, אבל בה בשעה גם העונש על המשאלה האווילית של האשה. להלן, בחלק הנברוזים, נמצא את מתן־טעמה של המשאלה השלישית, שהיא בלבד נשתיירה לנו באגדה. כוונות עונשין כאלו מצויות למכביר בחיי הנפש של האדם; ידם תקיפה מאד ואתה רשאי לתלות בהן את הקולר של חלק מן החלומות המצערים. שמא תאמרו עכשיו, שבדרך כך לא נשאר הרבה ממילוי־המשאלה המפורסם. אבל מתוך התבוננות קרובה יותר עתידים אתם להודות, שאין הדין עמכם. לעומת ריבוי הפנים של מה שהחלום יכול היה להגיע אליו — ולדעת קצת מחברים הוא גם הגיע — ושעליו ידובר אחר כך, הרי הפתרון: מילוי משאלה — מילוי

פחד – מילוי עונש הוא מצומצם למדי. לכאן מצטרף, שהאימה היא ממש היפוכה של המשאלה, שההפכים קרובים זה לזה קרבה יתירה באסוציאציה, ובלא־מודע הם, כפי ששמענו, חופפים זה את זה, ולא זו אף זו, העונש גם הוא מילוי משאלה של הנפש האחרת, המבקרת.

נמצא שלא ויתרנו כלל לטענתכם כנגד תורת מילוי המשאלה. אך חובתנו היא להוכיח מציאותו של מילוי משאלה בכל חלום מסולף שהוא; וודאי שאין אנו רוצים להשתמט מאותו תפקיד. נחזור אל החלום הפתור על שלושת כרטיסי־התיאטרון הגרועים, במחיר 1 פל. 50, שלמדנו כבר מתוכו קצת דברים. אני מקוה שהוא עוד שמור בזכרונכם. אשה אחת שבעלה הודיע לה ביום, שידידתה עליזה, הצעירה ממנה רק בשלושה ירחים, נתארסה, חולמת שהיא ובעלה יושבים בתיאטרון. חלק מן האולם כמעט ריק. בעלה אומר לה: גם עליזה וחתנה רצו ללכת לתיאטרון, אך לא יכלו, משום שקבלו רק כרטיסים גרועים, שלושה במחיר פלורין וחמישים; היא סבורה, שלא היה כאן משום אסון. מצאנו שרעיונות החלום מתייחסים על צערה, שנזדרזה כל כך ונישאה לאיש ושאין דעתה נוחה מבעלה. אנו רשאים להיות סקרנים ולדעת כיצד עובדו אותם הרעיונות העכורים כדי מילוי משאלה, והיכן עקבותיהם בתוכן הנגלה. והרי ידענו כבר, שהיסוד «מוקדם מדי, נזדרזתי» הורחק מן החלום בידי הבקורת – האולם הריק הוא רימוז לכך. הסתום «שלושה בפלורין וחמישים» מתפרש לנו עכשיו יפה בסיועה של הסימבוליקה, שלמדנו כבר טיבה *). המספר 3 מורה באמת על גבר, והיסוד הנגלה ניתן בנקל לביאור: לקנות בעל לעצמה בנדוניה. («בנדוניה שלי יכולתי לקנות לי בעל שיהיה טוב עשרת מונים»). נראה שהנישואים נתחלפו בהליכה לתיאטרון. שהרי «ההזדרזות היתירה להכין כרטיסי תיאטרון» באה ממש במקום ההזדרזות להנשא. אבל אותה החלפה היא מפעלו של מילוי המשאלה. אך לא תמיד נעצבה בעלת החלום שלנו על נישואיה המוקדמים כדרך שנעצבה ביום שקבלה את הידיעה על אירוסי רעותה. בשעתה התגאתה על כך וראתה יתרון לעצמה על חברתה. יש אומרים, שנערות תמימות שנתארסו מביעות לפרקים מרובים את שמחתן על

*) איני מזכיר כאן פתר אחר, המתקבל על הדעת, למספר 3 אצל האשה העקרה, משום שאנליזה זו לא הביאה חומר לכך.

שתורשינה מעתה ללכת לתיאטרון ולראות הכל בהצגת אותן המחזות שראייתן נאסרה עליהן קודם. החטיבה של חֶמְדַת־הרַאֲוָה או הסקרנות הבאה כאן לידי גילוי היתה ודאי תחילה חֶמְדַת־רַאֲוָה סכסואלית, המכוונת כלפי חיי המין, ביחוד של ההורים, ושנעשתה לבסוף נימוק תקיף שדחק בנערות להזדרז בנישואין. כך נעשה הביקור בתיאטרון תחליף־רימוז, הקרוב להתקבל על הדעת, למצב היותו נשוא. בצערה עתה על נשואיה המוקדמים היא חוזרת לאותם הימים, שבהם היו לה הנשואין המוקדמים מילוי משאלה, לפי שספקה את חמדת־הראוה שלה, ובהיותה מושפעת מרחשושי המשאלה הישנה הזו, היא מחליפה את הנשואין בהליכה לתיאטרון.

אנו יכולים לומר, כי לשם ההוכחה של מילוי־משאלה נסתר בררנו לעצמנו לאו דוקא את הדוגמה הנוחה ביותר, בדומה לכך היינו צריכים לנהוג בחלומות מסולפים אחרים. לא אוכל לעשות זאת לעיניכם, ואיני רוצה אלא להביע את בטחוני, שבכל מקום הדבר יצליח בידנו. ברם רוצה אני לעמוד יותר על אותה נקודה שבמשנתנו. מפי הנסיון למדתי, שזוהי אחת הנקודות הצפויות ביותר לסכנה בכל תורת החלום כולה, ושכרוכות בה סתירות מרובות ואי־הבנה הרבה. יתר על כן, שמא אתם נתונים עדיין לרושם שכבר חזרתי בי מחלק של הסברה שלי, לפי שאמרתי, שהחלום הוא משאלה שנתמלאה, או היפוכה: אימה או הענשה שנתגשמו, ותהיו סבורים שזוהי שעת הכושר לכפות עלי הגבלות נוספות. גם שמעתי שמערערים עלי, שאני מתאר דברים, שלעצמי הם נראים ברורים לגמרי, בצמצום מופלג מדי ומשום כך בלא כוח־הוכחה.

אם מישהו נלווה לנו בפתר החלום דרך רחוקה כל כך וקבל כל שהדרך הביאה עד עתה, הרי לא לעתים רחוקות יארע, כי משהגיע למילוי המשאלה הוא עוצר בדרכו ושואל: נניח שחלום יש לו בכל פעם משמעות ושאותה משמעות עשויה להתגלות על־ידי הטכניקה הפסיכואנליטית. אבל משום מה מוכרח אותו חלום, על אף הודאות הברורה, לצמצם עצמו תמיד במטת סדום של הנוסחה על מילוי המשאלה? על שום מה לא תוכל משמעותה של מחשבת הלילה להיות רבת פנים כמשמעותה של המחשבה ביום, הינו שהחלום יהא פעם אחת משאלה שנתמלאה ופעם אחרת, כפי שאמרת בעצמך, יהא היפוכה

של המשאלה, כלומר: חששות שנתקיימו, אלא שמלבד זאת יוכל להביע גם זמם, אזהרה, שיקול־דעת עם נימוקיו לזכות או לחובה, או תוכחה, מוסר כליות, נסיון להתקין עצמו לפעולה קרובה וכיוצא באלה? על שום מה יהא החלום מביע תמיד משאלה אחת דוקא או לכל המופרז גם את היפוכה?

אפשר היה לחשוב, שאין חלוקי דעות בפרט זה חשובים, אם רק הדעה שווה בשאר הדברים, דיינו שגלינו את משמעותו של החלום ואת הדרכים להכירה, ולו גם הגדרנו משמעות זו הגדרה צרה מדי— הרי זה לא חשוב לעומת גילויים אלה; אך הדבר אינו כן, אי־הבנה בנקודה זו פוגעת במהות הכרת החלום שלנו ומסכנת את ערכו להבנת הנברוז, גם אותה צורה של אדיבות, שבחיי המסחר היא נערכת כ«רהיטות» אינה יפה בעניני מדע ואף דרכה להזיק.

תשובתי הראשונה לשאלה, על שום מה לא יהא החלום מרובה פנים במובן המפורש קודם, נשמעת, כרגיל במקרים כאלה: על שום מה לא יהא כך, לא הייתי מתנגד לזה, לדידי יהא כך, רק דבר של מה בכך מתנגד לאותה תפיסה רחבה ונוחה יותר של החלום, הינו שבמציאות אין הדבר כך, תשובתי השניה תדגיש, כי ההנחה שהחלום מתאים לצורות־מחשבה ופעולות שכליות מרובות פנים, אינה זרה גם לי, בתולדות מחלה אחת ספרתי פעם על חלום שנראה שלושה לילות רצופים ולא חזר עוד, והסברתי אותו מקרה בכך, שהחלום התאים לזמם אחד, שלא צריך היה לחזור, לאחר שיצא לפעולות, אחר כך פרסמתי חלום שהיה משום וידוי, ואף־על־פי־כן כיצד אני בא לחלוק ולטעון, שלעולם אין החלום אלא משאלה שנתמלאה?

אני עושה כך משום שאיני רוצה להניח מקום לאי־הבנה תמימה, העשויה לקפח את פרי מאמצינו בחלום, אי־הבנה המחליפה את החלום ברעיונות־החלום הנסתרים ומעידה עליו דברים השייכים לאלה האחרונים בלבד, אמנם אמת נכון הדבר, שהחלום יכול לייצג כל אותם הדברים הנזכרים ולהתמלא על ידם: זמם, אזהרה, שיקול־דעת, הכנה, נסיון לפתור שאלה וכיוצא באלה, אך אם תעינו יפה יפה תכירו, שכל אותם הדברים אינם אמורים אלא ברעיונות־החלום הנסתרים, שהפכו כדי חלום, מפתרי החלומות אתם למדים, שהמחשבה הלא־מודעת של בני אדם עוסקת בזממים, בהבנות ובשיקולי־דעת ועוד כאלה, שמהם יוצרת

עבודת החלום אחר כך את החלומות. אם אינכם מתענינים עתה בעבודת החלום, אך אתם מתענינים מאד בפעולת־מחשבתו הלא־מודעת של האדם, הרי שאתם מסלקים את עבודת־החלום ואומרים על החלום – דבר הצודק למעשה לגמרי – כי ענינו אזהרה, זמם וכיוצא בהם. בפעולה הפסיכואנליטית יארע לעתים קרובות כמקרה זה: על הרוב שואפים רק לסתור שוב את צורת החלום ולשלב במקומה לתוך קשר הדברים את הרעיונות הנסתרים, שהחלום נוצר מהם.

כך, דרך אגב, נמצאנו איפוא למדים מהערכת רעיונות־החלום הנסתרים, שכל האַקטים הנפשיים שנזכרו קודם, המסובכים במידה מופלגת, יכולים להעשות בלא יודעים - וזו תוצאה נפלאה ומבלבלת כאחת.

ברם, נחזור לענייננו. הדין עמכם רק אם אתם מסבירים לעצמכם, שהשתמשתם בדרך דיבור מקוצר, אם אינכם מאמינים, שאתם חייבים לתלות אותו רבוי הפנים הנזכר במהותו של החלום. כשאתם מדברים על «החלום» הרי שאתם מתכוונים לחלום הנגלה, היינו: לפרי עבודת החלום, או לכל המופרז גם לעבודת־החלום עצמה, כלומר: לאותו תהליך פסיכי הצָר מרעיונות־החלום הנסתרים את צורת החלום הנגלה, כל שמוש אחר באותה מלה הוא בלבול מושגים בלבד שאין דרכו אלא להזיק. אם נתכוונתם בדבריכם לרעיונות הנסתרים שמאחורי החלום – אמרו את הדבר מפורש ואל תכסו על בעית החלום בדרך ביטוי קלוש זה, שאתם נוקטים בו. הרעיונות הנסתרים של החלום הם החומר שעבודת־החלום לשה בו את החלום הנגלה. למה תאמרו איפוא, להחליף דוקא את החומר בעבודה, הצרה את צורתו? שאם כן מה יתרונכם על אלה שהכירו את פרי העבודה בלבד ולא יכלו להסביר לעצמם: צמיחתו מהיכָן ועשייתו כיצד?

העיקר והעצם היחיד שבחלום היא עבודת החלום, שהשפיעה על חומר הרעיונות להלכה. אין לנו רשות להתיחס אליה בביטול, אף־על־פי שלמעשה רשאים אנו במצבים ידועים להזניחה. וכן מראה ההתבוננות האנליטית, שעבודת החלום אינה מצטמצמת לעולם על כך, שתהא מתרגמת את הרעיונות האלה בצורות־בטוי ארכַאיות או רֶגרֶסיביות הידועות לכם. אלא כרגיל היא מוסיפה משהו שאינו שייך לרעיונות הנסתרים של היום, אך הוא הוא באמת המניע של יצירת החלום.

אותה תוספת שאין לוותר עליה היא המשאלה שגם היא לא־מודעת ושלשם מילויה בא גלגול תוכנו של החלום. נמצא, שהחלום אפשר לו שיהא ככל שתרצו, במדה שאתם מתכוונים רק לרעיונות המיוצגים בו, אזהרה, זמם, הכנה וכיוצא בהם; הוא תמיד גם מילויה של משאלה לא־מודעת, וכך הוא — רק כשאתם רואים אותו כתוצאה של עבודת החלום. נמצא שהחלום אינו לעולם זמם, אזהרה סתם, אלא תמיד זמם וכו׳ שניתרגם בסיועה של משאלה לא־מודעת לצורת־ביטוי ארכאית ושינה צורתו לשם מילוי המשאלות האלו. תכונתו האחת, מילוי המשאלה, היא התכונה הקיימת ועומדת, ומילוי תכונתו האחרת אפשר שתהיה משתנית, אף היא יכולה להיות גם משאלה, באופן שהחלום מתאר, בסיועה של משאלה לא־מודעת, משאלת־יום נסתרת במילואה.

כל אותו ענין מחוור לי יפה יפה, אך לא ידעתי אם עלתה בידי לעשותו מחוור גם לכם. יש לי גם קשיים להוכיח לכם את הדבר הזה. מכאן לא יתכן הדבר בלא אנליזה שקודה של חלומות מרובים, ומכאן אין לתאר אותה נקודה החשובה ביותר בתפיסת החלום שלנו בלא קשר למה שיבוא אחר־כך. היכולים אתם להאמין בכלל, שאפשר מתוך הקשר הפנימי של כל החזיונות להעמיק ולעמוד על טבעו של אחד מהם, מבלי לתת את הדעת לחזיונות אחרים, שטבעם דומה? כיון שאין אנו יודעים עדיין כלום מקרוביו הסמוכים ביותר של החלום, הסימפטומים הנֶברוֹטיים, מוכרחים אנו להסתפק גם כאן במה שהשגנו.

אני רוצה לפרש לכם עוד דוגמה אחת בלבד ולהתבונן התבוננות חדשה. נחזור ונעלה אותו חלום שחזרתי עליו כבר כמה פעמים, חלום שלושת כרטיסי התיאטרון בפל. ו־50. יכולני להבטיחכם, שמלכתחילה בחרתי בו כדוגמה בלא כוונה כלשהי. הרעיונות הנסתרים שבו נהירים לכם. צער על שנזדרזה כל־כך בנשואיה, שנתעורר עם השמועה שידידתה נתארסה רק עכשיו; זלזול בבעלה, הרעיון שהיתה משיגה טוב ממנו אילו רק חכתה. המשאלה שעשתה חלום מן הרעיונות האלה, אף היא ידועה לנו, זוהי חֶמדַת־הָרַאֲוָה, היכולת ללכת לתיאטרון, וקרוב מאד לודאי שהיא נֵצֶר מן הסקרנות הישנה לדעת סוף־סוף מה מתרחש כשאדם נשוא. בידוע, שאצל הילדים מכוונת אותה סקרנות בדרך כלל לחייהם הסכסואליים של ההורים. נמצא שהיא ינקותית, ובמידה שהיא קיימת גם אחר־כך הרהי רחשוש־יצר, ששרשיו נעוצים בילדות. אבל

השמועה שבאותו היום לא שמשה עילה כלשהי ליקיצתה של אותה חמדת־ראוה, אלא לצער ולחרטה, אותה משאלה לא היתה שייכת תחילה לרעיונותיו הנסתרים של החלום, ויכולנו לשלב – מבלי להשגיח בה במשאלה – לתוך האנליזה את תוצאת פתר החלום. הכעס כשלעצמו גם הוא לא היה עלול לעורר חלום. מן הרעיון: «שטות היתה זו להזדרז כל כך בנשואי» לא יכול היה להווצר חלום אלא לאחר שנתעוררה מתוכם המשאלה הנושנה, לראות סוף־סוף כיצד נוהגים בנשואים. עתה צרה אותה משאלה את תוכנו של החלום, מתוך שהחליפה את הנשואים בהליכה לתיאטרון והטביעה בו צירה של מילוי משאלה קודמת. כך רשאית אני ללכת לתיאטרון ולראות כל דבר שבאיסור, ואת אינך רשאית, אני נשואה ועליך לחכות. בדרך כך נשתנתה הסיטואציה עתה והפכה לניגודה, תרועת נצחון ישנה באה תחת המפלה עתה. אגב, נתערבו כאן הסיפוק של חמדת־הראוה עם הסיפוק של התַחרות האיגואיסטית. אותו סיפוק הוא שקובע את תוכנו הנגלה של החלום שנאמר בו בפירוש, שהיא יושבת בתיאטרון, בשעה שידידתה אינה יכולה לזכות ברשות כניסה. כשינוי לא מתאים ולא מובן הורכבו על אותה הסיטואציה של סיפוק אותם חלקים מתוכנו של החלום, שרעיונות־החלום הנסתרים מסתתרים עדיין מאחוריהם. נמצא שפתר החלום צריך להתעלם מכל המשמש את תיאור מילויה של המשאלה, ולהחזיר מתוך הרמזים ההם את רעיונות החלום המצערים והמסתתרים ליושנם.

ההתבוננות היחידה שברצוני להזכיר צריכה להעמידכם על רעיונות־החלום הנסתרים, שניתן להם עתה מקום בראש. בבקשה מכם אל תשכחו, ראשית, שהם לא־מודעים לבעל החלום, ושנית, שהם מובנים לגמרי ומקושרים יפה, באופן שאפשר לראותם כתְגובות מובנות על גורם החלום, ושלישית, שאפשר שיהא להם ערך של רחשוש נפשי כל שהוא או של פעולה שכלית כל שהיא. מעתה אכנה רעיונות אלה ביתר קפדנות משנהגתי קודם: «שיורי היום», בין שבעל החלום מודה בהם ובין שאינו מודה בהם. אני מבדיל עכשיו בין שיורי היום ובין רעיונות־החלום הנסתרים, מתוך שאני מציין לפי דרכנו הקודם כרעיונות־חלום נסתרים כל מה שאנו מגלים בשעת פתר החלום, ואילו שיורי היום אינם אלא חלק מרעיונות־החלום הנסתרים. תפיסתנו נוטה להניח שעל אותם שיורי יום נוסף משהו, השייך גם הוא ללא־מודע,

רחשוש משאלה חזק אך מודחק, והוא לבדו הוא שהניח אפשרות ליצירת החלום. השפעתו של אותו רחשוש משאלה על שיורי היום יוצרת את התוספת של רעיונות־החלום הנסתרים, אותה תוספת שלא מן ההכרח הוא שתהא נראית רציונלית ומובנת מתוך החיים שבהקיץ.

לשם הסברת יחסם של שיורי היום אל המשאלה הלא־מודעת השתמשתי בהמשלה אחת, שאיני יכול אלא לחזור עליה עתה. כל קיבולת מצריכה בעל הון המשלם את ההוצאות וקבלן ההוגה את הרעיון והמבין להגשימו. את תפקידו של בעל ההון ממלאת תמיד לגבי יצירת החלום אך ורק המשאלה הלא־מודעת; היא מעמידה לרשותה של יצירת החלום את האֶנֶרגיה הפסיכית; הקבלן הוא שיור היום, המכריע בדבר השמוש בהוצאות אלו. אך אפשר, שבעל החלום עצמו יהא הוגה הרעיון ובקי בענין, או שהקבלן עצמו יהא בעל הון. דבר זה מפַשֵט את המצב למעשה, אך מכביד על הבנתו להלכה. בכלכלה הלאומית נוהגים תמיד להפריד את הנפש האחת לשתי צורותיה, לבעל־הון ולקבלן, ולהחזיר על־ידי־כך ליושנו את המצב היסודי, ששימש נקודת מוצא למשל שלנו. ביצירת החלום חלים אותם השינויים עצמם, ואני מניח לכם את המשך העיון בהם.

לא נוכל להמשיך כאן דרכנו, כי קרוב לודאי שמנוחתכם הופרעה זה כמה על ידי חשש הראוי להשמע. אתם שואלים: כלום שיורי היום הם באמת לא מודעים באותו מובן עצמו כדרך המשאלה הלא־מודעת, שמוכרחה להתווסף, כדי להכשירם לחלום? הרגשה נכונה היא בכם. כאן הנקודה העיקרית של הענין כולו. אין הם לא־מודעים באותו מובן צר עצמו. משאלת החלום משתייכת ללא־מודע אחר, לזה שהכרנו בו מוצא ינקותי, והמזוין במיכאניזמים מיוחדים. מן הראוי היה לגמרי להפריד בין שני הדרכים האלה של הלא־מודע על־ידי כינויים מיוחדים. אך מוטב שנמתין עד שנהא בקיאים בשדה החזיונות של הנֶבְרוֹזים. אם מערערים עלינו שהלא־מודע האחד הוא פנטאסטי, מה יענו אחרינו כשנודה כי רק בלא־מודע משני הסוגים אנו מוצאים את סיפוקנו?

נפסיק כאן, שמעתם שוב רק דברים שאינם מושלמים; אבל כלום אין תקוה רבה במחשבה, שאותה דעת יש לה המשך, שאנו עצמנו או הבאים אחרינו יעלו אותו לאור היום? וכי אנו עצמנו לא הכרנו דברים חדשים ומפתיעים?

שיעור חמשה־עשר
הִסּוּסִים וּבִקֹּרֶת

רבותי! אין אנו רוצים בכל זאת לעזוב את שדה־החלום בלי לעסוק בספקות ובהיסוסים המצויים ביותר, שנתקשרו בחידושינו ובתפיסותינו עד עכשיו. השומעים המקשיבים שבכם ודאי שצברו בעצמם קצת חומר באותו ענין.

א. אפשר רושם הוא בכם, כי תוצאות עבודתנו בפתר־החלום על אף ההקפדה היתירה בטכניקה, מניחות מקום לאי־ודאויות מרובות כל־כך, שעל ידי זה מתבטל בכל זאת תרגום בטוח של החלום הנגלה לרעיונות־החלום הנסתרים. תטענו, שקודם כל אי אתה יודע מעולם, אם צריך להבין יסוד קבוע של החלום פשוטו כמשמעו או בדרך סמל, שכל אותם העצמים המשמשים סמלים אינם פוסקים על־ידי־כך להיות הם עצמם. אך כשאין בידך נקודת אחיזה אובייקטיבית להכריע בכך, משמע שהפתר מסור בנקודה זו לשרירות לבו של פותר החלום. ועוד זאת: משום הניגודים המזדמנים יחדיו עם עבודת החלום נשאר בכל פעם סתום, אם צריך להבין יסוד ידוע בחלום במובנו החיובי או השלילי, כהויתו או כניגודו. שעת כושר חדשה להפעלת שרירותו של פותר החלום. והשלישית, משום ההפיכות מכל המינים, החביבות כל־כך על החלום, רשאי בעל החלום לעשות בחלום הפיכות כאלו בכל מקום שהוא רוצה בכך. לבסוף תסתייעו בכך, שכאילו שמעתם שלעתים רחוקות יש ודאות שפתרון החלום שנמצא רק הוא לבדו האפשרי. צפויה סכנה להתעלם מפתר יפה אחר לאותו חלום עצמו. תסיקו, שבתנאים כאלה נמסר לשרירות לבו של הפותר שדה־פעולה כזה, ששיעורו נראה בלתי מתאים עם הודאות האובייקטיבית של התוצאות. או אתם יכולים גם להניח, שהשגיאה אינה בחלום, אלא שאפשר לתלות את קוצר ידו של פתר החלום שלנו בליקויי תפיסותינו והנחותינו המוקדמות.

כל החומר שלכם טוב ללא פסול, אך סבורני שאינו מצדיק את

מסקנותיכם בשני הכיוונים, שפתר החלום, לפי שאנו נוהגים בו, מסור לשרירות לבו של הפותר ושהחסרונות שבתוצאות מטילים ספק בצדקת הנהגתו, לכשתשימו במקום שרירותו של הפותר: צליחותו, נסיונו, הבנתו – הריני עונה אחריכם אמן. לא נוכל, אמנם, לוותר על מומנט אישי כזה, ומכל שכן בשאלות החמורות יותר של פתר החלום. אך גם בשדות מדע אחרים אין הדין אחר. אין לך אמצעי לעכב ביד פלוני שישתמש בטכניקה ידועה שימוש גרוע מחברו או שלא יפיק ממנה תועלת גדולה משהפיק אחר. מה שעושה, למשל בפתר הסמלים, רושם של שרירות לב, יורחק על־ידי כך, שהקשר של רעיונות החלום בינם לבין עצמם, הקשר שבין החלום לבין חייו של בעל החלום וכל המצב הפסיכי שהחלום נתון בו – בוחר בדרך כלל מבין אפשרויות־הפתרון הנתונות רק את האחת ואת השאר הוא דוחה כדבר לא יצלח. אך המסקנה שאתם מסיקים מן הפגימות של פתרון החלום על רפיפות הנחותינו, מתבטלת על־ידי הערה, המוכיחה כי, אדרבה, ריבוי משמעותו או אי קביעותו של החלום היא תכונה מתכונותיו, שטבע הענין מחייבה.

נזכור־נא שאמרנו, שעבודת החלום עוסקת בתרגום רעיונותיו של החלום לדרך־הבעה פרימיטיבית, הדומה לכתב הציורים. כל שיטות־הבעה פרימיטיביות אלו לקויות כולן כאחת באי־קביעות וכפל־משמעות כאלה, מבלי שתהא לנו משום כך זכות להטיל ספק בכשרותן לשימוש. ידוע ידעתם, כי הזדמנות הניגודים יחד בשעת עבודת החלום מקבילה למה שקרוי «משמעותן הניגודית של מלות בראשית» (Gegensinn der Urworte) בלשונות העתיקות ביותר. הבלשן ק. אָבֶּל (1884), שממנו באה לנו נקודת ראות זו, מבקשנו שלא להאמין, שהידיעה שאדם מסר לחברו בעזרת מלות אַמבִּיוָלֶנטיות כאלו נשמעה משום כך לשתי פנים. אדרבה, ודאי שגוון הקול וההעויות שנצטרפו לדיבור הרחיקו כל ספק לאיזה משני ההפכים נתכוון הדובר. בכתב, שבו חסרות ההעויות, נתמלא החסר בתוספת ציור שלא נועד לביטוי, למשל בתמונת אדם הכורע ברשלנות או העומד בקומה זקופה, הכל לפי מה שקֵן כפול־המשמעות שבכתב החרטומים, בא להורות: «חלש» או «חזק». כך ניצלו מאי־הבנה, על אף ריבוי משמעותם של הקולות והסימנים.

שיטות־ההבעה העתיקות, כגון כתבי הלשונות העתיקות ההן, מגלות לנו כמה וכמה סתומות, שלא היינו סובלים אותן בכתבנו היום.

כך אין נכתבים באילו לשונות של בני שם אלא הקולות בלבד, הקונסוננטים של המלה. על הקורא להשלים את התנועות החסרות לפי ידיעותיו ולפי קשר הענינים. לא בדיוק כל־כך, אך בדרך דומה למדי, נוהג כתב החרטומים, ומשום כך נעלם ממנו ביטויה של המצרית העתיקה. כתבי הקודש של המצרים יודעים גם סתומות אחרות. כך, למשל, מסור הדבר לרצונו של הסופר, אם לסדר את הציורים מימין לשמאל או משמאל לימין. כדי לדעת לקרוא חובה היא לנקוט את הכלל, שצריך לקרוא על פי הכרת פני האנשים, הצפרים וכיוצא באלו. אבל הסופר יכול היה לסדר את סימני הציורים גם בשורות זקופות, ובכתובות על גבי עצמים קטנים יותר הרשה הסופר לעצמו לשנות מסדר הציורים, הכל לפי הטעם ולפי אפשרות המקום. הגדולה שבתקלות בכתב־החרטומים היא ודאי זו, שחסר בו ריוח בין המלים. הציורים משתרעים על פני העמוד במרחקים שוים זה מזה, ובדרך כלל אי־אפשר לדעת, אם הסימן שייך עדיין למה שלפניו או שהוא פותח מלה חדשה; לעומת זה בכתב־היתדות הפרסי משמשת יתד משופעת כ«מפרידה בין המלים».

לשון וכתב עתיקים ביותר, שעדיין משתמשים בהם 400 מיליון איש, הם הלשון והכתב של הסינים. אל תחשבו, שאני מבין בה דבר־מה; אני רק קבלתי ידיעות עליה, משום שקויתי למצוא בה דמיונות לסתומות של החלום. ואמנם תקותי לא נכזבה. הלשון הסינית מלאה סתומות כאלו, עד כדי להטיל עלינו אימה. היא מורכבת כידוע מספר מסוים של הברות־קולות, המבוטאות כל אחת לעצמה או כשהן מחוברות זוגות זוגות. באחד הדיאלֶקטים העיקריים מצויות כ־400 קולות מסוג זה. כיון שאוצר המלים של אותו דיאלקט נערך בד׳ אלפים בערך, נמצא שכל קול וקול יש לו בממוצע עשר הוראות שונות זו מזו, אחדים פחות ואחרים יותר מאותו שיעור. ויש אמצעים הרבה להמנע מריבוי המשמעות, שכן מתוך קשר הענינים בלבד אין להבין עדיין מה הוראה מעשר ההוראות של הקול נתכוון הדובר לעורר בדעת השומע. נמנה עליהם גם צירוף שתי הברות כדי מלה מורכבת אחד והשימוש בארבעה «טונים» שונים זה מזה, שבהם יבוטאו הברות אלו. להשואה שלנו יש ענין לציין את המסיבה, שהלשון הסינית אין בה כמעט זכר לדקדוק. אי אפשר לומר אפילו על אחת מן המלים של

הברה אחת, אם היא שם עצם, שם פועל או שם תואר, ואף חסרים כל השינויים החלים במלים, שיהא אפשר להכיר על פיהם את המין, המספר, הסיום, הזמן או האופן, הלשון עשויה, איפוא, חומר גולמי בלבד, כדרך ששפת המחשבה שלנו חוזרת להיות חומר גולמי על־ידי עבודת החלום הפוסחת על הבעת היחסים. בכל מקרה של סתמיות בלשון הסינית מסורה ההכרעה להבנתו של השומע, המסתייע בקשר הענינים. רשמתי לי דוגמה של פתגם סיני אחד, שתרגומו מלה במלה הוא זה:

מעט אשר לראות הרבה אשר מפליא.

לא קשה להבין זאת. פירושו יכול להיות: ככל שימעיט הרואה לראות, ימצא דברים מפליאים, או: מרובים הדברים המעוררים תמהונו של אדם שראה מעט. הכרעה בין שני תרגומים אלו, שאינם שונים אלא מבחינה דקדוקית, אינה באה, כמובן, במנין. על אף הסתומות האלו הלשון הסינית היא, כפי שהוגד לנו, אמצעי מצוין מאוד להבעת הרעיונות. נמצא שלא מן המוכרח הוא שהסתמיות תביא לידי ריבוי משמעות.

כמובן שעלינו להודות, שמצב הענינים בשיטות ההבעה של החלום הוא נוח פחות מבכל הלשונות והכתבים העתיקים האלו. שהרי אלה נועדו מעיקרם למסירת רעיונות, היינו: מכוונים לכל אותם הדרכים והאמצעים המקילים על ההבנה. דוקא תכונה זו חסרה לו לחלום. החלום לא בא לומר דבר־מה למישהו, אין הוא מרכבה להובלת רעיונות, אדרבה, כל עיקר כונתו להשאר סתום. משום כך אין לנו להתפלא ולהתבלבל, אם יתגלה, שמספר של ריבוי־משמעות וסתומות בחלום אינו ניתן להכרעה. כריוח בטוח מהשואתנו זו נשארת לנו ההשקפה בלבד, שסתומות כמו אלה, שרצו לערער בהם את כנות פתרונינו לחלומות, הן דוקא תכונות קבועות בכל שיטות ההבעה הפרימיטיביות.

עד היכן מגעת הבנת החלום למעשה, עשויים לקבוע האימון והנסיון בלבד. סבורני, שאותה הבנה מרחיקה, והשואת התוצאות שהושגו על־ידי אנליטיקונים מנוסים ורגילים, מאשרות את השקפתי. קהל ההדיוטות, לרבות קהל ההדיוטות המדעי, אוהב, כידוע, להתהדר בספקנות יהירה למראה הקשיים וחוסר הודאות בפעולה מדעית. סבורני,

שלא כדין הוא. שמא לא כולכם ידעתם, כי כמצב הזה היה גם בתולדות הפִּעְנוּחַ של כתובות בבל ואשור. היה זמן שדעת הקהל היתה נוטה מאוד לראות בפותרי כתב היתדות בעלי הזיה ואת כל אותו החקר כ«תרמית», אך בשנת 1857 בחנה ה־Royal Asiatic Society את הענין בחינה מכרעת. חברה זו הזמינה ארבעה מן המובהקים שבחוקרי כתב היתדות, Rawlinson, Hincks, Fox Talbot ו־Oppert, שכל אחד יתרגם בפני עצמו את הכתובת החדשה שנתגלתה וימציא לידה את הפתרון במעטפה חתומה, ולאחר השואת ארבע נוסחאות התרגום יכלה להודיע, שהתאמתם מספיקה בהחלט כדי להצדיק את האמון במה שהושג עד כאן ואת התקוה בהתקדמות לעתיד לבוא. לעגו של צבור ההדיוטות המלומד בטל קמעה קמעה והבטחון בקריאת תעודות הכתובות בכתב היתדות נתגבר בשיעור מרובה.

ב. שורה שניה של חששות קשורה קשר אמיץ ברושם, שודאי גם אתם לא נפטרתם הימנו, כי מספר של פתרוני חלום, שאנו נאלצים לקבלם, נראים כמלאכותיים, כנגררים בציצית ראשם, הינו: כמאונסים, או גם כמצחיקים ומבדחים. גילויי־דעת אלה שכיחים כל־כך, שאני נוטל כאן מן הבא בידי, שנזדמן לי לשמוע זה מקרוב. שמעו ואספר: בשויץ החפשית פוטר זה מקרוב מנהל בית מדרש למורים ממשרתו על שום שעסק בפסיכואנליזה. הוא קרא תגר ועתון בֶּרְנִי מסר לדעת הקהל את חוות דעתם של שלטונות בתי־הספר עליו. אני מוציא מתוך תעודה זו קצת משפטים המכוונים לפסיכואנליזה: «ואף שמפתיע המבוקש והמעושה שבדוגמאות רבות, המצויות גם בספרו הנ"ל של ד"ר פפיסטר בציריך... הדבר צריך היה, איפוא, להפתיע בעצם, שמנהל סמינריון יקבל בלא בקורת כל אותן סברות הכרס והראיות המדומות». המשפטים האלה מוצגים כהחלטת אדם «השופט בשופי». וסבורני, שאותה שלוה «מעושה» היא. נעמוד נא מקרוב על גילויי דעת אלה, מתוך שאנו מקוים שקצת התעמקות וקצת ידיעת הענין לא יוכלו להזיק היזק כלשהו גם לחוות הדעת המיושבת והשקולה.

ובאמת ראיה משיבת נפש היא, שפלוני בא לשפוט בשאלה חמורה של פסיכולוגית העומק בחפזה ובלי לחשוש לטעויות לפי רשמיו הראשונים בלבד. הפתרונות נראים לו מעושים ודחוקים, אינם מניחים את דעתו, הינו: כוזבים, וכל מעשה הפתרון לא יצלח; ובדעתו לא

יעלה אפילו הרהור בן־הרהור על אפשרות אחרת, שפתרונות אלה מוכרחים מטעמים מספיקים להראות דוקא כך, ושלכאן מצטרפת שאלה נוספת, מהם אותם הטעמים המספיקים.

מצב הענינים הנידון מתייחס בעיקרו לתוצאות ההתקה, שהכרתם אותו כאמצעי החזק ביותר של בקורת החלום. בסיועה של ההתקה יוצרת בקורת החלום תחליפי יצירות, שציינו אותן כרמזים. אך רמזים הם שלא בנקל אתה מכיר אותם כרמזים, ולא בנקל תמצא את הדרך מהם אל העצם והעיקר, והקשורים עם העצם והעיקר באסוציאציות המוזרות ביותר, הנדירות ביותר והחיצוניות ביותר. אך בכל אותם העיקרים הדברים אמורים בענינים, שהכיסוי יפה להם, שנועדו להֶסתר; והרי בקורת החלום מתכוונת לכך. אך דבר שהוסתר אין תקוה למצוא אותו במקומו, במקום הראוי לו. הועדות הממונות כיום על שמירת הגבולות ערומים בבחינה זו משלטונות בתי־הספר בשויץ. כשהן מחפשות תעודות ורישומי תכניות אין הן מסתפקות בבדיקת התיקים וכיסי המכתבים, אלא מביאים במנין את האפשרות, שהמרגלים ומבריחי המכס יכולים לשאת חתיכות אסורות כאלו במקומות הצנועים ביותר שבתלבושת שאין שם מקומן, למשל בין הסוליות הכפולות של מגפיהם. אם נמצאו שם הדברים הנסתרים הרי מכל מקום טרחו הרבה בחיפושם, אבל גם המצא נמצאו.

כשאנו מודים באפשרות של קשרים רחוקים ומוזרים ביותר, הנראים לפרקים מצחיקים ולפרקים מבדחים, בין יסוד נסתר של החלום לבין תחליפו הנגלה, אין אנו מודים אלא על יסוד נסיונות מרובים מתוך דוגמאות, שבדרך כלל לא אנו מצאנו פתרונם. לפרקים מרובים מן הנמנע הוא שנמציא פתרונות כאלה משל עצמנו; שום בן דעת לא היה יכול לנחש ולגלות את קשרי הרעיונות שלפניו. בעל החלום נותן לנו את הביאור, אם בבת אחת, על ידי נצנוץ רעיון ישר — והדבר לא נבצר ממנו, שהרי בגופו נוצרה אותה יצירת־תחליף — או שהוא מעמיד לרשותנו חומר מרובה כל כך, שהפתרון שוב אינו מצריך חריפות שכל מיוחדת, כי אם כופה עצמו עלינו על כרחנו. אם אין בעל החלום מסייע בידנו באופן מן האופנים האלה, ישאר יסוד הנגלה הנדון לא מובן לנו לעולם. הרשוני להביא לפניכם רק דוגמה נוספת, שזה מקרוב באה לידי. אחת מחולותי מת עליה אביה בימי

טפולי בה. מאז היא משתמשת בכל הזדמנות להחיותו בחלום. באחד מחלומותיה מופיע האב בקשר ענינים ידוע שאין לו כל ערך לנו, ואומר: השעה אחת עשרה ורבע, אחת עשרה וחצי, שתים עשרה חסר רבע. לשם פתירת זרות זאת נצנץ במוחה רק הרעיון, שקורת רוח היתה לאביה לראות את ילדיו המגודלים מדקדקים לבוא בשעה הקבועה לסעודת המשפחה. בודאי שלדבר הזה היה קשר עם יסודו של החלום, אך לא הניח לנו להסיק מסקנות על מוצאו. הרפוי באותה שעה הניח מקום לחשוד, כי בחלום זה נתיחד מקום להתקוממות בקורתית מדוכאת כנגד אביה האהוב והנערץ. כשהוספנו להתחקות על נצנוצי רעיונותיה, שלכאורה הרחיקו מאד מן החלום, ספרה בעלת החלום, כי אתמול דובר הרבה בנוכחותה בעניני פסיכולוגיה, ואחד מקרוביה אמר: האדם הקדמון (Urmensch) מוסיף לחיות בכולנו, ומעתה אנו סבורים, שהבנו את הענין. כאן ניתנה לה שעת כושר מצוינת להמשיך את חיי אביה המת. בחלומה עשתה אותו, איפוא, לאיש השעון (Uhrmensch) — מתוך שגרמה לו להכריז על רבעי השעות של שעת הצהרים.

בדוגמה זו לא תוכלו להתעלם מן הדמיון שבינה ובין הבדיחה, ולפרקים קרובים למדי אירע באמת, שבדיחתו של בעל החלום נחשבה כבדיחתו של הפותר. ויש דוגמאות אחרות שלא בנקל אתה מכריע במה אנו עוסקים, בבדיחה או בחלום, אך זכרו שאותו ספק עצמו נתעורר בנו בכמה מעשי כשל של פליטת הפה. פלוני מספר חלומו, שדודו נשק לו בשעה שישבו באוטו שלו. מיד הוא מוסיף מעצמו את הפתרון. פרושו: אוטואירוטיזם (מונח מתורת הליבידו, המורה על סיפוק בלי אובייקט זר, גוף שני). כלום אותו אדם נתכוון להתל בנו והכתיר את הבדיחה שנצנצה במוחו בשם חלום? איני מאמין בכך; זה חלום ממשי, אך אותו דמיון מפתיע מנין? בשעתה הטעתני אותה שאלה קצת מדרכי, מתוך שהעמידתני על ההכרח לחקור את הבדיחה עצמה חקירה מפורטת. וכאן נתגלה, שלידתה של הבדיחה מתוך כך, שהלך־מחשבה שלפני ההכרה נמסר כהרף עין לרשותו של העיבוד הלא־מודע, שמתוכו הוא צף אחר כך ועולה כבדיחה. והשפעת הלא־מודע הוא מקבל מרותם של המכניזמים המושלים שם, של העיבוי וההתקה, הינו: של אותם התהליכים עצמם שראינום כשותפים בעבודת החלום, ובצד משותף זה יש לתלות את הדמיון – במקום שהוא קיים – בין בדיחה וחלום. ברם, «חלום

הבדיחה» שלא במתכוון אין בו מהנאת הבדיחה כלום. טעמו של דבר — תלמדו מתוך התעמקות בחקר הבדיחה. «חלום הבדיחה» נראה בעינינו כבדיחה גרועה, אינו מעורר אותנו לצחוק, אנו נשארים אדישים.

ואולם מתוך כך אנו הולכים גם בעקבות פתר החלום העתיק, שהשאיר לנו ליד דברים מרובים שלא יצלחו גם כמה דוגמאות יפות לפתר חלום, שגם אנו לא היינו יכולים לכוון כמותם. אספר לכם חלום בעל ערך היסטורי, שפלוטרך וארטמידורוס מדלדיס מספרים אותו בשנויים ידועים על אלכסנדר הגדול. כשהמלך היה עסוק במצור על העיר צור שהגנה על עצמה בקשיות עורף (322 לפני הספירה) ראה בחלומו באחד הלילות סטיר (שעיר) מרקד. פותר החלומות אריסטנדרוס, שנמצא בחילו, פתר לו אותו חלום מתוך שהפריד את המלה «סטירוס» ל-σὰ Τύρος (שלך צור), והבטיחו שיחוג נצחונו על העיר. אלכסנדר נפתע לאותו פתרון והוסיף במצור, ולאחרונה כבש את צור. אותו פתרון הנראה כמלאכותי למדי, היה בלא ספק הפתרון הנכון.

ג. מדמה אני בנפשי, שרושם מיוחד במינו תעשה עליכם השמועה, שהשגות על תפיסתנו בחלום נשמעו גם מפי אנשים כאלה, שעסקו בעצמם ימים הרבה כפסיכואנליטיקים בפתר חלומות. היה זה ענין לא שכיח ביותר, שעילה רבת תוכן כל כך לטעויות חדשות, תשאר בלא שימוש וכך נקבעו מתוך בלבול מושגים והכללות לא מוצדקות הלכות, שאין הן נופלות בהרבה—מבחינת הטעות שבהן — מן ההשקפה המדיצינית על החלום. על אחת מאלה כבר עמדתם. היא מעידה שהחלום מתעסק בנסיונות הסתגלות להווה ובנסיונות לפתור את שאלות העתיד, הינו הוא מרדף «מגמה פרוספקטיבית» (א. מדר). הזכרנו כבר שהלכה זו יסודה בהחלפת החלום ברעיונות החלום הנסתרים, הינו שההתעלמות מעבודת החלום היא הנחתה המוקדמת. ככרקטריסטיקה לפעולת הנפש הלא־מודעת, שבכללה אתה מוצא את רעיונות החלום הנסתרים, אין בה מכאן כל חדוש, ומכאן אין היא ממצה, שכן פעולת הנפש הלא מודעת עוסקת כאחת, מלבד ההכנה לקראת העתיד, גם בכמה דברים אחרים. דומה שעירוב פרשיות גרוע מונח ביסודה של ההנחה, שמאחורי כל חלום יש למצוא את «פתגם המות». אין אני יודע בדיוק, מה נוסחה זו באה ללמדנו, אך משער אני שמאחוריה מסתתרת החלפת החלום בכל האישיות כלה של בעל החלום

הכללה לא מוצדקת מתוך דוגמאות יפות מועטות כלולה במשפט, שכל חלום מניח מקום לשני פתרונות, האחד כפי שגילינו אנחנו, שקורין לו הפתרון הפסיכואנליטי, והאחר שקורין לו הפתרון האַנַגוֹגי, המתעלם מרחשושי היצר ומתכוון לתאור פעולות הנפש העיליות (ה' זילברר). יש חלומות מסוג זה, אך לשוא תתאמצו להרחיב אותה השקפה ויהא על רובי החלומות בלבד. לאחר כל ששמעתם תראה לכם לא מובנת לגמרי הסברה, שצריך לפתור את כל החלומות פתרון דו־סכסואלי, בחינת התמזגות זרם שיש לקרוא לו זכרי עם זרם נקבי (א' אדלר). כמובן שיש גם חלומות בודדים, ותוכלו אחר כך להכיר שחלומות אלה בנויים כסימפטומים היסטריים ידועים. אני מזכיר את כל הגילויים האלה בתכונותיו הכלליות החדשות של החלום להזהירכם מפניהם או לפחות שלא להניחכם בספק על דעתי אני עליהם.

ד׳ ביום מן הימים נעשה ערכו האובייקטיבי של חקר החלום מפוקפק כביכול משום התצפית, שהחולים שנתרפאו בדרך אנליטית התאימו את תוכן חלומותיהם לתורות החביבות על רופאיהם. כשאחדים רואים בחלומם בעיקר רחשושי־יצר סכסואליים ואחרים שאיפה לשלטון ועוד אחרים גם לידה חדשה (א' שטקל). משקלה של תצפית זו פוחת מתוך שקול הדעת, שבני האדם חלמו כבר חלומותיהם לפני היות ריפוי פסיכואנליטי, שיכול היה לכוון חלומותיהם, ושהמתרפאים עכשיו היו רגילים לחלום גם בימים שלפני הריפוי. העובדתי שבחדשה זו ניכר מיד כדבר המובן מאליו ושאין בו ערך לתורת החלום. שיורי היום המעוררים את החלום נשתיירו מן האינטרסים החזקים של חיי הערות. אם דברי הרופא והרמיזות שהוא רומז נעשו חשובים מאוד בעיני המנותח, הרי הם נכנסים לחוג שיורי היום, הם יכולים לשמש גרויים פסיכיים ליצירת החלום ככל שאר אינטרסי היום האפקטיביים שלא באו על סיפוקם ופעולתם דומה לפעולתם של הגרויים הסומַטיים, הפועלים על הישן בשנתו. כדרך אלה מעוררי־החלום האחרים עשויים גם מהלכי הרעיונות שנרמזו על ידי הרופא להתגלות בתוכן הנגלה של החלום או להוכיח מציאותם בתוכן הנסתר שלו. הרי ידענו שאפשר לחולל חלומות בדרך האכספרימנט, ביתר דיוק, אפשר להכניס לעבודת החלום חלק מחומר החלום. אין תפקידו של האנליטיקון בכל ההשפעות האלה על החולה אלא כתפקידו של בעל האכספרימנט, שכדוגמת מאורלי וולד התקין את אבריו של המנוסה במצבים מסוימים.

לפרקים מרובים אפשר להשפיע על בעל החלום שיהא חולם על כך וכך. אך לעולם לא נוכל להשפיע עליו, מה שהוא עתיד לחלום. המנגנון של עבודת החלום ומשאלת החלום הלא־מודעת הם מחוץ לכל השפעה זרה. ראינו כבר עם הערכת חלומות מתוך גירויים סומטיים, שתכונתם המיוחדת של חיי החלום ועצמאותם מתגלות בתגובת החלום על הגירויים הגופניים או הנפשיים הפועלים עליו. נמצא שההשקפה שנדונה כאן, המבקשת להטיל ספק באובייקטיביות של חקר החלום, מיוסדת, שוב על החלפה המחליפה את החלום בחומר החלום.

רבותי, הנה הכל שרציתי לספר לכם על בעיות החלום. אתם משערים, שדלגתי על כמה דברים ומעצמכם עמדתם על כך, שבכל השאלות כמעט לא יכולתי להגיע לכלל מיצוי. אבל טעמו של הדבר הוא בקשר שבין חזיונות החלום לבין חזיונות הנברוזים. עסקנו בחקר החלום כמבוא לתורת הנברוזים, וודאי נכון דרך זה מהיפוכו. אבל כשם שהחלום מכשירך להבנת הנברוזים, כך אין אתה קונה לעצמך הערכה נכונה של החלום אלא לאחר שהכרת את החלומות הנברוזיים.

אין אני יודע מה תהא דעתכם על כך, אך חובה היא לי להבטיחכם, שאין לבי נוקפני על שגזלתי מדה מרובה כל כך של התענינותכם ושל הזמן המסור לרשותנו בשביל בעיות החלום. אין לך אובייקט אחר שיקנה לך במהירות כזאת את הודאות בצדקת ההלכות, שבהן תלויים גופי החיים של תורת הפסיכואנליזה. נדרשת עבודה מאומצת של חדשים רבים ואף של שנים רבות, להראות, שהסימפטומים של מקרי חלייה נברוטית יש להם משמעות משלהם, שהם משמשים מטרה ידועה, ומשתלשלים מתוך הליכות גורלה של הנפש הלוקה. ולעומת זאת דיה יגיעה של שעות מועטות להוכיח אותו מצב דברים עצמו בענין פעולת חלום, שמלכתחילה היא מבולבלת ולא מובנת ולאשר בדרך כך את כל ההנחות של הפסיכואנליזה, את אי מודעותם של התהליכים הנפשיים, המיכניזמים המיוחדים, שמרותם מוטלת עליהם והכוחות המניעים המתגלים בהם. וכשאנו מעמידים את הצד השוה העמוק במבנה החלום והסימפטום הנברוטי ובמהירותו של השנוי ההופך את החולם לאדם ער ונבון — ודאי הוא לנו, שגם הנברוז מבוסס רק על המשחק המשתנה של הכוחות בחיי הנפש.

תם חלק שני

פרופ. ז. פרויד

שעורים במבוא
לפסיכואנליזה